Prof.dr.sc. ISAK SHEMA

STUDIJE
ALBANSKE KNJIŽEVNOSTI

Dituria 2015

Prof.dr.sc. Isak Shema

Studije albanske književnosti
Naslov originala *Idenentitete letrare*

© 2015. Autor
Nakladnik Dituria 2015
Za nakladnika
Isak Shema

Glavna urednica
Dr.sc. Besa Shema- Luzha

Recenzenti
Prof. dr. sc. Bashkim Kuçuku
Prof. dr. sc. Liman Matoshi

S albanskog preveo
Dr.sc. But Jaku

Lektor
Dr.sc. Ante Murn

Priprema i slog: Fatos Shema

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice Kosova Priština
Pod brojem
ISBN **ISBN 978-9951-8919-0-5**
Knjiga je tiskana u lipnju 2015.
Lena Grafik Desing

Prof. dr. sc. ISAK SHEMA

STUDIJE ALBANSKE KNJIŽEVNOSTI

Dituria 2015

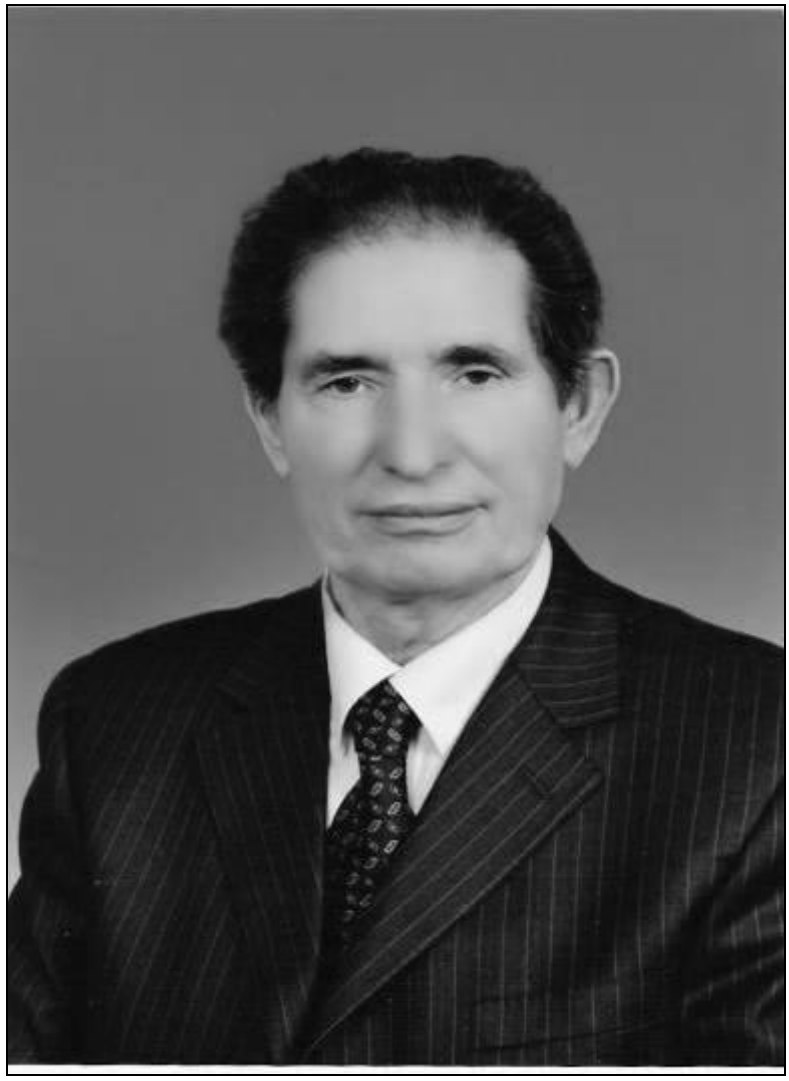
Priština
2015

Prof. dr. sc. ISAK SHEMA

ÉTUDES LITTÉRAIRES ALBANAISE

Dituria 2015

Prishtina
2015

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....9

I. TRADICIJSKA ALBANSKA KNJIŽEVNOST

STOLJEĆA ALBANSKE KNJIŽEVNOSTI.....13

KNJIŽEVNI POKRETI U ALBANSKOJ KNJIŽEVNOSTI.....23

FAIK KONICA- ISTAKNUTA LIČNOST ALBANSKE
I EUROPSKE KULTURE.....31

PJESNIČKA VIZIJA ĐERĐ FIŠTE O PRIZRENSKOJ LIGI.....51

MIĐENI -INOVACIJE U ALBANSKOJ KNJIŽEVNOSTI.....65

II. SUVREMENA ALBANSKA KNJIŽEVNOST

KOSOVO U POEZIJI ESADA MEKULJIJA.....81

VERZIJE POEZIJE ISMAILJA KADAREA.....107

VLORA I NACIONALNI IDENTITET U POEZIJI
FATOSA ARAPIJA I ALJI PODRIMJEA 117

STERJO SPASSE –ISTAKNUTI PISAC ALBANSKE
KNJIŽEVNOSTI.....143

KRITIČKA SVIJEST PISCA REALISTE..... 179

IZ POVIJESTI STVARANJA ROMANA JAKOVA XOXEA.....191

PROSTOR I VRIJEME U ROMANIMA *KRONIKA NA KAMENU* I *STVARNOST GLUPOSTI* ISMAILJA KADAREA 207

IMIDŽ KOSOVA U ROMANIMA ISMAILJA KADAREA.....223

DRAMA *NITA* JOSIPA V. RELJE.....241

III. NAUKA O KNJIZEVNOSTI

KNJIŽEVNE STUDIJE HASANA MEKULJIJA O ALBANSKOJ KNJIŽEVNOSTI.....277

STUDIJE REDŽEPA ĆOSJE O SUVREMENOM ROMANU ALBANSKE KNJIŽEVNOSTI.....299

SUVREMENA KNJIŽEVNA KULTURA.....315

LES ÉTUDES DE LA LITTÉRATURE ALBANAISE (RÉSUMÉ).....331

IV. BIBLIOGRAFSKI RADOVI

BIBLIOGRAFIJE ALBANSKE KNJIŽEVNOSTI.....371

LITERATURA.....389
BILJEŠKA O AUTORU.....397

PREDGOVOR

Djelo *Studije albanske književnosti* obuhvaća izabrane studije i osvrte književne kritike, predstavljenih na važnim kulturnim, obrazovnim i znanstvenim skupovima. U ovim radovima ističe se nacionalni identitet albanske književnosti i njezin univerzalni karakter.

U prvom djelu ovog izdanja obuhvaćene su književne studije o tradicijskoj i suvremenoj književnosti, izabrani znanstveni radovi predstavljeni na naučnim kongresima, konferencijama, seminarima, i na raznim stručnim znanstvenim skupovima organiziranim na Kosovu, u Albaniji i u drugim svjetskim centrima. Tokovi djelatnosti su bili veoma interesantni i kompleksni, te u okviru njih ističe se znanstveni doprinos, kao autentični dokaz procesima razvoja književne umjetnosti i znanosti albanske književnosti.

Književno djelo se procjenjuje na svestran način i kao takvo se afirmira, postaje sastavni dio nacionalne i univerzalne kulture i umjetnosti. U tradicijskoj i u suvremenoj albanskoj književnosti se ističu individualni stvaraoci, osobe kulture, umjetnosti i književne znanosti, koje su me pod stakle analizirati i procjenjivati njihova djela.

U fokusu teoretskih, kritičkih i povijesnih književnih studija ovog izdanja su istaknuti književni identiteti, koji su probudili interesiranje mnogih čitalaca i istraživača, te zaslužuju našu pažnju danas i sutra, da se pročitaju i istražuju njihova književna djela.

U zavisnosti od izbora književnih tema, pisali smo o istaknutim osobama albanske književnosti i rasvjetljavajući važne aspekte njihovog stvaralaštva, dali smo istraživački doprinos kako bi obogatili povijest albanske književnosti.

U trećem dijelu knjige sadržani su bibliografski osvrti. Čitaoci i znanstveni istraživači, upoznajući djela i kritičke osvrte, u kontinuitetu će upoznati bolje opće tokove stvaralaštva, obrađene teme i probleme znanosti, iskoristi će bogate bibliografske informacije književnosti i književne kritike i dat će svoje procjene. Ovo je u funkciji osnivanja, afirmiranja književnih studija i kulturnog, obrazovnog i znanstvenog napretka.

Autobiografski i bibliografski podaci svestrana informacija o životu, stručnoj i znanstvenoj djelatnosti, evidentiraju se u raznim oblicima, u objavljivanjima djela, publikacijama na albanskom i na drugim jezicima, u znanstvenim radovima objavljenim u suvremenom tisku i periodici i posebnim izdanjima.

Višegodišnja obrazovna i znanstvena djelatnost, razvijena još od 1959. godine, a koja se nastavlja i danas, na početku na pred univerzitetskim obrazovnim institucijama Kosova i kasnije, od 1968. godine na odsjeku albanologije na Filozofskom Fakultetu a kasnije na Filološkom fakultetu Univerziteta u Prištini, ali i u drugim javnim i privatnim akademskim institucijama, prikazano je na prilogu Bilješka o autoru. Ove djelatnosti se nastavljaju omogućavajući novijim stručnim i znanstvenim studijama albanske književnosti.

Priština, 2015. godine Autor

I. TRADICIJSKA ALBANSKA KNJIŽEVNOST

HISTORIA
DE VITA ET GESTIS
SCANDERBEGI
EPIROTARVM PRIN-
CIPIS.

Petrus Regulus Vicentinus ad Lectorē.

Hic Hadria fibi [illegible] Aemilia
Stulta Apollinis fuere obtrita leges,
Per diras hic Bella Deum miserere, Bella
Miseni Scandebeg Tibi solamen Erat,
Magnanimi cum Marte Duces/Te Nocte timebat
Sepe ferus Turcas Strage ruina cade,
Vt Veneto fidus fervet quandog Leoni/
Dulcis opem grauem Musa Amicitiq,
Nam fonat id Numen/Turcarum Interpretis lingua/
Magnus Alexander, Lector Amice Vale.

Diticus de Alexandro Poeta.

Gratulaqum Si lector opus peruoluerit alta
Ingenia, pectoris Nostri ad altra feret,
Hic Scanderbegum prædare sanguine natum
Magnanimi eruunt torvia facta duces,
Non fuit inferior magnis ouantibus Camillis,
Cæsaris inuicti cordibus usque erat,
Gaudent Epirus magnis ter clara triumphis,
Principe cui talis gesta superba fuit.

Cum Priuilegio.

STOLJEĆA ALBANSKE KNJIŽEVNOSTI

U prethodnim stoljećima objavljeno je mnogo teoretskih znanstvenih, književnih, povijesnih i djela književne kritike, u kojima su obuhvaćeni rezultati studija književne znanosti. U okviru književnih stoljeća nacionalne književnosti kao i svjetske književnosti uopće rađeno je toliko tekstova povijesti književnosti i isto toliko mnogo modela periodizacije književnosti. U kronološkoj tabeli autora Rene Velek[1] (Haustor od Modren Caritasima, New Havel, 1955.) za vrjemenski period 1701-1850, obuhvaćeni su najvažniji radovi i djela ove epohe. U "Teoriji književnosti"[2] koautora Rene Velek i Ostin Voren (1956.) u bilješkama obuhvaćenih u poglavljima: *Književnost i književne studije, Teorija, kritika i povijest književnosti, Opća književnost, Književni žanrovi,* a posebno u poglavlju XIX *Povijest književnosti*, data je literatura korištena do tada, tj. do početka druge polovine XX stoljeća koji predstavlja visok stupanj razvoja književne znanosti i tehničkog i kritičkog književnog mišljenja vrjemena. Kronološki pregled književne znanosti 1851-1868, prema jezičnim sferama /sfera romanskih jezika, sfera germanistike I drugih germanskih jezika, sfera engleskog ili poljskog, ruskog ili drugih slavenskih jezika kompletirao je Henrik Markjevič[3] u djelu *Znanost o književnosti* (Krakov 1971.). Svjetske bibliografije književne znanosti donose veoma bogate informacije u vezi ove oblasti. U današnjim znanstvenim istraživanjima koristi se i veoma bogata kompjuterska

[1] Rene Wellek*: History of Modern Criticism*, (New Haven 1955, I-II).

[2] Rene Velek – Ostin Voren: *Teoria e letërsisë*, "Rilindja", Prishtinë, 1982, f. 411- 512.

[3] Henrik Markjeviç*: Nauka o književnosti*, Nolit, Beograd, 1974, f. 270-319.

informacija u nacionalnim biblioteka, u znanstvenim institutima , univerzitetskim institutima i posebnim izdanjima. Na internet stranicama u više pravaca sistematizirana je izvanredna i bogata znanstvena informacija u vezi sa temama i raznim pitanjima istraživanja književnosti i književne znanosti uopće.

U radu *Povijest književnosti sinteza albanske književnosti* (1995.)[4] učinili smo napore da skupimo znanstvene informacije studija i književnog djela objavljenih na albanskom jeziku i uopće o znanosti albanske književnosti. Povijest književnosti, kao što je poznato, je sveobuhvatna i bavi se istraživanjem književnosti u oblasti sinkronije i dijakronije. Kronologija izrade i objavljivanja priručnika, povijesnih književnih tekstova i povijesti albanske književnosti predstavlja najbolje cik cak razvoje književne znanosti tokom stoljeća. Znanstveni dokazi u integralnom istraživanju albanske književnosti javljaju se u XIX. stoljeću, dok je u drugoj polovini XX. stoljeća objavljeno nekoliko tekstova povijesti književnosti. U radu *Bibliografije književnosti i albanske književne kritike*[5], na osnovu suvremene metodologije znanstvenog istraživanja obuhvaćena je veoma bogata i važna građa znanstvene informacije vezane za razvoj književnosti i književne znanosti. U njima su smješteni doprinosi mnogih albanskih i stranih pisaca. Bazirajući se na ove materijale i na drugim izvorima, koji imaju veliku vrijednost za današnje studije i za buduće periode filoloških studija književnosti, procjenjujemo da je imanentan zahtjev da se izradi i ostvari novi projekat kompletiranog objavljivanja *Povijesti albanske književnosti.* Kada se imaju u vidu aktuelni zahtjevi i oni budućeg perioda albanoloških studija u oblasti književne znanosti, obaveza je da se analiziraju i da se odrede teoretski modeli *Povijesti književnosti* u više volumena.

Povijest književnosti i književna kritika, za objekt istraživanja ima jedinstvenu nacionalnu književnost koja obuhvata književno stvaralaštvo stvorenu na svim etničkim albanskim prostorima i u dijaspori. Na ovoj širokoj osnovi studija može se ostvariti izrada i

[4] Isak Shema: *Vrojtime letrare dhe artistike*, Rilindja, Prishtinë, 1995, f. 177-183.

[5] Isak Shema: *Procedime letrare*, "Rilindja", Prishtinë, 1999, f. 133-157.

objavljivanje Povijesti književnosti–sinteze nacionalne albanske književnosti.

Pitanje periodizacije književnosti je veoma važno i njime se bave književni istražitelji, posebno stvaraoci nacionalne povijesti književnosti različitih perioda. Početkom XIX stoljeća periodizacija je rađena bazirajući se na kulturnim i političkim epohama ili na književnim stoljećima, u školama i književnim žarnima. Tokom XX stoljeća pitanje podjele književnosti u periodima i u etapama smatrano je kao kompleksniji znanstveni postupak. Održano je nekoliko međunarodnih kongresa. II Međunarodni kongres o Povijesti književnosti (Amsterdam 1935), V Međunarodni Kongres o komparativnoj književnosti, Beograd (1967, VII Međunarodni kongres o Komparativnoj književnosti (Montreal, 1973) i dr. Održani su i drugi skupovi prosvijećeni ovom problemu drugim znanstvenim aktivnostima nastavljeno je posebno angažiranje književnih istražitelja u cilju da se i dalje ozbiljno bave teorijskim istraživanjem književne povijesti i rješavanjem aktuelnih problema periodizacije književnosti. Albanološki Institut u Prištini je 1972. godine organizirao naučnu sekciju prosvijećenu periodizaciji književnosti. Radovi ovoga skupa znanosti objavljeni su u časopisu *Gjurmime albanologjike*“[6] Albanološka istraživanja”.

U izdanjima književne povijesti naše nacionalne književnosti još od periodizacije u Albanskoj književnoj povijesti, tom I (Tirana, 1959.)[7] pa do danas, predstavljeno je nekoliko modela. Smatramo da i dalje traje interesiranje i prosvjećivanje autora da istražuju prihvatljivo rješenje periodizacije, koje će biti vrijedan doprinos i za izradu Albanske Književne povijesti u nekoliko tomova.

Na početku XIX. stoljeća, oslanjajući se na dosadašnjem iskustvu istraživanja 9 objavljivanja mnogih tekstova književne povijesti, ne podčinjujući cijenjen doprinos mnogih autora, Književne povijesti, istaknuti istraživači književnosti danas s pravom postavljaju ne-

[6] “Gjurmime albanologjike”, Seria e shkencave filologjike, III-1973, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1975, f. 89-188.

[7] *Historia e letërsisë shqipe*, Universiteti Shtetëror i Tiranës, Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Vëllimi I, Tiranë, 1959, f. XXVIII.

koliko glavnih znanstvenih pitanja: kako izraditi Književnu povijest, kako uraditi periodizaciju književnosti, koji su teorijski prihvatljivi koncepti za periodizaciju i kakvi modeli periodizacije odgovaraju stadiju današnjeg razvoja književnosti i književne znanosti i dr. U izdanju "Guida alla studio dell letteratura"[8] talijanski autor Remo Ceserani u odjeljku „Do cosa fa storia la storia della letteratura" obrađuje nekoliko glavnih aktuelnih pitanja izrade književne povijesti kao što su: *La storia letteraria come voczione e come dovere, E possibile fore storia letteraria?, Di cosa fa storia la storia stella letteratura , Come si raconta la storia letteratura, Il prolema della periodizzazione. Qualche esmpio i dr.*

U ovoj knjizi bibliografija obuhvaća 57 strana teksta i obuhvata studije u oblasti književne znanosti uglavnom u drugoj polovici XX. stoljeća.

U Francuskoj 2003. godine u okviru kolekcije "Collection Hanri Mitterand" ostvareno je izdanje u više tomova jednog posebnog modela *Francuske književne povijesti* po stoljećima. Obuhvaćeni su tekstovi i dokumenta od početka pisane književnosti. Francuska pisana književnost, kao što je dokazano u enciklopedijskim izdanjima, razvija se još od X. i XI. stoljeća (Vjerska književnost i epska poezija Chansons de geste) dok "La chanson de Roland" ova poema bez naslova (rukopis 1100. godine) je pronađen u Biblioteci Bodleian u Oxsfordu 1835. godine i prvi je put objavljen u Parizu 1837. godine. "Rolandova pjesma"[9] prevedena je na albanskom jeziku u Tirani 2003 godine. *Francuska književna povijest* zadnje izdanje je objavljeno prema stoljećima od početka do XX. stoljeća.

U ovom osvrtu, da bih bolje upoznali ishod izrade ove Književne povijesti izdvajamo glavne teme studija zbirnog izdanja jednog toma kolekcije, odnosno LITTERATURE XX e siècle, Textes et documents"[10] gdje su obuhvaćeni podaci i analize književnih djela

[8] Remo Ceserani: *Guida all studio della letteratura*, Editori Laterza, Botimi i dytë, Roma- Bari, 2002, f. 338- 391.

[9] Turoldus, *Kanga e Rolandit*, Përktheu nga origjinali: Gjon Shllaku, Frashëri, Tiranë, 2003

[10] Littérature XX e siècle, Textes et documents, Collection Hanri Mitterand, Paris, 2003

modernih pisaca, predstavnika simbolizma, egzistencijalizma, ekspresionizma, futurizma i dr. su: *Ecrivens de la " Belle époque" La Shoc des idees et des valeurs (1895-1914) , Les evolutions poetiques, Apollinaaire et l'prit nouveau, Marcel Proust, Paul Claude, Deus hommes du monde, Andre Gide et Paul Valery, Dada e surrealisme, Roman et societe dans l' entre deux gueras 1920-1940 (Andre Malreaux, Sartre et l`escistentialisme, le nouveau roman, Un nouveau language dramatique Le Theatre de l' absurde: lonesco et Beckett i dr.*

U stvaralačkoj praksi Nacionalne književne povijesti ali i u Općoj (svjetskoj) Književnoj povijesti objavljenih u 90-tim godinama XX. stoljeća, kao što proizlazi iz bibliografske informacije, promatran u jednoj velikoj nacionalnoj biblioteci, recimo u Francuskoj nacionalnoj biblioteci u Parizu, ili na raznim internet Web stranicama, odabrani su različiti modeli.

U slučajevima kada je periodizacija razvoja književnosti rađena prema književnim stoljećima, prvi tom *Književne povijesti* je obuhvatio samo književnost XVI. stoljeća, dok je zadnji završen sa XX. stoljećem. U tom slučaju obuhvaćeni su književni pokreti (les mouvements littéraires) glavni pisci, glavni književni žanri i dr. Svaka nacionalna književnost ima svoj autentični razvoj pa i svoje specifičnosti. Klasifikacija tokova razvoja književnosti pa i periodizacija, za osnovu uzima ne samo aspekte razvoja jedne književnosti, već i one iz epoha više književnosti, zatim književne rodove, književne pravce, književne struje, stilove i druge važne fenomene razvoja književnosti. Za francusku književnost je rađena i ova periodizacija:

XVI. stoljeće: Humanizam, Škola Plejade

XVII stoljeće: Barok i Klasicizam

XVIII. stoljeće: Humanisti: (Les Lumieres)

XIX. stoljeće: Romantizam, Realizam, Naturalizam, Simbolizam

XX. stoljeće: Surealizam, L'école du " nouveau roman" (škola „novog romana")

Albanska književnost, kao i mnoge druge književnosti, koja se u umjetnički ostvarenim književnim djelima obuhvata u općoj književnosti, imala je druge razvoje pa kada se ostvaruje projekat *Albanske književne povijesti* poštuje se ishod koji odgovara njenom povijesnom razvoju. Književnost se istražuje u ravni sinkronije i dijakronije, pa se uzimaju u obzir i teorijski koncepti izrade opće književnosti. Bez povezanosti ovih pristupa ne može se vršiti moderna periodizacija književnosti. Nezavisno od modela periodizacije, uvijek se obuhvaćaju i književne, umjetničke i stilističke karakteristike raznih književnih epoha.

Izrada *Književne povijesti* oslanja se na suvrjemenom teorijskom i metodologijskom konceptu i uzima u obzir duže vrjemenske periode razvoja književne umjetnosti, odnosno književna stoljeća razvoja albanske književnosti. Ovo omogućuje obuhvaćanje mnogo bogatije građe i njeno adekvatnije raspoređivanje. Takav metodološki koncept studije i periodizacije književnosti "izražava osnovni stav povjesnika književnosti na osnovu koga vrši uopćavanja i raspoređivanja materijala „.[11]

Model periodizacije albanske književnosti predstavljenog '50-tih godina XX. stoljeća i obuhvaćen u *Albanskoj književnoj povijesti* I (Tirana, 1959.), sav put razvoja književnosti dijeli na četiri glavne periode: *Stara albanska književnost, Književnost Nacionalnog Preporoda, Književnost vrjemena neovisnosti i Današnja albanska književnost.* Svaki period sadrži karakteristične faze razvoja književnosti.

U *Albanskoj književnoj povijesti* (Tirana,1983) Stara albanska književnost dijeli se prema književnim stoljećima na četiri glavne faze:

Prva faza (oko XIII. stoljeća-prvi dio XV. stoljeća)

Druga faza (drugi dio XV. stoljeća-prvi dio XVI. stoljeća)

[11] *Rečnik književnih termina*, Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Nolit, Beograd, 1985, f. 539.

Treća faza (od XVI-XVII stoljeća)

Četvrta faza (XVIII. stoljeće)

"Jedno razgranjivanje u sebi u albanskoj književnosti XVI-XVIII stoljeća čini stara književnost talijanskih Arbanasa".

Književnost Preporoda prostire se u XIX. i na početak XX. stoljeća …u dužem vrjemenskom period oko jednog stoljeća". Njena periodizacija vrši se u tri glavne etape. "u prvoj etapi (izdvajajući književnost Arbanasa) ne može se govoriti o stvarnoj umjetnički razvijenoj književnosti. U drugoj etapi stvarana je književnost velikih umjetničkih vrijednosti sa širokim nacionalnim tematskim dijapazonom, romantičarska književnost, koja, u prorjeđenju sa književnošću europskog romantizma, imala je originalno lice određeno njenim povijesnim usovima. U trećoj etapi, čuvajući prethodni aktivni karakter, književnost Preporoda povećava interesiranje o društvenim problemima, čini prve korake ka realizmu, počinje naglašavanje kritičkog duha pokušava da uspješno obrađuje najviše književne rodove".

Albanska književnost perioda od 1912-1939. godina obuhvata dvije glavne etape: Prva etapa počinje od proglašenja neovisnosti Albanije 1912. godine do kraja 20-tih godina. Tokom 30-tih godina razvija se druga etapa književenosti sa težnjom razvoja realističke književnosti. Sveobuhvatnu sintezu *Književne povijesti* Redžep Ćosja "je zamislio" ovako: Stara književnost; Romantizam I,II,III; Od romantizma do realizma; Socijalna književnost i suvremena književnost.[12] Od ovog velikog projekta objavljeno je samo tri toma Albanske književne povijesti jedne književne epohe, romantizma. Ovo djelo je izrađeno na osnovu održivih znanstvenih kriterijima i koncepata. U današnjim uvjetima istraživanja književnosti teži se izradi i objavljivanju Albanske književne povijesti uopće u više tomova. Unutar općeg razvoja književnosti i povijesnih književnih istraživanja danas su mnogo široka zato je veoma teško da se ova znanstvena djelatnost ostvaruje samo sa jednim autorom. Imajući u vidu veće

[12] Rexhep Qosja: *Historia e letërsisë shqipe- Romantizmi I*, Rilindja, Prishtinë, 1984, f. 12.

iskustvo u izradi književne povijesti i praktično korištenje povijesnih književnih izdanja, ali i same tokove razvoja književnosti, mogu se uzeti u obzir i drugi modeli izrade književne povijesti.

Izrada i izdavanje Albanske književne povijesti po stoljećima, počevši od vrjemena kada je počeo razvoj književnosti pa do XX. stoljeća (ovo je i jedan od modela periodizacije književnosti u okviru ciklusa, za saku obrađenu temu primjenjivali bi se teoretski koncepti), postiže se angažirajući više autora, istaknutih povjesničara književnosti. Na ovaj način se dostižu današnje težnje znanosti u oblasti albanoloških studija i ostvaruje se veliki projekat *Albanske književne povijesti.*

BIBLIOGRAFIJA

Bouazis, Ch.:Analyse de la périodisatin littéraire, Textes reunis par Ch. Bouazis, Ed. universtaires, Paris, 1972

Ceserani, Remo, Guida allo studio della letteratura, Editori Laterza, Botimi i dytë, Roma-Bari, 2003

Elsie, Robert: Histori e letërsisë shqiptare, Dukagjini, Tiranë- Pejë, 1997

Gradilone, Guiseppe, Studi di letteratura albanese, Roma, 1960

Historia e letërsisë botërore, 1-7, Rilindja, Prishtinë, 1984-1987

Historia e letërsisë shqipe I, Universiteti Shetëror i Tiranws-Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1959

Historia e letërsisë shqipe II, Universiteti Shtetëror i Tiranës-Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1960

Historia e letërsisë shqiptare, Akademi e Shkencave e RPS të Shqipërisë Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1983

Historia e letërsisë shqiptare të realizmit socialist, AKSH e RPS të

Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1978

Le dictionaire du Littéraire, PUF, Paris, 2002

Legouis -Cazamian`s: History of English Literature, London,1971

Leksikon književnih termina, Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Nolit, Beograd, 1985

Letërsia shqiptare 4 për shkolla të mesme të përgjithshme, SHBLSH, Tiranë, 2002

Litterature XX e siècle, Collection Hanri Mitterand, Paris, 2003

Kratkaja literaturnaja enciklopedija 1-9, Moskva, 1962- 1978

Markjeviç, Henrik ; Nauka o književnosti, Nolit, Beograd, 1974

Qosja Rexhep : Historia e letërsisë shqipe, Romantizmi I,II, III

Prishtinë, 1984 dhe 1986

Solar, Milivoje; *Teorija književnosti* (Školska knjiga, Zagreb, 1976; 20th ed. 2005)

Solar, Milivoje, *Književni leksikon* (Matica hrvatska, Zagreb, 2007

Shema, Isak: Vrojtime letrare dhe artistike, Rilindja, Prishtinë, 1995

Shema, Isak: Procedime letrare, Rilindja, Prishtinë, 1999

Shkrimtarë shqiptarë I, Tiranë, 1941

Shkrimtarë shqiptarë II, Tiranë, 1943

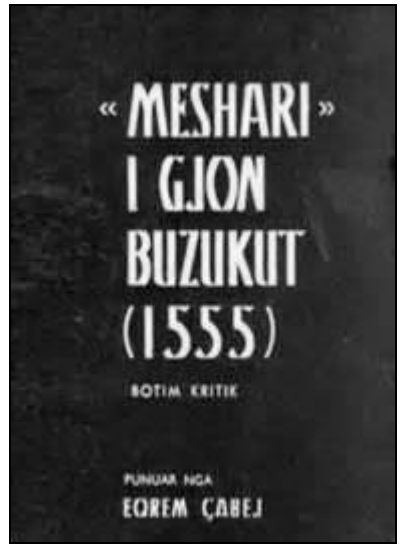
Shuteriqi, S. Dhimitër: Shkrimet shqipe në vitet 1332-1850,

Rilindja, Prishtinë, 1978

Shuteriqi, S. Dhimitër: Nëpër shekujt letrarë, “Naim Frashëri”, Tiranë, 1973

Velek R.- O. Voren: Teoria e letërsisë, Rilindja, Prishtinë, 1982

Turoldus,Kanga e Rolandit, Tiranë, 2003

Akademik Ećrem Čabej

KNJIŽEVNI POKRETI
U ALBANSKOJ KNJIŽEVNOSTI XX. STOLJEĆA

Književni pokreti kao književni pojam, predstavljaju književni proces kao što se on razvijao u književnosti i u književnom životu i kako je predstavljen u književnim manifestima, u književnim programima, u književnoj kritici i u interpretacijama samih književnih stvaralaca. To je u stvari građa za periodizaciju književne povijesti, bazirana na povijesti književne kritike jednog književnog pravca, jer je književni pravac apstraktna kategorija, koja se u stvari obuhvata u povijesnoj znanstvenoj sintezi.

Jeronim de Rada (1814-1903)

Književni pravac je povijesni književni pojam periodizacije, koji cjelinu posebnih stilskih godina jedne književne periode. Književ-

vni se pravac određuje na bazi izbora sličnih dijela prema zajedničkim stilskim karakteristikama koje pripadaju jednoj književnoj periodi. U jednom se književnom pravcu kao zajedničke predstavljaju stilske i idejne karakteristike.

Naim Frashëri (1846-1900)

Književni pokreti u pogledu periodizacije književnosti predstavljaju književni život i djelatnost pisaca, koji pripadaju jednoj fazi ili jednoj periodi procesa razvoja književnosti, spojenog na bazi jednog estetskog književnog programa, sa jasnom težnjom za predstavljanje i ostvarenje svojih pogleda vezanih za posebna pitanja aktuelnog stvaranja ili njihove književne vizije. U okviru povijesnih okvira razvoja književnosti, tokom vrjemenskih perioda i etapa književnih pokreta, izrađujemo i objavljujemo književne programe, manifeste, proklamacije, književne promemorije i dr. u časopisima i književnim novinama, u književnoj kritici i u drugim oblicima predstavljamo i opravdavamo novi pravac umjetničkog stvaralaštva. Književni stvaraoci koji pripadaju jednom književnom pokretu, funkcioniraju i stvaraju bazirajući se na proklamiranim principima, afirmiraju njihove teoretske principe i na način polemike insistiraju da donose pro-

mjene i novine u književnom stvaralaštvu i u općem kulturnom razvoju.

Široki književni pokret Nacionalnog Albanskog Preporoda, romantizam koji počinje da se razvija u XIX stoljeću u Albaniji a pogotovu u albanskim kolonijama dijaspore, zbog tadašnjih društvenih, političkih i kulturnih uvjeta života albanskog naroda i njegove borbe za nacionalno oslobođenje i za kulturnu i društvenu emancipaciju, u planu književnog stvaralaštva nastavlja da snažno funkcionira i tokom prvog djela tekućeg stoljeća. U književnom pokretu romantizma ističu se pisci: Jeronim De Rada, Zef Serembe, Naim Frashëri, Sami Frashëri, Ndre Mjedja, Gavril Dara i Riu, Zef Skiroi, Andon Zako-Çajupi, Pashko Vasa, Filip Shiroka, Luigj Gurakuqi (Jeronim De Rada, Zef Serembe, Naim Frašeri, Sami Frašeri, Ndre Mjedja, Gavrilj Dara Mlađi, Zef Skiroi, Andon Zako Čajupi, Paško Vasa, Filip Široka, Luiđ Gurakući), i dr. Dominirajući književni rod romantizma u cijelosti je lirska poezija, ali su stvarana i književna djela epskog i dramskog roda.

Stvaraju se i drugi književni žanri poetskih i proznih priča. Kritičko književno mišljenje i kritički estetski diskurs, obuhvaćaju se u toku niveliranja književnog mišljenja sa onim europskim.

U drugoj polovici 20-tog stoljeća, u produbljenju funkcioniranja većih književnih europskih pokreta, u albanskoj književnosti razbuktava se razvoj modernih književnih pokreta. Prvo, stalno je aktuelan pokret za oslobođenje Albanije od petostoljetnog osmanskog osvajača, do 1912. godine kada je Albanija proglašena neovisnom državom. Ovaj pokret se nastavlja i dalje, pretvorivši se postupno u širi socijalni pokret, za opće društvene i političke promijene i za obrazovnu i kulturnu emancipaciju, posebno za razvoj realističke književnosti. Pjesnička vizija istaknutih pisac Aleks Stavre Drenova, Faik Konica, Gjergj Fishta, Lasgush Poradeci , (Aljeks Stavre Drenova, Faika Konice, Đerđ Fište, Ljasguša Poradecija) i dr. iako nije homogen, ove stvaraoce ujedinjuje u književnom pokretu, koji donosi važne idejne, tematske i stilističke transformacije. Tokom ’20-tih i ’30-tih godina plodotvoran je književni pokret za stvaranje nove književnosti, ne samo sa jakim trendom realizma i kritičkog realizma, već i moderne književnosti uopće. Književni utjecaji iz europskih

književnosti donose sa sobom premise modernih književnih pokreta. U književnom pokretu ovih dviju etapa periodizacije albanske književnosti veće širenje ima simbolizam koji se smatra kao negacija realizma i naturalizma. Istovrjemeno, negdje manje negdje više, bile su prisutne i premise parnasizma, ekspresionizma i dr. Generacija pisaca 30-tih godina u kojoj spadaju: Nonda Buljka, Miđeni, Sterjo Spasse, Petro Marko, Dhimiter D. Šuterići, Andrea Varfi, Ševqet Musaraj, Aljeks Čači, Ernest Kolići, Mitruš Kutelji, Esad Mekulji i dr. u bogatom publicističkom radu, u književnom stvaralaštvu i u diskursu o književnosti, promoviraju književni pokret sa zajedničkim motom "Novi književni pravci".

Suvrjemena albanska književnost za vrijeme Drugog Svjetskog Rata razvija se u veoma teškim i specifičnim uvjetima. Pisci ove faze kao što su: Mitruš Kutelji, Vedat Kokona, Nedžat Hakiu i Sterjo Spasse, pošto nisu aktivno učestvovali u borbu za oslobođenje zemlje, nastavljaju kulturni i književni rad, objavljuju književna djela i 1944. godine izdaju "Književni časopis". Grupa drugih pisaca: Nonda Bulka, Migjeni, Sterjo Spasse, Petro Marko, Dhimitër S. Shuteriqi, Andrea Varfi, Shevqet Musaraj, Aleks Çaçi, Ernest Koliqi, Mitrush Kuteli Esad Mekuli (Ševqet Musaraj, Petro Marko, Andre Varfi, Dhimiter S. Šuterići, Sejfula Malješova (zvani Ljame Kodra), Aljeks Čači9 i dr. koje se afirmirala najprije u albanskoj književnosti 30-tih godina, uključuje se u pokret otpora i u borbu za slobodu i u književnom stvaralaštvu obrađuju aktuelnu tematiku rata. Oni su proklamirali književno-revolucionarni pokret, sličan onima u nekim europskim zemljama "za jedan novi književni pravac".

U poslijeratnoj albanskoj književnosti pojavljuju se nove književne ideje i po ovoj osnovi se jasno ističu različiti idejni književni pravci. Na početku je platforma književne struje sa predstavnikom Sejfulah Malješovom koji je u časopisu *Bota e re Novi svijet* (1945) objavio glavni- naslov program „Uloga kulture u današnjoj Albaniji". On i njegovi istomišljenici, prije nego što je stupila na sceni službeni književni pokret, za stvaranje književnosti na bazi principa socijalističkog realizma, izjavljuju: „Mi jesmo za realizam u umjetnosti i literaturi", težili su stvoriti književni pokret koji prihvata „ Koegzistenciju struja, generacija, stila..." Poslije odstranjenja Ljame

Kodre i nekih drugih stvaralaca sa književne i političke scene, projektirani pokret nije ostvario svoj program.

U Albaniji je 1949. godine odlučeno da se književnost razvija prema principima socijalističkog realizma. Kasem Trebešina je 1953 godine napisao „Promemorija...“ čime je „težio da oko sebe stvori novu književnu školu“. Književni debati prosvijećeni aktuelnoj problematici tradicije i inovatorstva, staranje novog romana „Vox clamantis in deserto“ (Priština, 1971.) i živi književni pokret u cijeloj albanskoj književnosti u drugoj polovini prošlog stoljeća, a pogotovo tokom 90-tih godina, čine cjelinu novog književnog pokreta suvremene književnosti. Književno stvaralaštvo Ismailja Kadarea kao i nekih istaknutih pisaca današnje književnosti, koja je inovator u pogledu sadržaja, načinu umjetničke realizacije ali i kao stilska formacija, sadrži odlike pokreta i moderne škole književnosti.

Književni pokreti albanske književnosti u XX. stoljeću obuhvaćaju sve književne ishode i fenomene povijesnog književnog procesa, kao što su se pojavili i razvijali u stvaralačkoj književnoj stvarnosti i u znanstvenim studijama književnosti. Imajući u vidu geografiju albanske književnosti, sa svim sličnostima sa svim europskim književnim pokretima, albanski književni pokreti su autentični i kao takvi su sadržani u periodizaciji književnosti i u albanskoj književnoj povijesti.

Rad je predstavljen na IX. Međunarodnom kongresu Jugoistočne Europe, Tirana, 2004. godine.

BIBLIOGRAFIJA

- Bouazis, Ch.:Analyse de la périodisatin littéraire, Textes reunis par Ch.Bouazis, Ed. universitaires, Paris, 1972

Ceserani, Remo, Guida allo studio della letteratura, Editori Laterza, Botimi i dytë, Roma-Bari, 2003

Cuddon, J. A. : Dictionary of Litrary terms and Literary Theory, Ed. i tretë,, 1991

Elsie, Robert: Histori e letërsisë shqiptare, "Toena", "Dukagjini", Tiranë- Pejë, 1997

Gradilone, Guiseppe, Studi di letteratura albanese, Roma, 1960

Historia e letërsisë botërore, 1-7, "Rilindja", Prishtinë, 1984-1987

Historia e letërsisë shqipe I, Universiteti Shtetëror i Tiranës-Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1959

Historia e letërsisë shqipe II, Universiteti Shtetëror i Tiranës-Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1960

Historia e letërsisë shqiptare, Akademi e Shkencave e RPS të Shqipërisë, Instituti I Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1983

Historia e letërsisë shqiptare të realizmit socialist, AKSH e RPS të

Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1978

Le dictionnaire de Littéraire, PUF, Paris, 2002

Legouis -Cazamian`s : History of English Literature, London, 1971

Leksikon knjizevnih termina, Institut za knjizevnost i umetnost u Beogradu, Nolit", Beograd, 1985

Letërsia shqiptare 4 për shkolla të mesme të përgjithshme, SHBLSH, Tiranë, 2002

Littérature XX e siècle, Collection Hanri Mitterand, Paris, 2003

Kratkaja literaturnaja enciklopedija 1-9, Moskva, 1962- 1978

Markjeviç, Henrik ; Nauka o književnosti, «Nolit», Beograd, 1974

Qosja Rexhep : Historia e letërsisë shqipe, Romantizmi I,II, "Rilindja", Prishtinë, 1984 dhe 1986

Shema, Isak : Vrojtime letrare dhe artistike, "Rilindja", Prishtinë, 1995

Shema, Isak: Procedime letrare, "Rilindja", Prishtinë, 1999

Shkrimtarë shqiptarë I, Tiranë, 1941

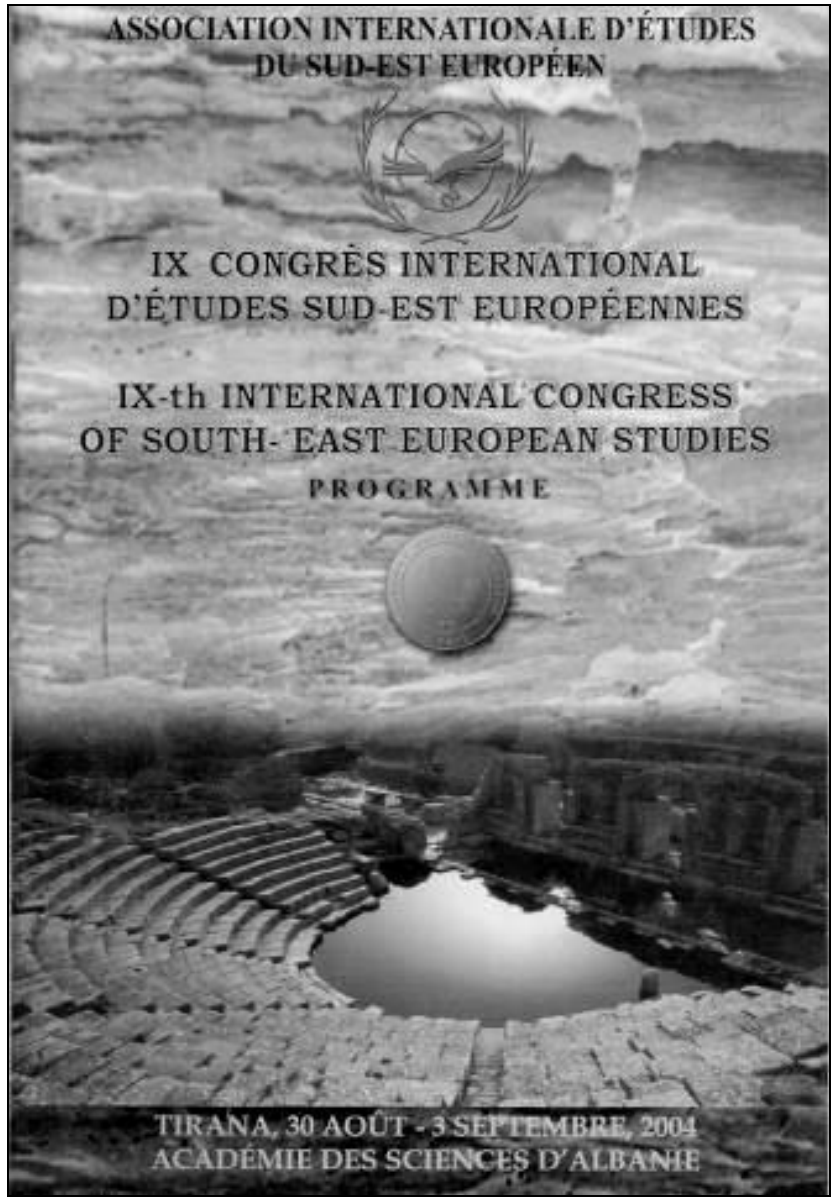
Shkrimtarë shqiptarë II, Tiranë, 1943

Shuteriqi, S. Dhimitër: Shkrimet shqipe në vitet 1332-1850,“Rilindja”, Prishtinë, 1978

Shuteriqi, S. Dhimitër: Nëpër shekujt letrarë, “Naim Frashëri”, Tiranë, 1973

Velek R.- O. Voren: Teoria e letërsisë, “Rilindja”, Prishtinë, 1982

Rad je predstavljen na IX. Međunarodnom Kongresu Jugoistočne Europe, Tirana, 2004. godine.

ASSOCIATION INTERNATIONALE D'ÉTUDES
DU SUD-EST EUROPÉEN
IX CONGRÈS INTERNATIONAL
D'ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
IX-th INTERNATIONAL CONGRESS
OF SOUTH- EAST EUROPEAN STUDIES
PROGRAMME
TIRANA, 30 AOÛT - 3 SEPTEMBRE, 2004
ACADÉMIE DES SCIENCES D'ALBANIE

FAIK KONICA - ISTAKNUTA LIČNOST ALBANSKE I EUROPSKE KULTURE

Faik Konica je istaknuta ličnost albanske i europske književnosti i kulture. On je jedna od centralnih figura epohe Albanskog nacionalnog preporoda (*Rilindja Kombëtare Shqiptare*), kulture, književnosti i publicistike u prvoj polovini XX. stoljeća.

Faik Konica (1876-1942)

Veoma interesantan životopis, izdanja, studije i veoma bogata bibliografija Faika Konice, istekom vremena se dopunjuju s novim spoznajnim podatcima i doprinosima. Za čovjeka i stvaraoca, dobro poznatog i od najistaknutijih ličnosti književne umjetnosti i europske kulture XX. stoljeća, poslije isključenja Faika Konice iz povijesti albanske književnosti, te poslije njegova ponovnog povratka u djelat-

nosti kulture i znanosti, učestala su izdavanja i studije, u kojima se rasvjetljavaju različiti aspekti njegova života i stvaralaštva. Od posebnog je interesa da se izda jedno sveobuhvatno istraživačko komparativno djelo, koje će još više probuditi radoznalost čitalaca i mnogih albanskih istraživača i cijeloga svijeta.

Faik Konica je rođen u Konici. U Autobiografiji ovoga pisca, zatim u tekstu *Kratka kronika života i djela Faika Konice* , koji je napisao Našo Jorgači, kao dan rođenja zabilježen je travanj 1875. godine, dok u monografiji Jupa Kastratija stoji 15. ožujak 1876. U biografskim napisima posvećenim Faiku Konici opširno su predstavljene staze njegova života, školovanja, književnog stvaralaštva i svestrane višegodišnje aktivnosti. Još u godinama 1881-1884 godine, Konica završava osnovnu školu, u Saverijanskom koledžu u Skadru, nastavlja srednje obrazovanje 1884.-1885., u tijeku 1885-1886 godine nalazimo ga kao učenika grčke škole u Konici, u Perandorijskom liceu Galata Saraj u Istambulu boravi u tijeku godine 1886.-1887., Univerzitetske studije nastavlja u Francuskoj u College de Lisieux (Normandija) i na Carcassonne (1888.-1893.) na klasičnom odsijeku za književnost i filozofiju, tijekom 1894. godine studira jezik i književnost na Univerzitetu Montpellier, 1895. godine na Univerzitetu u Dijonu stiče diplomu o studijama književnosti i filozofije " Bachalin est letters-philosophie" i List časti od Ministarstva obrazovanja. Godine 1896. godine u Parizu, u Francuskom koledžu studira sanskritske i hindiske jezike. Također sa francuskim albanologom I.Benloew studira hebrejski. Godine 1912. na Univerzitetu Hardvarda studira umjetnosti i stiče diplomu " Master of arts ".

Faik Konica razvija široku kulturnu, književnu, publicističku i znanstvenu djelatnost. On se ističe i s učestalom diplomatskom djelatnošću. Od 1896. godine, u oblastima publicistike angažira se sa svim svojim bićem za izdavanje raznih publicističkih djela. Njegov doprinos kao pjesnika, prozaika, književnog kritičara, pamfletista i prevodioca veoma je veliki. Dvadeset njegovih pjesama i poetskih proza, čine pjesničko izdanje, u kojemu tretira šarolike teme i motive. Književni portreti i kratke proze, raspodijeljene u tisku i periodikama onoga vrjemena, kao i poezija, čine posebno književno djelo.

U sustavu stvaralaštva ovog velikog stvaraoca ističe se pogotovo duža i estetska proza, gdje spadaju: *Četiri bajke od Zululjanda , Albania kako mi se učinila, Doktor Igla otkriva korijene drame Mamurasa, Albania stjenoviti vrt jugoistočne Europe i druge publikacije, Cijena Revije The Jugde i* dr.

U publikacijama o jeziku i književnosti postavlja za diskusiju važna pitanja jezičnih i književnih znanosti. U središtu pažnje ovog poznavatelja, koji je s pravom nazvan "princ književnosti i albanskog jezika", razvijanje i standardizacija albanskog jezika, povijest azbuke albanskog jezika, produbljivanje književnog jezika (da izdvojimo radove *Albanski bukvar, Za jezik, Dijalekti Albanije i potreba njihovog ujedinjenja, Unapređenje albanskog jezika , Za osnivanje jednog književnog jezika, Esej za prirodne i umjetne jezike* (objavljen u Bruxsellu 1904 godine na francuskom jeziku (147 str.), ostatke ovoga djela je otkrio Ljuan Starova u kućnoj knjižnici Guillaumea Apollinairea, na latinskom kvartu u Parizu, zatim narodno stvaralaštvo, pitanja književnog stvaralaštva a posebno razvoj albanske književnosti. Konica kao književni kritičar postavlja osnove književne kritike i afirmira je na kulturnom i spoznajnom planu. On je knjigu smatrao kao važan "monument" . Takav je i stvaralački opus ovoga slavnog autora XX. stoljeća.

Faik Konica je jedan od najistaknutijih prevodilaca. Preveo je na albanski jezik djela nekoliko pisaca svjetske književnosti kao što su: Kalidasa, Pierre de Ronsard, La Bryer, Victor Hugo, Hajnrih Hajne (Heine, Heinrich), Šeli (Shelley), Fredrich von Schiller i dr. U listu *Albania* preveo je i objavio fragmente Homerove *Ilijade* i *Odiseje*, fragmente djela Hesioda, zatim je na albanskom jeziku preveo tekstove Seneke, Tit Livija, Plauta, Terencija, Marina Barletija, Šekspira, Valtera Skota, Bena Jonsona, La Fontainea, Viliara, Pierre Beaumarchais, Montenja, Lavardina, Cervantesa, Šopenhauera, zatim knjigu *Pod ladom hurmi*, fragmente djela *Tisuću i jedna noć* i dr.

S albanskog na francuski jezik preveo je djelo Naima Frašerija *Svijeska bektašije*, poemu *Mil i Hajdhija* Zefa Skiroija, rapsodije Jeronima De Rade i druge tekstove. Godine 1895. Faik Konica počinje objavljivanjem publitističkih tekstova. Dana 25. ožujka 1897. godine u Brukselu na albanskom i na francuskom jeziku izdaje prvi broj slavnog lista *Albania* (Albanija), da bi nastavio njegovo izdavanje skoro do 1902 godine a zatim u Londonu do 1909 godine. Dvanaest tomova *Albanije* u dvije kolone obuhvaćaju 4654 stranice. Konica ja dao cijenjeni doprinos i na izdavanju drugih novina i listova kao što su: "Albania e vogël" (Bruksel, 1899-1903), gazeta "Dielli" (Boston, 1909, 1910, 1913), gazeta "Trumbeta e Krujës" (Saint Louis, Missouri, 1911), gazeta "Ushtimi i Krujës" (Durrës, 1913-1914) nga viti 1914: drejtor Josif Bageri, "Flamuri" (Boston, 1910), gazeta "Shqiptari i Amerikës" (Korçë, 1922-1924), gazeta "Bota e re" (Boston, 1922-1923), "Purteka" (Boston, 1923), gazeta "Kombi në rrezik" (Boston, 1923). (list *Mala Albanija* (Bruxelles, 1899.-1903.), novina *Sunce* (Boston, 1909, 1910,1913), novina *Truba Kruje* (Saint Louis, Missouri, 1911), novina Brujanje Kruje (Durrës, 1913-1914), od 1914 godine : direktor Josif Bageri, Zastava (

Boston, 1910), novina "Američki albanac" (Korča, 1922-1924), novina *Mladi svijet* (Boston 1922-1923), *Purteka* (Boston, 1923), novina *Nacija u opasnosti* (Boston 1923), opći broj publicističkih objavljivanja je veoma velik.

Treći tom djela Faika Konice, na 400 stranica sadrži više od 100 publicističkih naslova.) Možda ima i drugih pisanih novinarskih tekstova, koji nisu otkriveni, koji su ostali po stranicama tiska ili u rukopisu.

Konica se ističe kao istraživač i odgovoran autor tekstova o povijesti Albanije. Istražujući po arhivima, muzejima, raznim bib-

liotekama, nalazi materijale za događaje i za različite povijesne ličnosti. Tekstovi s povijesnim temama su objavljivani u organima tiska i u albanskim periodikama, ali i na onim u raznim zemljama i na drugim jezicima.

Da podsjetimo ovom prilikom, pisanje o albanskoj zastavi (Konica je otkrio nacionalnu zastavu i 15. veljače 1909. godine objavio rad *Albanija ima autentičnu zastavu*), o životu, autentičnom portretu i oružju Skenderbega, portretima o istaknutim Albancima, naslov o albanskom patrijarhu, pisanje o Arbrešima (Arbanasima) Italije i Arbanasima kod Zadra, o drugim albanskim kolonijama, o albanskim humanistima i uopće albanskom srednjem stoljeću, o Nacionalnom Preporodu (Rilindje) i o posebnim pitanjima povijesti i albanskoj civilizaciji. Nepoznata dokumenta za Albaniju koje objavljuje Konica, imaju veliku vrijednost za istraživanje povijesti albanskoga naroda.

Isto takvu vrijednost za albansku povijest, za kulturu za znanost imaju djela *Predstavka o Nacionalnom Albanskom Pokretu*, Njemačka i Albanija, *Kako mi je izgledala Albanija, Albanija stjenoviti vrt jugoistočne Europe*" i dr.

U djelu Konice *Albanija stjenoviti vrt Jugoistočne Europe* ima osvrt s naslovom *Jezik i književnost* u kome daje i pregled razvoja albanske književnosti od početka pisanja prvih književnih djela do književnog opusa i prijevoda Fana S. Noljija.

Piše i o književnosti XIX. stoljeća , "kada je stvoren preporod nacionalnoga jezika i o albanskom romantizmu, ali ne daje nijednu znanstvenu informaciju o stvaralaštvu Jeronima De Rade a ni za onu Naima Frašerija, ova dva autora "osobne ili pisane književnosti", o kojima je kratko pisao u osvrtu "Albanska književnost", objavljenom u prvom broju lista *Albania* 1897. godine.

Faik Konica je poznavao mnogo istaknutih stvaralaca i komunicirao je s mnogo ličnosti vrjemena u kojemu je živio i radio. Njegova korespondencija je veoma bogata. On je slao pisma i razne materijale svojim sunarodnicima, diplomatima, piscima, glumcima, poznatim albanolozima, publicistima, znanstvenicima, državnicima, diplomatima a posebno poznatim osobama Albanskog Nacionalnoga Pokreta. U mnogim pismima pokretao je različita pitanja o svom životu i književnom stvaralaštvu. Jedan dio njegove prepiske još nije otkriven. To su pisanja na albanskom jeziku, ali i na drugim jezicima. Do danas najpoznatije izdanje sa stvaralaštvom Konice je 4. izdanje cjelokupnih djela (gotovo 400 str.), koje je izabrao i uredio Našo Jorgači. Konica je poslao pisma istaknutim ličnostima, kao sto su:

Fan S. Noli, At. Shtjefen Gjeçovi, Theodor Ippeni, Visarion Dodani, Baron Goluchowski, Ibrahim Temo, Z. Theohari, Asdreni, Gaspër Jakova, Lef Nosi, Hristo D. Qiriasi, Z. Floqi, Aubrey Herberi, Milto Sotir Gurra Mehdi Frashëri, Sotir Noka, Const. A. Demo, Nasuh Dizdari, Loni Kristo, Kristo Kirka, Ibrahim Shyti, Dervish Duma, Anton Logoreci, East Horsley, Mbreti Zog, Aleksandër Xhuvani, Anon Frashëri, Andon Zako Çajupi, Anselmo Lorekio, Anton Xanoni, Filip Shiroka, Gjergj Fishta, Gjon Bazhdari, Hil Mosi, Ismail Qemali, Jeronim de Rada, Kolë Kamsi, Kristo P. Luarasi, Luigj Gurakuqi Loni Logori, Mati Logoreci, Midhat Frashëri, Mihail

Grameno, Milo Duçi, Murat Toptani, Naim Frashëri, Ndoc Nikaj, Nelo Dizdari, Nikolla Ivanaj, Nikolla Lako, Nikolla Naço, Pandeli Evangjeli, Pashko Bardhi, Sami Frashri, Sokol Baci, Shahin Kolonja, Tefë Curani, Thoma Avrami, Viskë Babatasi, Zef Skiroi i dr.

Konica se dopisivao i s istaknutim znanstvenicima, sveučilišnim profesorima i s poznatim albanolozima, kao što su: Albert Thumb, Emilj Ljegrand, Holjger Pedersen, Jan Urban Jarnik, Julius Pisko, Ljui Benlev, Max Muller, Mishel Breal, Ogyst Dozon, Viktor Anri, Zhyl Oper i dr. Autobiografija Konice 1922. godine, kao što piše Konica, obuhvaća... stvarne dokaze o životu Faika. Još od 1896. godine pa do danas, 26 godina za redom njegov posao je bio razmišljati, govoriti i pisati o Albaniji. Njegova djela su za ovih 26 godina prosijana i nemaju potrebe da se dokazuju. To što ostaje skriveno, muke su i dobivene rane u ovoj razočarajućoj borbi". On je živio i stvarao još idućih dvadeset godina. Ostala mu je posljednja želja, izražena u testamentu napisanom u Bostonu 1942. godine, koju su ostvarili Fan Nolji i Sejfula Malješova (Ljame Kodra). U pismu napisanom Noljiju piše:

„ Veoma poštovani Nolji,

Umirem sa mišlju da si ti čovjek koji me je najbolje razumio u ovom svijetu. Neće me zemlja istopiti, ako ti moj Oče Nolji i ti moj Mali Ljamja i svi oni koji sebe nazivaju Albancima, ako ne odnesete moj trupina da strune u zemlji materinskoj. Izdvojio sam i ostavio sredstva za putne troškove za moje beživotno tijelo i za dva metra mjesta u Albaniji. Sklapam oči s vjerom da ćete mi izvršiti ovaj amanet".

Faik Konica je umro u Washingtonu 14. prosinca 1942. godine, i „ 20. prosinca 1942. godine, jedne veoma hladne nedjelje, pokopan je u New England Mutul Hallu, u srcu Bostona. A ispratili su ga u vječnu kuću stotine obožavalaca iz bližih i daljnjih krajeva ... bez vjerske ceremonije. Samo je bilo Wagnerove muzike, njegova kompozitora koga je obožavao. Bilo je mnogo cvijeća koje je on toliko volio dok je bio živ". U groblju Forest Hills Cemetery, Fan S. Nolji je održao oproštajni govor. Kasnije mu je Pan albanska federacija „Vatra" iz Amerike podigla spomenik, na kome su pored dvoglavog

orla napisane riječi:„ Faik Konica / 15. ožujak 1876 –15. prosinac 1942./ Za cijeloga života– zaštitnik albanske nezavisnosti/ Ministar Albanije u Sjedinjenim Američki Državama1926.-1939. „.

Poruka (amanet) Faika Konice je ostvarena mnogo godina kasnije. Naime, godine 1995.njegove posmrtni ostatci preneseni su u Albaniji i pokopani u Tirani.

„Bibliografiju izdanja Faika Konice 1895. – 1942. „ izradio istaknuti albanski bibliografa Jup Kastrati i sadrži 1583 bibliografske jedinice. Ona je raspoređena na osnovi kronologije izdanja i smatra se najpotpunijom bibliografijom izdanja ovoga autora do danas. Međutim u njoj nije prisutno i mnogo drugih bibliografskih jedinica. Nadamo se da će u projektu izdanja cjelokupnih djela, planiranog u tijeku korpusa *Kulturno naslijeđe albanskoga naroda*, sagledati svjetlo izdanja potpune bibliografije Faika Konice, gdje će biti obuhvaćena i druga izdanja od 1942. godine pa do danas.

O životu i stvaralaštvu Faika Konice napisano je mnogo knjiga, kritičkih osvrta i istraživanja. Tako 5. toma njegovih djela Konice, koji je priredio Našo Jorgaći, obuhvaća oko 40 radova o Faiku Konici, čiji su autori: Fan S. Nolji, Vanđelj Koča, Refat Dž. Gurrazezi, Nonda Buljka, Giuillaume Apollinair, Ljuan Starova, Namik Resulji, Arši Pipa, Ernest Koljići, Mitruš Kutelji, Qerim M. Panariti, Martin Camaj, Redžep Ćosja, Kristo Frašeri, Jup Kastrati, Dhimiter Fulani, Aljfred Učи, Sabri Hamiti, Dževat Loši, Janet Byrom, Ymer Jaka, Artur Ljioljin, Našo Jorgaći, Isak Shema, Ymer Čiraku, Salji Bašota, Moikom Zećo, Feti Mehdiu, Šyqri Galjica, Ljuan Rama, Vebi Bajrami i drugi autori. Zadnjih godina pisana su i monografska djela. Izdato je i nekoliko posebnih izdanja autora: Faik Konica, 1876. – 1976. („Vatra „ New York, N.Y. 1976), Sabri Hamiti: *Faik Konica sam ja*“ (Riljindja, Priština, 1991), Šyćri Galjica: *Konica, Modernost, esejistika, kritika*” (Priština 1991), Abdulah Karjagdiu: *S Konicom u Europi*“ (Tirana 1993), *Faik Konica – Život i djelo* Albanološki Institut Kosova, Priština 1997 i dr.

ASSOCIATION INTERNATIONALE D'ÉTUDES DU SUD-EST EUROPÉEN

(AIESEE)

Xème CONGRÈS

Organisé par le Comité national français de l'AIESEE

Sur le thème

L'homme et son environnement dans le Sud-Est Européen

- Peuplement et organisations politiques
- Formation et activité
- Modes de communication

Jeudi 24, vendredi 25
et samedi 26 septembre 2009

A l'École des Hautes Études en Sciences Sociales (E.H.E.S.S.)
105, boulevard Raspail, Paris 6ème

Avec le soutien de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris,
Du Ministère des affaires étrangères de la Grèce, Athènes,
De la Fondation Maison des Sciences de l'Homme, Paris,
et de l'UNESCO

Ymer Čiraku i Maksim Đinaj su uradili biografiju o Faiku Konici koja obuhvaća 76 bibliografske jedinice. Podsjećajući se na Faika Konicu, koji je prema Apollinairu „...je najeruditniji Albanac Europe“ i „pokretna enciklopedija”, danas osjećamo ponos. U uvodu knjige *Albanija- Stjenoviti vrt jugoistočne Europe* “ Fan Nolji piše: “Svi albanski autori koji dolaze poslije Konice su njegovi učenici, imajući i pisca ovih redaka”. Kao stvaralac Konica je u soj... veličini kao stvaralac, Konica je uvijek prisutan u našem kulturnom životu.

Sa svojim literarnim stvaralaštvom on se vraća kao pobjednik u Povijesti albanske književnosti. U nekim književnim portretima posvećenim piscima i istaknutim nacionalnim ličnostima, Faik Konica otvara sjećanja i izražava ljubav, poštovanje i ponos. “I mi se poklanjamo s ponosom i poštovanjem ovakvom besmrtnom rodoljubu” - Naim Frašerija. “ Albanci, Poklonimo se ovom istinskom Albancu !” – Jeronim De Rada. “ Veliki je gubitak za Albaniju”-. Bajram Curri: “Ime ovog čovjeka će se uveličavati…”- Štjefen Đečovi.

Završavajući ovo pisanje o Faiku Konici podsjetimo se riječi Nolja izrečene 20. prosinca 1942. godine: “ Faik Konica zaslužuje ovo poštovanje koje mu se ukazuje. Nesumnjivo, više nego itko drugi, Faik Konica zaslužuje da počiva u rodnoj grudi kojoj je sa toliko vjernosti, sa toliko junaštva i s toliko sposobnosti služio cio život”.

Zato se s poštovanjem i ponosom podsjećamo se na život i djelo Faika Konice, eminentnog pisca albanske književnosti, istaknute ličnosti albanske i europske kulture.

BIBLIOGRAFIJA I LITERATURA

Apoliner, Gijom. *Faik Konica, Fletore për Konicën*, Tiranë, 1962

Bajrami, Vehbi. *Kujtime për Faik Konicën*. Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f. 419-426.

Bart, Rolan: *Aventura semiologjike, Rilindja*, Prishtinë, 1987

Bashota, Sali. *Faik Konica nismëtar i prozës moderne shqipe*. "Jeta e re", Prishtinë, nr. 3 , 1995, f. 421-426.

Berisha, Anton. *Qasje komplekse botës shqiptare; Shqipëria- Kopshti shkëmbor i Evropës Juglindore*, "Jeta e re", Prishtinë, nr. 3, 1995,f. 443-446

Bouazis, Ch.: *Analyse de la périodisatin littéraire*, Textes reunis par Ch.Bouazis, Ed. universtaires, Paris, 1972

Bulka, Nonda. *Faik Konica kundër Naimit*. Në F. Konica, Vepra 5, Tiranë, 2001, f.31-38.

Bulo, Jorgo: *Magjia dhe magjistarët e fjalës,* "Dituria", Tiranë, 1998

Byrom, Janet. *Faik Konica dhe gjuha letrare shqipe*. Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f. 297-300.

Camaj, Martin, *Mbi funksionin e gjuhës së Nolit dhe të Konicës. Fletore për Konicën*, Tiranë, 1992

Ceserani, Remo, *Guida allo studio della letteratura*, Editori Laterza, Botimi i dytë, Roma-Bari, 2003

Chevrel, Yves: *Letërsia e krahasuar*, Tiranë, 2002

Cuddon, J.A: *Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Penguin Books, London, 1991

Çabej, Eqrem: *Shqiptarët midis perëndimit dhe lindjes*, Tiranë, 1994

Çaushi, Tefik: *Fjalor i estetikës*, *Onufri*, Tiranë, 1998

Çiraku, Ymer. *Faik Konica- " i shuguruar" si themelues i kritikës letrare në Shqipëri*. SAI, nr. 1, 1996, f. 50-54; Në Y. Çiraku, *Në zbërthim të kodeve letrare*, Tiranë, 1998, f. 16-22.

Çiraku, Ymer- Gjinaj Maksim. *Bibliografi mbi Konicën*. Në: F. Konica, Vepra 5, . 437-446.

Dado, Floresha: "*Teoria e veprës letrare Poetika*", SHLB, Botimi i dytë, Tiranë, 2003

Destani, Bejtullah D. *Faik Konitza*, 2001

«Dictionaire mondiale des littératures « , Larousse, Paris, 2002

Çështje të romanit, *Rilindja*, Prishtinë,1980

Dictionnaire etimologique, *Larousse*, Paris, 1971

Dictionaire littéraire, Paris, 2003

Elsie, Robert, *Historia e letërsisë shqiptare*, "Dukagjini", Tiranë-Prishtinë, 1997

Faik Konica- Jeta dhe vepra, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1997

Frashëri, Kristo. *Kush ishte Faik Konica*. *Nëntori*, nr. 1, 1991, f. 75-96; "Jeta e re", Prishtinë, nr 3, f. 332-352.

Frashëri, Kristo. *Vendi i Faik Konicës në kulturën shqiptare*. *Fletore për Konicën*. Tiranë, 1992, f. 8-9

Fullani, Dhimitër. Proza e Faik Konicës. Në: F. Konica, Vepra 5, Tiranë, 2001, f. 235-248.

Galica, Shyqri. Konica: *Moderniteti, estetika, kritika*. Prishtinë, 1997

Genigs, Mabille. *Nga jetëshkrimi i zotit Faik Konica*. Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f. 427-431.

Gradilone, Guiseppe, *Studi di letteratura albanese*, Roma, 1960

Gurakuqi, Mark: "*Autorë dhe probleme të letërsisë përparimtare shqipe së viteve `30*", Tiranë, 1966

Gjergji, Andromaqi. *Faik Konica dhe kultura popullore shqiptare*. SAI, nr.2, 1996, f. 65-74.

Gjika, Kastriot. *Faik Konica*. Në: *Studime letrare*: Për mësuesit e shkollave të mesme. Tiranë, 1998, f. 49-57.

Gjika, Thanas. *Një roman i ri i pambaruar i Faik Konicës: Doktor Gjilpëra*... Rilindja, 11 dhjetor 1993, f. 6.

Hamiti, Sabri: *Faik Konica- Jam unë,* "Shtëpia Botuese e Lidhjes së Shkrimtarëve" & Shtëpia Botuese "Onufri", Tiranë, 1994

Hamiti, Sabri*, Studime letrar*e, Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, Prishtinë, 2003

Historia e letërsisë botërore, 1-7, Rilindja, Prishtinë, 1984-1987

Historia e letërsisë shqipe I, Universiteti Shtetëror i Tiranës-Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1959

Historia e letërsisë shqipe II, Universiteti Shtetëror i Tiranës- Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1960

Historia e letërsisë shqiptare, Akademi e Shkencave e RPS të Shqipërisë Instituti I Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1983

Historia e letërsisë shqiptare e realizmit socialist, AKSH e RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1978

Ismajli, Rexhep. *Polemikë shembullore e Konicës*. Në: R. Ismajli, *Etni dhe modernistet*. Pejë, 1994 Jaka, Ymer. *Veprimtaria e Faik Konicës për integrimin e shqiptarëve në rrjedhat e qytetërimit evropian.* Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f.301-311.

Jorgaqi, Nasho: "Poetika e dokumentit", Tiranë 2000

Jorgaqi, Nasho. *Parathënie*. Në: Faik Konica,*Vepra,* Tiranë, 1993,f. 13-51.

Jorgaqi, Nasho. *Enigmat dhe befasitë e trashëgimisë koniciane*. Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f. 315-319.

Kadare, Ismail: "*Ftesë në studio*", Tiranë, 1990

Kadare, Ismail: *Ardhja e Migjenit në letërsinë shqipe*, Tiranë, 1981

Kajragdiu, Abdullah. *Me konicën në Evropë*. Tiranë, 1993

Kastrati Jup, *Faik Konica*, "Gjonlekaj Publishing Co",New York, 1995

Koça, Vangjel. *Tingëllima të jetës shqiptare (Faik Konica).* Shkëndija, V. III, nr. 2. Dhjetor, 1942, f. 46-47.

Koliqi, Ernest: *Saggi di literatura albanese*, Firence, 1972

Koliqi, Ernest. *Faik Konica*. "Shejzat", Romë,, Nr. 5-8, maj-gusht, 1967, f. 240-246.

Koliqi, Ernest. *Zejtar i shkrimit, qi i shndërron fjalët në djamanta*. Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f. 80-88.

Konica, Faik. *Autobiografia e faik Konicës*. Në: Faik Konica, Vepra, Tiranë, 1993, f. 5-10.

Konica, Faik,- *Jeta dhe vepra*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1997

Konica, Faik: *Vepra,* "Naim Frashëri", Tiranë, 1993

Konica, Faik: *Kopshti Shkëmbor i Evropës Juglindore,* "Buzuku", Prishtinë, 1991

Konica, Faik: *Vepra 1-5, Botimet Dudaj*, Tiranë, 2001

Konica, Faik: *Ç`është Liria, Ese të zgjedhura*, Tiranë, 2005 (Përgatitur nga Nasho Jorgaqi)

Koreshi, Vath. *Duke kujtuar Fikun*. *Rilindja demokratike*, 22 dhjetor, 1996, f. 7.

Kurti, Ledri. *Konica, prozë dhe kritikë*. 2008

Kuteli, Mitrush. *Fytyra e madhe e Faikut*. Në: F. Konica, *Vepra* 5, Tiranë, 2001, f.89-90.

Kratkaja literaturnaja enciklopedija 1-9, Moskva, 1962- 1978 *La modernité*,http://fr.encyclopedia.yahoo.com/
articles/ni/ni_1438_po.html , f.1-2

Kuçuku, Bashkim, *Kadare në gjuhët e botës*, Botimi i dytë, "Onufri", Tiranë, 2005

Lafe, Emil. *Për neologjizmat e Faik konicës*. SF. Nr. 1-4, 1995, f. 55-59.

Le dictionaire du Littéraire, PUF, Paris, 2002

Legouis-Cazamian's : *History of English Literature*, London, 1971

Leksikon književnih termina, Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Nolit, Beograd, 1985

Liolin, At Artur. *Kampion i shqiptarizmit*. Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f. 312-314.

Littérature, XX e ciècle, Nathan, 2003

Littérature XX e siècle, Collection Hanri Mitterand, Paris, 2003

Littérature XX e siècle, Collection Hanri Mitterand, Paris, 2003

Letërsia si e tillë, Akademia e Shkencave- Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë,"Toena", Tiranë, 1996

Lloshi, Xhevat. *Stili i Faik Konicës. Gjuha jonë,* Tiranë, nr. 1.-4, 1993, f. 66-73.

Markjeviç, Henrik ; *Nauka o književnosti*, Nolit, Beograd, 1974

Marquez, Gabriel Garcia& Llosa, Maria Vargas, *Dialog për romanin latino amerikan*, *Onufri,* Tiranë, 2001

Mehdiu, Feti, *Faik Konica- përkthyes i parë i përrallave të Arabisë në gjuhën shqipe*. Në : F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f. 395-400.

Noli Fan S. *Fjala funerale për Faik Konicën*. Jeta e re, Prishtinë, nr. 5. 1995, f. 303-307.

Noli Fan S. Parathënie. Në : F. Konica, *Shqipëria- Kopshti shkëmbor i Evropës Juglindore*, Prishtinë, 1991, f. 11-17.

Osmani Tomor. *Faik Konica (1875-1942) dhe revista « Albania »* (1897-1909). Në : T. Osamni. *Udha e shkronjave shqipe. Histori e alfabetit.* Shkodër, 1999, f. 409-423.

Panariti, Qerim. *Faik Konica një kalorës i atdhetarisë shqiptare*. Në : F. Konica *, Shqipëria : Kopshti shkëmbor i Evropës Juglindore,* Prishtinë, 1991, f. 19-30 ; *Jeta e re,* Prishtinë,

Pipa, Arshi. *Faik Konica. Jeta e re*, Prishtinë, nr. 3, 1995, f.297-302.

Pipa, Arshi. *Çelësi i personalitetit të Faik Konicës.* Në : F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001 , f.62-71.

Pipa, Arshi. *Naim dhe Sami Frashëri për Konicën*. Në : F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f.72-79.

Rečnik književnih termina, "Nolit", Beograd, 1985

Qosja, Rexhep. *Faik Konica*. Në: J. Kastrati, *Faik Konica (Monografi).* New York, 1995, f. 5-28.

Qosja, Rexhep. *Ngadhnjimtar i vonuar. Fletore për Konicën*. Tiranë, /1992/. f. 7, 9.

Qosja, Rexhep: *Nocione të reja albanologjike*, IAP, Prishtinë, 1983

Rama, Luan. Konica dhe Apolineri në rrjedhat e integrimit dhe qytetërimit evropian. Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f.412-418.

Ressuli, Namik. Faik Konitza (Konica) (1875). Në: Shkrimtarët shqiptarë, pj. II. Tiranë, 1941, f. 236-241.

Ressuli, Namik. *Faik Konitza në qindvjetorin e lindjes*. Në: *Faik Konitza* 1876-1976. New York, 1976, f. 3-20; *Jeta e re*, Prishtinë, nr. 3., 1995, f. 359-375.

Ressuli, Namik. *Volteri shqiptar*. Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f. 56-61.

Rexhaj, Besim. *Faik Konica në dritë të re. Fjala*, Prishtinë, nr. 21, qershor, f. 12.

Rugova, I.-Hamiti,S. *Kritika letrare*, "Rilindja", Prishtinë, 1979

Rugova, Ibrahim. *Kahe dhe premisa të kritikës letrare shqiptare*, Botimi i dytë. Prishtinë, 1996

Rugova, Ibrahim. *F. Konica Vetëdija për nevojën e kritikës*. Në: *Kahe dhe premisa të kritikës letrare shqiptare: 1504-1983*. Tiranë, 1996, f. 62-83.

Rrjedhat e letërsisë bashkëkohore shqiptare, ASHK, Prishtinë, 2005

Sartre, Jean Paul: *Quest-ce que la literature?,* Paris, 1964.

Sevdail Kastrati. *Lufta e penave, Botimet Toena* Tiranë, 2002

Sinani, Shaban. *Konica- ky sy kritik i historisë*. Në: Sh. Sinani, *Sipërore*. Tiranë, 1998, f. 36-40.

Sinani Shaban. *Nga ndëgjegja romantike tek vetëdija kritike. Fletore për Konicën*. Tiranë, /1992/, f. 10, 12.

Starova, Luan. *Faik Konitza et Guillaume Apollinaire : Une amitie europeene.Edition établie et présentée par Luan Starova. Paris : L'Esprit des Péninsules, 1998.*

Starova, Luan. *Faik Konica dhe revista e Gjom Apolinerit "Gostia e Ezopit"* (1903-1904). Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f. 45-55.

Starova, Luan: *Faik Konitza et Guillaume Apollinaire: Une amitie europeene*, 1998

Starova, Luan. *Ese për gjuhën natyrore dhe artificiale*. Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f. 348-385.

Starova, Luan. *Faik Beg Konitza : une simphonie inacheve*. Në : Amis europeens d` Apollinaire. Press de la Sorbonne Nouvelle. Paris, 1995

Studime dhe kritika letrare, "Naim Frashëri, Tiranë, 1983

Studime për letërsinë shqiptare II, ASHSH, Tiranë, 1988

Shapllo, Dalan. *Faik Konica, magjistar i fjalës shqipe: Faik Konica*-Vepra. Në: D. Shapllo. *Duke kërkuar të vërtetën dhe humanizmin*. Tiranë, 1999, f. 77-82.

Shema, Isak: *Bibliografi e kritikës letrare shqiptare 1944-1974*, (Bashkautor Ibrahim Rugova), Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë,1976. Ribotoi Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i Kosovës, Prishtinë, 1997;

Shema, Isak: *Bibliografitë e letërsisë dhe të kritikës letrare shqiptare*, në "Procedime letrare", Prishtinë 1999

Shema, Isak: *"Të dhëna të reja lidhur me botimin e revistës "Albania"* në Bruksel (1897-1902), "Gjurmime albanologjike – Seria filologjike", Prishtinë, 1975, nr. V, f. 119- 125.

Shema, Isak: *Aspekte të letërsisë*, "Rilindja", Prishtinë, 1985

Shema, Isak: "*Vrojtime letrare dhe artistike*","Rilindja", Prishtinë, 1995

Shema, Isak: *Vlerësime të letërsisë shqiptare, Rilindja*, Prishtinë, 1996

Shema, Isak, *Letërsia shqiptare e shekullit XX, Rozafa*, 2005

Shema, Isak: *Studime letrare*, Universiteti AAB, Prishtinë, 2008

Shema, Isak: *"Romani bashkëkohor shqiptar dhe kritika letrare"*, "Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 1988, nr. 13, f. 137-141.

Shema, Isak : *Vlerësime të Faik Konicës për veprimtarinë e Jeronim De Radës*. Seminari V Ndërkombëtar për studimet Arbëreshe/V Seminario Internazionale di Stusi Itali-Albanesi./*Figura dhe vepra e J. de Radës*/100 Vjetori i vdekjes 1903-2003.Itali, Cosenza, 2-5 tetor 2003

Shema, Isak: *"Faik Konica-shqiptari më erudit i Evropës"*, "Ekskluzive", Prishtinë, 2003, nr. 34, f. 112-114.

Shema, Isak. *Veprimtaria e Faik Konicës në Bruksel* (1896-1902). Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f. 327-337.

Shkrimtarë shqiptarë II, Tiranë, 1943

Shuteriqi, S. Dhimitër: *Nëpër shekujt letrarë*, "Naim Frashëri", Tiranë, 1973

Shuteriqi, Dhimitër S. *Faik Konica- një i panjohur*. *Kombi*, 17 qershor, 1994,, f. 5,11; 12 qershor, 1994, f. 5.

Tadie, Jean-Yves: *La critique litteraire au xx siecle*, Paris, 1977.

Uelek, Rene- Uoren, Ostin: "*Teoria e letërsisë",* SHBE, Tiranë, 1993

Uçi, Alfred. *Faik Konica- ekscentriku.* Në: F. Konica, *Vepra* 5 , Tiranë, 2001, f. 249-264.

Uçi, Alfred: *Probleme të estetikës*, "Naim Frashëri", Tiranë, 1976

Velek, Rene - Voren, Ostin " *Teoria e letërsisë* ", "Rilindja", Prishtinë, 1982

Vinca, Agim*: Alternativa letrare,* Shkup, 1995.

Xhiku, Ali*: Nga romantizmi rrjedhave të realizmit,* Tiranë, 1989.

Xhiku, Ali: *Letërsia shqipe si polifoni*, Tiranë, 2004.

Zeqo, Moikom. *Faik Konica- emblemë e kombit*. Në: F. Konica, Vepra 5 , Tiranë, 2001, f.386-394.

Zeqo, Moikom. *Paradokset e demokracisë*. Tiranë, 1994, f. 91-105.

Zhiti, Visar. *Antifunerali i Faik Konicës: Vepra. Republika*, 28 nëntor, 1993, f. 1-2.

Zhylia, Didie: "*Fjalor i filozofisë*", "Larousse" , SHBE, Tiranë, 1994.

Ekspoze podnijet i pročitan na X Međunarodnom Kongresu A.I.E.S. E.E. u Parizu, 25. rujna 2009.

PJESNIČKA VIZIJA
ĐERĐ FIŠTE O PRIZRENSKOJ LIGI

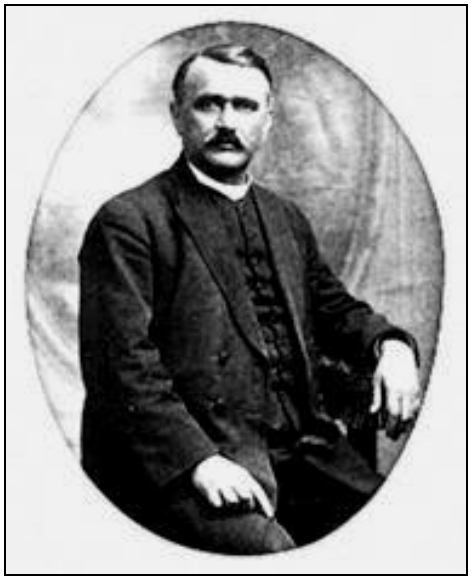
„Samo da, Vilo Albanska,
Rame uz rame pjevajući zajedno
Izgradili smo spomenik
Munja ni vrijeme da ga ne razgradi“
Đerđ Fišta

Deveta pjesma glavnog djela Đerđ Fište *Lahuta e Malcis*[13] (*Planinska lahuta*), nosi naslov *Prizrenska liga*. Naš nacionalni pjesnik ovo izdanje 1931., posvetio je Prizrenskoj albanskoj ligi (1878. do1881.), koja je u povijesti poznata kao događaj od velike važnosti za cijelu naciju o borbi albanskog naroda za slobodu i neovisnost. Na čelo ove epske pjesme, koja ima 550 stihova osmeraca, (II. izdanje) čitatelju je predstavljen ovaj ARGUMENT:

Pjesnik poziva Vilu da s krilima pjeva uz „Gusle“ povijesni događaj 1878.-1879. godine, poslije nepravednih odluka Berlinskog kongresa, Alji Paša iz Gusinja objavljuje proglas na sve strane Albanije da bi okupio najistaknutije junake iz Gege i Toske da se ujedine u Prizrenu. Na Aljijin poziv stigli junaci naroda u gradu velikoga glasa. Bijela Vila Albanije gleda-vidi ih s Planina Ljubotena, kad e Mira ima sjedeljku i raduje se. Poziva Šarsku Vilu, i pošto

[13] Gjergj Fishta O.F.M., "Lahuta e Malcis", Shkodër, "Shtypshkronja Françeskane", 1937.

zajedno izlaze na brdo, odakle se vidi grad, pita svoju sestru poznaje li one junake postrojene na skupu? Vila zbunjena tim veličanstvenim pogledom-izgledom mladih homeraca, misli da su okupljeni Albanci Stari Akeji ili Dardanci. Počinje, dakle, izdvajati među njima Agamemnona i Diomeda. Nasmiješka se Vila i sada upoznaje sestru sa svakim albanskim herojem pojedinačno: Alji Paša, Maraš Vata, Abdylj Frašeri, Prenk Bib Doda, Toptan, Zogol, Đeta, Geg Šlaku, Čun Mulja, Mar Ljulja, Dod Preči, Vrijon, Deralla, Šan Deda, Abdulah Dreni.

Đerđ Fišta (1871.-1940.)

I dok Vile razgovaraju, u tom trenutku nad vrhom Prizrena, otvara skup Abdylj Frašeri. On plete sa istaknutim govorom, kao što dolikuje njemu kao književniku, starost albanskog plemena, njegovu drevnu kulturu, junaštvo i izdržljivost tijekom stoljeća, ljubav za domovinu i borbe ove rase za očuvanje neovisnosti. Iz njegovih odmjerenih riječi izlazi na vidjelo da se Albanija ne može pogaziti silom i da Albanac zna umrijeti za domovinu. Ovdje se Šan Deda, sin Jakupa, zagrije i presiječe riječ govorniku, izbija u vatrenim riječima i kletvama, koje potvrđuju zadnju Frašerijevu tvrdnju. On ponovno

uzima riječ i završava sa pozivom kojim podsjeća sve prisutne da budu gospodari albanske zemlje i da zaštite Hot i Grudu, Plav i Gusinje…. Ovim riječima je pogođen barjaktar (zastavnik) Šalje, Mar' Ljulja i zaklinjući se na sv. Maraba, počinje govor, u kome tvrdi, logikom Kanona (Kanuna) da je za njega i za sve Albance isti neprijatelj i Srbin i Turčin i te prema njima treba okrenuti pušku. Poslije njegovih riječi govori Alji Paša. Opravdavajući Mar' Ljulja, predstavlja političku potrebu da Albanci trenutno ostanu povezani sa Sultanom u Istambulu, koji će ranije ili kasnije pasti. Da ne bi odužio govor, predlaže da napišu pismo Velikim silama i Sultanu. U pismu se svaka riječ odmjerava i jasno stavlja na znanje da albanska zemlja nije ni talijanska, ni engleska, francuska, njemačka ni slavenska i da se ta zemlja ne daje i ne poklanja nikome“.[14]

Pjesnik se obraća planinskoj Vili: “Dođi da zapjevamo Planinskim Guslom/Kao albanski poglavari/U Prizrenu su **se** ujedinili?/Da govore i da razgovaraju/ Kako da Albanstvo spase...“ evocirajući zatim povijesnom točnošću ostale događaje tog vrjemena Albanske Prizrenske lige, gdje: Poglavari Gega i Toske/Koji izađoše u ovu zemlju/ Da daju Besu (Riječ koja se ne gazi) da daju besu“ da će se boriti za obranu albanskih etničkih krajeva.

[14] At Gjergj Fishta, "Lahuta e Malcis" (e pajisun me argumenta e sqarime fjalori), botim i dytë, Romë, 1958, f.139-140

Temu Prizrenske lige pjesnik je obradio u trenutcima jakog stvaralačkog nadahnuća. Pjesnička vizija Đerđ Fište o Albanskoj ligi je veoma interesantna i u funkciji je ostvarenja osnovne ideje djela. U fokusu njegova stvaralaštva bila je Skupština održana 10. lipnja 1878. godine, kao odlučujući događaj nacionalnog jedinstva i neovisnosti Albanije. Odluke Opće Skupštine bile su: formiranje Albanske lige, proglašenje Prijevremene albanske vlade, formiranje vojske i dr. One su imali jakog odjeka u svim albanskim krajevima.

Tri dana poslije formiranja Prizrenske lige, 13. lipnja 1878. godine , bez prisustva predstavnika albanskog naroda , počeo je rad Berlinski kongres. Berlinskim proglasom velike sile dale su Crnoj Gori krajeve Tivta, Podgorice, Plava, Gusinja, Rugove i Kolašina. Komadanje albanskih zemalja u korist nekoliko zemalja u okruženju na Balkanu, Albanci su se oštro protivili i oružjem su se borili za obranu domovine, Albanije, da sačuvaju cjelovitost albanskih zemalja. Za obranu Plava i Gusinja ušle su u rat snage Albanske lige, koje je vodio Alji Paša Gucija. Uspjeli su slomiti neprijateljsku vojsku i krvavo obraniti domovinu. Kasnije je organizirana borba za obranu Hota, Grude i ostalih albanskih krajeva. Albanski narod nije prekidao borbu za slobodu ni poslije poraza ustaničkih snaga Prizrenske lige od turske vojske.

Ove teme i velike događaje Fišta nije umjetnički obradio samo u pjesmi *Prizrenska Liga* već i u nekim drugim pjesmama albanske književne epopeje. Priču o veličanstvenim događajima Lige i o slavnoj epohi albanskog naroda Fišta je razvio u vrlo širokom planu, u skladu s težnjom koju je imao za stvaranje književnog djela. Osim poznatih ličnosti iz povijesti, u epskoj pjesmi je spomenuo i figure albanske mitologije kao što su: Vila, Guja i dr. slično s narodnim pjesmama legendarnih junaka.

Sadržaj djela se proširuje obuhvaćajući u njemu i mnogo dokaza i povijesnih događaja, ne samo iz vrjemena Prizrenske lige već i drugih prethodnih perioda. Komadanje albanskih ognjišta su uradili tuđinci: „Reče da nema Albanaca na zemlji“. Fišta ponosno tvrdi suprotno: „...da, ima, vjere mi, Albanaca/Ima Albanaca velikodušnih.../ Tihi, junaci, borci, /Ne boje se žrtvovati i dati život / U čast

i u zemlju ako ih pipneš“. On ističe najistaknutije osobe iz vremena Prizrenske lige, kao što su: Alji Paša Gucia, Maraš Vata, Abdylj Frašeri, Prenk Bib Doda, Šan Deda, Abdulah Dreni, i dr. Neke od njih uspoređuje s antičkim herojima kao što su bili: Agamemnon, Diomed i dr. likovi Homerove *Ilijade.*

Riječ Abdylja Frašerija na veličanstvenoj Skupštini Lige gdje sudjeluju: „ sve što je Geg i što je Tosk“ u pogledu sadržaja epskog književnog djela daje široke razumne dimenzije. Starost albanskog naroda i njegovo herojsko držanje na svojim ognjištima stoljećima, održivi su povijesni dokazi koje pjesnik izdvaja u okviru svoga djela. Preko govora Abdylja Frašerija, oratorstvo Fište u ovoj pjesmi sija sa svim odlikama ovog klasičnog zanata. Primjenjujući pravila govora, usavršava umjetnost govora kao i lijepo pjevanje s pjesničkom odanošću. Abdylj Frašeri “Pametan Toska” na početku govori o genezi albanskog naroda, “kad u ovim krajevima Balkana/ Naši predci Pelazci stari/ Imali prijestolja i dobre zakone/ I tijekom civilizacije/ Bili su stigli daleko naprijed/ S proljećem svijeta/. On nastavlja predstavljati stranice povijesti tijekom dva posljednja mileniuma. Grci i Rimljani su bili stari susjedi, dok su Slaveni došljaci s Urala. Stihovima: “Po onim visokim vrhovima/ Vrtio se Srbin kao planinski sup/ Tražeći kisele jabuke” …predstavlja tadašnji stupanj razvoja tog naroda koji je nekoliko stoljeća kasnije, sišao i nastanio se u balkanskim krajevima.

U nastavku pjesme ovjekovječuje se herojska borba Albanaca, herojska djela koja ga uzdižu kroz povijest. Borbe Skenderbega protiv Turske i njegove pobjede bilježe epohu pobjede i nacionalne slave. Kao i ranije, u toku velikog vremena , kada je vođena junačka borba za obranu tvrđavu Kruja, tako je u vrijeme Albanske lige dan je proglas za borbu protiv Crne Gore za obranu Plava i Gusinja. Domovina je stalno zahtijevala žrtvovanja. Na Skupštini upada u riječ Šan Deda i još jednom podsjeća na borbe Albanaca protiv Sultana u Istambulu, i zahtijeva da: “tko je potomak Skenderbega/ Bilo koje vjere i zajednice/ Da krene na neprijatelja/ Ne ostavlja zemlju neokrvavljenu!”

Centralna figura Skupštine Lige, Abdylj Frašeri, ovjekovječuje se u ovom djelu sa svim posebnim karakteristikama narodnog ju-

naka. Tekst govora Abdylja Frašerija u pjesmi Fište je praćen povijesnom točnošću. Tako npr. u Skupštini je Abdylj Frašeri rekao: "Cilj ovog skupa za sad je da presiječemo polet divljim neprijateljima dajući albansku besu i zaklinjajući se da ćemo krvlju obraniti ognjišta koja su nam ostavili naši djedovi i pradjedovi…"[15]. On razlaže plan sedam velikih sila i Turske koji su odlučili: " Maljesiju Knezu da daju/ Da dijele brata od brata/Da nam izgube albanstvo/ Da nas ostave pod ropstvom Srbina". U pjesmi Fište, dakle, Abdylj Frašeri ne izriče stihove kletve prema neprijatelju već daje proglas za borbu: " Na nogama onda, junaci zemlje,/Pošto smo spremni da umiremo/ Za slobodu i čast Domovine!". On je izrazio duboko uvjerenje da Albanci trebaju latiti oružja i junački se boriti protiv neprijatelja.

Dok je Mar' Ljulja, "prvi Šalje", zahtijevao da se borba prvo vodi protiv Turske, Alji Paša Gucia, kao i većina poglavara Lige, smatralo je svrsishodnijim da albanska vojska krene u rat protiv Crne Gore, a zatim za konačno oslobođenje domovine, tj. oružana borba protiv stoljetnog osvajača Turske i drugih grabljivaca. Abdylj Frašeri je izjavio: "Albanci će pružati otpor sve do posljednjeg. Nesumnjivo da će se oni zalagati da njihovu domovinu ne pogaze neprijatelji…"[16]

Pismo koje je upućeno velikim silama u Berlinu, izražavalo je odlučnost Albanaca za obranu zemlje borbom. Albanski poglavari Lige su se obratili i " Sultanu Istambula" stavljajući mu na znanje da: " Albanija je zemlja naših predaka/Domovina je Skenderbega/ Zato nema Kralja ni Sultana/ Da ovu zemlju pokloni ili je proda".

Pjesma *Prizrenska liga* zauzima važno mjesto u djelu *Lahuta e Malcis* Đerđa Fište. U stvaranju ove epske pjesme autor se bazirao na povijesnim materijalima, iskoristio je kao tematski i umjetnički izvor bogat albanski folklor i arhivske dokumente. Fišta je dobro poznavao život i povijest naroda, njegovu materijalnu i duhovnu kulturu, mentalitet ljudi, psihologiju i njihovu slobodoljubivost. Poznavanje

[15] Abdyl Frashëri, Nga fjala e mbajtur në Kuvendin e Prizrenit më 10 qershor 1878, "Tre vëllezër pishtarë", Tiranë, 1978, f. 26.

[16] Po aty, f. 27.

ponašanja i običaja, jezičnog kolorita dijalekata i karakterističnih govora, pomoglo je pjesniku da obradi važne teme, da ugradi ideje epohe Nacionalnoga preporoda i da ostvaruje djelo u umjetničkom pogledu. Oštre i duboke misli, aforistički jezični izrazi, bogat emocionalni svijet, pjesničko nadahnuće, figurativni izrazi, ostvarivanje djela kao kompozicijske cjeline i dr. ističu djelo Fište u najširem okviru povijesti albanske književnosti. To su odlike umjetničkog stvaralaštva ovoga pisca.

Lamberz, austrijski istraživač, koji se bavio istraživanjem albanskog jezika, folklora i albanske književnosti, dao je procjenu: " Đerđ Fišta je najgenijalniji pjesnik koga je do danas dala Albanija…kao Homer (Đerđ Fišta –I.Š.) bio je poznavalac mjesta gdje se nalazio epos, u Velikoj Maljesiji…Ovo nam pokazuje da Fišta nije samo homerista, već u izvanrednom sjećanju za njegovo besmrtno djelo, dat ćemo mu s punim pravom zlatnu krunu albanskog Homera."[17]

Albanski i vanjski istraživači koji su se bavili istraživanjem života i književne djelatnosti Đerđa Fište su visoko procijenili književni doprinos ovog velikog pisca albanske književnosti predratnog perioda Drugog svjetskog rata. O njegovom književnom stvaralaštvu su pisali: Karlj Gurakući, Ećrem Čabej, Henrik Ljacač, Kostać Cipo, Ljasguš Poradeci, Aljeksander Đuvani, Norbert Jokl, Kolj Kamsi Injac Zamputi, Namik Resulji, Palj Duka-Đini, Vinčenc Prenuši, Ernest Koljići, Martin Camaj, Arši Pipa, Domenico Franze, Frančesko Ercole, Paško Đeći, Ljefter Lj.Diljo, Đerđ Žeji, Redžep Ćosja, Stefan Ćapaljiku, Enđel Sedaj, Rudolf Marku, Aurelj Pljasari, Sabri Hamiti, Anton N. Beriša, Hysni Hodža, Filip Ndocaj, Mark Arapi, Sterjo Spasse, Ndoc Čoba, Enver Mehmeti, Emin Kabaši, Đin Duka, Viktor Voljaj, Zef Giljaj, Tomor Osmani, Zef Pelumbi, Lazar Šantoja, Ekrem Ljaora, Ren Kolja i mnogi drugi istraživači.

Đerđ Fišta je bio anetimiran pisac iz komunističkog režima, zato se njegovo djelo smatralo nepodobnim za partijski sistem i za

[17] Maksimilian Lambertz, "Disa mendime për Fishtën dhe veprën e tij", "Jeta e re", Prishtinë, 1990, Nr. 11-12, f. 1463-1464.

albansko društvo. On nije prihvaćen u Povijest albanske književnosti kao pravi pisac. Za njega je pisano kratko i uz negativnu procjenu. O djelu "Maljesijsko Gusle" na osnovu stava i ideološke procjene tvrđeno je : " Njegovo glavno djelo, epska poema *Lahuta e Malcis*, napadajući šovinizam sjevernih susjeda, propagiralo je antislavizam i stavljalo je u drugi plan borbu protiv osmanlijskog osvajača. Ono je podizalo himnu patrijarhalnima i barjaktarima, vjerskom obskurantizmu i klerikalizmu, i spekuliralo je domorodnim osjećanjima, kada je trebalo visoko uzdignuti događaje i figure nacionalne povijesti iz perioda našeg Preporoda."[18]

Jedinica posvećena Fišti u *Enciklopedijskom albanskom rječniku* također sadrži negativnu procjenu za ovog poznatog albanskog pisca: Reakcionarni pisac i publicist, glavni predstavnik svešteničko-katoličke književnosti…Njegovo glavno djelo je poema *Lahuta e Malcis* (u punom izdanju 1937. godine), pjesnička panorama glavnih povijesnih događaja 1878.-1912. godine, predstavljenih sa pozicija katoličkog svećenstva, u njoj je Đ.F. himnizirao zaostalost života Maljesije, patrijarhalnost, neznanje, uzdizao mercenarstvo i dr."[19] Đerđ Fišta je pisac " Duboko ukorijenjen u svom mjestu, koga je samo na kratko ostavljao, da bi se ponovo tamo vraćao. Fišta je svoju ljudsku i pjesničku snagu usisao iz ove zemlje"[20]-pisao je Ećrem Čabej. On je hvaljen istodobno…, nepravedno porican. Stvaralac koji je zabilježio čitavu epohu, ova istaknuta osoba albanskog naroda, koja je stekla ime u mnogim oblastima umjetničkog stvaralaštva, personifikacija je domoljublja i samoodricanja za velike stvari nacije, za ideale budućnosti.

Pjesnička vizija velikana albanske književnosti za Prizrensku ligu je koherentan i slaže se s povijesnom epohom događaja epohe Albanske lige i stoljetnom težnjom albanskog naroda za nacionalnom slobodom Glavna pjesnička ideja Fište, ona o nesalomljivosti naroda, izgrađena je s rijetkim

[18] "Historia e letërsisë shqiptare", Tiranë, 1983, f. 470.

[19] "Fjalori enciklopedik shqiptar", Tiranë, 1985, f. 270-271.

[20] Eqrem Çabej, "Epika e Fishtës", "Jeta e re", Prishtinë, 1990, nr. 11-12, f. 1444.

Shkodër, 21.12.'34

Fort i dashtemi Qerim!

Mos më vêsh kapar fej, se s'të kam shkru
kahsit; pse perzjarmesh kam këtë kapar gjuh
këtë me punë gjysjet, e këtë - sidomos - tue u
ndie me i thânë fund „kohutës së madhe" që
noiset të 25 shjatorit të pamundësí s'time: mund
dy ose më kâ perpjí këmb nijon dy muej - Me
kat Portë jam tue ti ia kerkue niji kopje; që
të shofish, pordè si kam vieit se s'kam vieit
ojtë me kat vepen per Shqypní - Niji kopje
kam que edhè Ekrem me kubue; por s'dij
se ku t'i këtë ndâ më sonë a jo.

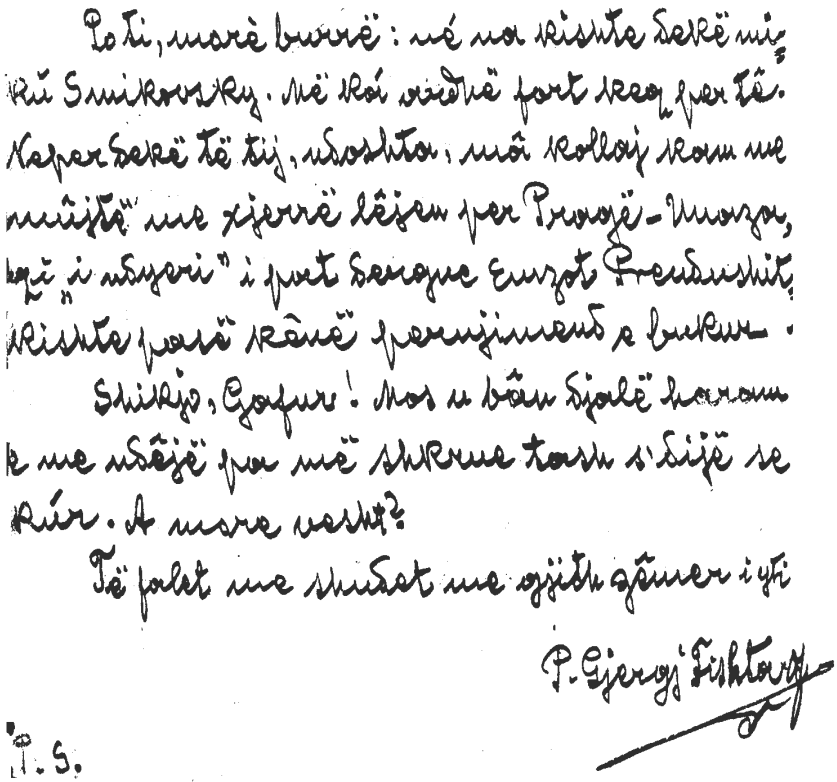
Tue pâ, se Ministri i Arsimit, Fuat Dush
mun dhanë us nepen ndermjetsí të Konsa Jurë
es të Kryeministrit, ogi me të thânë mâhn
e jashtzakonshme, per me kanuen t'ounë
e mbarueje „bursen" per specjalizim ndes
kamon, si ti keshe kushtim: e këtu vec jam Fuat

e ajëta të shkruemë më lidhje: Sonte me i or që
mqitë çeshtjen Mbretit më të parën ndjenjë,
që do të rrisha punë prej si. Mirë po, me e lypur
ndjenjen kimt nja kri punë parën fjalove-
romtare, nëç mos esto sit aj mur më prift;
dhe rrëfeu i'puta rasë me folë me të per
më i mirë: Kë ajonë, se mbasi fjalovet
të kishte prift; pse, prej pjesë që rrihe,
i kemi punë kuvendi me i or lypë kët
ndjenjë. Mue nuk më jen rëng se të kuloj; se
në aji mundësia e me aji fjalën esto pune kam
me t'i ndjenjë, mbasi kemi edhe protestacionin
e Princeshvet. M'a zën besë, Gjergjin, se kemi
rënë kapar i gjerin - A e Sin; se kush, që jam
me të shkruar këtë letër, është zgati 2 mbas
ajonate; e nesër parashtë do të nisëm
per Tiranë, e atëherë fill per Korcë - mbes
esto mista të diçka, mbuno Zot! Kish ajonse
i' Kryeshoit do të vetor më Romë, e, mbrëtën
në Paris.

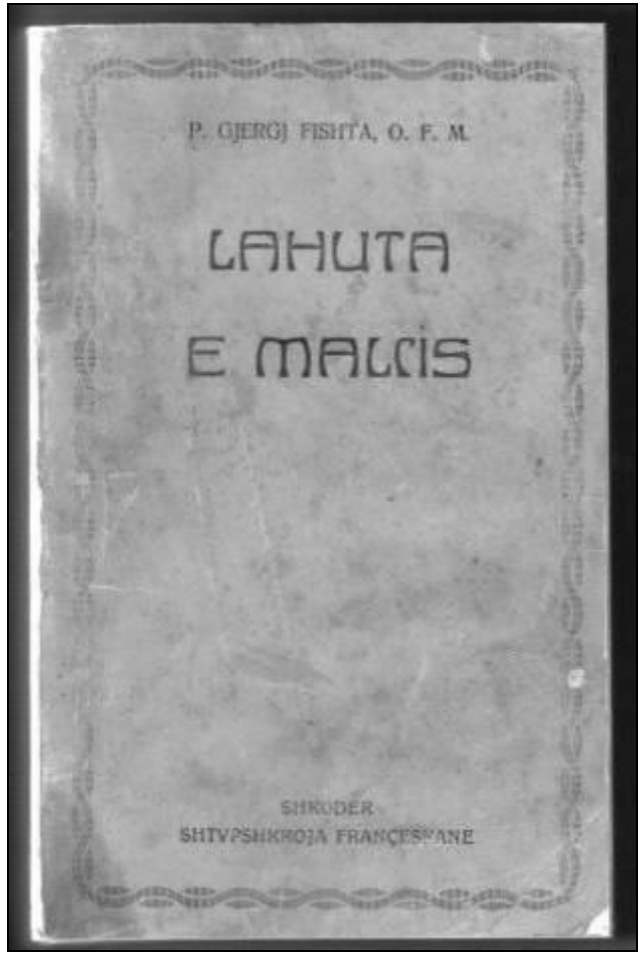
Mjopt rrjeçë mësuese, me e xjerrë lëjen
nej të Gjenerolit t'onë lëjen që me shkue n
vonë më Ret mnej të Dretarit: Sojshe me nji
hoq të ëmin - P. Pál Dodaj - me endë mët pun
të Prozë, per me u ngjetë më 50 njetarim e Pl
ret me rrubure - 28 Dretuer - por mëm me
uel rrunnesë. Per më shkodrim më Paris, j
gurisht do të rdhehemi per nipa Sy Sit më P
të, mbasi kam punë edhë n' Albanijen.

Mbesë, mjerisht, më ka lanë mbrem
ondrit Matoshen, kemtu ka me m'i ra que t
etnen rëtë të gjalsme per të.

Si i kemi mnjt n'at vend? Sonde i sh
on Drit Vinoë, të dillit po i Senzej edhë "Lamt
nej Tirones po i shkonej edhë D- Lorecë - it
më ka mbanë mbelli per të fort, pse pe
njimend ka mënë Sifte fort i njerzishem
shoj mue. Bitën e pamundëm të R.E.S. i ka
elegrafue Presidentit Beneë, i dilli m'ën
pak mbanë mefen Degatë të Tironës -

Pjesničkim majstorstvom. Predstavljanje širokog i bogatog sadržaja, predstavljanje herojstva i ljudske strategije, isticanje centralnih ideja Nacionalnog preporoda, stilske, jezične i kompozicijske odlike i dr. odredili su visoku idejno umjetničku vrijednost djela i podigli su izvanredno interesiranje kod albanskih i vanjskih čitatelja. Djelo Fište se čita i uči napamet i jako utječe na proces nacionalnog osvješćivanja. Kao takvo ono

U članku "Hominen Non Habeo"[21] u dvanaest fragmenata predstavlja povijesno i društveno-političko stanje albanskog naroda i Albanije kroz stoljeća. Kritički stav autora bazira se na gorkoj stvarnosti života i funkcije albanske države od nezavisnosti Albanije

[21] Gjergj Fishta, "Hominen Non Habeo", "Hylli i Dritës", vj. IV. Shtatuer, Shkodër, 1923, Nr. IX; Shih edhe "Jeta e re", Prishtinë, 1996, Nr. 3, f. 241-250.

do 1923. godine, kada je objavljen slikoviti osvrt i gdje se obrađuje veoma kompleksna materija o borbi za nacionalni opstanak i napredak albanskog naroda u okviru europske i svjetske civilizacije. U književnom stvaralaštvu Fišta je s velikim ponosom istakao starost, junaštvo, slavu i ponos svog naroda, ali je i kritizirao negativne pojave i stigmatizirao neprijatelje, osvajače i izdajnike. Njegova oštra satira uperena je protiv nositelja unakaženih društvenih i narodnih pojava.

Za Fištu je riječ moralna, duhovna i umjetnička blagodat. Albanski jezik on uzdiže na najviši pijedestal: naziva ga Božanstvenim jezikom, jezikom muškosti, jezikom Bogova. Albanskom jeziku je posvetio najljepšu liriku. Materinski jezik, albanska besa, plemenitost, domoljublje, gostoprimstvo, ljubav, junaštvo, sloboda ovjekovječuju se u pjesmi. Preko pjesme i književnog djela u cjelini objavio je stvarnost koja ima veliku umjetničku vrijednost. Kao skupocjenu nagradu pjesnik je to ostavio u nasljedstvo generacijama koje dolaze jedna za drugom, jer za svaku generaciju, književna umjetnost Đerđ Fište je osigurala vječnost.

MIĐENI I INOVACIJE U ALBANSKOJ KNJIZEVNOSTI

"Opet se sunce rađa...
I njegovi zraci sijaju na našem čelu"
Miđeni

Miđeni (1911-1938) je istaknuti pisac albanske moderne književnosti. Spada u grupu pisaca tridesetih godina, koji su u okviru širokog književnog pokreta, u procesu stalnih promjena književnih tokova, dali veliki i visoko cijenjeni doprinos u razvoju realizma albanske književnosti.

Miloš Đerđ Nikolla- Miđeni (1911-1938)

U prvoj polovini XX. stoljeća tokom funkcioniranja najvećih europskih književnih pokreta, u albanskoj književnosti dobije zalet razvoj moderne književnosti. Ovo ujedinjuje pisce oko jednog šireg programa, koji se postupno pretvara u širi socijalni pokret, za šire i opće društvene i političke promijene, za obrazovnu i kulturnu emancipaciju, pogotovu za razvoj realističke književnosti. Pjesnička vizija istaknutih pisaca kao što su: Aljeks Stavre Drenova, Faik Konica, Đerđ Fišta, Lasguš Poradeci i dr. iako nije homogena, ove stvaraoce ujedinjuje u književni pokret koji donosi važne idejne, tematske i stilističke transformacije.

Tokom dvadesetih a posebno tridesetih godina plodotvoran je književni angažman za stvaranje nove književnosti, ne samo sa jačim sklonostima realizma i kritičkog realizma, već i moderne književnosti uopće. Književni utjecaji europskih književnosti donose sa sobom premise moderne književnosti. U književnom pokretu ovih dviju etapa periodizacije albanske književnosti veće širenje ima simbolizam, koji se smatra kao negacija realizma i naturalizma. Istovrjemeno, negdje manje negdje više prisutne su i premise parnasizma, ekspresionizma i dr. Generacija pisaca 30-tih godina gdje spadaju: Nonda Buljka, Miđeni, Sterjo Spasse, Petro Marko, Dhimiter S.Šuterići, Andrea Varfi, Šefqet Musaraj, Aljeks Čači, Ernest Koljići, Mitruš Kutelji, Esad Mekulji i dr. u bogatim publicističkim aktivnostima, u književnom stvaralaštvu i književnom diskursu, promoviraše književni pokret sa zajedničkim motom: "Novi književni pravci".

Pridržavajući se svojoj stvaralačkoj viziji, Miđeni izražava mišljenje: „...da je glavno umjetničko u umjetnosti , da s pravom i bez kompromisa otkrijemo društveno moralnu i psihološku suštinu intimnog života, ljudi i njihovih odnosa, koje će umjetnost obogatiti duhovno i estetski", u književnom stvaralaštvu, u njenoj poeziji i prozi, kao i neki drugi suvremeni pisci, donosi književne novine, a u posebnim radovima o književnosti predstavlja i novatorske poglede o književnoj umjetnosti. Sa svim ovim umjetničkim inovacijama budi interesiranje čitalaca i književnih istraživača.

Miđeni ima stvaralački pravac realističkog sugovorničkog pisca. "Umjetnost, piše on, ima potrebe za promijene…mi nemamo šta

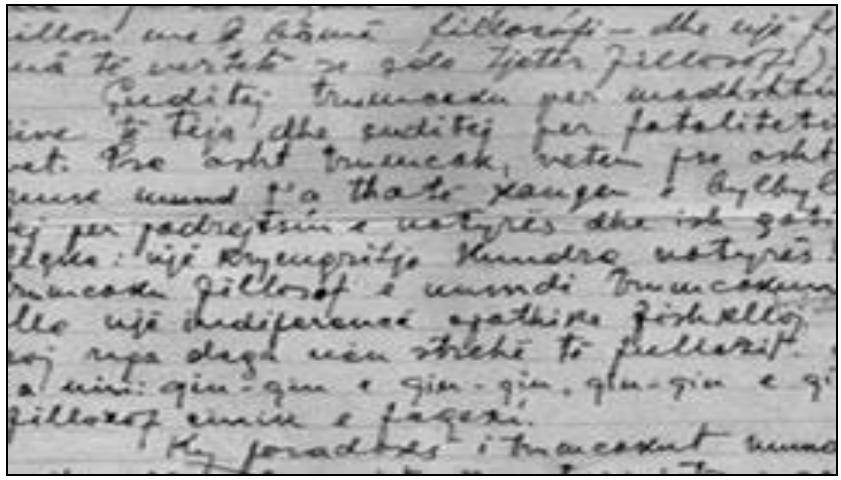
čekati i za šta se nadati sutra. Naš narod vegetira u opasnu ignoranciju …što je zadaća ne samo pisca, već i svakog sina Albanije, da probudi kod njega sposobnost za razmišljanje da se bori za svoja prava".

Miđeni misli da pisac ne treba da se drži idejnih modela. Književno djelo, se po njemu stvara u raznim rodovima i vrstama i nema stalnih recepata po kojima se obavezno mora stvarati književno djelo. Poezija " Ne valja… da se gleda samo kao sredstvo idejne propagande, pa i one najnaprednije". Interesantna su njegova mišljenja o prirodi umjetnosti, o rodovima i književnim vrstama, o idejnom karakteru poezije, o književnim rodovima, o načinu stvaranja umjetničkog djela, o stilu, o emocionalnom karakteru književnosti, o njenom društvenoj i kulturnoj ulozi, o poetskim i književnim figurama i simbolima, o prodoru " u tajnima osijecanja i mišljena", o književnim strujama, o određenim aspektima inovatorstva u umjetnosti, o umjetničkom usavršavanju.

Kao stvaralac satiričke proze pisao je o satiri, jasnoći umjetnosti, o umjetničkoj apstraktnosti, o stvaralačkoj apstraktnosti, o stvaralačkoj fantaziji, o autentičnosti umjetničke transponomije i dr. Usporedo sa velikom ulogom književnosti, istakao je i značaj koji ima publicistika. "…posebna uloga u ovome pripada publicistici, da preko jasnih i kratkih minijatura, uvjerljivih, pisao je Miđeni, daje ubrzane odgovore, kao odjek, o svim društvenim i političkim problemima od čijeg rješenja zavisi budućnost nacije, prije svega naroda…" On zahtjeva da: " smjelo prodiremo u tajnosti osijecanja i mišljenja, u tajnim vezama između svijeta i nas. Zašto da se ne cijeni pokušaj impresionizma i simbolizma, da se približe sfere polova i umjetnosti…pokušaj koji toliko pomaže ljude da otkriju novo, najljepšu stranu ljudske kulture? Da li građanska, socijalna poezija nema prava na estetsko usavršavanje".

Miđeni nam se uvijek pojavljuje mlad sa književnim djelom koje ima stalnu umjetničku vrijednost, jedne neprekidne stalnosti u našem kulturnom životu. Sa književnim djelom *Slobodni stihovi* , gdje spadaju *Predgovor predgovora, Pjesme preporoda, Pjesme bijede, Pjesme zalaska, Posebne pjesme, Pjesme mladosti, Posljednje pjesme, Djelići poezije*; Proza : *Kratke novele, Novele*

Sjevernog grada, ostali napisi, djelići nedovršenih fraza, dopisivanje, zabilješke o pročitanim knjigama i dr. Miđeni je stalno prisutan u albanskom svijetu i šire.

Tekst u rukopisu

Jedan rad, možda posljednji Miđenijev ima naslov *Posljednji Skanderbeg*. Ovaj djelić proze nije dovršen sadrži slijedeći tekst: *Gdje su Vile i nevjeste? Vazdušni duhovi i vile gdje su? Ne govori se više o njihovim kolima? Ni o njihovim očima koji te pogađaju ili učine spriječim, ne govori se više…"*

Posljednje dane života, iako bolestan, Miđeni je provodio čitajući interesantnu literaturu. U jednom pismu poslanom Teufik Đuljiu, 11. travnja 1938. godine pisao je: "Za mene, jedini provod vrjemena je čitanje. Čitam djela Emilj Ludwiga – on je slavan biografa. Pročitao sam njegovog *Napoleona*, sada čitam "Gette"-veliki su volumeni". Možda čitanje poezije "Pripisivanje" koje otvara djelo *Faust* Getea, nakratko je Miđeniju donio viziju ljudske sreće, jednog rađanja i jednog zalaska, kao što je predstavljeno u stihovima genijalnog pisca. Kritička procjena ovih unaprijeđenih pogleda o modernoj književnosti, predstavljenih u vrijeme kada Miđeni stvara književno djelo, ali i u kasnijem književnom periodu razvoja suvremenog znanstva književnosti, pruža dovoljne i uvjerljive

razloge da pjesnik, ne samo u pragmatičnim pjesmama, već i u cijelom njegovom originalnom stvaralaštvu , donosi književne novine u sadržaj, u motivima i u obrađenim temama, u načinu njihovog obrađivanja, u figurativnom književnom izražavanju, u albanskom pisanju, u stilskom i jezičkom oblikovanju i u cijelosti na umjetničkoj transpoziciji.

U kritičkom pisanju i u studijama o životu i književnom stvaralaštvu Miđenija istraživanja su novatorski trendovi pjesnika u književnosti i istaknuta su glavna idejno umjetnička svojstva njegovog djela. Književni stvaraoci, suvremenici, koji su poznavali pjesnika i koji su komunicirali sa njim, ali i oni koji nisu nikada sretali Miđenija, ali su pisali o njegovom djelu, visoko cijene fenomen modernizma i njegov novatorski trend u njegovoj pjesničkoj umjetnosti.

Neki od njih su od Miđenija tražili da izrazi i mišljenje o pitanjima inovatorstva u književnosti, o književnoj i društvenoj aktualnosti u Albaniji, o različitim pogledima koji su vezani sa problemom razvoja modernih književnih struja. Interesantan je sadržaj dopisa upućenog uvodniku "Novog svijeta " u Korči 14. lipnja 1936. godine. Sačuvani su samo neki dijelovi ovog kritičkog pisma, jer članak nije u potpunosti objavljen. Jedno drugo pismo je Miđeni poslao Petru Marku. Za nesreću pismo nije sačuvano. Petro Marko tvrdi da je Miđeni "… odgovorio dugačkim pismom na devet velikih stranica , pisanih rukom. Da iskažem sadržaj pisma, ne pamtim. Gdje je pismo ne znam. Časopis je zabranjen poslije drugog broja, Ja sam prešao u politički sud, Asim Vokši koji je održavao korespondenciju, ubijen je u Španiji. Ipak ja nisam zaboravio sadržaj pisma…Savjetovao nas je da ne preduhitrimo …da se ne lažemo…Najavljuje nam da se časopis *ABC* u ovom trenutku bavi samo književnim pisanjem o realnom životu naroda i po mogućnosti da ne sadrži političke naslove i polemizirao je, da, po njegovom mišljenju, sa poletom koji smo uhvatili, ubrzo će nam ga zatvoriti. Savjetovao nam je da radimo bez buke jer se njemu "buka" nije dopadala.

Miđeni je, dokazali su njegovi suvremenici, obožavao književnost i umjetnost uopće. On je čitao veoma bogatu literaturu iz albanske i svjetske književnosti. Zainteresirao se da prati tokove književnosti različitih epoha. Ovo je utjecalo na njegovom intelektualnom formiranju i na usavršavanju umjetničkog zanatstva. Neki dijelovi Miđenijevog dnevnika obuhvaćaju interesantne materijale o njegovim socijalnim i filozofskim pogledima. Posebna obdarenost da duboko razmišlja o različitim problemima vrjemena, palo je u oko drugovima, pa su se sa zadovoljstvom okupljali oko njega. Kritički stav o aktuelnim problemima izazvao je interesiranje čitalaca i krugova intelektualaca tog vrjemena. Ovi pogledi Miđenija o književnosti i njegovo djelo kao cjelina jačaju uvjerenje da je Miđeni jedan od rijetkih stvaralaca albanskih književnika.

On je aktivno učestvovao u stvaralačkoj diskusiji, posebno otvorenoj u časopisu *Novi svijet* i promovirao je književni pokret sa zajedničkim motom " Novi književni pravci". "U njegovom pisanju izražava interesantna i novatorska mišljenja o književnosti, o umjetnosti uopće i o drugim uopćenim pitanjima. Mišljenja ovoga

pisca o književnosti nalazimo rasprostranjena na umjetničkom stvaralaštvu, u pismima koja imaju veoma bogat sadržaj i u kritičkim pisanjima. Suvremenici Miđenija su također kazali kakav je stav Miđeni imao o književnosti i kakva je bila njegova vizija o životu. U pjesničkom stvaralaštvu i u prozi, tj. u stvaralačkom procesu, ovaj autor je držao originalan stav i istakao se kao književna individualnost.

"Ed un tempo è venuto,
In cui s'indendono gli uomini,
Perfettamente
Per costruir la Torre di Babele.
In cima a quella torre, sull'estremo pinnacolo,
L'uomo un dì salirà,
E quindi griderà,
Dio! Dove sei?"

Miđeni: *Predgovor predgovora*, fragment

On je predstavljao originalnu viziju slobode mišljenja, radnje i književnog stvaranja. Kako su upoznali ove trendove Miđenija u novoj književnosti tridesetih godina? Vedat Kokona u knjizi " Tkanje na tisu vrjemena- Sjećanja, piše: Ime Miđenija sam vidio i u časopisu *Illyria* i Koljići mi je govorio najbolje o mladom pjesniku koji "je imao svoj glas" u poeziji. Žao mi je što nisam sreo Miđenija: životni nas putevi nikada nisu sastavili".

Song of noble grief

Oh, noble grief of the suffering soul
That into free verse bursts out...
Would you perchance take comfort
In adorning the world with jewels?
Oh, noble grief in free verse,
Which sincerely sounds and resounds,

Will you ever move the feelings of men,
Or wither and die like the autumn leaves?
Oh, song worthy of noble grief...
Never rest! But with your twin,
Lamentation, sing out your suffering,
For time will be your consolation.

[*Kanga e dhimbës krenare,* from the volume *Vargjet e lira,* Tirana: Ismail Mal' Osmani 1944, translated from the Albanian by Robert Elsie, published in English in *Migjeni*, *Free Verse*, Peja: Dukagjini 2001, p. 63]

Dhimiter Šuterići u *Albanski napori* piše: "Miđeni je bio veliki umjetnik koji je išao ka odličnom vrhu novog izraza, ka vrhu koji je dostigao i na kome nije imao sreće da ima duži i potpuniji život". Nonda Buljka tvrdi: " U procvjetalom vrtu albanske književnosti, Miđeni stoji kao divlja i pitoma ruža…Miris ove ruže osjećamo i mi danas ovdje". Kristaq Tutuljani u povodu dvogodišnjice smrti, pjesnika naziva " sina novog stoljeća, stvarni uragan. On piše: " Miđeni je donio u našoj zemlji novi pjesnički duh. Novi u svakom pogledu, nove motive, nove izraze, nove horizonte…". Mark Gurakući izražava mišljenje da je " Miđeni najtalentiraniji autor… i najzreliji u planu umjetničkih zahtijeva i najdublji na iskopavanju i predstavljanju onih problema koji su uzbuđivali ne samo njega, već i sve njegove drugove".

U zapisima o pročitanim knjigama Miđeni uvjerljivo pokazuje da je bavljenje gorkom životnom istinom, književna komunikacija sa istaknutim albanskim piscima i sa nekim autorima svjetske književnosti, dakle aktivni dijalog sa pinjolima moderne realističke umjetnosti i šutljiva meditacija izaziva kontemplaciju i utječe na razvijanje književnog stvaralačkog procesa.

Miđeni stvara modernu poeziju. Modernost je suštinsko svojstvo njegove umjetnosti. Književni pojam *modernost* definiraše se na više načina. Izdvajamo fragment studijskog teksta prosvijećen francuskoj modernoj poeziji od autora Serge Buadiffier gdje piše: " Govoriti o modernoj poeziji ne znači da polaziš od povijesnog

pogleda, znači relativnog, da bi zabilježio u rodnoj evoluciji djela i autore koji prosto pripadaju posljednjem vrjemenu. U ovom smislu, moderno se ne suprotstavlja starom, već klasičnom ili tradicionalnom. Dakle, modernista se definira kao jasno i voljno odvajanje od prošlosti i Baudelaire je prvi koji je razumio i izrazio smisao ovog odvajanja u “ (*Les grands fondateurs de la poezie moderne* , Paris, 1992, str. 9).

Kao talentirani stvaralac, koji je na voljan način, sa trendom da dobro upozna objektivnu stvarnost, s osjećajem i stvaralačkom smjelošću da reagira oštrim mišljenjem prema fenomenima, događajima i životnim doživljajima, “osjećaj za estetsko usvajanje života”, na osnovu jakog nadahnuća i stvaralačke imaginacije, sa posebnim prirodnim sposobnostima, sa rijetkom umjetničkom obdarenošću, dospijeva da umjetnički realizirati i da premjesti drugu umjetničku realnost.

Kako su koncipirane književne inovacije u procesu stvaralaštva i umjetničke realizacije poezije i proze Miđenija? Iz analize književnog djela i drugih Miđenijevih napisa, iz općeg razmatranja i pregleda i istraživanja prosvijećenih životu i radu ovoga pisca od autora suvrjemene književne kritike, kao što su: Alji Aljiu, Fatos Arapi, Vehbi Balja, Kočo Buljka, Dionis Bubani, Jorgo Buljo, Jusuf Budžovi, Kičo Bluši, Gani Bobi, Agim Cerga, Vojislav Dančetović, Ćemalj Draćini, Bedri Dedja, Teki Derviši, Gertruda Entrej, Sefedin Fetiu, Mark Gurakući, Dževat Gega, Guiseppe Gradilone, Fahredin Gunga, Teufik Đylji, Enver Đerćeku, Thanas Đika, Redžep Hodža, Hysni Hodža, Rinuš Idrizi, Petro Janura, Alji Dem Jasići, Našo Jorgaći, Ismailj Kadare, Jup Kastrati, Aljuš Kamberi, Emin Kabaši, Adriatik Kaluli, Musa Kraja, Ljuan Kokona, Ramiz Keljmendi, Đik Kućalji, Mitruš Kutelji, Kljara Kodra, Skender Ljaurasi, Neki Lježa, Henrik Ljacaj, Alji Lunji, Ševćet Musaraj, Filjip Ndocaj, Šefik Osmani, Jeton Ostreni, Arši Pipa, Ljoni Pipa, Alji Podrimja, Rexhep Ćosja, Mensur Raifi, Ibrahim Rugova, Guiseppe Schiro, Andrea Stefi, Zihni Sako, Drago Silići, Sterjo Spasse, Lazar Silići, Azem Škrelji, Dhimiter S. Šuterići, Daljan Šaplo, Andrea Varfi, Agim Vinca, Dhurata Xoxa, Dhimiter Đuvani, Redžep Zlatku, Moikom Zećo, od istraživanja djela i istraživanja moderne europske književe-

vnosti, pogotovu onog književnog i studijskog opusa pročitanog od Međenija i od pisaca njegovih suvremenika, procjenjujemo da su sve ove književne inovacije vezane sa stvaralačkom originalnošću pisca i sa širim tokovima razvoja plodotvornog književnog pokreta vrjemena o stvaranju moderne albanske književnosti.

MIGJENI

VARGJET E LIRA

KANGËT E RINGJALLJES
KANGËT E MJERIMIT
KANGËT E PËRNDJIMIT
KANGËT E RINIS
KANGËT E FUNDIT

Shtypshtypja «GUTENBERG»
TIRANË, 1936

"Miđeni te prisvaja, piše Redžep Ćosja, u prvom redu snagom, dubinom i čistoćom osijecanja, sa bolnim intenzitetom koji izbija usporedo sa njegovim mislima, usporedo sa njegovom ironijom i kritikom. Miđenijeva riječ se ne formira u glavi, već u duši. Jorgo Buljo piše Miđeni je "Najtipičniji predstavnik realizma… Odmetnička priroda Miđenija slomio je tradicionalizam albanske poezije i proze donoseći novi stil i nove forme u poeziji i u naraciji. On je jedan od najvećih reformista albanskog pisma, prvi veliki moderni albanski pisac ". Kadare u svojoj studiji "Dolazak Miđenija u albansku književnost", nakon što je rasvijetlio neka od najvažnijih pitanja književne epohe i djela Miđenija, osim drugog piše: „ On je došao u albansku književnost kao pisac novog tipa, građanski pisac, sa novom hrabrošću, koja je malo bila poznata u ovoj zemlji, ali mu

je mnogo bila potrebna: civilna hrabrost". U osvrtu Antona Papljeke „ Zašto je moderni pjesnik Miđeni?" nalazimo interesantne opaske vezane za modernu umjetnost Miđenija.

Procjena književnog djela Međenija, današnje analitičko istraživanje kako je istraživana njegova poezija i proza i kako je interpretirana njegova književna umjetnost u cjelini i ponaosob, kako su istaknute književne inovacije u punijem okviru umjetničkih ostvarenja, učvršćuje blijeđenje da se uspješnije nastavlja integralna studija književnog opusa ovog autora koji zauzima važno mjesto u Povijesti albanske književnosti.

Bibliografija

Rreth të vërtetës për botimin "Migjeni-Vepra" 1954, mbledhë dhe shpjegue nga Gjovalin Luka / Migjeni; Gjovalin Luka; Agron Luka; Vinçens Marku

Luli i vocërr / Migjeni

Vepra / Migjeni; Korab Hoxha; Gaqo Bushaka

Novelat e qytetit të veriut / Migjeni; Gaqo Bushaka; Korab Hoxha

Free verse = Vargjet e lira / Migjeni; Robert Elsie

Vepra / Migjeni; Skënder Luarasi; Angjelina Ceka

Luli i vocërr / Migjeni; Bedri Dedja; Vehbi Bala; Nasho Jorgaqi

Luli i vocërr / Migjeni; Mehmet Gjevori

Poezi dhe prozë / Migjeni

Vargjet e lira dhe novelat e qytetit të veriut : për nxënësit e shkollave / Migjeni; Skënder Luarasi

Vargjet e lira dhe Novelat e qytetit të veriut: botim për nxënësit e shkollave / Migjeni; Skënder Luarasi; Angjelina Ceka

Poesie e prose / Migjeni; Skënder Luarasi; Jolanda Kodra

Vepra / Migjeni; Skënder Luarasi

Fructul oprit / Migjeni; Grigore Brâncus

Një natë pa gjumë : për tenor dhe orkestër / Aleksandër Peçi; Migjeni

Kritikë / Migjeni; Rrahman Dedaj; Nazmi Rrahmani

Puthja e cubit / Migjeni

Recital i Malcorit / Migjeni

Një natë pa gjumë; Shpirti i ri; Rezignata / Migjeni

Të birtë e shekullit të ri; Ekstaze pranverore / Migjeni

Ngjarje pa lëvizje / Migjeni

Të birtë e shekullit të ri. / Migjeni

Mrikës : [Poezi] / Migjeni

Kanga që s'kuptohet; Dy buzë : [Poezi] / Migjeni

Plaga : [Poezi] / Migjeni

Vetvrasja e trumcakut; Vjeshta në parakalim; Kënga skandaloze; Ndeshja / Migjeni

Rezignata : [Poezi] / Migjeni

Dy buzë : [Poezi] / Migjeni

Programi i një reviste; Sokrat i vuejtun apo derr i kënaqun? / Migjeni

Trajtat e mbinjeriut : [Poezi] / Migjeni

[Përmbledhje në prozë e poezi] / Migjeni

Vetvrasja e trumcakut; Zoti të dhashtë; Programi i një reviste / Migjeni

Shpirt' i ri : Poezi / Migjeni

Në kishë : [poezi] / Migjeni

Ngjarje pa lëvizje; Zoti të dhashtë : [tregim] / Migjeni

Urime për 1937 / Migjeni

Programi i një reviste / Migjeni

Bijt' e shekullit të ri : [poezi] / Migjeni

Urime për 1937 : [prozë] / Migjeni

Kangë në vete : [poezi] / Migjeni

Kangët e pakëndueme; Na të birt e shekullit të ri : [poezi] / Migjeni

Të fala nga fshati : si shkruanin paraardhësit / Migjeni

Poema e Mjerimit : [poezi] / Migjeni

Një natë pa gjumë; Vetmia : poezi / Migjeni

Unë jam një njeri që vuen : letër e Migjenit dërguar një miku / Migjeni

Letër mikut : botuar më 1937 : si shkruanin paraardhësit / Migjeni

Baladë qytetse; Nën flamujt e melankolisë : poezi / Migjeni

Dy buzë... : poezi / Migjeni

Vjeshta në parakalim : poezi / Migjeni

Kanga skandaloze : poezi / Migjeni

Baladë qytetse : poezi / Migjeni

Migjeni dhe poezia e stuhishme e një shpirti delikat: Vetmia; Nën flamujt e melankolisë; Vuejtja, poezi / Migjeni

A do qymyr, Zotni? / Migjeni

Recital i Malësorit : poezi / Migjeni

Zeneli : skica letrare / Migjeni

Kryesorja në art është artistikja / Migjeni

Recital i malsorit; Lutje : poezi / Migjeni

Baladë qytetëse : poezi / Migjeni

Baladë qytetse : poezi / Migjeni

Urime : botuar më 1937 / Migjeni

Dy buzë : poezi / Migjeni

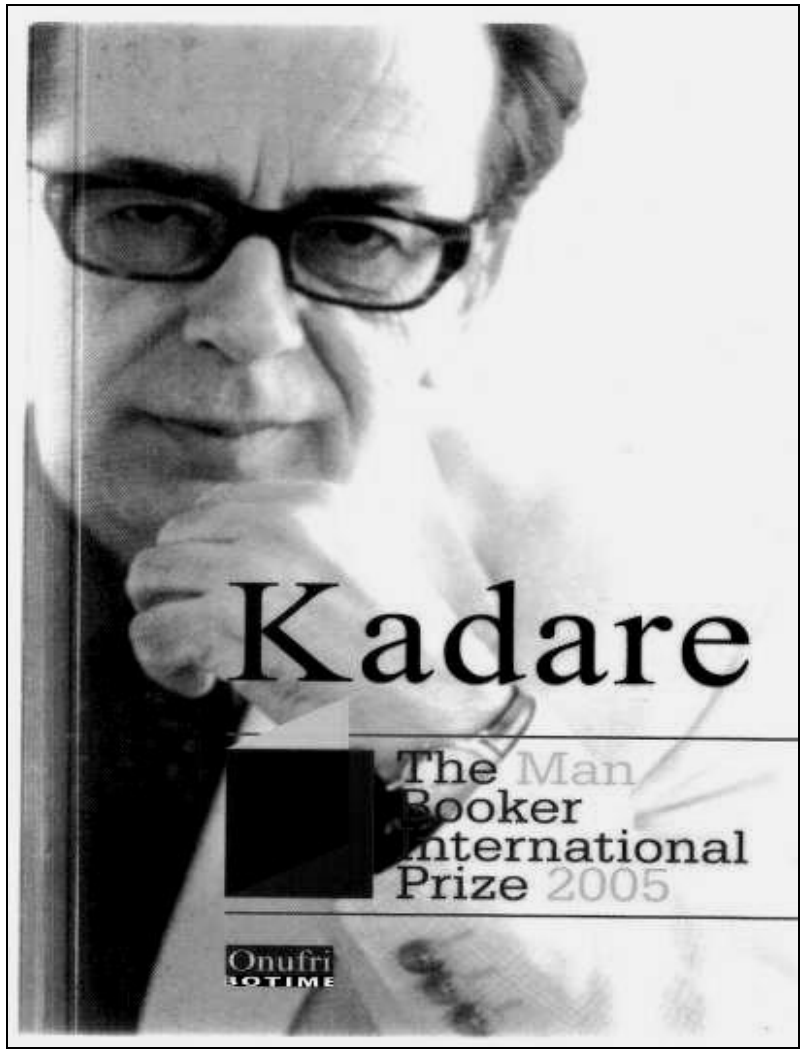
100 vjet shtet, 100 poezi shqipe: [cikël me poezi] / Migjeni; Fan S. Noli; Petro Marko; Gjergj Fishta; Lasgush Poradeci; Ismail Kadare; Martin Camaj; Ali Podrimja

http://www.bksh.al/adlib/expert/index_al.html (2 maj 2015

Promocija knjiga: *Identitete letrare* i *Kultura letrare bashkëkohore*, Priština, 10.10.2015. godine

II. SUVREMENA ALBANSKA KNJIŽEVNOST

Kadare
The Man
Booker
International
Prize 2005
Onufri
10 TIME

KOSOVO U POEZIJI ESADA MEKULJIJA

Esad Mekulji je istaknuti književnik suvremene albanske književnosti. On je dao veliki doprinos u razvoju i afirmaciji naše nacionalne književnosti i kulture. U svim formama stvaralaštva angažiran je cijelim svojim bićem za svestranu društvenu, kulturnu i znanstvenu emancipaciju. Do kraja svoga života, do 6. kolovoza 1993., za duže vrijeme, Mekulji se bavio, ne samo pjesničkim stvaralaštvom već i širom kulturnom djelatnošću.

Esad Mekulji (1916.-1930.)

Poliedrična figura čovjeka i pjesnika, vjeran svome narodu kompletirana je sa svih aspekata u toku višegodišnjega neprestanog stvaralaštva, na osnovu izvanredne marljivosti, neumorna rada, velike odanosti i požrtvovanosti, sa neograničenom ljubavlju i besprimjernim humanizmom prema domovini i čovjeku.

Život i književno stvaralaštvo Esada Mekuljija još kada je bio učenik gimnazije u Peći, pa do kraja njegovoga života, u cijelosti je vezan za Kosovo. Kao istaknuta osoba albanskog pisma, kulturnoga, obrazovnog i znanstvenog života, kao albanski pjesnik tridesetih godina, kao stvaralac više publicističkih i enciklopedijskih radova, kao autor više objavljenih djela još od druge polovine XX. stoljeća, u svim povijesnim periodima kroz koje u kojima je zemlja prolazila, dao je dragocjen i izvanredan doprinos za svestrani razvoj domovine. On je živio, stvarao i davao željeni smisao životu. " Život je, piše pjesnik, i da se raduješ-jer putom kojim si krenuo, ti vodiš (ti si vođa)".(*Život*).

Biografija ovog pjesnika je interesantan, ne samo da bi se razumio životni put koji je prošao s ljudskim dostojanstvom, već da bismo i naučili nešto više o socijalnim, ekonomskim, političkim i društvenim uvjetima. Pjesnikove životne i stvaralačke staze su veoma karakteristične. Esad pripada generaciji koja je u djetinjstvu doživjela Prvi svjetski rat. Rođen je 17. prosinca 1916. godine u Plavu, u lijepom i slikovitom ambijentu. Već u djetinjstvu on je, jakom emocionalnom snagom, na svoj način doživio tadašnji život koji je u njemu ostavio neizbrisive tragove. U pjesnikovim sjećanjima kao i u pjesmi *Od djetinjstva* sa skromnošću i iskrenošću predstavljaju se dojmovi i doživljaji, tragovi života koji će biti fiksirani kao staze života i pjesničkoga stvaralaštva. Djetinjske doživljaje pjesnik evocira s puno osjećajnosti i razbuktava ih tiho i suzdržano:

"Rat je bio, i naši očevi, braća, muževi
otišli su u daleke krajeve da bi obranili pusto ognjište,
i žene su ostale samo s nama, djecom
da bi zajedno patili i proklinjali…
"Muškarci su ne štedeći prolijevali njihovu krv
čistu, a mi, njihovi sinovi, majke, žene i sestre
skupo platili njihovo junaštvo:
naš život je bio žrtva njihovog slavnog požrtvovanja"

(Od djetinjstva)

Život i obiteljski odgoj, opća društvena atmosfera, narodna umjetnost te tradicija koja se stalno razvijala i zasebno znanje stečeno od svoga oca i prvog učitelja, utjecali su na Esadovo formiranje i potstakli su njega poseban interes prema umjetnosti. Kasnije, u dolazećim fazama u gimnaziji u Peći, čitajući poznate autore i zadubljujući se u život knjige, proširio je horizont znanja vezani za umjetnost – književnost te je tako je podstaknut da i sam piše.

Književni začetci, o kojima piše u *Sjećanja,* jasno pokazuju da se radi o rijetkom stvaraocu albanske književnosti. Njegova prva lirska pjesma je *Život koji ima žalostan sadržaj*. „Život je ovdje bio nešto što sija i odjednom se gasi, kao meteor... većina pjesama koje sam pisao bile su opisne. Opisao sam ljepote Plavskog jezera, Prokletija, Pećke Rugove, jutarnje bjeline i crvenkasto zračne zalaske Metohije, opijanja od ove ljepote pune promjena i prvih ljubavnih sanjarenja, momkovanja koje je bujalo".

Univrzitetske studije nastavio je u Beogradu i tamo je Esad kontaktirao afirmirane stvaraoce i s velikim interesom je nastavio čitati beletristiku ali i druga djela marksističke literature. „Sa uzdizanjem svijesti i osjećanja da u prirodu spada i čovjek, kao njezin nerazdvojni dio, izjavljuje pjesnik, došlo je neminovno i nešto što nije „čista poezija". Odlučujući utjecaj s njim je imao moje upoznavanje sa skojevcima, koje je na suzdržljiv način kružilo u redovima omladine". U oblasti pjesničkog stvaralaštva, tokom vremena, događa se nešto važno što se vezuje direktno s tematikom koja se obrađuje u poeziji.

U tijeku tridesetih godina XX stoljeća uglavnom se pjesniku nameće socijalna problematika. On je bio preokupiran velikim problemima tadašnjeg vrjemena i zbog toga je pjesnički stil takav, da omogućuje meditaciju i lirsku ispovijed kao oblik izražavanja subjektivnog života. Umjetnički transponiranje objektivne stvarnosti nastaje tako, kao obvezatnost, a socijalna poezija kao povijesni dokaz jednog vrjemena i jednoga naroda. I ne samo ovo, pjesnik je vidio „ u istoj prirodi sad u povečerjima i u tamnome mraku, ljude bez krova nad glavom, gladne i u nuždi, izbjegle od svojih domova, koji se šunjaju po svijetu za komad kruha, neravnopravni ljudi; ostavljeni, opljačkani i pohapšeni, žene dva puta porobljene, slijepi koji ne znaju

pisati i čitati, pritisnuti i lišeni prava koja gotovo i da nisu postojala. Ovo je bio narod moga jezika , moje krvi. Ali ne samo on. Zašto? Kako? - pita pjesnik. Jesu li usamljeni nesretnici, uzročnici svoje bijede? Ima li pravde za bilo koga na ovom svijetu zuluma i krvi. Kruh i sloboda za sve... „. Što je bolje upoznavao objektivnu stvarnost, za pjesnika je postajala jasnija ideja borbe za slobodu i pravdu. Kristalizirana misao je izražena pjesmom. „ Pisao sam pjesme- kaže pjesnik- koje je malo tko smeo objaviti. Poredao sam ih s ljubavlju u bilježnici, koju sam čuvao od svakoga, dakle i kao jednu nedovršenu ispovijed, jedno promatranje samo sa jednog kutka ...možda“. Tijekom stvaralaštva u ljetima 1934.-35., usporedo sa sricanjem literarnoga iskustva, napisao je pjesme *Pozdrav, Tempora matuntur* i dr.

Za izdavanje ovih pjesama na srpskom jeziku vezuju se i poteškoće, prve prijetnje od buržujske žandarmerije, koja je sprječavala naprednu publicistiku toga doba. Jednom prilikom se pretpostavljeni predstavništva obratio strogo pjesniku: Tko si ti da pišeš komunističke pjesme, da uznemiravaš miran narod... Imamo mi takvih dosta, ali su oni naši – lako ćemo mi sa njima. Za tebe nema mjesta ovdje: znaj, nabij sebi u glavu: upičemo te kao kuče“.

Sukobi s tadašnjim zakonom su učestali, dok je pjesnik sve više postao svjestan da treba minirati stari svijet. Poemom *Pjesme čuvara željeznice,* koja je imala 20 pjesama, kao i u prethodnim pjesmama, izražava unutrašnji gnjev protiv nepravde pa i socijalne nepravde. U prve dvije godine studija pjesnik je bio još aktivniji. Napisao je pjesme *Pilari, Mi protjerani*, *Pismo poginulom sinu* (posvećena Džemailju Kadi – dobrovolja antifašističke borbe u Španjolskoj) i dr. Prva zbirka pjesama *Albanac ti pjeva, Metohijo* bila je gotova i sadržavala je najbolje pjesme ove stvaralačke faze.

Za nesreću, od ove zbirke je sačuvano samo nekoliko pjesama. Međutim, od ovog fonda pjesama stvorenih u toku 30-tih godina sačuvane su u rukopisu ili su tada objavljene na srpskom jeziku u novinama i listovima ondašnjeg vrjemena kao što su *Beogradski student, Granit, Novi behar, Kultura , Podmladak jadranske straže, Mladost , Venac* i dr. Treba istaći da cenzura nije dopuštala

objavljivanje pjesama Esada Mekuljija. Pjesnik je bio proganjan a opasnost od uhićenja vrebala ga je na svakom koraku. Travnja 1941. godine je i uhićen i zatvoren u zatvoru u Glavnjači.

Esad Mekulji je i ranije bio aktivan u otporu koji se pružao monarhističkom režimu i sudjelovao je u tadašnjem naprednom pokretu. Nakon kapitulacije Stare Jugoslavije nastavlja otpor kao prekaljeni revolucionar. „To su bili teški dani pripremanja za organiziranje otpora. Fašistički okupator je cijelu zemlju, pa i Kosovo, odvojio na različite okupacione zone. Godina početka oružanog ustanka protiv okupatora, pjesnika je zatekla u Peći. U toku ilegalnog života te godine pjesnik dolazi u kontakt s tradicionalnom albanskom književnošću i čita, osim Naima, Miđenija, Luiđa Gurakućija, Haki Stermilija, Mitruša Kuteljija i druge pjesnike. Prvi put je pročitao pjesme i prozu Miđenija, „ ovog angažiranog socijalnog književnika iz Skadarskog okruga, za koga Esad kaže : - ostavio mi je jake utiske, možda i zbog sličnosti koje smo obrađivali. Međutim, u koliko toliko drugim uvjetima prozivao je Bijedu da postavi pravdu, dok sam ja išao dalje, imajući podršku organizirane snage u nama i u svijetu“.

Rat ga je zatekao nespremnog za aktivno sudjelovanje u borbi za oslobođenje domovine. Usporedno s puškom, imao je on i pero kao jako oružje za borbu protiv fašističkoga okupatora. Pjesnik partizan je doživljavao teškoće koje je donio rat i stvarao je pjesme na albanskom jeziku, koje su se širile među partizane i šire. Kada je bio zatvorenik u Peći u Tvrđavi Šeremeta napisao je pjesmu *Poziv* .

Tekst pjesme je napisan na komadiću obična papira koji je među posuđem za jelo dospio izvan zatvora i da se sačuva… “ U jesen 1943. godine nastala je elegija *Ramize, brate.* Pjesma je ostala nedovršena. Ovoj grupi pjesama, stvorenih u tijeku 1941.-45. godine, pripadaju i pjesme: *Okupacija , Ljandovici , Ljubav , Iz partizanske bilježnice,* poema *Omladini* (od ove epsko-lirske pjesme je sačuvan samo jedan dio), poetska proza *Nismo te poznavali, Slobodo* i dr.

U listu *Sloboda* pjesnik je objavio pjesmu *Dobro nam došla* “. Pored ovih pjesama, pisao je i tekstove za osnovce, za zidne novine i dr. Rat je bio veliko nadahnuće za pjesnika. Partizanski motivi razrađeni u lirskoj pjesmi čine lijep ciklus pjesama, u kojima se daje autentična atmosfera koja je tada dominirala sa svim onim

karakterističnim bojama tadašnjeg vrjemena. U zavisnosti od događaja, dojmova i karaktera umjetničkog stvaralaštva, pjesnik je stvarao pjesme ili je vodio ratni partizanski dnevnik. Dvije bilježnice s pjesmama i dnevnik, koje je čuvao sa najvećom pažnjom, ispale su mu prilikom prelaza u brzoj vodi rijeke Drin.

Esad je u tijeku rata dao veliki doprinos u razvoju naše publicistike. Kao član uredništva lista *Sloboda* angažiran je za izdavanje lista koji je izlazio na albanskom i na srpskom jeziku. Nakon završetka rata, dekadama je Esad Mekulji sa izvanrednom marljivošću i neumorno radio u oblasti kulture i znanosti. Njegovo društveno i političko angažiranje bilo je neprekidno.

U 1945. godini, zajedno sa nekoliko suradnika, čini napore za izdavanje novine *Preporod* (*Rilindja)* a kasnije za izdavanje lista *Novine za pionire*, lista *Napredak* (*Përparimi*) i dr. U 1949. godini počelo je izdavanje književnog lista *Nov život* (*Jeta e Re*) za koji velike i posebne zasluge ima Esad Mekulji. Prema njemu, list je imao cilj " da pomogne albansko književno stvaralaštvo kod nas kao i upoznavanje književne tradicije; preko prijevoda … da doprinosi na što uspješnijoj recipročnoj afirmaciji kultura, učeći tako i zanat pisanja od majstora pera".

Ovo je bila glavna težnja redakcije i u njoj je uvijek ostao vjeran i njen Odgovorni urednik. Esad Mekulji je preko *Mladog svijeta* (*Bota e re*) dao podršku mladim stvaraocima. Kao što je zapisao jedan naš pisac,… bez prestanka, dan i noć, samo je radio… tražio je suradnju, otkrivao je talente, približavao je suradnike, nadahnjivao ih je, pomagao im, savjetovao i afirmirao". Za svoj veliki rad je nakraden sa najvišim priznanjima i nagrađen je za posebne zasluge. Akademik Esad Mekulji bio je prvi predsjednik Akademije Znanosti i Umjetnosti Kosova. On je dosljedno radio na izdavanju Enciklopedije Jugoslavije

(Redakcija Enciklopedije Jugoslavije – izdanje na albanskom jeziku).

Književno stvaralaštvo – poezija je za njega uvijek obogaćivanje duhovnog života, doživotna ljubav. Meditirajući o prijeđenom putu stazama života i stvaralaštva, pjesnik je napisao: Na

ovome putu, naravno da sam prolazio velike teškoće, sukobljavao se sa smetnjama i vrenjima opasnosti, ali mi one sada izgledaju normalne. Nikada se nisam pokajao za ono što sam uradio. Žalim, za nesreću, što su neka moja djela nestala u toku represalija i ratnih zbivanja. Krivo mi je što nisam pisao više. Zašto umjetnički veo moje riječi, jezik i oblici nisu još procijeđeni, bogatiji. Ako sam toliko mogao učiniti i – da sam mlad i da počinjem danas, ponovo bih išao ovim putem, ponovo bi moju dušu nahranili ovi idealistički i socijalni ideali, duboko ljudski".

Književni početci za koje Esad Mekulji piše u *Siječnjima* (*Kujtimet*), jasno pokazuju da se radi o retkom stvaraocu albanske književnosti. Prva njegova lirska pjesma je *Život* (*Jeta*).

" I život je ovdje bio nešto što sija i odjednom se gasi, kao meteor… većina pjesama koje sam pisao bile su opisne. Opisivao sam ljepote Plavskog jezera, Prokletija, Pećkog Rugova, bjeljinu zora i crvenkastih zalazaka Metohije, nadahnuća od ovih ljepota prepunih promjena i prva sanjarenja momačkog sanjarenja…"

Domovina, rodno mjesto, albansko ognjište, narod, albanski jezik, Kosovo i Albanija, albanska i svjetska civilizacija, etnos i posebno čovjek, njegova nacionalna i socijalna sloboda, poezija i umjetnosti, ljepota, ljubav i zadovoljstvo, svjetlost sunce, zemlja i nebo, roditelj, majka i dijete, borba i pobjeda, razmišljanje i rasuđivanje, život, vjera opstojanje, stvaralačka smjelost, znanje i književno stvaralaštvo, su teme i motivi eminentnog pjesnika suvremene albanske književnosti.

U širem sklopu njegove pjesničke umjetnosti, sa bogatim sadržajem, sa figurativnim jezikom i umjetničkim zanatom talentiranog dosljednog stvaraoca, sagradio je originalni pjesnički opus, sa visokom idealnom i umjetničkom vrijednošću te snažno jako je utjecao na razvoju književnosti.

Sat Nokšići (Esad Mekulji) rođen u prelijepom Plavu 17. prosinca 1916. godine omiljen je i voljen pjesnik svih slojeva čitatelja, od naših starijih i mlađih pisaca. Kao stvaralac je identificiran sa narodom. U pjesmi *Moj narod* , preko stihova:

“ Htio sam mnogo, htio sam-volio
da te pjesmom ohrabrim, s tvojom riječju pritisnutom
da podignem snage iz sna ...

Pjevao sam (i kad mi je zabranjeno)
Jer će sloboda doći i za tebe, poniženi

Da! U tami teškog pritiska kao stijena,
čuo si pozive koje sam ti uputio da izađeš na svijetlost, zato što za slobodu i ti si dao znoj i krv kao predci.

Dao si, dragi…I danas, u slobodi kada
nas noga krvnika ne gazi i ruka je
bez okova ostala
sa tobom pjevam o oživljenoj snazi pod zvijezdom
koja nas čeka
-ja, tvoj vjerni sin i –pjesnik.

je pokazao visoku stvaralačku svijest i snagu kritičkog mišljenja. S naprednim idejama o svom književnom djelu je afirmiran kao humanitarni pisac. S pravom je nazvan pjesnik sreće i izdržljivosti. Pjesnici su ga nazvali vjesnikom slobode, voljeni bata, žar ognjišta, kost medu iskaljenim kostima, stijena naspram oluje, visoka tvrđava, duboka rijeka, miran čovjek, muška riječ.

Njegova pjesnička riječ predstavlja lijep mozaik motiva i tema razrađenih sa umjetničkim zanatom. Posebno se ističe pjesnički izraz kondenziran sa širokim i dubokim razumnim dimenzijama.

Život sa svim svojim padovima i ustajanjima, za pjesnika je bio jako nadahnuće u cjelovitom stvaralačkom procesu, dok je umjetničko književno djelo ukrstilo sve te elemente koje stvaraju biografiju naroda kome je prosvijetio književno djelo.

Čitajući siječanja Esada Mekuljija, njegovo umjetničko stvaralaštvo u cjelini, pisanja o književnosti, o umjetnosti i o kulturi, raznim reagiranjima političkog i društvenog života i dr. smatramo da je Kosovo uvijek bilo velika životna preokupacija ali i pjesničko nadahnuće.

U pjesničkoj zbirci *Za tebe* kao i u drugim pjesničkim izdanjima, neke od tema i motiva socijalne, deskriptivne, patriotske, refleksivne i ljubavne poezije, predstavljaju emocionalni svijet, osnovne ideje, mišljenja i sudove koji se vezuju za prošlost Kosova, za sadašnjost i za njegovu budućnost. Razni povjesnički događaji i

oni doživljeni emocionalnom snagom, socijalno stanje, stoljetno ropstvo, borba za slobodu, mucanja i jecaji, ljubav i mržnja, slava i herojstvo, vjera i otpor koji se vezuju za domovinu i s Kosovom zasebno, uključuju se u mnogim lirskim pjesmama, u poemama i u pjesničkoj prozi. Opisuje se priroda, evocira se povijest. Obuhvaćaju se nacionalne težnje, ljudske suprotnosti, borba za slobodu, požrtvovani rad u obnovi i izgradnji zemlje kao i odlike kulturnog i nacionalnog identiteta.

Kosovski toponimi, antroponimi, lirski heroji, pjesnički opisi kao dio pjesničkog opusa, korespondiraju s predstavljanjem pjesnikovi osijecanja i misli. On identificira sebe s bijednicima, sa proscima. " Sin sam bijede… Bol sam siromaha", pjeva pjesnik. Portret mučenog dječaka je ostvaren pjesničkom uopćenosti. S izražajnim realističkim ocjenama u poemi *Tko je prvi krenuo* opisuje se mučenje Albanaca na radu u inozemstvo, koji su ostavljali svoju obitelj " tamo iza 77 planina". Iseljavanje mnogih albanskih obitelji u Tursku, kao socijalna tema, nalazi umjetničku obradu u pjesmi *Poruka majke*.

"Za koga sam vas na svjetlost izvela,
O sinovi!
Za koga sam vas odgojila,
Djeco?
Zašto sam se ja obradovala u životu?
-Majku ostavljate danas
Kada sam glavu
s ponosom za vas podizala;
kada sam crnu skinula
kada vatru u ognjištu
bez straha uvečer ložimo –
kada praznu sofru više ne postavljamo!

U tuđoj zemlji odlazite?
.....
Ja vam se zaklinjem

Sinovi-
u dvorište
po kome ste kao djeca gazili,
u kosti predaka,
u prolivenu krv za slobodu,
u vašu sreću i sreću unuka,
u mlijeku mojih dojki-
osušite mi suze, da zaboravim svaku bol:
da se ne odvajate
od mog krila!
Ni brat od brata!

Pjesma *Da li je kriv Albanac* napisana je, kao što zapisuje Esad: " Povodom vijesti o tajnom dogovoru o iseljavanju četiri tisuće "turskih" Albanaca iz Južne Srbije u Anadolskim pustinjama… albanski studenti su… potpisali dogovor protiv jugoslavenske vlade za ovaj antinarodni zločin. Proglas je raspodijeljen ilegalno u Beogradu, u stranim ambasadama i po Kosovu i Makedoniji".

" Je li kriv Albanac što na ovom nebu živi,
Pod ovim nebom u zemlji svojih predaka?
Je li kriv što je, i suprotno svima stoji

Albanac, rob i čovjek, želi da bude svoj ?!

Da li je kriv Albanac koji kao i drugi hoće
da živi kao čovjek na svome i svaki dan?
Da li je kriv, što nasuprot nasilju -živi i stoji
Pod nebom majke Kosova, u Zemlji svojih predci!"

U oblasti pjesničkog stvaralaštva, prolazom vrjemena, događa se nešto važno koje je direktno vezano s tematikom obrađenom u pjesmi. U tijeku 30-tih godina, pjesniku se nameće socijalna atmo-

sfera koja je tada dominirala. On je preokupiran sa velikim problemima vrjemena i zbog toga je pjesnički opus taj koji omogućuje lirsko ispovijedanje kao oblik izražavanje subjektivnog svijeta. Tako umjetnička prikazanost objektivne stvarnosti, postaje kao nužnost, dok je socijalna pjesma kao povijesni dokaz jednog vrjemena i jednog naroda. I ne samo toliko, pjesnik je video " u istoj prirodi sad u sumracima i u tamnom mraku, ljude bez krova nad glavom, gladnih i nužnih, izbjeglih iz svojih kuća i kučica, koji se vuku po svijetu za parče kruha, neravnopravne ljude, napuštene, opljačkane i utamničene, žene duplo porobljene, slijepe koji ne znaju čitati i pisati, pritisnuti i s oduzetim pravima koja za njih, gotovo nisu ni postojala. Ovo je bio narod moga jezika, moje krvi. Ali ne samo on. Zašto? Kako? – pita pjesnik. Jesu li usamljeni nesretnici uzročnici njihove bijede? Ima li pravde za bilo koga na ovome svijetu krvnoga zuluma. Kruh i sloboda za sve… ". Što je bolje upoznavao objektivnu stvarnost, utoliko je za pjesnika jačala ideja za borbu i pravdu.

Preko poeme *Pjesme čuvara željeznice* koja je imala 20 pjesama, kao i u ranijim pjesmama, ispolijeva unutarnji gnjev protiv nepravde i socijalne bijede. U tijeku prve dvije godine studiranja, pjesnik je bio još aktivniji, napisao je pjesme *Testeraši, Mi protjerani , Pismo mrtvom sinu* i dr. Prva zbirka pjesama *Pjeva ti Albanac, Metohijo* bila je gotova i sadržavala je najbolje pjesme ove stvaralačke faze. Za nesreću, od ove zbirke je sačuvano samo nekoliko pjesama.

Esad Mekulji u pjesničkom stvaralaštvu je obrađivao različite motive. Njegova lirska poezija ima izražajno emocionalni i narodni karakter. U početnoj književnoj fazi ona je povezana sa subjektivnim osjećanjima ali još više i sa širom problematikom života. Tragična nota, iako je prisutna u poeziji, na primjer u pjesmi *Život,* koja je nastala povodom smrti njegove sestre, ne zatvara životnu perspektivu. Amplituda pjesnikova emocionalnog stanja oscilira i reflektira prijeko sadržaja pjesme, ali i sredstava pjesničkoga izražavanja.

Opisna, intimna, socijalna, patriotska, reflektivna poezija i dr. stvorene u različitim vrjemenskim intervalima, ukrštavaju osijecanja i mišljenja pjesnika osjećanja kao cjelina predstavljaju kondenziran

sadržaj širokih razumnih dimenzija. Pjesma, u ovom pogledu, u sklopu tih društvenih i političkih odnosa, postaje glasnogovornik ideja i realnih zahtijeva vrjemena. Pjesnikovi pogledi prema životu i književnom stvaralaštvu su dosta unaprijeđeni. Pisac je stalno težio odašiljati takve poglede i obogaćivati kao stvaralac s naprednim pogledima prema svijetu. Zato se jasno vidi velika kongruencija između pjesnika kao stvaraoca i kao pripadnika društva, jer pjesnik podržava stoljetne težnje naroda.

U tijeku moga života i rada – piše Esad – *nakon čitanja nekog književnoga djela, ili pak dok sam pisao - često sam postavljao sebi jedno pitanje, prosto na izgled, ali veoma složeno; naime tražio sam sa svim stvaralačkim žarom odgovor (možda i nepostojeći kao odsijecan i završni odgovor), težio sam da se što dublje uvučem u slojeve i prirodu umjetnosti, u specifičnim duhovnim stvarima sa kojima se susreće književno stvaralaštvo, u raznovrsnim uvjetovanostima pisanja i td. – htio sam znati, da mi najzad bude jasno što je književnost ?".*

Dakle, kako je poezija shvaćena od pjesnika i koju je ulogu odigra? Mišljenje o književnosti je predstavljeno u samom pjesničkom stvaralaštvu, ali i u teoretskim i drugim napisima. U članku *O književnom stvaralaštvu* Esad tvrdi "da smo pravu ulogu književnosti tražili u njezinoj srži; u unutrašnjoj snazi ljepote koja je ona nosila u to vrijeme i koju je nosila i podrazumijevala uvijek i vječito; tražili smo je i nalazili u zračenju i utjecaju koji je ona imala u razvijanju sposobnosti i onih misaonih potencijala čovjeka, sa kojima se ponosi u naj delikatnim i najskrivenijim slojevima ljudske duše i raznovrsnim problemima koje čovjek ima u životu.

Tražili smo dakle, u njezinoj mobilizacijskoj i poticajnoj estetskoj i etičkoj snazi, ne silazeći već uzdižući se više i više, duhovno i materijalno, kao ličnosti i kao društvo'.

Intimni i opisni motivi su razrađeni u više pjesama. Njegovi pogledi na ljepotu nadahnuli su ga za opis večeri na selu (*Večer*), da predstavi idiličan pogled jutra (*U jutro*), gdje se horizonti bude s bjelinom zore, slikati pad sumraka u gradu kao prirodnu pojavu, ali ukrštenih s elementima socijalnoga života. Tamne sjenke spuštene krišom, predstavljene u pozadini slikarskog djela, " Pale su svuda –

na ranama i bijedi … dok se umorno dijete molilo za kruh ogladnio…" (*Sumrak u gradu*), *Bez naslova* i dr.). Životna uzbuđenja su pjesnika emocionalno uzbuđivala, zbog toga u trenucima izbijanja osijecanja, napisao je pjesme: *Poplava, Nesta ću, U jutro, Večernja idila , U prirodi* i dr.

Žarki mladalački osjećaj pjesnika naveo ga je da piše ljubavnu liriku, kao što su pjesme. *Djevojački san, Viđenje, Moja ljubav, Intimne pjesme* i dr.

Pjesnička ljubav je bistra, srcem poželjna ili doživljena ljubav. Socijalna klima u kojoj je živio i stvarao pjesnik, nametala mu je da učestalije obradi socijalni, patriotski i refleksivni motiv.

Prema pjesniku, poezija bi trebala biti potpuno angažirana, " na nikako nije mogla biti indiferentna, neopredijeljena, nemilitantna… ona je dakle, svakako, trebala biti pjesma života, što znači aktivna borba za pobjedu ljepote, pravde i istine. Pjesma koja nadahnjuje i humanizira. Pjesma koja zahtijeva i koja se vezuje za šaputanja čovjekova života o radosti koju je sanjao, o slobodi i pravdi, o revoluciji kao putu za ostvarenje ovoga lijepog i dugog ljudskog sna." Na ovom smjeru pjesničkoga stvaralaštva (kada pjesnik razumije dublje život i postaje svjestan što je njegova misija kao pjesnika, piše pjesmu *Želja za nedostižnim*. Ova karakteristična poezija predstavlja poseban preokret u pogledu sadržaja. Stihovi ove pjesme:

"Oblaci se poigravaju u visini kao janjad u brdima,
dok se želja za nedostižnim stiska u meni.
Kada toliko zaželim oblake iznad grada da vidim,
dok me želja za nedostignutim hvata, potiskuje".

(*Želja za nedostižnim*)

Ističu unutrašnji pjesnikov nemir da se ovo ne treba shvatiti kao razočaranje, već kao podsticaj za otpor i da bi se hrabro sukobili " s krajnostima bola i mjestima gdje sam osjetio iščekivanja". Ovdje pjesnik nalazi bogate tokove motiva za pjesmu, dok je socijalna problematika ostala u stalnom fokusu njegovog interesiranja.

U sklopu ciklusa *Pod sjenkom ropstva*, pjesme *Ja… , Prosjaci, Dječak, Legije gladnih, Tko prvi učini* i dr. čine zasebnu cjelinu. Socijalna bijeda običnih ljudi, neimaština i glad, *Život težak kao olovo*, koji siromašnima ne da vide bijeli dan, opisani su s velikom osjećajnošću. U ovim lirskim pjesmama pred čitateljem se otvaraju muke siromašnog djeteta, nezaštićenog i ostavljenog na milost sreće, ali i bijeda cjelokupnog niskog sloja. Istovrjemeno, pjesnik izražava njegov bol i duboku zabrinutost koji ga je obuzeo. Lirski heroj ovih pjesama je prosjak, siromah, dijete koje nije upoznalo zadovoljstvo, seljak koji je degradiran u tim uvjetima u kojima je dominirala klasna eksploatacija, nejednakost, nepravda, glad, nadničar koji pati odlazi daleko od obitelji " tamo iza 77 planina " sa užarenom željom. Ovi lirski heroji pripadaju gladnim legijama. Identificirajući se s lirskim herojem, pjesnik u svojoj poeziji uživljava užasne slike toga života pred Drugi svjetski rat i na plastičan način predstavlja društvene rane i druge pojave koje su se manifestirale u životu.

Pjesnički rječnik, pjesnička sintaksa i figurativni izraz u književnosti, uz prilagođavanje razrađene sadržaje, sve zajedno ističu još više emocionalni karakter pjesme. Pjesnik je duboko uzbuđen o sudbini svoga naroda i o sudbini čovječanstva. Kuda god se okreće, na svaku putanju i stranu, u svaki grad i selo „ i danju i noću – kad ih mrak uzima u svoja krila„ vidi prosjake, djecu, ljude sa rada u inozemstvu, ljude koji pate. Njihova fizička i moralna fizionomija je podvučena sa sposobnošću. Uzvik „oh" koji se učestalo koristi, izražava brigu i duboki bol za sve one koje je život teško pogodio:

Oh, puni njih su putevi i puteljci beskrajni –
svačija glava izgleda kao crni klinac:
poklonjena i umorna, Život ih vara...uže
željezno imaju
na svojim vratovima tankim nemoćnim"
(*Prosjaci*)

Ovi prosjaci su slični s onim u Miđenovim pjesmama, jer opstaju u teškim socijalnim uvjetima i muče se i ne nalaze počivanje

ni na koji način. Lirski heroj pjesme *Ja* je usamljen u bijedi i u gladi, jer mu nitko ne pruža ruku spasa. I pored toga on žali nesreću drugih siromaha „ bez kruha i vode ostali“, žali svoju nesreću i pokazuje malu nadu:

Mučenik sam pogaženih, ubijen u crnom,
poziv zbijen, koji raskida svaku smetnju;
u onoj velikoj nadi, koja se dijeli silom
iznad razaranja–ja sam djelić nade .

(*Ja*)

Pjesnika sekira bijedno stanje dječaka, izgled njegovih očiju, riječ koji kaže, „riječ onih usta koja prosipaju blagoslov i prokletstvo“. Najbolja Esadova socijalna pjesma je poema *Tko prvi učini*. Sadržaj umjetničko ostvarenje su stopljene unutar jedne pune kompozicionalne strukture. Četiri sastavna dijela čine jednu cjelinu, ali mogu stajati i kao zasebne pjesme. Potpuna misaona ideja ovog pjesničkoga stvaralaštva isključuje sve dijelove i jedinstvena je kao što je jedinstven i sam lirski heroj. On je jedan gradski gastarbajter, gdje preživljavaju na tisuće drugih gastarbajtera. Djelo se posvećuje ovom nižem sloju koji pati i doživljava osobnu i obiteljsku tragediju. Ispovijedanje pjesnika je iskreno, spontano, emocionalno, opterećeno, dok je pjesnički izraz kondenziran.

U prvom dijelu a kao i u tri druga nastavka*: Jutro , O brate sa testerom u ruci* i *Video sam ga izluđenog* predstavlja se čovjek kao humano biće, ali degradirano i sukobljeno sa oštrim egzistencijalnim problemima jednog svijeta i degradiranog društvenog sustava. Noć je tamna kao i životna perspektiva gastarbajtera “ sabijeni kao metak po kutovima gdje ne prokišnjava,…umorna tijela da odmore, gdje “mračna noć zatvara horizonte…, “Nebo… postaje kao crna crjepulja” pada kap kao metak, kao “teški pijuci radnika…, jači zvižduk , tresu se zaleđena tijela pod krpama pokrivača u tamnim kutcima sobe.”. Opisivanje prirode i njenih pojava je u funkciji prikazivanja psihološke i socijalne atmosfere, dok joj “gusto metaforično” izražavanje i s akustičkim i vizualnim pjesničkim elementima, daju

puniju fizionomiju ljudskoga bića koje je na kraju života. Jutro iščekivano sa nestrpljenjem " bijednicima ne donosi spas koji su sanjali, to " ono gorko buđenje , sa puno snova o kruhu,…svako jutro je nova muka, poniženje i pokoravanje, svako jutro je bolan poziv,… isprekidani je san u tamnu i mučnu stvarnost, nemilosrdan poziv za prolijevanje znoja i krvi, to je gorko buđenje, puno snova o kruhu".

O brate sa pilom u ruci sintetizira nešto sa i od sadržaja drugih dijelova. Pilar se portretira najjasnijim vanjskim osobinama, dok se njegov unutarnji svijet i njegovo mišljenje se predstavljaju iz jedne izvanredne bliskosti. Pjesnik prati treptaje duše ovog čovjeka " sa smrznutim rukama pod pazuhom, sa prestarom testerom na ramenu i sa oštrom sjekirom nabijenom u pojas, sa poderanim pljisom (albanskom kapom), sa pocrnjelim, od bijede, obrazima. U psihološkom aspektu ističu se i druge osobine moralne fizionomije ličnosti.

" Tako gastarbajter postaje nositelj životne bijede, u njega se izražavaju uzroci i posljedice društvenih odnosa. Ustvari, on je samo periferni dio društvene stvarnosti, u kojem se kao jedna statična točka obuhvaćaju odražavanja tih uvjeta ispolijevajući njihov efekt".

U posljednjem djelu *Vidio sam ga poludjelog* predstavljena je i jedna etapa života gastarbajterova. Suvremenom život težak kao olovo se pogoršava i daje opću fizionomiju ličnosti. Pjesnik ističe i te linije i rane ovoga originalnog portreta: " u raširene zjenice strah uvenulog lica se uvukao, uvukao kao šafran, kovrčave kose raspletene, spuštene preko čela. Skupljenog obraza,…pod spuštenim obrvama – dva oka . . . koja nisu nikada znala za tišinu odmora i za odmor zaborava". Posljednji stih *Danas sam vidio gastarbajtera, moga brata – žrtvu bijede"* predstavlja tragični svršetak njegova života, ali i logički epilog poezije u cjelini. Kada mislimo na širi sadržaj ove pjesme i pjesničko stvaralaštvo u cjelini, tragična nota nije dominantna; pjesnik naime stalno sugerira nastavak života kao težnje i kao perspektive ljudskoga društva

Meditirajući o prijeđenom putu stazama života, pjesnik je napisao: " U tijeku ovoga puta, naravno da sam prolazio kroz mnoge teškoće, sukobio se sa smetnjama i nedaćama, vrenjima i opasnostima, ali sve to sada izgleda normalno. Nikada se nisam pokajao za

ono što sam učinio. Žalim što su mi neka djela izgubljena u oluji rata i represijama. Žao mi je što nisam pisao više. Zašto umjetnički veo moje riječi, jezik i oblici nisu kulturniji, bogatiji. Ali mnogo sam toliko mogao učiniti… – da sam ponovo mlad i da počinjem danas, išao bih ovim putom; ponovo bih moju dušu nahranili isti estetski i socijalni ideali, duboko ljudski".

Nasilno protjerivanje ljudi iz svojih domova prikazano je u pjesmi *Protjerani.* Realno tretiranje socijalne tematike fenomena bijede, gastarbajterstva i rezignacije, ipak ne izražavaju pesimizam. U pjesmi *Omladini* optimistički osjećaj je dominantan. Omladina, prema pjesniku, " Srca ispunjava vječitom ljepotom". Izražen revolt sa stvaralačkom smjelošću u pjesmama *Bori se, Putem* i dr. podstiče da u patriotskoj pjesmi narod (Albanca) izvuče iz mraka i da ga dovodi na širok put, " u zadnjem ratu".

U ciklusu pjesama *Raširene zastave* Mekulji poziva da i albanski narod polomi kaveze, dakle ropstvo i da se bori za slobodu. Pjesma *Domovini* izražava snažnu želju našem pjesniku da vidi domovinu " zastavu borbe" i oslobođenu od stranih osvajača. *Albanac pjeva* je pjesma koja osim ostalog, ističe ideju povijesne nivelacije albanskoga naroda Kosova s drugim narodima.

" Stoljeća preko nas
i u nama

napuniše život puno žuči da gorčina,
i vatra ustanička
u našim srcima zaledi,
da čovjek ne bude – Čovjek:
ime da nam zauvijek nestane
u tamnoj noći stoljeća
u noći punoj mraka.
Bijasmo – ne ljudi
no robovi,
bez kruha, slobode – u nadi,
u svom ognjištu
bez kuće
u svom domu – nadničari
Bijasmo – Turci,
Vragovi sa repom
raja bijasmo
da se vučemo u okovima
bijede
zapušteni – šiftari!
Bijasmo…
Ali vrijeme – rat
Liječi rane svaki dan:
nakon mračne noći
Stoljetnoj, širi
krila novo vrijeme…
-Da, živi smo!
I naši!
Sunce i za nas sija…"

Sa stihovima *Zašto smo slobodu stekli krvlju*- Nitko nam nije poklonio, boreći se tama smo postali/ svjesni i mi ", protive se podcjenjivačkom odnosu prema Albancima i poricanje prava u oslobodilačkom ratu.

U refleksivnoj pjesmi *Sud* kako je argumentirano ovim fragmentom, predstavlja mišljenja i procjene u vezi s nasljedstvom koje su nam ostavile prethodne generacije, jedna za drugom, do današnjih dana.

“ Doći će poslije nas naša djeca, djeca djece naše – potomstva i oni će znati o nama, da smo mi porod Novoga

Dana – punog sunca i ljubavi;
Znat će za nas , znam, i kazat će
budite uvjereni, njihovoj djeci
kako smo pobijedili stoljećima stavljajući prošlost
na koljenima,
kako smo podizali iz pepela i starosti, nove gradove,
tvornice i sela…
kako smo pisali pjesme, kako smo stvarali priče
zamuckivali abecedu i sam jezik…
(Iako smo se svi bavili svačim, kao da smo
majstori svega,
s malo znanja ali s mnogo, mnogo volje…)

U pjesmi *Gorka ponosna sjećanja* Kosovo je prisutno s legendarnim junakom kao što je Džemailj Kada (časni internacionalne brigade) “ koji je pao blizu Barcelone 1937. godine. Crvenokosi Džemailj za pjesnika je zastava Dukađina, zastava moga fisa (plemena)”. Pjesma *Naš slavuj* posvećuje se istaknutoj pjevačici Nedžmiji Pagaruši (Nexhmije Pagarusha). “Nedžmija je Slavuj Kosova, baština duše, jecaj naše pjesme”

U tijeku osamdesetih i devedesetih godina minulog stoljeća, u vrijeme kada su se na Kosovu dešavali dramatični društveni i politički događaji, kada su se poricala nacionalna i ljudska prava Albanaca, kada je vršeno nasilje i politika državnog genocida i kada se pružao otpor i odlučna borba za obranu zemlje, Esad Mekulji stvara

pjesme s kojima na umjetnički način potvrđuje stvarnost vrjemena. Moto pjesničke poeme *Svijetlost koja se ne gasi*

"Istinu, punu istinu,
I ništa više-
Samo istinu"

Volfgang Borhert

izražava idejni i umjetnički stav vezan za događaje, doživljaje i čovjekov život . On je vjerni svjedok. On meditira i kao pjesnik izražava svoj svijet, ali i sve što vidi doživljava sam, zajedno sa ostalim ljudima. On piše: "Svjedok sam, / ja/ koji u samoći glas sućuti čujem/ u oluji/ opsovan i uvijek grješan!).

U četiri ciklusa pjesama posljednje faze: Iz iskustva, Juče-rašnjeg, današnjeg, sutrašnjeg, svijetlost koja se ne gasi i Pjesma starosti, pjesnik još jednom, na novi način, stvara gorke i ponosne pjesme, koje u cjelini u pogledu sadržaja i umjetničkog ostvarenja, predstavljaju osijecaju i mišljenja istaknutog stvaraoca za ognjište i za vrijeme. On ima visoku stvaralačku svijest i piše i za misiju pjesnika za ulogu književnosti. " U umjetnosti postoji samo jedna estetika – Ona lična / Umjetnika, / Pjesnika/".

U pjesmi *Svijetlost koja se ne gasi*, imajući jasnu viziju u vezi sa slobodom i budućnošću *bijelih duša* izražava sažeto mišljenje *Sloboda se ne poklanja*!/ *Ona je svijetlost koja se ne gasi, /To je sam život…"*

U posljednjoj pjesmi *Starost* opterećen mislima, ukorima i uzbuđenijima za sudbinu ljudi i domovine, kada dan pobjede za slo-bodu, tako dugo očekivanog i željenog, bijaše toliko blizu, i svakako toliko daleko, da ga doživi i stari pjesnik, on prelazi u vječnost.

Ostalo je živo pamćenje o pjesnikova životu i stvaralaštvu. To je pjesma kulta albanske književnosti koja " osijeca srce čovjeka", to je njegovo književno djelo kao priznato umjetničko nasljedstvo, koje se visoko cijeni i komunicira i sa čitaocima novoga stoljeća.

BIBLIOGRAFIA

Libra të botuar :

Për ty, vjersha, Prishtinë 1955, 63, 67.
Dita e re, vjersha, Prishtinë 1966; Shkup 1977.
Avsha ada, vjersha, Prishtinë 1971, 75.
Vjersha, Prishtinë 1973.
Brigjet, vjersha, Prishtinë 1981, 85.
Rini e kuqe, vjersha, Prishtinë 1983.
Na putu, pesme, Bagdala, Krushevac, 1964.
Izmedju voleti i mrzeti, vjersha, Svjetlost, Sarajevë, 1970.
Glasovi vremena, vjersha, NOLIT, Beograd 1974; Gornji Milanovac 1980.
Avsha ada, vjersha, Jedinstvo, Prishtinë 1975.
Pjesme, Izbor i prevod Lj. Rusi, Shkup 1975.
Iki Kiyi (turqisht), vjersha, zgjedhja dhe përkthimi N. Zekerija, Prishtinë -Carigrad 1983.

Përkthimet në gjuhë shqipe:

B. Qopiqi: Patrollxhija, poemë, botuar si libër, nuk është ruajtur, Prizren, fundi i vitit 1944.
V. Majakovski: Lexo e gjezdis Kinë e Paris, poemë (me M. Krasniqin), Prishtinë 1948.
A. S. Pushkini: Përralla mbi gjelin e artë – me M. Krasniqin, Prishtinë 1949.
P. Voranci: Lulet e Shëngjergjit, tregime, Prishtinë 1951, 66.
I. A. Krillovi: Përralla, Prishtinë 1952.
Nga proza jugosllave – me shumë autorë, Prishtinë 1952.
P.P. Njegoshi: Kunora e maleve – me Z. Nekajem, Prishtinë 1952.
Xh. Londoni: I ikuri, roman, me T. Hatipin, Prishtinë 1955.
Shkëndijat e para, zgjedhje nga poezia dhe proza në shqip, me Z. Rexhën, M. Gjevorin dhe V. Shitën, Prishtinë 1956.
V. Filipoviqi: Oda e errët, dramë, premiera në Prishtinë 1956.

S. Jesenini: Ana Snegina, poemë, Prishtinë 1956.
V. Nazori e B. Qopiqi: Tregime nga lektyra shkollore – me T. Hatipin, Prishtinë 1957.
Q. Sijariqi: Bihorasit, roman, Prishtinë 1957.
Ushtari i mirë Shvejku, dramat, sipas romanit të Hashekut, premiera në Prishtinë 1957.
I. Andriqi: Oborri i mallkuar, me T. Hatipin, Prishtinë 1957, 75.
V. Majakovski: Tetori, vjersha, Prishtinë 1958.
S. Jesenini: Rruga ime, vjersha, Prishtinë 1958.
D. Kostiqi: Shpella e shurdhët, roman, Prishtinë 1958.
I. G. Kovaçiqi: Humnera, poemë – me R. Hoxhën, Prishtinë 1958, 78.
A. N. Ostrovski: Pylli, dramë, premiera në Prishtinë 1962.
I. Mauzhuraniqi: Vdekja e Smail-agë Çengiqit, Prishtinë 1963.
B. Nushiqi: Komedi të zgjedhura, me T. Hatipin, Prishtinë 1964.

Përkthime në serbokroatishte:

Pesme gorke i ponosne, poezija Šiptara, FNRJ, NOLIT, Beograd 1962.
S. Hasani: Grožđje je počelo da zri, roman, NOLIT, Beograd 1963.
A. Shkreli: Beli karavan, roman, Prosveta, Beograd 1963.
B. Bokshi: U očekivanju, vjersha, Bagdala, Kruševac 1967.
J. Relja: Nita, Bagdala, Kruševac 1968.
A. Podrimja: Dozivi, vjersha, me M. Gashin, Bagdala, Kruševac 1968.
A. Gajtani: Svetlosti u srcu, vjersha, Bagdala, Kruševac 1968.
I. Kadare: General mrtve vojske, roman, Bagdala, Kruševac 1968, Bgd. 1977.
Sedam pesnika Kosova i Metohije, Panorama, Prishtinë-Beograd 1968.
Mi. Đ. Nikola-Miđeni: Slobodni stihovi, vjersha, Jedinstvo, Prishtinë 1968.
F. Gunga: Do rta dobre nade, vjersha NOLIT, Beograd 1973.

Ti pesme naše početak, Tito u poeziji na albanskom, Prishtinë 1975.
R. Qosja: Živa sfinga, dramë, Jedinstvo, Prishtinë 1976.
R. Qosja: Smrt vrega iz očiju, tregime, Narodna knjiga, Beograd 1976.
A. Shkreli: Pesme-Vjersha, dvojezično, Narodna knjiga, Beograd 1976.
Albanske narodne balade, Izbor, Jedinstvo, Prishtinë 1976.
E. Gjerqeku: Tragovi, vjersha (me R. Ismajlin), Novi-Sad 1978.
Oči kamena, Panorama poezije Albanaca Jugoslavije, dvojezično izdanje, Titograd 1978.
A. Gajtani: Ti pesmo, ti ptico daleka, vjersha, Jedinstvo, Prishtinë 1979.
F. Hoxha: Kad proleće kasni, Partizanski dnevnik, 4 jul, Beograd 1979.
B. Nushiqi: Tri njëkatëshe (Tri jednočinke), Prishtinë 1964.
S. Jesenini: Vjersha e poema (Pesme i poeme), Prishtinë 1965.
S. Kulenoviqi: Nana Stojankë e Knezhopojës (Stojanka majka Knežopoljka), poemë, Prishtinë 1966.
Poetët e Bagdallës, Izbor, Prishtinë, 1966.
S. Jesenini: Agu i dritës, vjersha, Prishtinë 1966.
V. Bullatoviqi-VIB-i: Në detin e gjanë, satirë, Prishtinë 1966.
P. Bezruçi: Këngë shleziane, Prishtinë 1967.
J. St. Popoviqi: Skënderbeu, dramë (me T. Hatipin), Prishtinë 1967.
M. Selimoviqi: Dervishi dhe vdekja, roman, (me T. Hatipin), Prishtinë 1968.
D. Maksimoviq: Kërkoj falje, vjersha, Prishtinë 1968.
R. Zogoviq: Ardhësat. Këngët e Ali Binakut, poemë, Prishtinë 1968.
Që të jesh i lirë, Vietnam (me I. Kadarenë), Prishtinë 1969.
H. Tahmishçiqi: Të ballafaquar me botën, Antologjia lirike më e re e BeH (1919-69) (me S. Kostarin), Prishtinë 1969.
Sofokliu: Mbreti Edip, dramë, Prishtinë 1969.
V. Kërnjeviq: Tregimtarë të BeH, antologji, (Pripovjedaći BiH, antologija) me S. Kostarin, Prishtinë 1971.

N. Omeragaj: Treni i fundit për në agim, vjersha, Shkup 1975.
S. Asanoviq: Vdekja e hijshme, tregime, 1975.
J. Kashtellan: Kënga e hapur, poemë për Kragujevcin, Prishtinë 1977.
Pishtarët e Tetorit – Poetët e botës për Tetorin dhe Leninin, vjersha, Prishtinë 1977.
Zjarri në breg. Poezi e huaj(me P. Markon), Prishtinë 1977.
M. Kërlezha: Poezi, Prishtinë 1978.
F.G. Lorka: Poezi (me P. Markon), Prishtinë.
P. Neruda: Poezi (me D. Pashku dhe E. Gjerqekun), Prishtinë 1978.
Gj. Skoti: Pa tokë, pa lot, vjersha nga italishtja (me T. Hatipin), Prishtinë 1979.
M. Dervishi: Bejrut, poemë, Fjala, Prishtinë 1982.
S. Kosovel: Integralet, vjersha, Jeta e re, 1982.
M. Martinoviqi: Pulëbardhja e kuqe, përmbledhje me dhjetë vjersha, poema, Koha 5-6, Titograd 1984.

Punime origjinale:

Poezi

Shafrani – lajmëtar i pranverës, poezi në prozë, Rilindja, 1 e 2. I. 1985.
Dashunia ime dhe Lutje mëngjezore, Zëri i rinisë, 5, 1985.
Prijës dhe mësues i popujve tanë, prozë poetike, ZR, 10-4, 1985.
Liria – dritë që nuk shuhet, vargje, Rilindja, më 25.V.1985.
Mome narodu i Triptihom o Planini, iz savremene albanske poezije u Jugoslaviji (Izbor A. Vinca), Sarajevo 1985.

Proza

Naša štampa, Od bolničara do novinara, i iz intervjua Naša štampa br. 357, Beograd, decembra 1985.

PËRKTHIMET

Leka i Madh para Portës së Parajsës, legjendë çifute, Fjala, mars 1985.
Gomaricë e përvuajtur, përrallë çifute, Rilindja, 30 mars 1985.
Cjapi me sy njeriu, legjendë çifute, ZR nr. 15, 1985.
Gejcli kureshtar, kallëzim popullor çifut, Thumbi, nr. 147-48, 1985.
Ari dhe hekuri, nga letërsia gojore çifute, Thumbi, 145, 1985.

POEZI
R. Zogoviq, Pesë vjersha (Ditare e Kolashinit, Nishit mbi Nishavë, Anti-Alesio, Rinia, Mos vdis para se të vdesësh), Koha (Titograd), nr. 3. 1985.
Lerka Shifer – Premec (RS Kroaci), Vjersha nga Kosova (Ulpiana, Graçanica natën, Në gërdhatë), Fjala 15. VIII. 1985.
I. Sarajliq (RS BeH), Po flas për Evropën, Rilindja, 2. XI. 1985.
A. Vuletiq (RS BeH), Dielli në mesnatë (Vetëm dy rrugë janë, Gurthemeli, Dielli në mesnatë, Bredhi i Vitit të Ri në sheshin e qytetit, Ankim Diellit, Shortarqëllues, Edhe unë vrisja, Toka, Mbretëresha e rrugëve), Jeta e re, 6, 1985.

http://www.ashak.org/?cid=1,28,89 24.06.2015

(Ekspoze je pročitan na Susretu književnika *Esad Mekuli*, organiziranog od Saveza književnika Kosova, u Prištini 17. 12. 2010. godine.

VERZIJE POEZIJE ISMAILJA KADAREA

Ismailj Kadare poslije mnogih izdanja književnih djela na albanskom i na stranim jezicima, od 2007. godine objavljuje korpus potpunog djela u dvadeset tomova sa zajedničkim naslovom *Vepra* (Djela). U sedmom tomu sažeta je poezija. "Onufri" je realizirao projekt završne verzije objavljivanja cjelovitog književnoga opusa. U albanskom i svjetskom književnom svijetu Kadare "je sada već živi klasik".

Pariz, 2006. godine

Objekt studije ovoga rada su verzije poezije Ismailja Kadarea, njihova umjetnička savršenost, iz jedne u drugu varijantu, analiza, procjena, uspoređivanje varijanti, onako kako su nastale u dužem umjetničkom stvaralačkom procesu do sadašnje verzije. "Kao završno izdanje, pod nadzorom samog autora, ona će biti upućivač za sva

kasnija izdavanja na albanskom i na sve druge jezike svijeta". Dakle, za izbor verzija, citiranja i ilustracije bazirali smo se na ovom zadnjem izdanju.

Kada se analizira, studira i uspoređuje stvaralaštvo u rukopisu, ono iz prvih objavljivanja i novih objavljivanja, nalazimo različite verzije lirske poezije i poema. Poezija Kadarea je stvorena za vremenski period oko pola stoljeća. Verzija zadnjeg izdanja *Vepra*, tom sedmi, (2008), sa zajedničkim naslovom *Poezia dhe poema* (Poezije i poeme) pripremljen je od samog autora. On " je uredio kompletno svoje djelo, umjetnički ga je popravio".

Ismailj Kadare se ističe kao predvodnik suvrjemene albanske književnosti, koji je u bogatom pjesničkom opusu obradio raznovrsne teme i motive, prisutne i ranije u albanskoj poeziji, ali i mnoge od njih do tada nestudirane. Procjenjujemo da u vez sa sadašnjem sadržajem, načinom njihove obrade, dakle stvaralačke originalnosti, ali i iz mnogih drugih umjetničkih dimenzija, donosi mnogo novina.

Kao takva, ostvarena s umjetničkim majstorstvom, s umjetničkim odlikama, s vizijom i stvaralačkom invencijom, sa imaginacijom i strašću stvaraoca, sa pjesničkim imidžom, sa karakterističnim inovatorstvom o vremenu, posebno u 60-im godinama, kada se on ističe, zajedno i s nekim najtalentiranijim suvremenim pjesnicima, ali i kasnijim naraštajima albanske književnosti, obogaćuje poeziju i književnu umjetnost uopće, a dajući joj fizionomiju razvijene književnosti XX. stoljeća.

Još iz vrjemena književnih početaka, pedesetih godina XX. , pa do prvih deset godina XXI. stoljeća, objavljujući i pjesme napisane u posljednjoj fazi pjesničkog stvaralaštva, ili i neke od pjesama ostalih iz više uzastopnih godina u rukopisu, objavljene su i zbirke pjesama:

"Frymëzime djaloshare"-lirika, (1954),
"Ëndërrimet"- lirika dhe poema, (1957),
"Princesha Argjiro"- poemë (1958),
"Shekulli im" vjersha dhe poema (1961),

"Përse mendohen këto male"- vjersha dhe poema (1964),
"Gurëgdhendësit", poemë (1967),
"Motive me diell"- Vjersha dhe poema (1968),
"Koha" – vjersha dhe poema (1976,
"Në muzeun e armëve"–poemë (1989)"
("Momačka nadahnuća" -lirika,(1954),
"Snovi"-lirika i poema.(1957), sa kojom pjesničkom zbirkom Kadare osvaja nacionalnu nagradu za književnost ,
" Princeza Arđiro" –poema (1958),
"Moje stoljeće"- pjesme i poeme (1961),
"Zašto razmišljaju ove planine"- pjesme i poeme (1964),
Kamenoresci", poema (1967),
"Motivi sa suncem", pjesme i poeme (1968),
"Vrijeme"-pjesme i poeme (1976),
"U muzeju oružja", poema (1989).)

U djelu „Poziv u studiju" (1990) objavljene su 32 pjesme napisane u toku osamdesetih godina dotada neobjavljenih. Bibliografija izdanja pjesama Ismailja Kadarea na albanskom i na mnogim svjetskim jezicima je veoma bogata. Poezija je zastupljena u više izabranih djela, u osobnoj antologiji autora, kao što su: " Kristal" – poezija (2004), *Pa formë është qielli* (Nebo je bez oblika), poezija (2005) i u one od drugih autora.

Izdanja potpunih djela izazvala su posebno interesiranje pjesnika i potstakli ga da izvrši izbor pjesničkog stvaralaštva. One su povećale i radoznalost i interesiranje čitatelja i istraživača. Više puta su izdavana potpuna ili kompleti djela ovog pjesnika. Za vrijeme '80 godina "Riljindja" je objavila nekoliko puta komplet Kadarea u deset tomova.

Posljednja zbirka pjesama *Buzëqeshje në botë* (Osmijeh u svijetu) obuhvata odabrana pjesnička stvaralaštva. U Tirani 1981 godine, objavljeno je Kadareovo djelo u dvanaest tomova. U prvom tomu smještene su odabrane pjesme i poeme. Izdavanje serije književnih djela Kadarea u završnoj verziji (na albanskom i na francuskom

jeziku) od izdavačke kuće „Fayrd“ u Parizu, veliki je i važan projekat koji se ostvaruje sa izuzetnom dosljednošću pjesnika, prevodilaca, ostalih suradnika i izdavača. Ovim izdavanjem „ čitalac će po prvi put moći da uhvati cjelovitu njegovu globalnost, takoreći kao jednu veliku knjigu, jednog od najoriginalnijih i najistaknutijih djela ovoga stoljeća“.

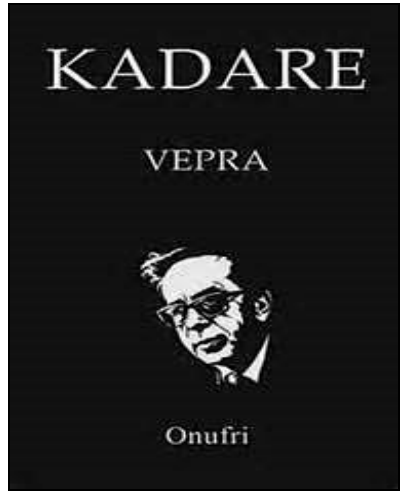
U dvanaest izdanih tomova još od 1993 pa do 2004 godine, obuhvaćeno je djelo Ismailja Kadarea u završnoj verziji, razrađeno ne prema kronologiji stvaranja i izdavanja, već prema vrjemenskom, tematskom i sadržajem kriteriju polazeći od strasti ka suvremenosti. Na ovaj način su obuhvaćene različite povijesne dobi albanskog naroda i čovječanstva u cjelini.

U jedanaestom tomu, od 27 do 235 stranice, u ovom veoma interesantnom izdanju , poslije predgovora francuskog autora Erika Fayea (Eric Faye), obuhvaćena je poezija stvarana u vrjemenu od 1975. do1997. godine. Neke odabrane pjesme pripadaju prvoj fazi stvaralaštva, dok druge pjesme, poeme ostalim fazama neprekidno do devedesetih godina. Pjesma „ Bazen“ napisana je 1955. Ostale pjesme: *Studentski motivi, Polje se širi mračno, Otac, Tiranska večer, Proljeće, Zimsko nebo, Tuneli, Tako smo se odvojili, Valovi sa burom...U krilu pljuska i dr.* čine prvi ciklus odabranih lirika, da bi se dalje nastavilo sa poemama i sa pjesmama različitih motiva, kao što su: *Teror na Kosovu, Dvoglavi orao, Ožujak, Ova zima, Nesretan trenutak, Zima u Ujedinjenoj Europi, Albanske izbjeglice i dr.*

Završno izdanje potpunog djela, dakle i pjesama Ismailja Kadarea, "…postajući tako, jedno njegovo testamentsko izdanje, pruža izvanrednu mogućnost za komparaciju pjesničkog stvaralaštva, pjesama i poema, u procesu pregleda, usavršavanja i predstavljanja pred čitaoce i istraživače književnosti. Kadare poklanja današnjim čitaocima i budućim naraštajima odabranu poeziju, sistematiziranu prema kronologiji njezina stvaranja i izdavanja od 1955. do 2005. godine, kada je napisao posljednju pjesmu *Tirana u zimu*. Autor bira najbolji dio svoga pedeseto ljetnog stvaralaštva. Pjesme i poeme su uzete iz slijedećih knjiga: *Sanjarenja, Moje stoljeće, Zašto razmišljaju ove planine, Motivi sa suncem, Vrijeme i Poziv u studio.*

Jedan dio koji nije bio obuhvaćen u ovim knjigama, uzet je iz periodičnog tiska, gdje su prvi put objavljene. Šest pjesama koje se po prvi put objavljuju u ovom tomu, uzete su iz osobnog arhiva pjesnika.".

U predgovoru ovog izdanja *Pola stoljeća pjesme* predstavljeni su različiti aspekti Kadareovog stvaralaštva i procjene od izvanrednog umjetničkog interesa ovog istaknutog pjesnika. "Ova knjiga, piše Sadik Bejko, osim drugog, potvrđuje besmrtnu umjetnost, onu umjetnost koja nastaje prema istim zakonima, bilo to u slobodi, ili u njezinoj odsutnosti".

Djelo *Pjesme i poeme* otvara se sa pjesmom *Čajld Harold* (1957) i zaključuje se sa poemom *Tirana u zimu*, stvarane u Parizu tokom ožujka i travnja 2005. godine. Na kraju knjige dani su podatci i komentari o nekim interesantnim pitanjima stvaralaštva i izdavanja 59 posebnih pjesama". Prateći podatci o pjesmama i poemama Sedmog toma sastavljeni su na osnovi prethodnih izdavanja na albanskom i na stranim jezicima, na osnovi kritičkih analiza, kao i samog autora u anketama i njegovim dijalozima". Neke upute predstavljaju se po prvi put, kako bi razjasnila one razloge i postupke koji imaju značaj za ovakvo objavljivanje.

“ Poema *Zašto razmišljaju ove planine* objavljena je u dvije verzije. Stvarana u toku 1962. do 1964. godine , u prvom izdanju ima 24 dijela, a nova samo 15 sastavnih pjesničkih jedinica. Uklonjeni su dijelovi: 6,7,8,17,19,23. Neki drugi dijelovi se spajaju i formiraju posebne jedinice. Deveti dio sada je sedmi, deseti dio je osmi, jedanaesti postaje deveti fragment, trinaesti dio postaje deseti, četrnaesti dio postaje jedanaesti, prethodni dijelovi: 14., 15., 16. formiraju jedanaesti fragment, 18. dio sadrži broj 12., dvadeseti dio sada je trinaesti, 22. dio postaje četrnaesti fragment i 24. dio sadrži broj 15.

Kao nove verzije izdaju se pjesnička stvaralaštva *Osmijeh nad svijetom* (8/6), *Nismo se mi rodili prinčevi* (11//), „ Granična zemlja“ (15/10*), Poema blindirana* (27/15), *Jesenja poema* (11/9), verzija poeme *Politički biro se sastao u podne* ima pet djela.

Ranija varijanta poeme *Pored mora* (1962) otvorena je stihom *Nad tvojim tijelom, zrna pijeska*...i nije bio odvojen u dijelove. Sada ima 13 dijelova i počinje stihom *Sanjao sam uvijek o jednoj pjesmi.* Ranija verzija pjesme *Epilog* sada nosi naslov *Pokoljenjima koja dolaze*. Nova verzija pjesme *Vrijeme na svijetu* sada ima zadnju strofu. Iz ranije varijante pjesme *Inter pejzaž* nije obuhvaćen zadnji dio.

U sedmom tomu djela većina lirskih pjesama je bez izmjena ili sa malim leksičkim intervencijama. Neobuhvaćene su ostale razne pjesme i poeme: *Industrijski san, Smrt turiste, Orlovi lete visoko, Šezdesete godine, ,, Albanija i tri Rima i dr.*

U vezi s opravdanošću, ciljeva i načinom ostvarenja izmijenjenih u verzijama lirskih pjesama i poema, autor je izrazio svoje mišljenje i izvršio umjetničku procjenu o efektima koji su pridonijeli usavršavanju tih tekstova. Od danih podataka vezanih za poemu *je* za ilustraciju smo odabrali slijedeći tekst: „Po njemu u svim slučajevima, autor dok je živ, jedini je gospodar svoga djela ... pod njegovom moralnom odgovornošću, može na njemu (djelu-primjedba I.Š.) vršiti izmjene i retuširanja koja smatra potrebnim. Dok, po ovom univerzalnom principu, autoru je onemogućeno da izmjeni jezgro ili opći odjek djela. Bio je poznat pritisak tiska i državnih komunističkih

izdavača da odstranjuju dijelove djela ili da dodaju kliše i parola tog vrjemena.

U djelu *Ftesë në studio (Poziv u studio)* Kadare piše: „ Atelje pisca sliči na trgove koji su se nekada nalazili iza mehaničkih ureda za popravke ...Sve ovo te podsijeca na muke pisca u toku stvaranja ili usavršavanja svoga djela...Nema ničega za čuđenje, jer sve se može dogoditi u studiju pisca“.

Internacionalni seminar za jezik, književnost i albansku kulturu

Novo izdanje Pjesme i poeme(2008) u kome nalazimo odabrane pjesme i nove verzije lirike i poema Ismailja Kadarea, u čitateljima ostavlja jake dojmove. Umjetničko usavršavanje pjesme u kompleksnom procesu stvaralaštva pokazuje visoku svijest književničkog stvaraoca. Postizanje novog stupnja usavršenosti književnih djela bila je stalna težnja Kadarea. Ona je ostvarena u potpunosti u integralnom razmjeru s objavljivanjem završne verzije književnog opusa prema umjetničkim kriterijima.

BIBLIOGRAFIJA

Kadare, Ismail: “Frymëzime djaloshare” – lirika Tiranë, 1954.

Kadare, Ismail: "Ëndërrimet"- lirika dhe poema ,Tiranë, 1957.

Kadare, Ismail: ”Princesha Argjiro”- poemë, Tiranë, 1958.

Kadare, Ismail: “ Shekulli im””- vjersha dhe poema, Tiranë,1961.

Kadare, Ismail: “Përse mendohen këto male”- vjersha dhe poema, Tiranë, 1964.

Kadare, Ismail: “Gurëgdhendësit”, poemë, Tiranë,1967.

Kadare, Ismail:“Motive me diell”- Vjersha dhe poema (1968).

Kadare, Ismail: “Koha”– vjersha dhe poema, Tiranë, 1976.

Kadare, Ismail: “ Në muzeun e armëve” – poemë, Tiranë,1989.

Kadare, Ismail: “Ftesë në studio” , Tiranë. 1990.

Kadare, Ismail: “Poezi, “Naim Frashëri”, Tiranë, 1979.

Kadare, Ismail: “ Vjersha dhe poema”, Rilindja, Prishtinë, 1969.

Kadare, Ismail: “Motive me diell”, Rilindja, Prishtinë, 1978.

Kadare, Ismail: “ Poezia shqipe”, Tiranë, 1976.

Kadare, Ismail: “ Buzëqeshje mbi botë”, Rilindja, Prishtinë.

Kadare, Ismail: Vepra, Vëllimi i njëmbëdhjetë, Fayard, Paris, 2002.

Kadare, Ismail: “Ca pika shiu ranë mbi qelq”, Onufri, Tiranë, 2003.

Kadare, Ismail: “Pa formë është qielli”, Onufri, Tiranë, 2005.

Kadare, Ismail: Vepra, Vëllimi i shtatë, Onufri, Tiranë, 2008.

LITERATURA

Kuçuku, Bashkim: *Kadare në gjuhët e botës*, Botimi i dytë, “Onufri”, Tiranë, 2005 .

Le Dictionaire du Littéraire, PUF, Paris, 2002 *Littérature*, XX e ciècle, Nathan, 2003, *Littérature XX e siècle*, *Collection Hanri Mitterand*, Paris, 2003.

Letërsia si e tillë, Akademia e Shkencave- Instituti i Gjihësisë dhe i Letërsisë, “Toena”, Tiranë, 1996.

Rečnik književnih termina, “Nolit”, Beograd, 1985.

Rrjedhat e letërsisë bashkëkohore shqiptare, ASHK, Prishtinë, 2005.

Sinani, Shaban, *Një dosje për Kadarenë I*, "Omska-1", Tiranë, 2005.

Studime për letërsinë shqiptare II, ASHSH, Tiranë, 1988.

Shema, Isak: *Procedime letrare*, "Rilindja", Prishtinë, 1999.

Shema, Isak: *Studime letrare*, Prishtinë, 2008

Uelek, Rene - Uoren, Ostin: "*Teoria e letërsisë",* SHBE, Tiranë, 1993

Velo, Maks*: Zhdukja e pashallarëve të kuq, 2002*

Çapriqi, Basri*: Paradigma Kadare, (2006)*

Éric Faye*: Ismail Kadaré, Prométhé porte-feu, (1991)*

Ismail Kadaré*, Entretiens avec Éric Faye (1991)*

Anne-Marie Mitchell*: Ismail Kadaré, le rhapsode albanais (1990)*

Fabien Terpan*: Ismail Kadaré, Éd. Universitaires, 1992*

Ismail Kadaré, Gardien de mémoire , Colloque, (1993)

Ismail Kadaré*: Dialogue avec Alain Bosquet,(1995)*

Ismail Kadaré*, Les Temps barbares, entretiens avec Denis Fernandes-Récatala, 1999*

Revue L`oeul de boeuf, numéro special sur Ismail Kadaré, mai 2000

Piet de Moor*, Eenmasker voor de macht over Ismail Kadare (Holandisht), 1996*

Alexandre Zotos*: De Scanderbeg a Ismail Kadare (1997)*

Gilles de Rapper dhe Ismail Kadare: L`Albanie entre la légende et l`histoire, 2004

Ymer Jaka*: Lidhjet shqiptaro-frenge, (1978)*

(Predstavljeno na XXIX međunarodnom seminaru o albanskom jeziku, književnosti i kulturi, Priština, 2010. godine)

ISAK SHEMA

ISMAIL KADARE

NË ZENITIN E LETËRSISË MODERNE

Dituria 2015

(Dorëshkrim)

VLJORA I NACIONALNI IDENTITET U POEZIJI FATOSA ARAPIJA I ALJI PODRIMJE

Predmet studije rada " Vljora i Nacionalni identitet u poeziji Fatosa Arapija i Alji Podrimje" koja je obuhvaćena u okviru teme " Identitet, imidž i socijalna kohezija u epohi integracija i globalizma" Konferencije, sadrži spektar pitanja vezanih za nacionalni identitet književnosti, posebno poezije ove dvojice istaknutih pjesnika suvremene albanske književnosti.

Pojam Identitet i osnovni koncepti za ovaj pojam obuhvaćeni su u različitim rječnicima znanosti i umjetnosti, objašnjavajućim, terminološkim i enciklopedijskim. O njemu su data interesantna objašnjenja, pogotovu o osnovnim značenjima koja su se primjenjivala povijesno. Etimologija pojma Identiteta je stara, od osnove latinskog Identitas-Jedinica i korišten je još 1361 godine od Eresmea . Riječ identitet u širem smislu koristi se u različite slučajeve kao što su: nacionalni identitet, identitet osobe, identitet pisca, književni identitet i dr. U filozofskom smislu pod pojmom identiteta podrazumijeva se postojanje neke stvari potpuno iste sa drugom. Uopće identitet se sastoji u redukciji (identifikaciji) novog poznavanja sa nečim koje nam je sada poznato. Sa ovog pogleda identitet je oblik svakog

smisla ". Vezano sa ovim vršene su studije pogotovu u humanim i socijalnim znanostima, u filozofiji, u logici, u sociologiji, u psihologiji, u književnoj znanosti i dr. Bibliografija radova i djela objavljenih sa osnovnom temom identitet su veoma bogata. U oblasti književnih studija osnovni koncepti vezani za temu Nacionalnog identiteta književnosti su različite, zavisno od cilja studije i od ostalih faktora koji su utjecali na književno stvaralaštvo, ali i na studije u vezi sa književnim stvaralaštvom i recepcijom književnosti. Interesiranje za studije pitanja književnog identiteta i njegovog nacionalnog karaktera, pogotovu u najvećim europskim kulturnim centrima, bilo je veliko, posebno tokom stoljeća osnivanja nacija, njihovog socijalnog i nacionalnog oslobođenja.

Debata o nacionalnom identitetu se nastavlja na različite načine i razine. Međutim, izražava se mišljenje da se "U domenu književnosti, debata o nacionalnom identitetu može izgledati paradoksalna". I pored toga, takav koncept je obuhvaćen suvremenim književnim diskursom.

U albanskim književnim studijama prosvijećenim književnosti tradicije, posebno onoj suvremenoj, u prošlosti ali i dan danas, iz mnogih razloga nastavlja se razvijati oštar diskurs o pitanju nacionalnog identiteta književnosti. Ovo je u potpunosti razumno kada se uzimaju u obzir povijesne, političke, društvene i kulturne okolnosti kroz koje je prošao albanski narod u dugoj i stalnoj borbi za nacionalnu slobodu i nezavisnost. Jedan dio jedinstvenog stabla naroda samo sada na početku XXI stoljeća je stekao nezavisnost. Drugi dio ove cjeline ostao je i dalje izvan domovine i nastavlja pokušaje za ostvarenje težnji o nezavisnosti, socijalnoj pravdi, sveopće emancipacije za nacionalno oslobođenje. Ovi ishodi društvenog razvoja utjecali su na formiranje osobnosti književnog stvaraoca, čitatelja i književnog istraživača. U patriotskoj, refleksivnoj poeziji, ali i u drugim pjesničkim stvaralaštvima sa ostalim motivima, nacionalni albanski identitet kao tema, ideja i pjesnička figura je umjetnički obrađena u više antologijskih pjesama Fatosa Arapija i Alji Podrimje. Albanija, Domovina, Nezavisnost Albanije, Vljora, Kosovo, Arbanasi i dr. su doživljeni u književnoj umjetnosti, afirmirajući albansku književnost, albanski nacionalni identitet u

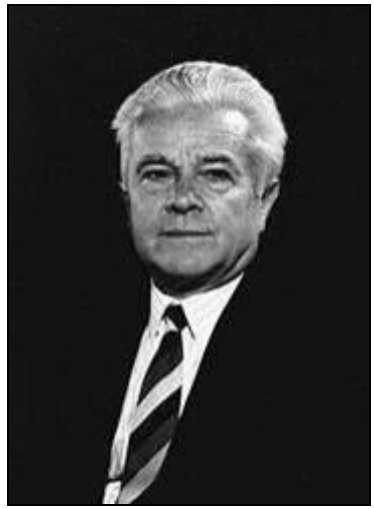
pjesničkom pogledu, u cjelovitom albanskom geografskom i kulturnom prostoru. Fatos Arapi i Alji Podrimja kao stvaralačke individualnosti u ovom pogledu su bliski i slični. Oni se identificira sa onim što ih u životu spaja, u mislima i u pjesničkom stvaralaštvu.

Spomen zgrada nezavisnosti Albanije, Vljora 1912 . godine

Valonski pjesnik, Fatos Arapi, u pjesmi izražava subjektivna osjećanja, mišljenja, ljubav. U pjesničkoj umjetnosti ovjekovječuje čovjeka, rodno mjesto i domovinu. Centralna tema njegovog djela je borba za slobodu. U vezi sa angažiranjem pjesnika u književnosti piše: „ Dolazak u književenost na kraju krajeva je borba za slobodu. Stvarni čovjek ne može biti drugačiji, osim slobodnog čovjeka. Kada mu nedostaje sloboda, on je traži. Kada je ima, tj. slobodu, traži i više od toga što ima. Jednom riječju, on traži da daje druge dimenzije slobodi. Ovo je upravo vezano za umjetnost, jer se sloboda ne treba smatrati samo u političkom smislu. Trzajući se među njima, tj. preko politike, nacije, administriranja, sloboda postaje predstava ljudske duše. Ljudska duša je neograničena i jedno od prvih i glavnih sadržaja je umjetnost u svim oblicima njegove predstave, kao slika, književnost, muzika i dr. Dakle, umjetnost je prijedstava duše i slobode čovjeka. Čovjek koji daje pjesnički oblik ovoj umjetnosti može da bude rođeni ili stvoreni pjesnik”.

Poezija Fatosa Arapija, sa uzvišenim osjećanjima i idejama, predstavlja njegov ljudski život i duševni svijet u različitim vrjemenima i prostorima, ne samo domovinskim. Svijetlije budućnost čovječanstva je njegov san i vizija. Njegove pjesničke zbirke su: *Pjesničke staze (1962), Poeme i pjesme (1966), Gvozdeni ritmi* (1968), (*Dajte mi ime (1972), Izabrane pjesme (1974), Idemo u pravcu stotog stoljeća (1977), Izlazeći iz sna (1989), Gdje idete vi kipovi (1990), Mi, žalost svijetla (1993), Krivo mi je zbog fijuka (1994), Inteneris…(1996), Gloria victis* (1977) i dr.

Fatos Arapi

Arapi je i autor proznih djela, istraživač književnosti i prevodilac. Autor je novela: : „O tempora" (1982), "Suljiotov Marko Bočari" (1983), " Snježni sloj" (1985), " Divlje patke" (1970); romana: "Neko mi se smiješio" (1970 i 1972), " Drugovi" (1976), " More u sredini" (1980), " Uzbuđeni prosinac" (1970); zbirke sa studijama i naslovima " Riječi o poeziji" (1987, izdanja sa folklornim studijama " Stare albanske pjesme" (1986) i dr. Stvarao je i dramska djela: " Drama jednog partizana bez imena" (1962) i "Cezar i dobar vojnik Švejk na frontu i negdje…, „Sjećam se da sam" -Sjećanja (1997). U Prištini su izdata: " Plavetnila" (1973), "Sreće" (1979),

„Dafina pod kišom" (1991), "Neko mi se osmiješio", "Divlje patke" (1970), "O tempora" (1982), " Suljotov Marko Bočari" (1983), " Snježni sloj" (1985). U Skpolju je izdato "Ja sam umro od obala Egeja" (1983). Stvaralački opus ovoga pisca je širok i veoma bogat. Njegovo književno djelo i znanstvena i kulturna djelatnost izazvala je veliko interesiranje kod čitalaca i istraživača književnosti. U pjesmi " Vljora djetinjstva" Fatos Arapi evocira siječanja, izražava ljubav prema Vljori, ali i duševna uzbuđenja djetinjstva. " Moje djetinjstvo, igračka morskih školjki…Vljora djetinjstva uronjena na livadama/ svukud procvjetalo bijelo". Motivi straha prosvijećeni Vljori su razrađeni u pjesmama: " U kući roditelja", " Bakina smrt", "Elegija o ocu", " More", " Mala djevojčica zvana Vljora", "Gazeći morske školjke", "Trenutak kraj mora", " Osvježih se u vodama Egeja"," Udaljavajući se od Vljore", " Evo moje zemlje" i dr. U pjesmi bez naslova napisanoj u Vljori 1967 godine pjesnik opisuje zeleni ambijent i istovrjemeno predstavlja osjećaj pun topline:

"Olistaše pomorandže./ U stalnom zelenilu,/neočekivano, odjednom/ padoše bijele mrlje/ U njihovim srcima-/ iz jedne tačke sunca./Prolistaše pomorandže. Pjesnik se osvježava u vodama Egeja, u njegovim bojama i svijetlosti, izražavajući osjećaj radosti. Nacionalni identitet se ističe i u mnogim drugim pjesama kao što su: " Evo moje zemlje", "Drašovica" a posebno u pjesničkom ciklusu " Skenderbeg". Stihovi antologijske poezije " Evo moje zemlje": Evo moje zemlje- stroga, blaga/ Jedan pucanj/ zatim gusle", sintetizira osjećanja, mišljenje i ljubav prema domovini, Albaniji, Kosovu, ali su i drugi krajevi prisutni u pjesmama: "Kosovo Polje", " Kačanik", " Rugovac", " Cvijet Božur" i dr.

Pjesnička zbirka "Mi, žalost svijetla" prosvijećeno je čovjeku i domovini. Ovo poglavlje se otvara pjesmom " Pjesnici" i zaključuje se pjesničkim stvaralaštvom "Domovina" Pjesme su raspoređene u tri ciklusa: *I. Ruku pod ruku sa tragedijom, II. Kad smo sami vjetre i III. Što je bol voljeti tebe.* Posljednja serija pjesama gdje se izražavaju i neka druga preokupiranja pjesnika, stalno uzbuđenog o sudbini domovine, dopunjuje aspekte sadržaja ovog književnog djela.

Pjesma "Domovina" je pjesničko stvaralaštvo koje uzdiže osjećaj i mišljenje na viši stupanj savršenstva.

Čitajući poeziju Fatosa Arapija, pogotovo njegovu antologijsku poeziju "Domovina" bolje se upoznaje realnost: " Koja strahota naše stvarnosti" pisao je naš kritičar Hasan Mekulji. Domovina je prema pjesniku, bol, bol": *" Domovina je obećana zemlja. Domovina nema riječi, ima prestrašene oči. Domovina je gladan kruh. Domovina je otvoren grob, grob je. Na kapi suza rađa slobodu Tvoja domovina mala mala ona svijeta besmrtna-suza"*

Pjesma "Domovina" čitaocima ostavlja neizbrisive dojmove. Osjećaj domovinskog ponosa, ljubavi prema domovini, uzvišena osijecanja, ideje punog smisla prosvjećenosti, dakle cio pjesnički sadržaj je u ulozi ostvarenja osnovne ideje: "Jedan život ide u njegovom pravcu sa vjerom koja objeđuje"

Fatos Arapi je prisutan u našoj književnosti kao pjesnik inovator. "On je pjesnik originalnog izražaja, potpuno primetan glas, koliko moderan toliko albanski, pjesnik dubine duše i filozofije suvremenog čovjeka. Njegove najbolje pjesme čine dragi kamen koji nikada ne gubi sjaj", pisao je Dževahir Spahiu.

Grupa pjesnika u kojoj spada Fatos Arapi, u životu i u književnom stvaralaštvu su predstavili jednu novu pjesničku viziju. Stvaralački čin ih čini vječnim kao što su vječni njihovi umjetnički spomenici. Jer:

" Pjesnička duša prati najduži put smrt-do prijeko besmrtnosti odakle ponovo počinje život…" .

Ova vizija vječnosti nije apstraktna, ona se isplovljava i nalazi podršku u jednoj životnoj stvarnosti puno bola i strahota, ali i puno snova i ljubavi. Pjesma "Mi, tuga svijetlosti" kojoj je prema ovom stihu dat i naziv pjesničke zbirke, otvara se ciklusom " Ruku pod ruku sa tragedijom". Imamo ovdje pjesme napisane od 1972-1980 godine, ali neobjavljene ranije. Pjesnik je na ovaj način izrazio bol, žalost, poziv i protestiranje o albanskoj tragediji, o ljudskoj tragediji. Jer kako on kaže:

"Ubiše naš kruh
i mi vidjesmo njegovu smrt
ubiše naše oko

i mi vidjesmo njegovo sljepilo;
ubiše riječ Čovjek
i mi vidjesmo kako odlazi mrtva putem.
Na ruci je držala
zalogaj kruha,
kao dio sunca".
("Mi, tuga svjetiljki")

Pjesnički rječnik stalno bogatiji sugerira mnogo širi sadržaj poezije i peozijskih kondenziranih formi. Pjesnik izražava vatrene želje o budućnosti:

"Sve živote, sve moje smrti
zaboravih za tebe, sve
svoje osobnosti
ja zaboravih za tebe"
("Budućnosti")

Svjestan da u vrtlogu ljudske tragedije, kada stalno prijeti smrt i ruše se stare i nove sudbine, najprije postavlja pitanje:

„Gdje treba da izgorimo?"
i na kraju tvrdi:
„Ugasićemo se
kao što se gasi svijeća,
od kapi suze
ispale od oka
Umirućemu kao svijetla
Mi, tuga svjetiljki".

Za neizmjerno uzbuđenog pjesnika, rezignacija, dakle pomirenje sa sudbinom, je ne samo prijelazni trenutak. Lirski heroj, „ruku pod ruku sa tragedijom" teži jednom snu, jednoj ljubavi. Svoju trage-

diju, koja je ljudska tragedija, njemu je životni suputnik. On tvrdi bez ustezanja:

„Nisam je puštao, jako sam je stegao.-
Plašio sam se da je ne izgubim“

U pjesničkom rječniku, iako je smrt prisutna kao pojam negiranja života, ona se izaziva od života koji pobjeđuje u budućnosti. Posljednje sukobljavanje sa smrću:

“*Na jednom kraju groba- ja, na drugom ona* ne donosi melankoliju; već tugu svjetiljki. Ljudska sreća je ugrožena od krvi, „ kodovi svih tragedija, ubijene slobode, odbijena besa, prijevarni kruh“ U stihovima:

„Sine moj kakva je ovo tvoja sreća!
Na krstu tvog skeleta
Ukrstiše ti se svijetla i snovi
sine moj... šta ja mogu činiti
za tebe?
Rekli su drugi:
poštuj moju sreću od čovjeka, o smrti“

pjesnik izražava mišljenja i procjene o životu i smrti, o individualnoj i kolektivnoj sreći. On se obraća Budućnosti:

“Nastala od zore, prosipana,
svemoćna, neomazana,
hoćeš li doći, dolaziš li?
Već, da li ćeš moći, o Budućnosti
da li ćeš
smjeti pogledati me u oči?”

U drugom ciklusu ovog volumena „Kada budemo sami vjetre“ obrađuju se razni motivi. Iz pjesme „Ja sam“ uzet je stih kojim je

naslovljen ovaj buket pjesama. „Kada budemo sami vjetre“/ što bježiš, bježiš, bježiš...ima heterogen sastav ali sa jedinstvenom idejom. Ovo su impulzivni stihovi kojima se meditacija o životnim fenomenima proširuje u ravni filozofske, etičke i socijalne meditacije. Povijesna nacionalna i univerzalna dimenzija sadržaja, poeziju Fatosa Arapija obogaćuje u idejnom pogledu. U pjesmama „Prometeji“, „ Nemoj se obradovati Zeuse“, “Samo požrtvovanje anegdote“ i dr. pjesnik se ne bavi antičkom mitologijom niti prošlošću-starošću. Prometeji, Zeusi, polubogovi, maske i dr. pripadaju suvremenošću.

„Prijatni prometeji, blagi,-
Polubogovii zavučeni po stolicama
po foteljama kancelarijskim,
Automobilski,-
Da vidiš prometeje kada dolaze i odlaze Tiranom
Veličanstveni u mukama,
na odustajanjima-uzvišenim“

Arkaički zeusi su jurili i likvidirali nedužne ljude. Nisu poštedjeli ni pjesnika. Oni su se đaba opijali sa slabićima pjesnika ropskog srca. Iz gnjeva od gorke stvarnosti društvenog života kada je napisao pjesmu „Samopožrtvovanje anegdote“ sa žaljenjem tvrdi:

„Bože, postadosmo anegdote
u našem prometejskom samo žrtvovanju“

U pjesmama „Dovoljno je dva prsta maske“, “Grotesko“,“...I zatim“, “Čast“, “Nijedna epska živa duša“, pjesnik kao probuđenu savjest predstavlja ozbiljne pukotine društvenog života. On, kao i Nonda Buljka mnogo godina ranije, skida masku dvoličnih i ljudi foteljaša, prikazuje njihovu moralnu degradaciju. Licemjerje posljednjeg stoljeća, prema pjesniku, je još više usavršeno jer:

„Dovoljno je dva prsta maske
i glas je drugačiji

i osmijeh je drugačiji.
Stvarnost sa maskom
Duša sa maskom
Sa maskom strahote.
Sa maskom tuge.

„Zaledila se povijest“ napisana je 1979 godine. Uzbuđen općom stagnacijom, zaključuje:

„Zaledila se povijest
Maršira i ne mrda
sa mjesta“.

Svibanj pjesniku izgleda tužan. Pjesma „Tužan svibanj“ (1991) evocira emocionalno uzbuđenje vezano za životne tokove. Neki uzbudljivi događaji koji se dešavaju u albanskom društvu na početak ’90-tih godina, sa rijetkom pjesničkom invencijom su obuhvaćene u okviru sadržaja novatorske poezije. U pjesmi „Ponovo se vraćaju golubovi“ (1991), okrvavljujući bjelinu i slobodu pjesnik teži pobjedu slobode. Životna stvarnost je zabrinjavajuća. Nebo je okrvavljeno. Zato „Okrvavljene bijele gugutke/napustiše i riječ mir“. Treći pjesnički ciklus „ Kako je bolno voljeti tebe“ ukrštava različite motive (ljubavne, patriotske, socijalne, refleksivne). U pjesmi „ Pjesnicima moje zemlje“ izraženo je mišljenje ovog stvaraoca o pjesmi i o pjesnicima. Fatos Arapi se obraća pjesnicima:

„Grobnice noći su tu,
vi nemojte
Potpisivati ruševine srca
Sasvim je prirodno da vaše pero
bude umašćeno
sa krvlju svijetla i kruha,-
dok se jadan čovjek
bori za svijetlo i za kruh“.

Pjesnici ne treba da potpisuju „slavne trule karijere“, ne trebaju prevariti slobodu , jer je „samo jedna sloboda“. Ljubavni motiv je obrađen u više pjesama. Pjesnik je o ljubavi napisao pjesme koje imaju visoku umijetničku vrijednost. Originalna aforistička mišljenja donose nove elemente ove vrste lirske pjesme. Za ilustraciju ćemo izdvojiti neke stihove pjesme „Zaklinjite se, u ljubav“:

„Da ima ljubavi kao kruh, svijetih kao zemlja;
kao zrno pšenice lijepih,
besmrtnih kao zrnca,
da ima
ljubavi koju ne potkopava
anskioznost i jezivost XX stoljeća“.

Estetski ideal ljubavi ima više moralnih premisa. Osjećaj ljubavi izvire iz srca, ona je bol, očekivanje, rađanje, svijetlost, plavetnilo. U pjesmi „ Ona je došla“ izražava se veličanje zaljubljenog ljudskog bića*:*

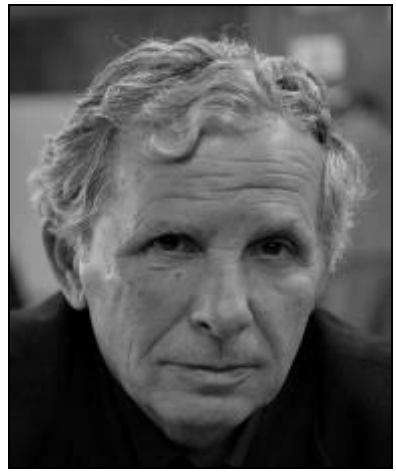
„Bila je vesela
Plesala je,-
i
zadovoljna kao svijetlo koje se kreće po mraku
ušla je u mojoj tragičnoj sreći
od čovjeka“

Ostale pjesme ovog pjesničkog izraza dopunjuju spektar motiva i proširuju njen sadržaj i one su majstorski umjetnički ostvarene. Poezija Fatosa Arapija u okviru ove pjesničke stvaralačke faze bilježi novi umjetnički stupanj. Bogat i figurativan jezik, šarolika pjesnička figuracija, slobodni stihovi napisani umjetničkim majstorstvom, duboke misli i izražajna subjektivna lirska osijecanja odlikuju poeziju Fatosa Arapija postojanim umjetničkim vrijednos-

tima. Pjesme ovog pjesnika se čitaju sa velikim zadovoljstvom i čitaocu donose nezaboravne estetske doživljaje.

Neočekivana vijest o smrti pjesnika Alji Podrimje, ožalostila je obitelj Podrimja, albanski svijet i sve one koji su poznavali ovog dobrog čovjeka i istaknutog pisca albanske književnosti.

Rođen je u Đakovu 28 kolovoza 1942 godine. Preminuo je u Francuskoj 2012 godine. Osnovno i srednje obrazovanje završio je u rodnom mjestu. Univerzitetske studije, Odsjek Albanski jezik i književnost završio je na Filozofskom fakultetu u Prištini. Više godina uzastopno, radio je u dnevnom listu „Riljindja"/ u redkciji kulture/ i na Izdavačkoj Ediciji „Riljindje". Član je Akademije Znanosti i Umjetnosti Kosova.

Alji Podrimja (1942-2012)

Sjećanja na život i pjesničko stvaralaštvo Alji Podrimje su nezaboravna. Pjesnika sam upoznao 60-ih godina kada je bio student Filozofskog Fakulteta (Odsjek za albanski jezik i književnost. Čitali smo zajedno neke pjesme prve faze u rukopisu i komentirali aspekte vezane sa momentima stvaralačkog procesa. On je bio iskren i otvoren u tim razgovorima. Govorio mi je bez ustezanja i sa punim povjerenjem o njegovom životu i o svojoj obitelji. Teme stalne komunikacije bile su i naša uzbuđenja, razne reakcije o kulturnim i društvenim dešavanjima. On je stanovao u studentskom Internatu, te

smo s toga bili dugo zajedno. Čitali smo djela albanskih tradicionalnih pisaca ali i one suvremene albanske književnosti. Također smo studirali i teorijsku i povijesnu svjetsku literaturu.

Organizirane su književne aktivnosti i kulturne manifestacije. Alji je čitao svoje pjesme, one objavljene u tisku i u periodici toga vrjemena, pogotovu one objavljene u časopisu "Novi život". U 1961 izdao je zbirku pjesama "Poziv". Ovo izdanje je Aljiji donio veliku radost. Prelistali smo više puta stranice knjige. Desila se promjena u njegovom životu. Razočaranje i melankolija kao da su se malo udaljile. Pjesnik je pristupao pjesničkom nadahnuću, stvaranju jedne nove pjesme. Posle izdavanja prvih pjesama, od 1957 do 1960 godina, gdje spadaju pjesme: Arapka, Mrtva majka, Čežnja, Nekada davno, Romkinja, Putevima pobjede,, Poslije deset godina, Žeđ čežnje, Užarenost obećanja, Bez naslova i dr. U prvoj pjesničkoj zbirci obuhvaćeni su ciklusi pjesama: Poziv, Metohiji, Romkinja i Ilirijana. U 1963 godini "Riljindja" je izdala pjesničku zbirku "Marama pozdrava". Pjesnički ciklusi ovog izdanja su: *Zastava stoljeća, Napiši moje ime, Neka nas kiša voli, Gazela ljubavi*. U 1971. godini Uredništvo studentskog tiska Kosova "Novi svijet" u okviru biblioteke "Znanje" 1, objavilo je pjesničku zbirku „Sjenka zemlje Alji Podrimje. Urednici: Ibrahim Rugova, Redžep Ćosja i Ećrem Baša. Djelo je prosvijećeno Onima koji su postali naša sloboda. Sa respektom i oduševljenjem autor posvećuje: Bajram Curriju, A. Vokšiju, E. Duraku, M.Bakiji…Na 7. stranici daje se slijedeća zabilješka: "Prvi ciklus od "Sjenka zemlje" objavljen je 1961 godine u časopisu "Novi život"-broj 1. Dok je 1968 godine prijeđeno i objavljeno na srpskom i na makedonskom jeziku sa naslovom "Metohijo, visoka kula". Tokom pedeset godina stalnog stvaralaštva Alji Podrimja je stvarao i objavljivao mnogo pjesničkih i esejističkih djela i drugih radova. Književni opus ovog pisca zauzima zasluživuće mjesto u povijesti albanske književnosti. On je sa općom umjetničkom djelatnošću pridobio simpatije albanskih vanjskih čitalaca i istraživača. Bibliografija književnih kritičkih radova i studija prosvijećenih životu i djelu ove osobe albanske i svjetske kulture je veoma bogata. Njegovo djelo ostaje kao vrijedno nasljedstvo blaga suvrjemene albanske kulture.

Podrimja je u prvoj zbirci "Poziv" pjevao slobodi. Stihovi: *"Slobodo,/ Samo Ti imaš oči/ Užarenije od sunca./Osjećam te- Slobodo, /Moja prva i posljednja riječ-/Naša vatrena riječ."* Nacionalni identitet njegove pjesme jača sve više i više u ostalim pjesničkim zbirkama. Njegova patriotska poezija i ona refleksivna je veoma bogata i estetski realizirana. Ona se prostire u vrjemenu, dijakroniji i sinkroniji, u cijelom albanskom prostoru, u svim albanskim krajevima i u dijaspori. U pjesmi "Ja, tvoj sin","(Naša zemlja naše djece), (Zakletva), "Čovjek i More", " Rozafa", "Torzo","Čabrat, Ja", "Probuđena zemlja", "Kula", "Alji Binaku","Balada o mostu","Kruja", "Skenderbeg","Osjećaj"-pjesma prosvijećeno Fatosu Arapiju, "Arbanas i more", "Arbanaško kolo", "Itaka", "Pargova kiša", "Kod Prevezinog kamena", "Morea", "Narod", "Pjesma koja se nikad ne završava", "Kamen", "Ja, tvoj sin Kosovo" ,"Epika", "Anksioznost" i dr.

Alji Podrimja iskazuje ljubav prema rodnom mjestu. On komunicira sa ljudima suvremenicima i kao svjedok tragičnih i herojskih dešavanja naroda tokom povijesti. Lirski heroji su tipični i nadahnjuju čitaoca za borbu za nacionalnu i ljudsku slobodu. Pjesnik se identifikuje sa sjajnim nacionalnim figurama i afirmira njihov heroizam i humanizam.

Spomenik Nezavisnosti

U Epskoj poeziji sa malo stihova sintetizira osnovne ideje njegove poezije:

Stoljećima sam krv prodavao
I odrastao sam sa prodatom krvlju
Stoljećima sam samog sebe jeo
I nisam znao smijati se s pretjeranim sobom
Prijatelji
Kosovo je moja krv koja se ne poklanja!“
JA, TVOJ SIN KOSOVO

Ja, tvoj sin Kosovo, znam ti skrivene želje,
Znam ti snove, stoljećima uspavane vjetrove,
Znam ti muke, radosti, umiranja,
Znam ti bijela rađanja, tvoje čiste ciljeve,

Znam tvoju krv koja ti u njedrima vrije,
Tališ kada ti kuca u besanim noćima,
I da izbija nešto kao vulkan-
Bolje te od svakog poznajem, Kosovo.
*Ja, tvoj s*in.

O pjesmi Alji Podrimje Hasan Mekulji je pisao: „Kao pjesnik jedne samostalne prirode, duha i stvaralačkog kvaliteta. Bez sumnje, Alji Podrimja je formirana i karakteristična osoba. On ima svoj specifični svijet motiva, osobnih kontradikcija, sa oslanjanjem na subjektivnim ili objektivnim doživljajima, ali svakako životnim: ima osobna razmišljanja i ukuse, poseban pjesnički račun i dosta parodirajući način da bi utjelovio svoje pjesničke plodove i mišljenja sa onim općim kompleksom, ili u onom koga smatramo kao dostignuti stupanj i specifični i formiran sistem današnje albanske poezije“.

U pjesmi „Ansksioznost“ imamo stihove:
Moja zemlja gori, moja draga zemlja
Moje mrgođeno čelo,
Borovi
Tvoje ciljeve sam odavno progutao sa mojim sjenkama,
Kosovo, stara priča!
Rano si mi povezala i noge i ruke bijedom,
Mukom i smrću...
Muko, koga prije da spasim, sebe ili ptice
Smrznute u zraku?
Šta da kažem unucima za moju pjesmu smrti?
- Ej, i glavu da mi skinete, druga bi mi
Iznikla!
U svaki pedalj moga tijela – proklijeta zemlja.

Poezija Fatosa Arapija i Alji Podrimje čita se sa izvanrednim interesiranjem i prevođena je na više stranih jezika. Ona je procij-

enjena sa posebnom odgovornošću od književne kritike. Na univerzalnom planu afirmirana je i prirodno prihvaćen albanski nacionalni identitet, povijest i suvrjemenost, umjetnost i životna, socijalna, kulturna, moralna i nacionalna vizija, slobodoljubiva duša, humanizam, kohezija sa europskom i svjetskom kulturom i procijenjena su kao sastavni dio civilizacije moderne epohe.“

Široke dimenzije sadržaja, umjetničkog ostvarenja, dakle i imidži i poruke njihove poezije procjenjujemo danas u svijetlu razvoja albanskog naroda na Stotinu godišnjicu Nezavisnosti Albanije. Njihovo stvaralaštvo je veoma važno za svestranu afirmaciju albanske književnosti, kulture i nacionalnog albanskog identiteta.

BILIOGRAFIJA (Naslovi djela Alji Podrimjen na hrvatsi jezik

Poziv, Jeta e re, Priština,1961.

Igra pod suncem, priče, Jeta e ret, Priština,1967,

Prijatan bol, Riljindja, Priština, 1967.

Sampo, Riljindja, Priština, 1969.

Torzo, Riljindja, Priština, 1961,1979.

Govor, Riljindja, Priština, 1973.

Credo, Riljindja, Priština, 1976.

Pjesme, školska lektira, Priština, 1978, 1965.

Ravnoteža, Riljindja, Priština, 1981.

Ljum-Ljumi, Riljindja, Priština, 1982,1986,1990,2013.

Radostan kraj, Riljindja, Priština, 1988.

Zar, Riljindja, 1990.

Na rijepu vrane, Art.Pena, Priština, 1994.

Osmijeh u kavezu, Dukađini,Peja,1995.

Ograđivanje domovine, esej, Faik Konica, Tetovo, 1996, reštampano, Toena, Tirana, 2014.

Knjiga koja se ne zatvara, esej, Riljindja, Priština, 1997.

Otok Albanija, Rilindja, Priština, 1998.

Otvoren zatvor, Riljindja, Priština, 1998.

Harakiri, esej, Riljindja, Priština, 1999.

Crno sunce, Riljindja, Priština, 2000.

Poema, Zavod za udženike i nastavna srijedstva Kosova, Priština, 1979.

Sampo, Plamen Bratstva, Skopje, 1980.

Sijenka zemlje, Novi svijet, Priština, 1971.

Poziv, Naim Frašeri, Tirana, 1972,izabrao Pandelji Koči,

Pjesme, Naim Frašeri, Tirana,1986, izabrali: Dritero Agolli, Gževahir Spahiu

Osmjeh u kavezu, Savez književnika Albanije, Tirana, 1994.

Uže anksioznosti, Toena,2002, Tirana, Izbor i prijedgovor, Gr.Baškim Kučuku.

Osobna antologija, Ora, Tirana,2002.

Tko će ubiti vuka, Aljba-Ass,2002,Izbor i prijedgovor, Alji Aljiu.

Kod kamena Preveze, Arberia, Tirana, 2003, prijedgovor Dr.Baškim Kučuku.

Ljum Ljumi,Toena, Tirana, 2003, četrto i peto izdanje, prijedgovor, Dr.Bbaškim Kučuku.

Pismo od mrtvih, esej i medijacija, Toena, Tirana, 2004.

Otok Albanija, Izbor, Onufri,2004.

BIBLIOGRAFIA

/http://www.ashak.org/?cid=1,28 (24.06.2015.)

Libra të botuar:

Thirrje, poezi, Jeta e Re, Prishtinë,1961 ;
- Naim Frashëri, Tiranë, 1972, zgjodhi Pandeli Koçi. Botimi i parë i këtij libri u bë karton.

Loja nën diell, tregime, Jeta e re, Prishtinë, 1967.
Dhimbë e bukur, poezi, Rilindja, Prishtinë, 1967.
Sampo, poezi, Rilindja, Prishtinë, 1969;
- Flaka e Vëllazërimit, Shkup 1980.

Hija e tokës, Bota e Re, Prishtinë, 1971.
Torzo, poezi, Rilindja, Prishtinë, 1971;
- botimi i dytë, pasthënia Ibrahim Rugova, 1979.

Folja, poezi, Rilindja, Prishtinë, 1973.
Credo, poezi, Rilindja, Prishtinë, 1976.
Poezi, lektyrë shkollore, Prishtinë, 1978, 1985.
Drejtpeshimi, poezi e zgjedhur, parathënia Ibrahim Rugova, Rilindja, Prishtinë, 1981.
Lum-lumi, poezi, Rilindja, Prishtinë, 1982,1986,1990;
- Toena, Tiranë, 2003, botimi i katërt dhe i pestë, parathënia dr. Bashkim Kuçuku ;
- Rozafa, Prishtinë, 2003 ;
- Libri Shkollor, Prishtinë, 2012.

Fundi i gëzuar, poezi, Rilindja, Prishtinë, 1988.
Zari, poezi, Rilindja, Prishtinë, 1990.
Në bisht të sorrës, poezi, Art-Pena, Prishtinë, 1994.
Buzëqeshja në kafaz, Lidhja e Shkrimtarëve të Shqipërisë, Tiranë, 1994.
- Dukagjini, Pejë, 1995.

Tkurrja e Atdheut, ese dhe të paharruarat, Konica 95, Tetovë, 1996;
- Toena, Tiranë, 2004.

Libri që nuk mbyllet, ese, Rilindja, Prishtinë, 1997.
Ishulli Albania, Rilindja, Prishtinë, 1998;
- poezi e zgjedhur, parathënia Visar Zhiti, Onufri, 2004 ;
- botimi plotësuar, AIKID, Prishtinë, 2006.

Burgu i hapur, Rilindja, Prishtinë, 1998.
Harakiri, ese, shënime nga esnafi dhe një
miniroman, Rilindja, Prishtinë, 1999.
Dielli i zi, ese, Rilindja, Prishtinë, 2000.
Poema, Enti i Teksteve, Prishtinë, 1979, parathënia Hysni Hoxha.
Poezi, Naim Frashëri, Tiranë,1986, zgjodhën Dritëro Agolli, Xhevahir Spahiu, parathënia D. Agolli.
Litari i ankthit, poezi e zgjedhur, parathënia Bashkim
Kuçuku, Toena, Tiranë 2002.
Antologji personale, Ora, Tiranë, 2002.
Kush do ta vrasë ujkun, Alba-Ass, Tiranë, 2002. Zgjedhjen dhe parathënien akademik Ali Aliu.
Te guri i Prevezës, Parathënia Bashkim Kuçuku, Arbëria, Tiranë, 2003.
Letra nga të vdekurit, ese dhe persiatje, Toena, Tiranë 2004.
Pikë e zezë në blu, poezi, Onufri, 2005.
Sfidë harrimit, ese, parathënia Bashkim Kuçuku, Onufri, Tiranë, 2006.
Gjumi i tokës, poezi e zgjedhur, Ideart, Tiranë, 2007.
Fundi i mitit, tregime, parathënia Sadik Bejko, Onufri, 2007.
Libri mbi të qenit, poezi e zgjedhur, Brezi 9, Tetovë, 2008 ;
- PEN Qendra, Prishtinë, 2009, parathënia Fatos Arapi;

Vepra 1-9, Vepra e plotë, ASHAK, Prishtinë, 2013.

Libra të botuar në gjuhë të huaja:
Dozivi, Bagdala, Krushevac, 1968, zgjodhi dhe përktheu në serbokroatisht Esad Mekuli.
Lili i našata sloboda, Nova Makedonija, Shkup, 1968, përktheu në maqedonisht Video Podgorec.
U bogu su nazreli zmiju, Nolit, Beograd, 1972, zgjodhi dhe përktheu

serbokroatisht Vehap Shita.
Suzenj pesmi, Lipa, Kopar, 1976, zgjodhi dhe përktheu sllovenisht Ciril Zlobec.
Sonot što produlžuva, Misla, Shkup, 1978, përkthyen maqedonisht Gane Todorovski, Adem Gajtani.
Zatim belo, Matica srpska, Novi Sad, 1978, përkthyen në serbokroatisht Esad Mekuli, Rexhep Ismajli.
Ravnoteža, Gradina, Nish, përktheu në serbokroatisht Mirko Gashi.
Pesmi, (me Enver Gjerqekun, Azem Shkrelin, Rrahman Dedajn) Mladinska knjiga, Lubjanë, 1980, përktheu në sllovenisht Ciril Zlobec.
Poesie per Lumi, La sfinge, Napoli, 1984, zgjodhi dhe përktheu në italisht Giacomo Scotti.
Gene bir basina, Yalçin yayinlari, Stamboll, 1985, përktheu në turqisht Hasan Merxhan.
Den Wolf satteln, Straelener, 1986, zgjodhi dhe përktheu në gjermanisht Hans Joachim Lanksch.
Baladi Kosova, Tekyn, Stamboll, 1986, përktheu në turqisht Nexhati Zekeria.
Življeti, Vesilin Masleša, Sarajevë, 1987, përkthyen në serbokroatisht Hasan Mekuli, Shkëlzen Maliqi.
Nyngtalan Ko, Forum, Novi Sad, 1988; zgjodhën dhe përkthyen në hungarisht: Acs Karoly dhe Feher Ferenc.
Icb sattle das Ross den Tod, Klagenfurt/ Salzburg, 1991, zgjodhi dhe përktheu në gjermanisht Hans-Joachim Lanksch.
Zyc, Orfeu, Varshavë, 1993, zgjodhi e përktheu polonisht Mazllum Saneja, pasthënia Dorota Horodyska.
Das Lächeln im Käfig / Buzëqeshja në kafaz, Klagenfurt/ Salzburg, 1993, përktheu në gjermanisht Hans-Joachim Lanksch u ribotua në vitin 2004.
Wandern mit dem Wolf, Weiser Verlag, Klagenfurt-Salzburg, 1992, zgjodhi dhe përktheu në gjermanisht Hans Joachim Lanksch.
Poeti Europei, Centro Italiano Arte e Cultura, CIAC- Roma, 1998.

Who whill slay the wolf, selected Poetry by Ali Podrimja, Gjonlekaj Publishing, Nju Jork, 2000; zgjedhi, përktheu në anglisht dhe shkroi parathënien, Robert Elsie.
Défaut de verbe, Edition bilingue, Cheyne, Le Chambon-sur-Lignon, 2000, përktheu në frëngjisht dhe shkroi parathënien Aleksander Zoto.
Skradziony płomień, Pogranicze, Seyni, 2007, wybóład z jezyka albańskego i poslowie Mazllum Saneja, opracovanie i współpraca Ewa Śmetańska.
Deserto invasivo, poesie, a cura di Bl ;erina Suta, De Angelis Editore, Avelino, 2007.
Cartea ce mu se inchide, Anthologie de autor, Librarium Haemus, Bukuresht, 2007, antologare, traducere și aparat critic de Kopi Kyçyku cu o prefată de Ardian-Christian Kuciuk.
Flaka e vjedhur/La flamme volée, L'Arbre à paroles / Residences, 2010, traduction Vasil Çapeqi, adaptation Francis Chenot.
O σχισμενοσ χαρτησ (Harta e grisur),Eolika grammata, 2011, përktheu në greqisht Iliaz Bobaj,.

Panorama dhe antologji në gjuhë të tjera:
Vertikale (me Augustin Stipçeviqin), Matica Hrvatska, Split, 1970.
Duboko je korijenje (me Augustin Stipçeviqin), Matica Hrvatska, Split, 1970.
Le parole rinato – Fjalë të rilindura – (me Giacomo Scottin), Rilindja, 1970.
Kiša u jednoj legendi, Prosveta, Beograd, 1973.
Bez glagola, August Cesarec, Zagreb 1978.
Poezia acontemporano di Yugoslavia, Libertates, Pançevë 1978.
Poeti albanesi in Jugoslavia, La Battana, Rijeka 1978.
Dega e pikëlluar (me Sabri Hamitin), Rilindja, 1979, në gjuhët gjermane, frenge, angleze dhe arabe (Kuvajt).
Poezia revolucionare e popujve të Jugosllavisë (me P. Matvejeviqin, H. Tahmishiqin, S. Llukiçin, C. Zlobecin), Spektri, Zagreb 1981.

I prezentuar në panorama e antologji shqiptare e në gjuhë të huaja:
Shtigjet e qëndresës - Stazama otpora, grup përpiluesish, Klubi i punëtorëve letrarë të Kosovës, Prishtinë 1961
Pesme gorke i ponosne, Esad Mekuli, Nolit, Beograd 1962
Panoramë e letërsisë bashkëkohore shqipe në Jugosllavi, grup përpiluesish, Enti i Teksteve, Prishtinë 1964
Pravostoina (A. Gajtani dhe G. Todorovski), Makedonska knjiga, Shkup 1968
Tregime të sotme shqiptare, Ramiz Kelmendi, Prishtinë 1969
Për ty, poezi nga Kosova, Naim Frashëri, Tiranë 1969
Rrëfimi i njeriut me samar, panoramë e tregimit kosovar, Naim Frashëri, Tiranë 1970
Antologjia e lirikës shqipe, Rexhep Qosja, Rilindja, 1970 dhe Enti i Teksteve 1985.
Cormoran y delfin, 14 poetë kosovarë në spanjisht, Buenos Aires, 1971
E di një fjalë prej gurit, Antologji e poezisë së Kosovës, Naim Frashëri, 1972
Trolli betohet, Hysni Hoxha, Rilindja, 1975.
Beschëingter Stein, zgjedhur e përkthyer nga Ina Jun Brod. Poezi bashkëkohore e Jugosllavisë, Wien - Mynchen, 1976.
Regen in einer Legende, zgjedhur e përkthyer nga Dieter Schon, Heiligenhof 1977.
Antologjia e poezisë së sotme shqipe në Jugosllavi, Jehona, Shkup 1977.
Oči kamena – Sytë e gurit, Esad Mekuli, Pobjeda, Titograd 1978.
Arnavut siiri antolojisi, Ibrahim Rugova, Tan, Prishtinë 1979.
Sla po soncu, Hasan Mekuli, Cankarjeva Založba, Lubjanë 1979.
Antologija i komentari savremene jugoslovenske misaone poezije, Grafos, Beograd 1980.
Antologjia e poezisë jugosllave, Nexhati Zekekrija, Xhem, Stamboll 1980.
Ljudi bez oružja, Antiratna poezija, Nova knjiga, Beograd 1985.

Iz savremene albanske poezije, Agim Vinca, Sarajevski dani poezije, Sarajevë 1985.
Pisatelji za demokracijo, Mladinska knjiga, Lubjanë 1989.
Antologjia e poezisë së përshpirtshme shqipe, zgjodhi Anton Nikë Berisha, 1999, Prishtinë.
Anthologie de la poésie albanaise, par Alexandre Zotos, Comp'Act, Lyon, 1998.
Poesia del Kossovo, përgatiti Daniele Giancane, italisht, 1999.
Gui anh ngoi Kosovo, Përshëndetje vëllezërve kosovarë, vietnamisht, Trinn Bay, 1999.
Antologjia e poezisë shqipe shek. XX, zgjodhi e përktheu, Kun Stassejns, Amsterdam, 2000.
Antologji e poezisë shqipe, Ali Aliu, 2000, Tetovë.
Katër poetë, zgjodhi e përgatiti Xhevahir Spahiu, Tiranë, 2000.
Nie jest za późnona miłość, Antlogia poezji albanskiej XX wieku, përgatiti dhe përktheu Mazllum Saneja, Pogranicze, Sejny, 2005.
Ali Podrimja, A split stone, An Antholgy of Albanian Poets of Kosova, translated from Albanian, Avdni Spahiu, DIÇ&Rozafa, Prishtinë, 2006.
Luan Topçiu, O antologie a poeziei albaneze, Editura Privirea, Bukuresht, 2007.
Bashkim Kuçuku, Ukraden plamen, Antologija albanske poezije, përktheu Qazim Muja, DANU, Podgorica, 2009.

Prezentohet dhe në këto gjuhë:

Në suedisht: Ornarna och bergen, antologji e poezisë shqipe, zgjodhi e përktheu Ullmar Qvick, Forlaget rallarros, Gëteborg, 1979;
Regnbàgens Sànger, antologji e poezisë së Jugosllavisë, zgjedhur e përkthyer nga poeti i njohur rumun Jon Milliosh, Symposion, Stockholm Stehag 1990.
Në lituanisht: Dzejas diena, Poezi e popujve të botës, LIESMA, Riga,

1977.
Në rusisht: Molodoj poeti jugoslavi, Molodia gvardia, Moskë 1974; Poezija sovremenoj Jugoslaviji (Hud. Literatura, Moskë 1981.
Në polonisht: Vetëm Itaka mbetet, (Mazllom Saneja), Varshavë 1993.
Në anglisht: An elysive eagle soars, zgjedhur e përkthyer nga dr. Robert Elsie, Unesko, Forest books, London-Boston, 1993; Roads lead only one way (Poezia bashkëkohore e Kosovës), përpilues Mensur Raifi, Prishtinë, Shoqata e përkthyesëve të Kosovës, 1988. Përkthyes John Hodgson.
Në hungarisht: Acs Karoly, Kiasott kard, antologji e poezisë së popujve të Jugosllavisë, Forum, Novi Sad, 1985.
Në arabisht: Antologjia e poezisë shqipe, zgjedhur e përkthyer nga dr. Muhamet Mufaku dhe botuar në Damask e Kuvajt, 1981
Në gjermanisht: Zieh dich zurürck in den vers homers, përgatiti: Dr. Mensur Raifi. Përktheu në gjuhën gjermane Oda Buchholz, botim i Shoqatës së përkthyesve të Kosovës, Prishtinë, 1988.
Zersplit tertes Europa, Schwalenberg, Lippe, 1993; Zëischen feder und Fahne (Andreas P. Pittler dhe Helena Verdel), Libër esesh, grup autorësh, Pucis, Wien 1993. Das Buch der Rander-Lyrik (Antologji e Evropës Qëndrore), Weiser Verlag, Klagenfurt-Salzburg, 1995; Literatur und Kunst im Heinrich Boll – Haus Langenbroich,Rheinland - Verlag GmbH-Köln, 1995.
Në frëngjisht: Les cahiers, poezia shqipe, zgjedhur e përkthyer nga Alexander Zotos, 1989.
Voix albanaises dans la nuit, poezia shqipe, zgjedhur e përkthyer nga Alexander Zotos, 1991.

Ka përzgjedhur dhe botuar, me parathënie e pasthënie/ese për shkrimtarët e veprat:
Vorea Ujko, Ankthi, 1979.
Fatos Arapit, tre libra, Fatet, Kaltërsina dhe Dafina në shi (1971, 1979 dhe 1985).

Ismail Kadare, Buzëqeshje mbi botën, 1980.
Dritëro Agolli, Të pagjumët, 1982.
Sulejman Mato, Jeta në dy kohë, 1982.
Abdylazis Islami, Maje malësh, 1983.
Xhevahir Spahiu,Tek rrënja e fjalës, 1988, etj.
Eqrem Basha Brymë në zemër, 1989.
Agim Ramadani, Një jetë tjetër, 2000.
Azem Shkreli, Zjarr i fjetur, Toena, Tiranë, 2001.
Azem Shkreli, Dhembja e pikes, Albas, Shkup, 2002.
Fatos Arapi, Eklipsi i ëndrrës, Toena, Tiranë, 2002.
Take të larta, (Antologji e krijueseve
shqiptare), Sfinga, Prishtinë, 2000.
Dritarën lëre hapur, Rozafa, Prishtinë, 2002
(zgjedhje e poetëve të viteve 80).
E frikshme dhe e bukur, Rozafa, Prishtinë, 2003 (zgjedhje e poetëve të viteve 80).
I kujt je, Atdhe? Rozafa, Prishtinë, 2003
(zgjedhje e poetëve të viteve 90).
Sadik Bejko, Perëndim me pak natë, Toena, Tiranë, 2004.
Eni vjen prej Çamërie, antologji, parathënia Ismail Kadare, Rozafa - Arbëria, 2004,
Mihal Hanxhari, Gdhend një statujë, Toena, Tiranë, 2005.
Një gur i çarë, Sprovë antologjie për Kosovën, DÇJ-Rozafa, 2005; si dhe Toena, Tiranë, 2005, parathënia Bashkim Kuçuku.

STERJO SPASSE-ISTAKNUTI PISAC ALBANSKE KNJIŽEVNOSTI

Sterjo Spasse se ističe među svjetlijim figurama obrazovanja i albanske književnosti. Njegov doprinos dan obrazovanju i odgoju, prostire se u dugačkom vrjemenskom razdoblju i zauzima važno mjesto u povijesti albanskog obrazovanja. Književno stvaralaštvo ovog pisca veterana u pogledu sadržaja je bogato i uključuje djela koja se ističu umjetničkom vrijednošću. S tolikim raznovrsnim stvaralaštvom u prozi priče i u polju romana, on je zauzeo zaslužno mjesto u povijesti albanske književnosti. Sterjo Spasse je rođen 14. kolovoza 1914. godine u Glomboču kod Prespe a umro je 12. rujna 1989. Još iz djetinjstva imao je veoma težak život . Početna znanja je stekao u grčkoj školi, zatim je završio školu u Korči. Bio je među prvim učenicima iz Prespankse pokrajine koji je završio osnovnu školu i koji je ušao u srednju školu. „U učiteljsku školu, pisao je Sterjo Spasse, osim svakodnevnog učenja aktivirao se i u vanškolskim djelatnostima. Sam po sebi je osjećao potrebu da izrazi mišljenje i kasnije, u zadnjim razredima, postao je službeni dopisnik *Nova Albanija* s novinarskom legitimacijom, koja se izdavala u Konstanci u Rumuniji, kao i u novini *Ora (Sat)* koja se izdavala u Tirani. U svom dopisništvu je obrađivao književne, umjetničke i razne sportske probleme, pogotovu sa pseudonimom *Stespa* ...Sterjo je nastavio školovanje i istovrjemeno je bio urednik lista *Učitelj*, organ učenika Učiteljske škole. Godine 10.XI.1930 maturanti 1932“ stvoriše udruženje *Šetajući učitelj 1932.* s pedagoškim ciljem, da kad završe školu da putuju Albanijom po izreci „Da bi volio do-

movinu, moraš je prvo upoznati“. Za tajnika je izabran „osnivač ovog društva St. Spasse“...I ovi maturanti, čim su završili maturu, postigoše cilj, koristeći za troškove kvote koje su plaćali godinama za svaki mjesec, kao i pomoć ponekog internata. Izdali su i knjigu siječanja“.

Sterjo Spasse (1914-1989)

Učiteljsku školu je završio 1932. godine u Eljbasanu i odmah u rujnu te godine imenovan je za učitelja u Dervičan u Đirokastri. „ Tu je služio do studenoga 1934. godine, položio je ispite i staž u Učiteljskoj školi u Eljbasanu, jedan ispit koji mu je povećavao pedagošku kulturu kao učitelju, ali i plaću. Sudjelovao je u aktivnostima naprednih nastavnika Đirokastre, dajući ponešto i materijalno, ali učestvujući aktivno u raznim organizacijama, kao što je inauguracija groba velikog učitelja preporoda (*Rilindje*) Koto Hodžija u Ćestoratu Ljunđerije, na inauguraciji spomenika Čerčiza Topulija u Đirokastri, u raznim kazališnim predstavama na raznim manifestacijama. U Dervičanu je napisao svoj prvi roman „Zašto?!“...(1933)

i njegov prvi fragment je objavio u novini Đirokastre *Demokratia* 1934 godine...U školskoj 1934./35. godini premještan je kao glavni učitelj u osnovu školu u Voskopoji. A zatim u školskoj 1935.-36. godini u Korči, najprije kao učitelj u Muškoj školi br.2 a kasnije do 1940. kao direktor u Muškoj školi br.3 Mitropolije, u Korči"...U toku ovog perioda, Sterjo je nastavio obavljati različite školske i književne aktivnosti: osnovao je i upravljao *Pedagoškom bibliotekom* pri inspektoratu za obrazovanje, (novost za okrug Korče); održavao je nastavu otvorenog života i pedagoške konferencije, organizirao je s učenicima nastavne šetnje u prirodi, služio je kao sekretar Nacionalnog zavoda Korče, na čelu književnog ogranka, čiji je predsjednik bio prof. Kostač Cipo a član Ilo Mitko Ćafzezi i dr. Istovrjemeno je nastavio pisati reportaže i priče u dnevnom i periodičnom tisku tadašnjeg vrjemena, u časopisima Korče *Arsi, Flaga, Rilindja, Nov život, Učitelj* iz Eljbasana, I*lyria* iz Tirane i dr. Godine 1935. mnogim brojevima *Korčanska novina* izdao je kao podlistak svoj roman *Zašto?!*...U ovom listu, u mnogim brojevima, izdavao je kao podlistak 1936 godine verziju romana *Jadnici* autora Viktora Hugoa (Victor Hugo) prevedenog s francuskog jezika.

Godine 1940. Sterjo Spasse je premješten iz Korče u Tiranu pri Tehničkoj komisiji obrazovanja gdje su kao članovi bili i Aleksandar Đuvani, Andon Deda, Karl Gurakući i dr. Poslije nekoliko mjeseci premiještan je u inspektorat obrazovanja u prefekturi Tirane na dužnosti pedagoškog direktora (vrsta inspektora obrazovanja) i imao je priliku kontrolirati sve osnovne škole glavnog grada Tirane i njegovih sela, pokrajine Šenđerđa pokrajine Mata. Više pedagoške studije je nastavio izvanredno u godinama 1938.-1941. u Magisterij u Firenci, ali ih nije završio. Poslije završetka Drugog svjetskoga rata Sterjo Spasse je nastavio obrazovnu i književnu djelatnost. Školske godine 1945.-46. Sterjo je nastavio raditi kao učitelj albanskog jezika u Ženskoj Pedagoškoj školi u Tirani. Istovrjemeno je bio i prvi urednik prvog pedagoškog lista poslije oslobođenja *Nova škola,* koji je izdavala grupa drugova Kahreman Yli, Siri Šaplo, Ćibrie Ciu, Lirak Dodbiba, Sotir Paparisto i Sterjo Spasse. Od 1946. do 1954. godine Sterjo je radio u Ministarstvo obrazovanja, isprva kao šef sekcije sedmogodišnjih škola, a zatim i srednjih škola, gdje je vodio

pripremanje programa i školskih knjiga jezika i književnosti za ove škole u primjeni Reforme obrazovanja.

Godine 1954. premješten je u Savez književnika kao šef sekcije za prozu, istodobno i kao jedan od urednika, potom a kasnije i kao jedan od članova kolegijuma književnog lista *Naša književnost* a kasnije *Studeni* i lista *Narodno obrazovanje* Ministarstva obrazovanja. Završio je viši tečaj o književnosti u Institutu *Maksim Gorki* u Moski (1958.-60.). Više godina je stvarao kao profesionalni književnik. Umro je u Tirani 12. rujna 1989.

Pedagoška djelatnost Sterjo Spasse je veoma široka i važna. „ Sterjo Spasse osim praktičnog rada kao učitelj, napisano je u auto bibliografiji ovog veterana obrazovanja, kao direktora škole i inspektora obrazovanja, napisao je i više naslova i studija o problemima obrazovanja još od njegove mladosti pa do kasnije starosti, istovrjemeno je bio i jedan od urednika pedagoških listova *Normalisti, Nova škola, Narodno obrazovanje* i dr. Jedan dio pedagoških radova je skupio i objavio u knjizi *Pedagoški refleks*i, izdanoj u Tirani 1987 godine od Instituta pedagoških studija“.

U toku obrazovne reforme (1956.) za sedmogodišnje i srednje škole je objavio sljedeće knjige, koje su više puta ponovno tiskane u toku četvrt stoljeća:

Antologjia për klasën e parë të shkollës unike (1946),

Antologjia për klasën II, III, të shkollës unike me shënimet e duhura (1946),

Literatura e huaj për shkollën e mesme (1947),

Elementet e para të teorisë së letërsisë (1951)

Letërsia e huaj (vëllimi I,1951), bashkautor Mahir Domi,

Letërsia e huaj, (vëllimi II.1953), bashkautor Mahir Domi,

Gramatika e gjuhës shqipe (1951) për shkollat shtatëvjeçare me bashkautor Lirak Dodbibën,

Antologjia e letërsisë shqipe në frëngjisht..., me bashkautor Nonda Bulkën,

Folklori shqiptar - dispensë për shkollat e mesme (1949),

Reflekse pedagogjike (përmbledhje studimesh pedagogjike) 1987). Një introdukt, si parathënie të kësaj vepre, me titullin "Aspekti pedagogjik në krijimtarinë e Sterjo Spasses", e ka shkruar Shefik Osmani.

Puna në shkollë (1.016 faqe) me bashkautorë arsimtarë dhe redaktor kryesor Sterjo Spasse (1987).

Shkrimet e Sterjo Spasses para dhe gjatë Luftës së Dytë Botërore janë:

Analfebetizmi (2 korrik 1931),

Të rinjtë dhe qytetërimi (1931),

Duhet një bashkim (1931),

Rëndësia e mësuesit (1932),

Koto Hoxhi-një nga luftëtarët e ferrit (1824-1895), (1934),

Mendime mbi arsimin fillor (1934),

Djalëria (1934),

Drejt realitetit të punëve arsimore (1936),

Për një lëvizje mendore të arsimtarëve (1936),

Kontrastet e arsimit (1936),

Disa nga të metat e edukatës sonë (1936),

Ndërtesat dhe orenditë shkollore (1936),

Këndimet (1936),

Përkthimet pedagogjike (1937),

Disa të meta nëpër shkollat normale (1937),

Shkollë burokratike (1937),

Disiplina në orën e mësimit (1937),

Shkrim këndimi (1937),

Për një shkollë të nesërme shqiptare për nxënës shqiptarë (1938),

Historia nëpër shkollat fillore (1939),

Karakteristikat e mësueses e të mësuesit (1940),

Fëmijët e rrugëve (1940),

Konferenca VII (1940),

SHKRIME TË PERIUDHËS SË PASLUFTËS

Për disa probleme të shkollës sonë të re (1944),
Lëvizja mendore në Luftën Antifashiste Nacionalçlirimtare (1944),
Përgatitja e mësuesit të letërsisë (1949),
Rilindësit si mësues të popullit shqiptar (1950),
Petro Nini Luarasi-mësuesi luftëtar kalorës i Rilindjes (1950),
Puna me nxënësit e dobët në gjuhë (1950),
Leximi në kampet verore (1952),
Naim Frashëri - pedagog i shquar i shkollës shqipe (1955),
Mësimi i gjuhës në shkollat e mesme (1955),
Dhaskal... beter dhaskal (1961),
Sidi Pejani - një mësues pionier (1964),
Mësuesi-martir Papa Kristo Negovani (1875-1905) (1965),
Fëmijë të rritur si në pekule (1965),
Të luftojmë konceptet e vjetra për fitoren e koncepteve të reja (1967),
Apoteozë e shkollës sonë (1969),
Petër Elezi - mësues patriot i palodhur (1979),
E përkohshmja "Normalisti" - organ i nxënësve të Shkollës Normale - Elbasan (1929-1937) (1979),
Profesor Aleksandër Xhuvani (Kujtime) (1980),
Mësues veteran Toli Xhaxho (Xhaxhollari) (1982) etj.
Krijimtaria letrare e Sterjo Spasses është shumë e pasur dhe përfshin një numër të madh veprash origjinale.

PËRMBLEDHJE TREGIMESH

Kunorë rinie (1934),
Në krahët e një femre (1934),
Nusja pa duvak (1944),
Të fala nga fshati (1958),
Kurorë rinie (1963),

Sokolesha (1966)
ROMANE
Pse?!... (1935),
Afërdita (1944),
Ata nuk ishin vetëm (1952),
Afërdita përsëri në fshat (1954),
Buzë liqenit (1965),
Zjarre! (1972),
Zgjimi (1974),
Pishtarë (1975),
Ja vdekje, ja liri (1978),
Kryengritësit (1983),
O sot, o kurrë! (1989).

"Krijimtaria letrare - pedagogjike, ka shkruar Sterjo Spasse në autobiobibliografinë e vet, e botuar në shtypin e përditshëm e periodik të kohës para e pas çlirimit, por që nuk janë përfshirë në vëllime më vete, janë këto si vëllime:

Probleme të letërsisë shqipe,
Probleme të letërsisë së huaj,
Gjenia e popullit tonë në krijimtarinë e tij folklorike,
Me sy e me zemër nëpër Shqipëri (reportazhe),
Në krahët e shqiponjës (tregime për fëmijë),
Mik në dhe të huaj (reportazhe për udhëtime jashtë shtetit)
Dorëshkrime të gatshme:
Qesh e ngjesh (roman satirik) (1964),
Dafina e Agroni (roman) (1975),
Banori i Yllit Vega në tokë,
Dashuria (vëllim me tregime),
Në krahët e shqiponjës (tregime për fëmijë),
Letra nipit tim Arijan (përshtypje udhëtimi në Kosovë, Maqedoni).

Naslovi djela i radova na hrvatski jezik

Antologija za prvi razred jedinstvene škole, (1946.),

Antologija za II. i III. razred, jedinstvene škole s potrebnim zabilješkama,(1946.)

Strana literatura za srednju školu (1974)

Prvi elementi teorije književnosti (1951)

Strana književnost (I. tom, 1951) s koautorom Mahir Domijem,

Strana književnost (II tom, 1953) s koautorom Mahir Domijem,

Gramatika albanskog jezika (1951) za sedmogodišnje škole s koautorom Ljirak Dodbibom,

Antologija albanske književnosti, na francuskom jeziku...s koautorom Nonda Buljkom,

Albanski folklor-dispensa za srednje škole (1949),

Pedagoški refleksi, zbirka pedagoških studija (1987). Jedan introdukt kao predgovor ovog djela s naslovom *Pedagoški pogled u stvaralaštvu Sterjo Spasse*, napisao je Šefik Osmani.

Rad u školi (1016 stranica) s koautorima i sa glavnim urednikom Sterjo Spasse (1987).

Radovi Sterjo Spassea prije Drugog svjetskoga rata i u toku rata su:

Analfabetizam (2. srpanj 1931)

Mladi i civilizacija (1931)

Treba jedno jedinstvo (1931)

Uloga učitelja (1932)

Koto Hodži-jedan od boraca pakla (1824-1895) (1934)

Mišljenja o osnovnom obrazovanju (1934)

Momačko doba (1934)

U pravcu realnosti obrazovnih poslova (1934)

Za jedan misaoni pokret nastavnika (1936)

Kontrasti obrazovanja (1936)

Neki nedostaci našeg odgoja (1936)
Školski objekti i sredstva (1936)
Pjevanja (1936)
Pedagoški prijevodi (1937)
Neki nedostatci u učiteljskim školama (1937)
Birokratska škola (1937)
Disciplina na nastavnom satu su (1937)
Čitanje i pisanje (1937)
Za buduću školu za albanske učenike (1938)
Povijest u osnovnim školama (1939)
Karakteristike učiteljice i učitelja (1940)
Djeca ceste (1940)
VII. Konferencija (1940)

RADOVI POSLIJERATNOG PERIODA
O nekim problemima naše nove škole (1944)
Misaoni pokret u Narodnooslobodilačkoj borbi (1944)
Pripremanje učitelja književnosti (1944)
Iluminista kao učitelji albanskog naroda (1950)
Petro Nini Ljaurasi- učitelj, borac, plemeniti iluminista Preporoda (1950)
Rad sa slabim učenicima u jeziku (1950)
Čitanje u ljetnim kampovima (1952)
Naim Frašeri-istaknuti pedagog albanske škole (1955)
Učenje jezika u srednjim školama (1955)
Dasa…čudan dasa (1961)
Sidi Pejani – učitelj pionir (1964)
Učitelj-mučenik Papa Kristo Negovani (1973-1905) (1965)
Djeca odrasla kao u pekule (1965)
Da se borimo protiv starih koncepata za nove koncepte (1967)
Apoteoza naše škole (1969)
Peter Elezi-učitelj neumorni patriota (1979)

Privremeni “Normaljisti”-organ učenika učiteljske škole – Eljbasan (1929-1937) (1979)

Profesor Aleksandar Đuvani (Sjećanja) (1980)

Učitelj veteran Tolji Džadžo (Džadžolari) (1982) I dr.

Književno stvaralaštvo Sterjo Spasse je veoma bogato i obuhvaća veliki broj originalnih djela.

ZBIRKA PRIČA

Vijenac mladosti (1934)

U krilu jedne žene (1934)

Nevjesta bez vela (1944)

Pozdrav sa sela (1958)

Vijenac mladosti (1963)

Sokolica (1966)

ROMANI

Zašto?!...(1935)

Aferdita (1944)

Oni nisu bili sami (1952)

Aferdita ponovo na selu (1954)

Na obali jezera (1965)

Vatre (1972)

Buđenje (1974)

Svjetionici (1975)

Smrt ili sloboda (1978)

Ustanici (1983)

Danas ili nikad (1089)

“Pedagoško-književno stvaralaštvo pisao je Sterjo Spasse u svojoj auto bibliografiji, izdano u dnevnom i periodičnom tisku poezije i poslije oslobođenja, ali koji nisu obuhvaćeni u posebne tomove je sljedeć:

Problemi albanske književnosti

Problemi strane književnosti

Genijalnost našeg naroda u folklornom stvaralaštvu

Očima i srcem po Albaniji

Na orlovskim krilima (priče za djecu)

Prijatelj u tuđini (reportaže o putovanjima van zemlje)

Gotovi rukopisi

Smij se i masiraj (satirični roman) (1964)

Dafina i Agron (roman) (1975)

Stanovnik zvijezde Vega na zemlji

Ljubav (tom s pričama)

Na orlovim krilima (priče za djecu)

Pismo mom unuku Arjanu (utisci sa putovanja na Kosovu, Makedoniji)

Sterjo Spasse je preveo mnogo književnih priča.

Glavne bibliografije o stvaralaštvu Sterjo Spassea su:

Jup Kastrati: Prozna bibliografija Sterjo Spasse (1929-1961) u knjizi Sterjo Spasse " Vijenac mladosti", Tirana,1963.

Jup Kastrati: Tematska bibliografija o stvaralaštvu Sterjo Spasse . U funkciji povijesti albanske književnosti. Bilten "Škodra" 1965, nr.1-5.

Isak Šema – Ibrahim Rugova: Bibliografija književne albanske kritike 1944-1974, Priština, 1974, Ponovljeno izdanje – Priština 1997.

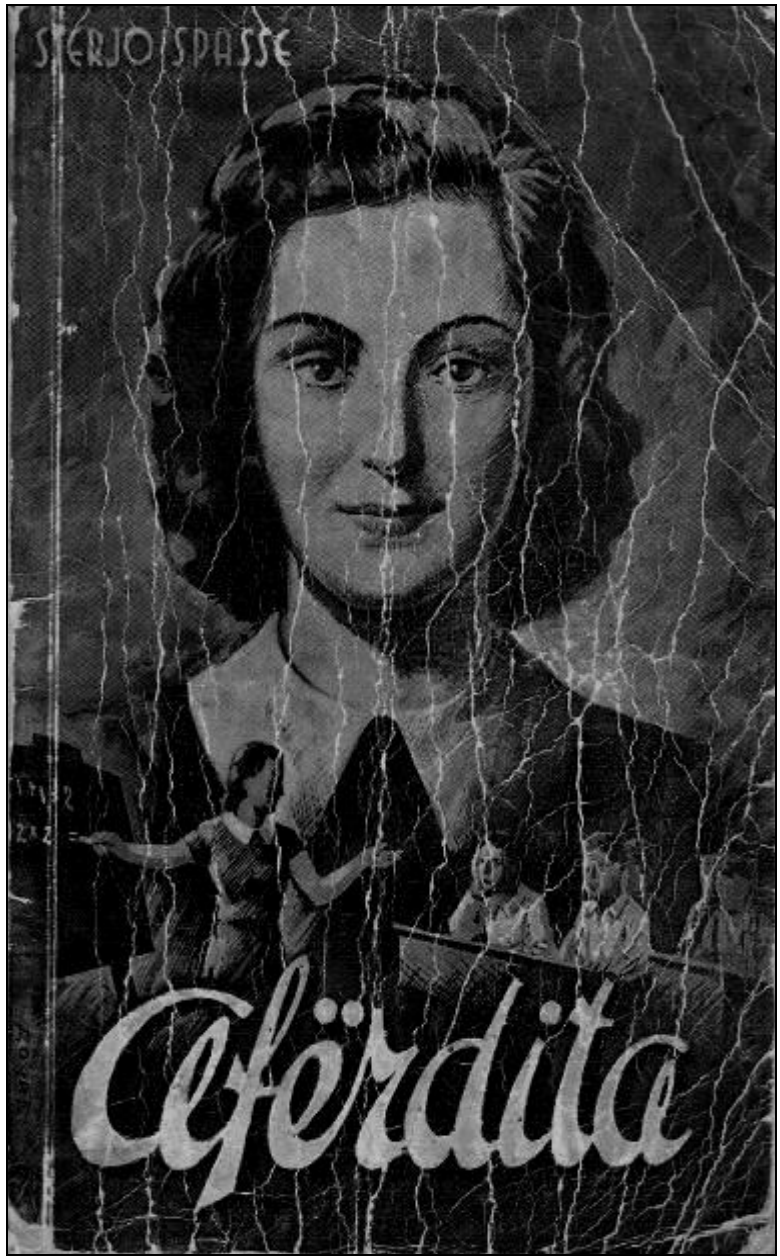
Žakljina Naćelari – Dodona Dhima – Ilinden Spasse: Bibliografija: Stvaralaštvo Sterjo Spasse (1929-1988) (rukopis)

Još dok je bio učenik učiteljske škole sa zadovoljstvom je čitao albanske pisce: Naima Frašerija, Mihalja Gramena, Foćiona Postoljija, Čajupia, Fan.S. Noljija, Asdrena, Mjedu i dr. Bio je talentiran učenik s bogatim emocionalnim životom. Pod utjecajem naše tradicionalne književnosti, počeo je s prvim pisanjem, koje se ističu narodnim duhom. To su kratke proze mladog čovjeka koji još nije formirao stabilno shvaćanje o životu, zbog toga su izraženi pogledi

često bili ograničeni. On je proširio horizont znanja čitajući i djela nekih poznatih svjetskih pisaca, pokazao je potrebno zanimanje o učenju nekih stranih jezika i dr. Pročitana literatura je utjecala na formiranje mladog pisca.

Spasse je započeo književnu djelatnost sa pričom " Tko izdrži, nasljeđuje", izdano u studenom 1929. godine. Od tada napunilo se šezdeset godina književne djelatnosti ovog istaknutog albanskog pisca. Figura ovog književnog stvaraoca postaje nam još interesantnija kada se pored umjetničkog stvaralaštva uzme u obzir i njegov veliki doprinos u ostalim oblastima kulturne, obrazovne i znanstvene aktivnosti.

SHERJO SPASSE
Vdërdita

On je bio istaknuti učitelj, autor školskih knjiga, prevodilac mnogih djela strane književnosti, pokazao je posebno zanimanje za istraživanje narodne književnosti, pisao je studije o jeziku i albanskoj književnosti; pisao je publicistiku, reportaže i putopise, duže vrijeme se interesirao o pedagoškim problemima i razvoju škole na albanskom jeziku te teorijom književnosti i istraživanjem strane književnosti.

U vezi s književnim djelom ovog afirmiranog autora pisano je više osvrta, i studija. Bibliografija kritičkog književnog mišljenja sadrži stotine bibliografskih jedinica. Albanska književna i strana kritika visoko je ocijenila književni doprinos Sterjo Spasse. To uvjerljivo pokazuje da se književno djelo ovog pisca s humanitarnim karakterom, i s naprednim idejama je oplemenio čitatelje različitih generacija.

Književni opus Sterjo Spasse nije stvoren po jedinoj književnoj metodi. Njegovo stvaralaštvo je heterogeno i uvjetovana je od unutarnjih i vanjskih književnih uvjeta. Periodizacija cjelokupnog stvaralaštva Sterjo Spasse u tri glavne etape omogućuje dublju i sve općiju studiju njegova književnog djela. Književni početci obuhvaćaju prve priče i roman "Zašto?!" Književno stvaralačko iskustvo mladog pisca je tada bilo ograničeno, smisao o životu još nestabilan, ideološka jasnoća nedovoljna, odnosno umjetničko majstorstvo još nije bilo prihvaćeno onoliko koliko je zaslužilo.

Druga faza književnog stvaralaštva obuhvaća jedan dio alegoričke proze, novele *Nevjesta bez dubaka, Šamar, Nevjesta* i romana *Afrodita*. Ova faza stvaralaštva ističe se mnogim odlikama kritičkog realizma, gdje je produbljivan humanitarni karakter i gdje se snažno izražava životni optimizam. U književnom djelu Spašena se izrazito cijeni čovjek kao društveno biće a predstavlja se mnogo naprednih ideja usporedno sa sveopćim društvenim napretkom. Pisac je pozivao na život a ne za smrt. U književnosti umjesto Đona Zaverija, koji je izvršio samoubojstvo jer nije vidio perspektivu života, pojavljuje se mlada učiteljica, Aferdita, koja zajedno s ostalim učiteljima mlade generacije preuzimaju na sebe društvenu misiju o obrazovanju i odgoju širokih masa albanskog društva tridesetih

godina. Dakle, riječ je o kvalitativnim promjenama stvaralačke književne metode, s novom orijentacijom prema sveopćem ideološkom i estetskom uzdizanju.

Poslije Drugog svjetskoga rata, u idućem stvaralaštvu koje čini treću etapu, Sterjo Spasse je obogatio realističku prozu dajući tako veliki doprinos u razvoju albanskog romana. On je napisao prvi poratni roman *Oni nisu bili sami*, koji je tipično socijalni roman. Nakon afirmacije s proznom pričom i s socijalnim romanima , s još većim žarom posvetio se stvaranju novih romana s kojima suvrjemena albanska književnost ulazi u period punog umjetničkog sazrijevanja. Na osnovi bogatog stvaralaštva, velikog i neprekidnog rada Sterjo Spasse postaje jedan od poznatih osoba albanske književnosti i kulture uopće.

Razrađujući velike i važne teme on je stvorio umjetnički jaka djela, ostvario je težnje i napredne ideje vrjemena u kome je živio i radio. Široka i šarolika tematika, bogata problematika, obuhvaćena u književnosti, galerija mnogih književnih likova, predstavnika svih slojeva i društvenih klasa, djelu Spasseevu dala je izvanrednu širinu i široke vremenske i geografske dimenzije.

Stvaralački i životni put, koji je prešao Sterjo Spasse, bio je težak, ali bogat stvaralačkim radom i istaknut ljudskim i stvaralačkim dostojanstvom. On je volio ljude, ali je izrazio veliku mržnju prema profiterima naroda. U toku književnog stvaralaštva, kao što je i sam Sterjo Spasse rekao, rukovodio se "…da stvaralaštvo koristi narodu, omladini. Ova ideja mi je nadahnuta ne samo od Naima i od velikih naprednih pisaca svijeta, već posebno od mog rada kao učitelja…Čovjek u dubini svoje svijesti čuva iz života neke posebne trenutke, bez kojih ni sam život ne bi imao smisla. Jedan takav važan trenutak koji je otvorio nove ceste mog stvaralaštva bio je trenutak upoznavanja s Alji Keljmendijem…"

On je volio ljude: djecu, mlade, drugove, suradnike. Tokom cijelog života, kao čovjek, kao narodni učitelj, kao pisac, davao je i razne preporuke o životu. Jednom prilikom je rekao: "

Kakvo god zanimanje da imate, gdje god da ste i u bilo koje doba života bili i bilo koje obrazovanje budete imali, uvijek treba da osjećate žeđ i glad za učenje, za upoznavanje života, za povećanjem kulture, za čitanje i vrjednovanje svog i stvaralaštva drugih i za pošteno međusobno pomaganje . Spoznaja ima osnovu kod realnosti i naše zdrave nacionalne kulturne i vječite tradicije.

Tirana (1974)

Sterjo Spasse je mlade talente uvijek podsticao i davao ohrabrenja da se bave književnim stvaralaštvom. U jednoj anketi on preporučuje:"…Ljubav, mržnja i poznavanje: tri su osnovna elementa u stvaranju umjetničkog djela. Jer se u svakom takvom djelu sukobljavaju dobro s ružnim, korisno i štetno, novo i staro. Zato nemojte nikada pisati ako ne volite temu, ako ne volite pozitivne likove i novo i ako duševno ne mrzite negativne ličnosti, nosioce lošeg…

Kao što je uvijek mlada stvarna umjetnost, tako ostaje mlad i čovjek koji uvijek nosi mladalačke misli". Ovo mišljenje važi i za književno stvaralaštvo samog Sterjo Spassea koji će živjeti i ostati vrijedno nasljedstvo naše književnosti i kulture, generaciji za generacijom.

II.

U Tirani je 1995. objavljeno interesantno monografsko djelo o piscu Sterjo Spasse. Njegov sin Ilinden Spasse, poslije četiri godine rada (1990-1993) uspio je izdati knjigu " MOJ OTAC STERJO" u kojoj je preko osobnog arhiva, obuhvaćao bogate materijale o životu i književnom stvaralaštvu Sterjo Spasse. U ovom djelu bibliografske vrijednosti našli su se interesantni podatci o životu i radu nekih drugih pisaca albanske i svjetske književnosti. Arhiv pisaca je bio veoma bogat i dobro sređen godinama, pa je ovo pomoglo da se u ovoj voluminoznoj knjizi sa 419 stranica opširno piše o mnogim aspektima života od njegova rođenja 14. kolovoza 1912. u Glomboču Prespe do smrti Sterjo Spasse 12. rujna 1989. u Tirani. Šezdesetogodišnji stvaralački rad, obrazovno-pedagoški i uopće studijski rad, predstavljeni su s novim do tada nepoznatim činjenicama.

U predgovoru ove monografije, vrijednoj za albansku književnu povijest, Zisa Cikuli piše: " U ovoj knjizi, poštovani čitaoče, upoznat ćeš se sa Strejom, od rođenja do njegove smrti, pratit ćeš evoluciju jednog uzburkanoga života, jednoga običnog i velikodušnog čovjeka, žednog za znanjem, zaljubljenog do ludila u svoju domovinu, u svoje selo, kulturu, povijest i jezik naroda. Upozna ćeš mnogo njegovih drugova po peru i po mukama…"

Bogata tema ove knjige je razrađena u osam dijelova koji čine jednu kompozicijsku cjelinu životopisa i stvaralaštva ovog pisca, veterana albanske književnosti.

Sterjo je proveo djetinjstvo u rodnom mjestu. Njegov dan rođenja je 14. kolovoz 1912. (a ne 14. kolovoz 1914. godine kako je pisano ranije). Osnovnu školu je započeo u Glomboč a kasnije je nastavio u Nivici. Godine 1924. sela rajona Prespe: Glomboč, Gorica, Tuminec i dr. su pripojena Albaniji. Nivica je bila ostala u sus-

tavu Grčke. Postavljanje granica je rađeno posredovanjem velikih sila. U Velikoj Gorici Sterjo je pohađao nastavu u novoj albanskoj školi, gdje je počeo učiti albanski jezik. Kasnije je nastavio školovanje u Korči. O djetinjstvu i ambijentu rodnog mjesta u ovoj monografiji je izneseno mnogo novih podataka s kojima se kompletira životopis pisca.

Drugi dio predstavlja doba mladosti. Sterjo je bio urednik učiteljske škole u Eljbasanu. Đačko doba zauzima važno mjesto. Socijalno i kulturno stanje Eljbasana i Albanije u dvadesetim i tridesetim godinama, predstavljeno je na osnovi činjenica iz prve ruke pa stvara posebno zanimanje interesiranje kod čitalaca. Ovdje se upoznajemo i s neumornim radom poznatih profesora Učiteljske škole: Sotir Papakristo, Aleksandar Đuvani, Simon Šuterići i dr. Na inzistiranje njegovoga oca 1924. godine Sterjo se vjerio s djevojkom koja se zvala Nikolina. U svojim sjećanjima Sterjo piše: " Oženio sam se 12. kolovoza 1924. godine. Tada sam imao 16 godina a moja vjerenica 15 i pol godina. Vjerio sam se više voljom roditelja nego svojom…"

Redovno učenje nastavnog predmeta i čitanje literature, novina, listova i raznih knjiga na albanskom jeziku proširilo mu je horizont znanja. Tekstovi pročitani u *Preporod Albanije* (1913-1914), prva nezavisna novina nezavisne albanske države , *Napredak* mjesečna kolekcija Skadra, *Književni vrt*, list Aljeksandra Đuvanija, *Jutarnja zvijezda* koji je izlazio u Bostonu SAD 1917, *Bratsvo* (1919), *Nov glas*, organ Tirane, Nova škola ,Skadar (1921) i dr. ostavilo mu je nezaboravne dojmove. Sa zanimanjem je čitao i pisanje *Normaljisti* s kojem će listu kasnije i surađivati. U njemu je 1929. objavio prvu priču *Tko izdrži, nasljeđuje*. O noveli *Albanski ustanik* Sterjo je na natječaju za novele, objavljenog od Opčeg Direktorija Nacionalnog Zavoda "Albanska momčad" u Tirani dobio nagradu. Sterjo je pisao pod različitim pseudonimima: Albanski Hamlet, Đon Zaveri, Galjičica, P.Ljeci, B.Petriti, K.Ljame, N.Miti, M.Š., Dip-Ama, O-na, Z.Str.,M.Kume, P.Bega, Ljuani i dr. Dana 2.VII.1932. diplomirao je na Učiteljskoj školi kao " Sposoban za imenovanje za učitelja u državnim osnovnim školama".

Jedno vrijeme je pričekao da bude imenovan za učitelja. Tridesete godine su bile veoma teške za siromašne albanske seljake. Goričani, njegovi seljaci, bili su nasilno prisiljeni odu sa sela jer je begovima trebalo platiti dugovanja za zemlju. Susret sa Ymerom Dišnicom i Alji Keljmendijem ostvili su poseban dojam na mladoga pisca. Alji je rekao Sterju: " Ima li veće drame od ovog otpora Goričana, za jedno duže djelo, npr.za jedan roman? Tijesto je gotovo. Ti si i sin toga kraja. Ti samo piši istinu. Samo stavi na papir ovu stvarnost." Sterju tada nije bila jasna "umjetnička stvarnost", ali je ovdje našao ideju za roman *Oni nisu bili sami*.

Mnogo godina kasnije Sterjo će služiti kao učitelj, imajući stalno one iluminističke ideale iz mladosti. Prvo u zoni Dropula, u Dervičanu, koji je imao 300 domova i 1700 žitelja. Tu je doživio radosti seoskog života, ali i brige koje donosi život ljudi u dijaspori. Prosmatrajući pažljivo fenomene socijalnog života i življenje seljaka, javljaju se u njega duševno razočaranje i postavlja pitanja: " Zašto se rađaš?, Zašto umireš?, Zašto se ženiš?, Zašto ljudi pate?, Zašto ono? i dr. i "revoltirao se prote štujući sa pesimizmom i nihilizmom ". On se trudio da u sebi razdvoji dvije jake životne strane ovoga Zašto: život i ljubav". U ovoj atmosferi socijalnog života albanskog sela tridesetih godina , 1933, počeo je pisati roman *Iz života, u život, Zašto*?. U dnevniku od 1 listopada 1933…je zapisao:...zastrašujuća tama je pokrila selo… Stvarno razmišljam i ne znam koliko misli u ovoj minuti probija moju glavu. Ne znam kako: srce mi teško pati ne znajući "zašto", a mozak pita i stalno prenosi misli, i ništa drugo…"

U Dervičanu je kao učiteljica došla djevojka R.B…Ona je bila vesela, lijepa i razigrana. "Sterjo je promatrao tu žensku kao učiteljicu, kao drugaricu i kao osobu." Ona je postala Polja, ličnost romana "Zašto". Tako je 25. studenog 1933.godine Sterjo je završio svoj prvi roman. Vanđelj Koča jedan fragment romana u rukopisu. *Od naših običaja*: *Noć razgovora* od Sterjo Spassea, objavio je u novinama *Demokracija* s jednom zabilješkom na krajđu: "Iz jednog neobjavljenog romana…Zalazni zraci".

Međusobna prijateljstva između pisaca 30-godina Nonda Buljke, Petro Marka, Vanđelja Kočoa, Mitruša Kuteljija, Sterjo Spassea i dr. ističe i posebno u čitateljima jača uvjerenje da ljubav i takvo

prijateljstvo čini doživotnim i u životu i u stvaralaštvu, ono što je najvrjednije-sjećanje iz proteklog života. Stvaraoci albanske književnosti, koji su pisali djela sa dubokim demokratskim duhom tadašnjeg vrjemena, ujedinjavao ih je zajednički rad, napredeni ideal, rodoljublje i na kraju ono iskreno ljudsko osjećanje i doživotno prijateljstvo. Vanđelj Koča izjavljuje: "…I prijateljstvo je jedan od oblika ljubavi koje čini klinove ljudskog života..."

Sterjo Spase će kasnije još više proširiti krug prijatelja i čitalaca koji ga obožavaju. Kao učitelj u Voskopoji i u Korči, te 1939. godine u Tirani, kao sekretar Ministra obrazovanja, Ernesta Koljićija, afirmira se još snažnije. Nakon izlaska romana *Zašto?!* iz tiska *Drita* u Korči, objavljeno je i nekoliko radova u novinama: "Drita", "Besa", "Koha e re" dhe në revistat: "ABC", "Diana", "Ylliria","Bleta","Java","Populli" të Tiranës; në gazetën "Shtypi", në revistat "Leka", "Fryma","Hylli i dritës" të Shkodrës; në gazetat: "Zëri i Korçës", "Gazeta e Korçës" të Korçës etj., *Besa, Novo vrijeme* i u listovima *ABC, Diana, Ylliria Zvijezda uzdanica, Pčela, Tjedan, Narod* u Tirani , u novini *Tisak*, u listovima *Ljeka, Duh, Zvijezda uzdanica* u Skadru, u novinama: *Glas Korče, Novina Korče,* u Korči. Autori ovih radova su: Vanđelj Koča, Vangjel Koça, (Vangjo Nirvana), Kapa (Kristaç Cipo), Faredin Angoni, Demo Koti (Petro Marko), Zalvi (Dr.Zef Valentini), Fiqri Llagami, Skenarius (Skënder Arza (Vanđo Nirvana), Kapa (Kristać Cipo), Faredin Angoni, Demo Koti (Petro Marko), Zaljvi (Dr.Zef Valentini), Fićri Lagami, Skenarius (Skender Arza) i dr. Mnogo je pisama upućeno mladom dvadesetdvogodišnjem piscu od čitalaca koji su ga hvalili ali i psovali. Fatime Frašeri između ostalog je pisala: " Kad sam završila s čitanjem, pamet mi je gorjela kao vatra! Ranije mi se Sterjo dopadao, sada ga mrzim!". O romanu su pisali i inozemni albanolozi (Andre Mazon, profesor u Parizu, , Norbert Jokli, znanstvenik iz Beča i dr.

Jedna djevojka, čije ime pisac nikadanije saznao, napisala mu je jedno vrlo interesantno pismo. Pri kraju pisma ona je pisala: "Nimalo vam ne poričemo vašu književnu sposobnost, ni vaš magijski naslov ni oštru borbu koju ste otvorili prema licemjernima,

površnoj civilizaciji i lošim običajima. U izražavanju osjećanja Vi ste umjetnik i razmišljate jako duboko…".

Sterju se 1936. godine rađa ideja da napiše drugi roman *Idealna učiteljica*. Pisac je bio nadahnut radom nekih istaknutih učiteljica u albanskim školama u Korči. Podsjećao se i figura sestara Ćiriazi Parašćeve i Sevastine. "Tko bi bolje, od jedne mlade učiteljice, idealistkinje kao ove, mogao poznati muke i ideale našeg seljaka?", pisao je Sterjo Spasse.

U proljeće 1937. godine pisac je završio roman *Aferdita* i zajedno s pismom 20.X.1939. rukopis šalje Aljeksandru Đuvaniju. Zbog fašističke okupacije Albanije, roman je kasnije objavljen, u svibnju 1944. godine. Na korici lice lijepe Aferdite je ilustracija nekog talijanskog slikara. Nov roman je pobudio veliko zanimanje i čitalaca i književnih kritičara. Prve kritike bile su u novini *Duh* i u listu *Pčela*. Interesantan mišljenja su izrazili: Ljiu Caku, (Mustafa Grebleši), Ćemalj Dračini, Manuš Peškopia (sa pseudonimom S.B.), Drita Kurtezi ("Drita") i dr.

Četvorica pisaca i nerazdvojnih prijatelja: Mitruš Kutelji, Vedat Kokona, Nedžat Hakiu i Sterjo Spasse izdali su 13. veljače. 1944. godine izdali su prvi broj *Književnog lista*. "List je osnovan od četiri mladića…koji su pokazali veliku pažnju da stave svoja imena na vrhu lista, od straha da se neće dobro zapaziti od strane čitatelja…". Godine 1944. je izašla iz tiska i novela *Nevjesta bez duvka* (Nusja pa duvak) u kojoj je realistički obrađena socijalna tema.

U zaoštrenim ratnim okolnostima, Sterjo kao i neki drugi pisci, surađivali su s *Književnim listom*. To je bila prestao izlaziti njihova radost i uzbuđenje. Poslije izdavanja trinaest brojeva, list je prestao da izlazi, jer je vršen veliki pritisak na članove uredništva. Hakiu je bio u opasnosti jer su ga jurili njemački oficiri "da bi ga utamničili zbog sabotaže emisije nove nacionalne valute". Nonda Buljka zatvorio u domu i spremao se za bijeg, plašeći se utamničenja. I Sterjo, 17. kolovoza 1944. godine, u jeku, ubojstava, pretresa i uhićenja intelektualaca, odlazi u šumu. Tamo se ponovo susreće s nekoliko drugova po peru: Mitrušom Kuteljijem, Ševćetom Musarajem, Kolj Jakovom, Zihni Sakom, Andreom Varfijem, i dr.

Sterjo Spasse se vraća 8. studenog 1944. godine u Tiranu i angažira na izdavanju "svakodnevne novine". Zajedno s 15 studenog zajedno sa 25 drugih delegata, krenuo je učestvovati u Kongresu antifašističkih nastavnika, koji je održan u Korči 25. studenog 1944. godine. Na kongresu je diskutirao " o novim problemima koji proizlaze seoskoj školi o zadatcima i pravima nastavnika, o upoznavanju rodnog mjesta kao obvezatno kako bi učenicima usadili ljubav za sve što je albansko".

IV. Poslije rata Sterjo se sastaje s drugovima u "Čika Tominoj kolibi" s riječima "Pobjeda i mir", …" pozdravili su se…Nedžat, Mitruš, Nonda, Vedat, Petro Marko, Andrea Varfi, Manolj Konomi, Peter Eljezi, Mustafa Grebleši, najmlađi među njima i dr. Sterjo je počeo rad kao učenik u Pedagoškoj školi u Tirani zajedno s Vasiljom Vinjauom, Nonda Buljkom i Fatbardha Gegom.

Kao delegat sudioničke albanske grupe, 8. srpnja 1945. sudjelovanje na Prvom kongresu antifašističke omladine Balkana u Beogradu. Kongres je održan u dvorani Kolarčevog narodnog univerziteta i trajao je tri dana. „… Tom prilikom u folklornim nastupanjima " svaki se narod… predstavio s običajima, kolima, pjesmama i svojom nošnjom…,dječaci s nošnjom iz raznih krajeva Albanije I djevojke s veličanstvenom ženskom nošnjom…Ovaj nastup je praćen albanskim korom, u kome se istakao glas tenora Antonija Kristaća. Poslije ove atmosfere, kor pod upravljanjem Konstandina Takoa stvorio je atmosferu narodne pjesme…"

U Tirani se godine 1945. formirana komisija za osnivanje organizacije albanskih pisaca. Članovi komisije su bili: Njegova svetost Vinčenc Prenuši, prof. Sejfula Malješova, prof. Aleksandar Đuvani, Alji Aslani, prof. Skender Ljuarasi, Dr. Ljasguš Poradeci, Dr. Dhimiter Pasko, Seljim Špuza, Sterjo Spasse, Dhimiter Šuterići i Ševqet Musaraj. U organizaciji albanskih književnika primljeni su 74 člana.

Još je od 1946. godine radio u Ministarstvu obrazovanja. Kao urednik dao je poseban doprinos s napisima u pedagoškom listu *Nova škola*. U stručnoj grupi u kojoj su sudjelovali: prof. Aleksandar

Džuvani, Dhimiter Šuterići, Skender Ljuarasi, a kasnije i Mahir Domi, radio je na izradi programa i školskih udžbenika.

Na kraju 1952. godine objavljen je roman *Oni nisu bili sami* koji je jako dobro dočekan od čitalaca i od književnih kritičara. Tom prilikom su objavljeni kritički osvrti autora: Daljana Šaploa, Jakova Xoxea, Javera Maljoa, Muzafera Džadžiua i dr. Za ovaj socijalni roman autor je dobio Republičku nagradu II. stupnja i nagradu od 100 tisuća ljeka.

Sterjo Spasse je redovno vodio dnevnik u kojem je obuhvatio mnogo događaja, doživljaje i procjene. U toku posjeta u zemlji i u inozemstvu opširno je zapisivao dojmove putovanja i boravka u raznim mjestima. Vrlo su interesantni zapisi koje je zabilježio za vrijeme boravka u Sovjetskom Savezu, u Kini, u Švedskoj i dr., a susreti s poznatim piscima svjetske književnosti ostavljali su mu posebne dojmove.

U listu Studeni 1955. godine u nastavcima je objavljen roman *Za novi život* koji je kasnije dobio naslov *Aferdita ponovo na selu*. Ovom djelu je pripala prva nagrada na Književnom nacionalnom natječaju. Kritičke radove o ovom djelu su pisali: Mark Gurakući, Kočo Bihiku, Javer Malo, Razi Brahimi i dr.

U periodu od 5. rujna 1958. do 6 srpnja 1960 za ciljeve studija Sterjo je boravio u Sovjetskom Savezu. U Institutu "Maksim Gorki" zajedno sa Ismailj Kadareom i s nekim drugim piscima, studirao je književnost. Za vrijeme provedeno u Sovjetskom Savezu pisao je i Ismailj Kadare u svojoj knjizi *Poziv u studio*. Za ovo vrijeme je napisao roman sa naslovom *Gladan* , koji je poslije razrade objavljen pod novim naslovom *Na obali jezera*, zatim pamflet "Gospođica-Gospođa-Namrštena-Bruka" i dr.

Iz ovog vremena je i roman *Ljubav* koji je ostao u rukopisu. Prijateljstvo, ljubav, veliko poštovanje i iskrenost izražavaju se i u epistolaru i u dopisivanju s obitelji i s prijateljima, pogotovu s piscima: Ziuadinom Kodrom, Zisom Cikulji, Nonda Buljkom, Mustafa Greblešijem, Mitruš Kuteljijem, Petro Markom, Mahir Domijem, Našo Jorgaćijem i dr.

Sterjo se 1960. neočekivano i teško razbolio. " Mukotrpan stvaralački rad, obrazovni rad, hladna moskovska klima, veliko sekiranje za obitelj, za drugove, za Albaniju, mnogo su utjecali na njegovo zdravlje. Osjećao je veliku ošamućenost i zamor, stezanje u grudima. Jedno vrijeme je ostao na liječenje u bolnici "Botin" u Moskvi. U nekim pismima od drugova iz Tirane Sterjo je obaviješten o Plenumu Saveza pisaca i umjetnika Albanije, gdje je oštro kritikovan njegov roman *Gladni*. Mitruš Kutelji između ostalog mu je pisao: "…Kritizarili su te na jednom skupu pisaca za neke slabosti. Ti si daleko od zemlje, mogu da zamislim da si se sekirao, pošto je kritika bila u tvojoj odsutnosti. Iz daljine se čovjeku mogu učiniti velikim i manje stvari, jer može djelovati subjektivizam koji uveličava i smanjuje. Zato ti pišem ovo pismo, otvarajući razgovor koga se nismo dotakli ni usmeno ni pismeno…"

VI. Period 1960.-1969. obuhvaća mnoge događaje obiteljskog života i razne aspekte stvaralačkog rada. Poslije popravke proze *Gladni* završio je s pisanjem poeme *Nedovršena simfonija*. U književnim krugovima novela je procijenjena kao dostignuće u našoj novelistici, ali je bilo mišljenja da je "Sterjo ovdje onaj iz *Zašto?!* Netko je pisca nazvao sentimentalistom, a djelo procijenili kao umjetničko stvaralaštvo bez odgojne vrijednosti.

U Tirani je 7. i 8. prosinca 1962. godine održan je naredni Plenum Saveza pisaca i umjetnika Albanije. U glavnom referatu koji je podnio Razi Brahimi, ali i u nekim diskusijama o djelu *Na obali jezera* i *Nedovršena simfonija* kritizirana su zbog ideoloških nedostataka. Tom prilikom Nonda Buljka u svojoj diskusiji između ostalog je rekao: „ Veoma je teško pogoditi dobrog druga kada čini pogrješke u svom pisanju, ali je još teže da ga braniš kada je on kritikom pogođen nepravedno...Oprostite što sam imao smjelosti da branim ratnog druga...iz rata po peru...trideset godina militant..."

Sterja je duboko ožalostila smrt oca, zatim i smrt Ziuadina Kodre 10. rujna 1965. i Mitruša Kuteljija. "Imali smo veliku žalost u društvu, 4. svibnja 1967. umro nam je Dhimiter Pasko, zvani Mitruš Kutelji, s kojim smo živjeli i dijelili više muke nego radosti. Ovo je veliki gubitak za društvo, veliki gubitak za albansku kulturu, jer je

Mitruš Kutelji bio glava albanske kulture i ekonomije. Pokopali smo ga 5. svibnja na groblju Šarra nedaleko od mog oca, s velikim bolom i skromnošću", pisao je Sterjo u sjećanjima tog vremena.

Godine 1968. Sterjo je doživio imao veliku radost. Uredništvo zdanja "Riljindja" u Prištini izdalo je komplet djela ovog pisca u osam tomova. " Tiskana su s najsuvremenijom tehničkom opremom i gotovo je sve prodat u pretplati. Ovo je prvi put da se tiskaju sva djela nekog pisca" pisalo je u "Riljindji" od 22. svibnja 1968. godine.

Od 1970. godine, ali i ranije, Sterijin je sin, autor ove monografije, bio suradnik, koji ga je pomagao u svakom pogledu, a posebno za daktilografiranje raznih materijala književnog stvaralaštva.

Tokom 1970 godine nastavio je pisanje romana *Nas je mnogo* koji započeo šest godina ranije. U ovom djelu koje je kasnije objavljeno sa naslovom *Vatre ...* obradio je temu o transformaciji života u albanskom selu sjevernog planinskog kraja. Autor je imao velikih poteškoća u toku procesa pisanja, tvrdeći: "…da što prije maknem od ruku ovaj roman, jer će mi dušu uzeti".

Veliki žal je Sterjo doživio kada je dobio vijest o smrti Nonda Buljke 14. studenog 1972. godine. Tada je on pisao: „...umro je mnogo voljeni naš Nonda Buljka, jedna od velikih figura naše kulture i književnosti, istaknuti predvodnik napredne književnosti 30-ih godina, rame uz rame sa Miđenijem."

„ Stvaranje pet romana „Riljindasi" („Preporodci") u toku zadnje faze književnog stvaralaštva ima interesantnu povijest. Na početku riječ "Pali" iz amaneta Themistoklji Garmenija, izriječena pred streljačkim strojem, objavljene u listu "Jutarnja Zvijezda" ("Ylli i mëngjesit"):

" Da se obučem u albansko odijelo.
-Da mi ne vežu oči i ruke.
-Da sam izdam naređenje: Pali!"

Stajalo mu je u glavi sa posebnom emocionalnom snagom. "Izdržljivost! Sam da dam naređenje Pali!, da bi pokazao svijetu

kako Albanac umire za slobodu i nezavisnost!...". I zatim mišljenje: "Treba početi od buđenja, od buđenja nacionalne svijesti…" Tako je počelo stvaranje ciklusa romana, najprije sa romanom "Buđenje" da bi nastavio kasnije sa djelima "Svjetionici", Smrt ili sloboda", "Ustanici" i "Ili danas ili nikad". Krajem travnja 1973 godine završio je roman "Buđenje" ili "Buđenje nacionalne savjesti".

U takvim kompleksnim okolnostima života i intenzivnog književnog stvaralaštva zdravstveno stanje Sterjoa se stalno pogoršavalo. Poslije trinaest godina događa mu se i drugi srčani udar pa je bio prinuđen se smjestiti u bolnicu u Tiranu na odjelu kardiologije.

U 1973 godini u Albaniji je nastavljena kampanja borbe protiv liberalizma u umjetnosti i u književnosti. Kazne, likvidacije, interniranja pisaca i umjetnika, pa i drugih ljudi, nisu prestajala. Za ideološka pitanja i za liberalne pojave osuđeni su: Minuš Jero, Ibrahim Orući, Todi Ljubonja, Fadil Pačrami, Thoma Deljiana, Sadik Bekteši i dr.

Na početku 1974 izašao je iz tiska roman "Buđenje". U rujnu te godine organiziran je sastanak Ogranka Saveza Književnika i tom prilikom je data afirmativna procjena književnog stvaralaštva Spasse, posebno za roman "Buđenje".

Da bi bolje upoznao mjesta na kojima su se odigrali mnogi povijesni događaji, da bi skupio potrebnu građu i za ciljeve istraživanja literature i dokumenata, od 5 ožujka do 13 travnja 1975 godine Sterjo je posjetio Makedoniju i Kosovo, u pratnji Hamita Borićija, znanstveni suradnik u Institutu jezika i književnosti. Ova posjeta je piscu pomogla mnogo u stvaranju drugih romana u kojima se stalno obrađuje tema Nacionalnog albanskog preporoda. On je bio gost Univerziteta u Prištini, odnosno Filozofskog fakulteta. Za vrijeme posjete Kosovu, kao profesor univerziteta u Prištini, pratio sam ga zajedno sa drugim kolegama i ostavio mi je dojam njegovo izvanredno interesiranje da vidi i sazna što više. Staroj sam poznavao mnogo godina ranije. Moj prvi susret sa njim je onaj iz 1970 godine. Moja posjeta Albaniji bila je od 6 srpnja do 9 rujna 1970. Ovog pisca sam dobro poznavao u toku kasnijih susreta, ali njegova posjeta Kosovu je meni ostavila nezaboravan dojam. I za pisca će boravak na

Kosovu da se pamti i izdvojiti od svih prethodnih od svih prethodnih putovanja i posjeta. Dojmove o boravku u Makedoniji i na Kosovu obuhvaćeni su u djelu-dnevniku koji je ostavio u rukopisu sa naslovom "Pisma iz Makedonije i Kosova", poslanog svom unuku Arianu u Tiranu. Tada je njegov unuk bio dijete od 4 godine, ali mu je pisac slao pisma sa ciljem da će kada odraste da ih pročita sa radoznalošću. Tada će on saznati o mnogim stvarima o kojima mu je djed pisac pisao.

Godine 1975.izašao je iz tiska roman "Svjetionici" u 576 strana. Recenzenti su bili Fatmir Đata i Našo Jorgači, a urednik Lazar Silići. Djelo je izazvalo interesiranje čitalaca i književne kritike. Kritički osvrti romanu uzbudili su još više autora. Nije bio u stanju da ih prihvati kao takve, jer po njemu stvari se moraju promatrati uz analizu u okviru ciklusa romana u cjelini. U listu " Studeni" 1977 godine povjesnik Gazmend Špuza je objavio članak "Mišljenja o predstavljanju povijesne realnosti vrjemena u romanu "Svjetionici". Osim "pozitivnih strana o romanu , istakao je negativne strane". Tokom te godine od 12-14 ožujka u jednom izvještaju Predsjedništva Saveza Književnika, Dritero Agoli je izrazio ovo mišljenje: " Poznat je doprinos koji je dao i koji daje ovaj pisac(Sterjo Spasse) u našoj književnosti. Zadnjih godina on je počeo ozbiljan posao, da bi izdao jedan ciklus romana iz perioda "Riljindje" …i u nastavku daje sljedeće glavne primjedbe o romanu "Svjetionici": a/ -Patriotski pokret jedne oblasti nije dovoljno vidljiv sa cjelovitim nacionalnim pokretom…; b/- trebao je jasnije i bolje da poznaje nacionalni problem… i da ne bi trebalo da ima mjesta jedno unaprjeđenje van povijesno, koje se zapaža nekoliko puta u djelu; i c/-…sa romanom "Svjetionici" trijebalo je jasnije i bolje da izađe na vidjelo da je izvor pokreta narodnih masa bio u Albaniji i da nije došao kao proglas od prijeko granice…". Članovi predsjedništva: Lazar Siljići, Fatmir Đata i Ismailj Kadare dali su pozitivne procjene o romanu. I pored toga, formirana je posebna komisija da procijeni ovo djelo za koje su vođene književne polemike. Najoštrije kritičke primjedbe je dao Skender Ljaurasi.

U kritičkim procjenama podnijetim u četiri izrađena izvještaja o ovom romanu, izlazila je opća pozitivna procjena. Poslije ove

satisfakcije Sterjo je nastavio da piše druge romane. Naredni roman je imao dva toma. ”Mraz” i “ Smrt ili sloboda”. O veoma voluminoznom djelu predat u tisak, uredništvo izdavačkog doma “Naim Frašeri”, “ ….počelo je redakturu ne sa olovkom, već sa “sabljom”, skidajući cijele linije romana, odstranjujući jako dobre rečenice,…” I pored toga Sterjo je dozvolio tiskanje djela “Smrt ili sloboda” koje je imalo 552 strane. Kao ilustraciju naslovne stranice izabrana je ilustracija Kelj Kodhelja “Planinac sa puškom na grudima” koje je odgovaralo sadržaj romana: Borba Velike Maljesije 1910. do 1911. protiv bandi Durgut Paše”.

U 1978 godini Sterjo je napisao novelu “Ispovijest jednog dijasporca” za koju je predmet uzet od iskaza njegovog brata koji je migrirao u Australiji.

Poslije ponovne redukcije svih objavljenih djela, pisac je pridrijemao materijale za izdavanje potpunih djela u devet tomova. Zajedno sa urednikom Alji Dhrimom uradili su neke izmjene i dopune: “…skinuli su posljednje poglavlje romana “Aferdita” kako bi smanjili “ doze utopije ovog romana, popravili su prvi stav romana “Svjetionici” odstranivši susret Misto Germenja sa Gocem Delčevim, prijedsednikom makedonskih komita, …dok roman “Zašto?!”, “ bio je proklijet, on nije obuhvaćen u seriji…” pisao je autor monografije.

Godine 1979. Sterjo se zauvijek odvojio od svoja dva voljena druga: 19 lipnja je umro Nedžat Hakiu i 1. studenog Peter Eljezi. Veliki žal je Sterjo prikazao i u sjećanjima koja su ostala u rukopisu. Tokom ove godine Sterjo je napisao i dva memoara: O Aljeksandru Đuvaniju povodom 100 godišnjice rođenja i o 35 godišnjici formiranja Savjeza Književnika, zatim je uradio recenziju o romanu “Mic Sokolji” Suljejmana Krasniqija. Posebno se prosvijetio pisanju druga dva romana sa kojima se kompletirala romanska pentalogija posvijećena Nacionalnom Preporodu.

Izdavanje potpunih djela u osam toma: Sterjo Spasse “Književna djela” Sterja je mnogo obradovalo. “Serija ima ukupno 3680 stranica tiskanih na dobrom, bijelom papiru svaki tom ima plavi sivi poklopac”.

VIII. Tokom posljednje dekade života i književnog stvaralaštva Sterjo je stalno činio napore da ostvari književne projekte i da stalno uređuje rukopise i druge materijale. Povrjemeno je posjećivao rodno mjesto, drugove i prijatelje sa kojima je proveo dugo vrijeme. Pošto je završio roman "Ustanici" krajem prosinca ga je predao u tipkovnicu u Izdavačkoj kući "Naim Frašeri".

Iako je bio bolestan čitao je razne materijale i u razgovoru sa starijim i ostalim ljudima o važnim stvarima da bi napisao posljednji roman. Posjetio je Tursku gdje je imao u planu da obilazi Istambul, Ankaru, Antaliju, Izmir i Edrenu. Poslije dva tjedna, 22 rujna 1983 godine vraća se u Tiranu sa jako dobrim dojmovima ali i sa prirodnim uzbuđenjima o tom vrjemenu. Nekoliko dana ranije izašao mu je iz tiska roman "Ustanici" i kao uobičajeno prvi članci su zabilježili izdavanje ovog književnog djela. Obilježavanju sedamdeseto godišnjice njegovog rođenja dato je mjesto u albanskim novinama i listovima. Sterjo Spasse je još jednom posjetio rodni kraj kako bi uživao u obiteljskom i krugu mnogih prijatelja. Pažnja prema obitelji, prema unucima i unukama i prema svim drugim ljudima je uvijek bila velika. U svojim sjećanjima je detaljno pisao o svim ovim putovanjima u rodnom mjestu, ali i o ljubavi i o obiteljskim brigama. Sterijina opisivanja su savršena , ali i humanitarna poruka, je duboko ljudska, velika poruka.

22 rujna 1984 godišnjica rođenja pisca proslavljena je u Korči. Tom prilikom je organizirana znanstvena i kulturna manifestacija. Dan kasnije u Pusteći, Glomboč, u Maloj Gorici, na obalama Prespanskog jezera, organizirana je široka kulturna manifestacija. " Tu su nas, piše Sterjo, dočekali sa pjesmom, sa kolom, muzikom, uzvicima…Jedna čast za mene, kao san cijelog života, jedno veoma lijepo iznenađenje o drugovima i prijateljima, jedna radost srca seljaka".

Veliki žal je Sterjo osjetio povodom smrti Odhise Paskaljija 13. rujna 1985. godine. S njim se upoznao 30- ih godina, još od 1934. Povodom smrti narodnog umjetnika, ovom velikom stvaraocu, počast je odala cijela Albanija…"

Na početku siječnja ove godine Sterjo odlazi u mirovinu, ali se i dalje smatrao stručnim piscem. Siječanja na Nonda Buljku, piscu i

poštovanom prijatelju, natjerali su ga da napiše knjigu "Nonda Buljka – čovjek stvaralac". Osim svojih članaka uzeo je i neke radove drugih autora prosvijećenih Nondiju i u povodu 80 rođendana predao ih je na izdavanje.

26 svibnja, sjedeći na stolici svog balkona, čitajući knjigu Monteskijea "L'esprit des Lois" ("Duh zakona", sa olovkom u ruci…"umro je Mustafa Grebeleši. Kada je čuo ovu vijest, Sterjo se mnogo uznemirio. Okupao se u suzama, tužan za svog prijatelja i pjesnika" koji se nikada nije požalio na život, koji nikada nije gasio osmijeh ni nadu…"

l. "Qesh e ngjesh"- Roman satirik. Kritikoj e ironizoj të metat e shoqërisë së kohës. Kam botuar dy fragmente në revistën "Hosteni".

2. "Superfuqia" - Roman satirik. Një pjesë e mirë e këtij romani është botuar në gazetën "Mësuesi" të datave l0, l7, 24.dhjetor

l975 dhe si novelë në serinë e veprave, në vëllimin I, me titull "Banori i Yllit Vega në Tokë".

3. Reportazhe - Duke udhëtuar nëpër Shqipëri në kohë të ndryshme. Është një vëllim me shumë reportazhe që kam shkruar e botuar para e pas Çlirimit.

4 ."Gjenia popullore" - (Komente e mendime për pasu-rinë folklorike). Një pjesë të këtyre shkrimeve mund t'i botoja në librin "Reflekse pedagogjike", por harrova ta kapja rastin.

5. "Heroika" - Tregime për të rinj (si për Themistokli Gërmenjin, Shote Galicën, Gjokë Mokrarin, e tregime të tjera të pabotuara në vëllim të veçantë, ku mund të futet edhe një përrallë e gjyshes e botuar në vitet '30 në revistën "Shkolla Kombëtare"

6. "O sot ,o kurrë!"- Roman. Është i pesti dhe i fundit i ciklit "Rilindësit". Është dorëzuar që më 1986 në Shtëpinë Botuese "Naim Frashëri".

7. "Grimca"-Mendime për letërsinë shqipe. Shkrime të ndryshme të shpërndara nëpër gazetat e kohës.

8. "Grimca"- Idem, por për letërsinë e huaj.

9. "Letra nipit tim Arian" (Përshtypje udhëtimi nga Maqedonia e Kosova).

Si vëllime të veçantë në dorëshkrim autori i la edhe këta tituj:

10. "Intervista"- të shpërndara në shtypin e kohës e që përbëjnë një vëllim më vete.

11. "Përshtypje udhëtimi"- nga udhëtimet që ka bërë jashtë shtetit e që janë të pabotuara.

l2. "Korrespondenca" - që ndahet në tre vëllime:

a). Letra të zgjedhura drejtuar Sterjo Spasses për krijimtarinë e tij.

b). Letra të zgjedhura drejtuar Sterjo Spasses nga familjarë, shokë e miq, shqiptarë e të huaj.

c). Letra të zgjedhura të Sterjo Spasses dërguar familjarëve, shokëve e miqve në Shqipëri dhe jashtë atdheut.

l3. "Kritika" - Edhe ky libër në tre vëllime:

a) Kritika shqiptare për Sterjo Spassen.

b) Kosova për Sterjo Spassen.

c) Kritika e huaj për Sterjo Spassen.

l4. "Kujtime" - (përzgjedhje e ditarëve të tij).

l5. "Këngë popullore maqedonase" - (kënduar nga Nikolina Spasse dhe të mbledhura nga Sterjo Spasse).

16 ."Studime"-Që lidhen më marrëdhëniet ndërmjet Shqipërisë dhe shteteve fqinje të Ballkanit.

17. "Bibliografi".

18."Monografi - Sterjo Spasse",

Povodom 100 godišnjice Prve Albbanske škole u Korči 1987 godine, izdao je knjige sa pedagoškim člancima "Pedagoški refleksi".

Prije ovoga on je posjetio dubinu Mirdite sa ciljem da razgovara sa ljudima o nekim važnim povijesnim događajima, jer je neprekidno radio u romanu " Ili danas, ili nikada". Sa pratiocima koje je odabrao za ovo putovanje, prvo su posjetili Kljos, kao centar Rjepsa. Zatim su otišli u Skrapar i u Berat. Nekoliko dana su proveli u južnoj Albaniji: u Dervićan, Đirokastru, Deljvini, Sarandi, Konispolju, Butrintu i u Novom gradu Ksamilju.

U toku mjeseca knjige zajedno sa Fatmirom Đatom, 3 listopada otišli su u Bučimas kod Pogradeca a zatim u Prespu. Nastavili su ovo prijatno putovanje gdje su ih svuda srdačno dočekivali u pravcu Korče. U Korči, Erseki, Leskoviku, Verniku i dr., također su organizirali srdačne dočeke za obožavanog pjesnika. " Podsjetili smo se mnogih događaja, rastužili smo se mnogo da se više nikada nećemo stiješti..", pisao je autor monografije.

Pisanje romana, poslije ovog putovanja u više mjesta u Albaniji vidno je napredovao. Pogoršano zdravstveno stanje činilo je veliku prepreku u stvaralačkom radu i u životu ostarjelog književnika. U svibnju 1988 godine bio je prinuđen da ode u bolnicu u Tiranu, a početkom srpnja poslat je u Budimpeštu, u bolnici urologije. "Pusta samoća" tokom boravka u bolnici još više je uzbudilo pacijenta-pisca koji je stalno razmišljao o neobjavljenim rukopisima.

U nastavku predstavljamo zabilješke u rukopisima kako ih je ostavio autor:

1. "Smij ej se i masiraj"-satirični roman. Kritizirao je i ironizirao društvene nedostatke tog vrjemena. Objavio sam dva fragmenta u listu"Hosten".

2. "Supersnaga" –satirični roman. Dobar dio ovog romana je objavljen u novini "Učitelj" 10,17 i 24 prosinca 1975 i kao novela u seriji djela u tomu I, sa naslovom "Stanovnik Zvijezde Vega na Zemlji".

3. Reportaže-Putujući po Albaniji u razna vrjemena. Jedan je Tom sa mnogo reportaža koje sam pisao i objavljivao prije i poslije Oslobođenja.

4. "Narodni genijalac" – (Komentari i mišljenja o folklornom bogatstvu). Jedan dio ovih članaka mogao sam da objavim u knjigu "Pedagoški refleksi", ali sam propustio da iskoristim priliku.

5. "Herojstvo" – Priče o mladima (kao o Themistoklji Germenju, Šota Galjici, Đoki Mokraru, i druge neobjavljene priče u poseban Tom, gdje može da se ubaci i jedna babina bajka izdata '30 godina u listu"Nacionalna škola".

6. "Danas ili nikada" – roman. Peti je i posljednji roman ciklusa " Riljindasi", predat je još 1986 u Izdavačkoj kući "Naim Frazeri".

7. "Djelić"-Mišljenja o albanskoj književnosti. Različiti članci po novinama toga vrjemena.

8. "Djelić" –Idem, ali za vanjsku književnost.

9. "Pismo mom unuku Arianu" (Dojmovi sa putovanja u Makedoniji i na Kosovu).

Kao posebne Tomove u rukopisu autor je ostavio i ove naslove:

10. "Anketa"- raspodijeljena po listovima vrjemena i koji čine poseban Tom.

11. "Dojmovi putovanja"- o putovanjima van države koja su neobjavljena.

12. "Dopisništvo" – koje se dijeli na tri Toma:

a). Odabrana pisma upućena Sterjo Spasseu o njegovom stvaralaštvu,

b). Odabrana pisma upućena Sterjo Spasseu od obitelji, drugova i prijatelja, Albanaca i vanjskih,

c). Odabrana pisma pisana od Sterjo Spassea obitelji, drugovima i prijateljima u Albaniji i van domovine

13. “Kritike”- I ova knjiga je u tri Toma:

a) Albanska kritika o Sterjo Spasseu,

b) Kosovo o Sterjo Spasseu,

c) Vanjska kritika o Sterjo Spasseu.

14. “Sječanja”-(izbor iz njegovih dnevnika),

15. “Narodne makedonske pjesme”-(pjevane od Nikoline Spasse i sakupljene od Sterjo Spassea).

16. “Studije”- Vezane za odnose Albanije sa drugim državama Balkana.

17. “Bibliografija”.

18. “Monografija” – Sterjo Spasse, ovo je monografija izrađena od Ilindena Spasse, gdje su korišteni mnogi materijali Sterjo Spassea ostavljeni u rukopisu.

18 srpnja 1988 godine Sterjo Spasse izlazi iz bolnice u Budimpešti i vraća se u domovinu govoreći: “Doviđenja Budimpešto, što si me vidio, a ja te nisam vidio!”

U Tirani je željno dočekan od obitelji i mnogih prijatelja “ …i meni – pisao je Sterjo – blato slađe od meda, izgledalo mi je blato moje kuće u ulici “Hiljmi Koli” br.12.

Slobodno vrijeme, pisac je provodio dočekujući svoje bližnje i prijatelje u posjeti. Sa interesiranjem je pratio članke koji su objavljivani u tisku i periodičnim listovima o novim objavljenim djelima. Najviše ga je interesiralo izdavanje romana “Danas ili nikada” jer je Uredništvo produžilo procedure izdavanja. U vezi sa tim, autor je reagirao pismeno: “Ja sam ljut stavom i odgovorom uredništva koji mi je dat o romanu “Danas ili nikada” u rukopisu “. Ipak je ovaj roman izašao iz tiska obrađujući neizmjerno autora.

Kasnije je Sterjo posjetio rodno mjesto posljednji put, kako bi se sa svojim voljenim! Tom prilikom je posjetio grobove Mitruša Kuteljija i Nonda Buljke. Sterjo i Zisa Cikulji, pošto su obrisali mermernu ploču groba Nondea, pročitaše nadgrobni natpis: “Ja sam arber i arber je uvijek star, uvijek mlad”.

Poslije dugog putovanja i boravka u Prespi, gdje se podsjećao mnogih događaja i doživljaja, Sterjo se vraća u Tiranu. Kao i uvijek slijedile su posjete, razgovori u obiteljskom krugu.

12 rujna Sterjo je bio mnogo bolestan. Toga dana u večer je umro, ostavljajući ožalošćenu obitelj, prijatelje i sve one koji su ga poznavali i koji su čitali djela ovog pisca veterana albanske književnosti.

Vijest o smrti pisca u Albaniji, na Kosovu, u svim albanskim krajevima i u albanskoj dijaspori, primljena je sa dubokim žalom. Posljednje počasti su održane u sali Saveza Književnika i Umjetnika Albanije u Tirani. Sterjo Spasse je sahranjen 13 rujna, uz visoke počasti koje se čine voljenom čovjeku, obožavanom piscu.

Pisac Nasi Ljera, sekretar Saveza Književnika i Umjetnika Albanije oprostio se riječima koje izražavaju dubok žal ali i ponos:

"Okupila nas je ovdje smrt našeg istaknutog pisca, Sterjo Spasse, jedan od osnivača naše književnosti i našeg romana". Pola stoljeća, bili smo mu u blizini, okupljao nas je sa njegovim djelima, razgovarao je sa nama, živio je sa nama.

Cio život pisca Sterjo Spasse je razgovor sa narodom, jedan je život unutar života naroda od koga ga ne izdvaja nijedan trenutak. Proći će godine i ponovo ćemo i mi i generacije koje će dolaziti, nastavit će razgovor sa našim poštovanim piscem.

Život pisca Sterjo Spasse vođen je misijom da služi albanskoj književnosti i kulturi. Pasionirani stvaralac za narod je od njega uzeo optimizam i ljubav i sve je to prosuo u svoje široko djelo. Neprikosnovena individualnost albanske književnosti i čovjek velikog i gostoljubivog srca, pokorio se sa respektom kulturi domovine naše zemlje. Njegovi romani su neodvojivi dio naše povijesti, borbe, pokušaja, težnji naroda, književni su dokazi žedne duše za slobodu, za kulturu i ljepši život običnih ljudi, jesu počast koji je pisac prinosio uz poštovanje svima onima koji su se žrtvovali za ovu zemlju…Kod nezaboravnog našeg Sterjo Spassea čovjek i pisac čine jedini simbol. Nije samo stvaralaštvo Sterjo Spasse škola za one koji su se prosvijetili i koji će da se posvete albanskoj književnosti, ali je i njegov život također jedna velika škola.Zajedno sa nama osjećaju bol i ličnosti kojima je pisac dao život i prenijelo je vrjemenima. Njih je mnogo, a bilo bi ih više da je njihov stvaralac još duže živio. Sterjo je radio do posljednjega časa. Ličnostima kojima je dao život, došle su da mu odaju posljednji oproštaj, ali i da izraze duboku zahvalnost i zajedno sa njim, njegovo ime da prijelazi godine. Takav je život stvarnog stvaraoca, koji svojim djelom izaziva zakone prirode, kao što je bio i život Sterjo Spasse.

Okupila nas je ovdje njegova smrt, ali smo mi bili zajedno pola stoljeća. Prolazile su godine i Strejo Spasse će biti pored nas onako kakvog ga svi pamtimo, voljenog, sa životnim osmijehom koji mu nije silazio sa njegovog plemenitog lica", rekao je između ostalog Nasi Ljera.

Monografija "Moj otac, Sterjo", je djelo koje ovjekovječuje ideale čovjeka i pisca, književni je dokaz za epohu u kojoj je živio i stvarao književna djela pisac Sterjo Spasse. Ova vrijedna monografija ima poseban značaj za povijest albanske književnosti.

KRITIČKA SVIJEST PISCA REALISTE

I.

„U životu čovjek mora imati jednu zvijezdu i da ide za njom, da sa njom hrani sebe iako on u stvari živi u iluzijama. Ova zvijezda, ove iluzije, obogaćuju njega u životu, čine ga jačim“.

Hivzi Suljejmani

Hivzi Suljejmani kao čovjek, kao istaknuti revolucionar i kao pisac realista, za vrijeme svog života i književnog stvaralaštva trudio se pronaći jednu zvijezdu, da bi bolje upoznao sebe i čovjeka uopće, da bi ostvario ideale mladosti i vrjemena zrelosti, za oplemenjivanje čovjeka i ljudskog društva. Uvijek je sanjao svijet budućnosti, težio je čovjeka učiniti slobodnim, zadovoljnim, pravim čovjekom. Pisac s visokom kritičkom sviješću težio je dati svijetlu viziju o svijetu i o ljudskom životu. Život i njegovo stvaralačko djelo su tako utjelovljeni u opći ljudski ideal, koji će biti stalno nadahnuće.

Život i književno stvaralaštvo ovog pisca, veterana suvremene albanske književnosti veoma su interesantni i puno dramatičnih preokreta. Njegov život je bio pun pokušaja i samoodricanja. Ovaj istaknuti borac za slobodu, pisac patriota i humanista, dao je veliki doprinos za svestrani razvoj naše književnosti i kulture u cjelini. Hivzi je obožavao ljude koji su širili svijetlost, zadovoljstvo. On je zadivljivao narod i koračao je zajedno sa njim. U pjesmi *Brijeg snova* piše:

„ *Ja sam ponovo ovako hodao*

Punom sviješću bez kolebanja
Dan za danom i cio život"

Rodio se 5. ožujka 1910. godine u Mitrovicu. Djetinjstvo i mladost proveo je u veoma teškim uvjetima života. Uopće za niže slojeve, život u usovima divljačkoga socijalnog i ekonomskog pritiska i nacionalnog preziranja, pritiskivalo je svom svojom težinom. Anadolska stoljetna vladavina, a zatim nemilosrdno buržoazijsko iskorišćivanje u vrijeme stare Jugoslavije, ostavili su ove krajeve u izuzetno teškom stanju. Nasuprot tome, i u ovakvim uvjetima je iskaljen ideal slobodoljubivosti u masama stanovništva.

Hivzijini roditelji su doživjeli tu tešku atmosferu tog vrjemena, a ovo se odrazilo i na formiranje Hivzija i njegove braće. Otac mu je rano umro, 1919. godine. "Rijetko sam ga spominjao"– pisao je kasnije Hivzi- ali sam ga se često i opravdano sjetio. Bio je viđen, ozbiljan, miran…Dobro se sjećam crta njegova lica, izgleda, riječi kojima mi se obraćao, veselja i raspoloženja kojim je izražavao životni optimizam , nasuprot briga koje smo imali. " Hivzijina majka, Džemiljja, žena s visokim vrlinama, odgajala je sinove s svojih deset prstiju" u stalnom siromaštvu. U njih je pažljivo usadila i odgajala osjećaj ponosa i ljubavi.

Osnovnu školu i dva razreda gimnazije završio je u rodnom mjestu poslije Prvog svjetskog rata. Od 1925. godine nastavio je školovanje u Velikoj Medresi u Skoplju. Tu je produbio opća znanja, upoznao krug drugova i intelektualaca i pružana mu je mogućnost da čita marksističku literaturu. Djelo "Mati" Maksima Gorkog ostavilo mu je nezaboravne dojmove. Još od tada počeo se baviti književnošću. "Rano sam počeo se baviti pisanjem - piše Hivzi. U Skopskoj Medresi sam počeo pisati. Prvo sam pisao sentence. Pisao sam na srpskom jeziku. U Medresi smo imali nekakvo književno udruženje. Pisao sam priče. Čitali smo ih na književnim satima. Prvu priču koju sam napisao objavljena je u jednom almanahu koji je u to vrijeme izlazio u Skoplju. Zatim sam pisao i druge priče. Ali poslije jednog razočaranja sve sam zapalio". Zajedno s ostalim naprednim mladićima započeo je aktivnost po ilegalnom programu, protiv pritiska i neizdržljivog iskorišćivanja. Poslije završetka nastave Hivzi

se vraća u rodno mjesto. Pošto nije našao posao, ranije je radio kao šegrt i kalfa u jednoj čajnici. Godine 1933. za kratko vrijeme je radio na flotaciji Trepće. Ostale dvije godine je proveo u Ferizaj (Uroševac). Tu mu je radio brat Aziz. Vatrena želja za studije mu se nije gasila i 1935. godine, poslije više napora upisuje se na Tehnički fakultet u Beogradu. Kontakt s naprednom Univerzitetskom omladinom i direktno angažiranje u revolucionarnoj aktivnosti iskalili su ga još više i pripremili ga za sudjelovanje u otporu koji se pružao tadašnjem režimu. Zajedno s mnogo drugih revolucionara težio je sreći širokih masa.

Hivzi Sulejmani (1912-1975)

Revolucionarna i patriotska figura Hivzi Suljejmanija ističe se u punoj formi za vrijeme narodnooslobodilačke borbe. Po povratku u Mitrovicu, dobrovoljno je sudjelovao u borbi protiv fašističkog okupatora i njegovih slugu. U tim uvjetima razvoja dobrovoljačke borbe, teško obolio od tuberkuloze i ljut do kraja, nije htio napustiti redove narodno oslobodilačke borbe. Izvršavao je važne ilegalne zadatke u

Mitrovicu, Ferizaj, Peju, Đakovici, Prizrenu i dr. Junački je izdržao muke i teškoće u zatvoru. Godine 1944., poslije izlaska iz zatvora, teškog zdravstvenog stanja, nije se predavao već je sa zadnjom snagom nastavio doprinositi na izgradnji i gradnji zemlje. O njegovoj biografiji se više može saznati iz njegova djela, jer se sve etape života i stvaralaštva trebaju pogledati u dubini kompleksnih procesa revolucionarnih aktivnosti.

Za vrijeme poslijeratnog perioda Hiviiju su povjerene visoke političke i društvene funkcije u narodnoj vlasti. Bio je sekretar Pokrajinskog Izvršnog vijeća, predsjednik Pokrajinskog Suda, Savezni poslanik, Pokrajinski tužitelj.

Hivzi Suljejmani se dugo bavio književnim stvaralaštvom. Pisao je pjesme, priče, romane, komedije i drame. Najpoznatija njegova djela su: "Vjetar i kolona"(priče), "San gavrana" (priče za djecu), "Ljudi" (roman), "Djeca moje rijeke" (roman), "Miš u džepu" (satirična komedija), "Leptiri na kiši" (drama), "Odmor" (scenska igra za dječake) i dr. Neka je djela autor ostavio u rukopisu, kao što su: " Ceste kuda smo prolazili" (proza), "Svijet bez mjesečine" (drama).

Zadnje godine života se isključivo posvetio književnom stvaralaštvu. Meditacija o različitim problemima života našeg društva i njegova reagiranja na njih, sakupljena su pa se u nastavcima objavila pod naslovom "Homo homini". Iako ga je bolest stalno ugrožavala, optimistički stav prema životu darovao mu je stoičku izdržljivost. Umro je 10. srpnja 1975. godine. Njegova posljednja poruka: " Neka sve bude kao sa borcem na bojnom polju", pokazuje, između ostaloga skromnost, ali i veličinu Hizije kao čovjeka i kao revolucionarnog pisca.

II.

Pogledi Hivzija Suljejmanija vezani za život i za umjetnost uopće, koje je izražavao u raznim člancima veoma su interesantni, u bogatom književnom stvaralaštvu, u raznim razgovorima i u razgovorima sa suvremenicima. Njegov životni put i književno stvaralaštvo jasno pokazuju kakvi su mu bili pogledi na život, epohu

i društveno povijesne događaje. Ovi pogledi u vezi s umjetnošću i s književnošću, iako su prožimani u cjelini njegova mišljenja o mnogim životnim, filozofskim, društvenim, političkim, etičkim i drugim pitanjima, čine posebno poglavlje. Promišljanje o književnosti podstiče se stalno iz njegova izvanredna zanimanja da se bavi književnim stvaralaštvom, iz stvaralačke znatiželje i velike ljubavi prema književnosti i umjetnosti. Ljubav prema čovjeku uopće te izvanredna posvećenost književnom stvaralaštvu, bitni su aspekti misli ovog pisca. " Točno je da se nisam i da se ne mogu odvajati od književnosti. Volim književnost i interesiraju me njezini problemi", tvrdio je Hivzi. Velika ljubav za knjigu podstakla je ovog pisca da stalno prati izraženu misao u vezi s tradicionalnom i suvremenom umjetnošću. Hivziju su interesirale velike teme, obrađene umjetničkim majstorstvom i važne ideje istaknute u književnom stvaralaštvu.

Hivzijini pogledi o umjetnosti, a posebno o književnosti, sadrže kondenzirano ali ne i sistematizirano mišljenje vezano za mnoge oblasti književnosti, povijesti književnosti, teorije književnosti, književne kritike, etike, kulture, kazališta i dr. U svom kritičkom mišljenju i u stvaralačkoj praksi je izražavao svoja uvjerenja kao stvaralac i kao pripadnik društva. "Moja reagiranja prema pojavama i problemima bilo koje prirode bili –piše Hivzi- uvijek su na neki način prisutni. Pripadnik sam ovog društva i hoću izmjeriti puls njezina rasta". Autor je ovdje obuhvatio i važne aspekte koji su direktno vezani s književnošću i sa stvaralačkom praksom, kao što su: pisac i stvaralaštvo, stvaralačka atmosfera, priroda i uloga književnosti, pravci i književne struje, književna metoda, rodovi i književne vrste, sadržaj i forma književnog djela, književni lik, sukobi i književne intrige, ideje djela, kompozicija, stil, jezik, pravilno korištenje jezika u široj komunikaciji i dr. U fokusu interesiranja Hivzija Suljejmanija je čovjek kao stvaralac materijalnih i duhovnih dobara. "Mene interesiraju veliki poslovi čovjeka, njegove velike ideje, koje treba " da budu cesta za čovjeka- tvrdio je Hivzi. A kada govorimo o čovjeku, on je u svojim akcijama promjenljiv, prema povijesnim situacijama i uvjetima života. Kao " Sjenke u koverti" – koje imaju za cilj izraziti stigmatizirati, nemogućnost čovjeka da vidi stanje drugog".

Književnost prema njemu ima nezamjenljiv značaj i ulogu. "Književnost ima humanu ulogu. Književnost treba da služi zdravom čovjeku, a to znači i zdravoj politici i velikom idealu". Po njemu pisac ima veliku odgovornost. Kritički odnos prema radu pisca treba shvatiti kao strogi zahtjev koji on postavlja sebi i svakom stvaraocu. Pisac realista treba redovno da prati život i da dobro poznaje objektivnu stvarnost, potrebno je da poznaje povijest i aktualni život u kome živi i stvara. „U ovo malo djela koje sam napisao, kaže Hivzi, trudio sam se pratiti život. Ovaj naš život, stvarni, bez uljepšavanja, iz jednog kutka odakle se stvari mogu promatrati objektivno...život ide dalje. Trebamo ga pratiti. Njega i ljude". Kao stvaralac, od pisca zahtjeva puno angažiranje. „Prije svega treba stvarati cjelinu koja ima život, stvarno ljudsko disanje, ili koje je pored čovjeka, koje ga ne dehumanizira...A ako neko, neki autor-piše Hivzi- nema o čemu pisati, nema što kazati, nema šta poručiti, nema se za što se boriti-bolje je da ne piše". Ovo angažiranje pisca ima određen cilj, kako bi oplemenio ljudski život. Hivzi je rekao: „ ...želim drugima nešto riječi, da se za nešto borim. Jer uz pomoć književnosti moji osjećaji u životu i revoluciji neka imaju jedan tok, pokušao sam ih do sada izraziti, kazati nešto o njima".

Mišljenje o književnosti i o revoluciji je izraženo pogotovo u književnom djelu. "Stav naših književnika prema…daljnjem razvoju našeg društva …je pozitivan…Ovo mišljenje potvrđuju dugi redovi njihovih književnih ostvarenja, koji su objavljeni kao knjige u svim našim listovima i novinama". Hivzi je činio stalne pokušaje kako bi što bolje upoznao albansku i svjetsku književnost. On je smatrao da stvaralac mora imati bogatu književnu i jezičku kulturu. Bio je stalno uzbuđen što nije imao mogućnosti čitati još više jer ga je ometala bolest. Međutim nije se odvajao od knjige. Vršio je izbor djela u zavisnosti od osobnog zanimanja, u skladu s osnovnim težnjama književnog stvaralaštva. "Ljudski život je kratak, tvrdi u slučajnom razgovoru, te zbog toga se može pročitati samo jedan dio velikog bogatstva svjetske umjetnosti i kulture… Koliko sam pratio našu i jugoslavensku književnost, mislim da naša književnost stoji na dobrom stupnju. A kada danas pogledaš svjetsku književnost, ona se toliko umnožila, mislim u njenoj količini, pa onu vrijednu teško

možeš naći u tom mnoštvu. A ti treba da pronađeš dobru. U ovoj situaciji nije lako…".

Realizam kao pravac i kao književna metoda imao je i imat će svijetlu perspektivu. Kao realista, Hivzi je poznavao principe realizma i umjetničkog prikazivanja životne stvarnosti. On je bio dobro informiran o strujama i raznim trendovima u književnosti te je bio u stanju na stvaralački način asimilirati pozitivno iskustvo. U vezi s ovim pojavama izrazio je svoje mišljenje, izjašnjavajući se jasno za pravu umjetnost, za književnost koja teži napretku ljudskog društva. U skladu s ovim naprednim mišljenjem o književnom stvaralaštvu, ugradio je sve one idejno umjetničke odlike realističke umjetnosti. Kao pisac erudita uvažavao je napredno mišljenje iz prošlosti i suvrjemenosti. On misli da, umjetničko stvaralaštvo treba biti slobodno i bez ograničenja, a stvaralačka atmosfera prikladna za to umjetničko stvaralaštvo. Hivzi je kao stvaralac doživio i jedno i drugo, zato kad god je imao prilike kazati svoje mišljenje o ovome, bez ustezanja tvrdio da je nešto važno, ili je poricao ono što mu se nije dopalo. On je uvijek bio protiv recepata i dogmi u književnosti …"Nema kalupa što je dobro ili loše. Normalno, treba vidjeti poruku koju donosi djelo…"

Realizam u književnosti, prema Hivziji, pretpostavlja realistički pristup u širem smislu riječi a posebno na tipizaciji likova i književnog ambijenta, dakle, oblikovanje umjetničke stvarnosti sa životnim i povijesnim potvrđivanjem. Govoreći o romanu "Ljudi" rekao je: " Tako sam u romanu "Ljudi" pokušao stvari predstavljati realno, kao što su bile njihove teškoće, dakle "ljudima" u "Ljudima" nisam ni imena promijenio. Htio sam ih predstavljati u punoj njihovoj stvarnosti, kao što su bili (…) ovu knjigu treba pročitati svatko da bi vidio prošlost, sadašnjost i budućnost…".

U književnom djelu ovog autora posebno se ističu realistički likovi umjetničkog stvaralaštva pošto jer u njemu prisutan stvaralac i kao čovjek i kao književni lik. Da se podsjetimo ovom prilikom Hafiza u romanu "Ljudi" ili Bardhija u romanu "Djeca moje rijeke". Kada mislimo i osnovne kategorije: vrijeme i prostor i dr.….i posebno integralne ideje izražene u književnom djelu, postaje još jasnije Hivzijino mišljenje o književnosti. Ovaj trend u književnosti

pisac objašnjava pružajući i neke interesantne podatke vezane za povijest stvaranja djela, kao kod romana "Djeca moje rijeke". Djelo " sam napisao zato da da prikažem jedan dio našega života, koji je ustvari bio veliki za nas, za naš hod. Rečeno drugačije, da pišem o nekom zadatku, kada, da bi smo došli do ovdje gdje smo danas, morali smo uraditi više zadataka, da ideš i na polje, živjeti životom ljudi koji su u novoj situaciji stvarali nove odnose.

Vrijeme se zna. Jedno vrijeme naših dana. Tu sam i ja. Djelomično u liku Bardhija. Znači, čovjek u životu treba da se bori za princip. I ovdje, djeluju, dolaze u proturječnost i komunisti, oni moji. I s ovim sam htio reći da " je moja Partija rijeka koja teče a likovi, konflikti djela, djeca su moje rijeke. Djeca mogu biti i neposlušna. Ali vrijeme ide, ono treba teći, rijeka neka teče, a proces, sam tok pročišćuje sve. Ali je Rijeka katkad teče mutna, katkad bistra, katkad je plitka i suši se, katkad ima mnogo vode i poplavljuje. Ona stalno teče". Hivzi je obožavao umjetnost koja ima vrednote, koja ustvari pripada svim vremenima, ali je bio protiv imitiranja i improviziranja u umjetnosti a i protiv raznih "izmi. "Što misle oni koji misle da ubijaju perspektivu. Oni koji žele pritisnuti ljudsku volju bar na papiru? Pitao je Hivzi. Mislim da nema "sheme" kako treba pisati imajući u vidu različite "izme" u književnosti. Njih ne želim upoznati. Na primjer operiramo modernizmom. Neće li sutra ovaj "modernizam" postati star i demodiran Moda je moda…, Rigorozno sito književnosti prihvatit će samo ono što je reljefno. Ono sa jasnom i humanom porukom".

Po Hivziji, sadržaj i književni oblik čine jedinstvo djela. On prosvjećuje potrjebnu pažnju sadržaju književnog stvaralaštva i umjetničkom obliku. Afirmativno se izjašnjava za inovatorstvo u umjetnosti pa i u književnosti. Kao stvaralac u pogledu sadržaja i umjetničkog oblika u svom stvaralaštvu donosi dosta elemenata inovatorstva. Njegovo je djelo umjetnički ostvareno prijeko rodova i raznih književnih vrsta. Tretirana tematika ovog pisca sama po sebi mu je nametnula tipove umjetničkog, stilskog, sredstava umjetničkog i jezičnog izražavanja i dr. U jednom razgovoru je razjasnio ovaj svoj njegov karakteristični trend: "Neke stvari, da bi pronašle sebe kao što se rađaju ili žele da žive, traže svoj oblik, onaj zgodni, onaj koji im

treba. I upravo za ta osjećanja i mišljenja, koja zahtijevaju takvo disanje, pokušavam da ih stavim u obliku koji traže. I priče mi nisu u jednom obliku, pa ni pjesme. I pokušavajući da stvaram različitosti u izražavanju, da pronađem ono što je adekvatno jer i pjesme kao i priče međusobno imaju razlike u formi, jer ih želim prikazati onako kako to zahtijeva ono što želim da izrazim u pjesmi. Zato istražujem i oblik usporedno sa načinom.

Katkad poeziju pišem jer mi dolaze neki osjećaji spontano, neke misli. Ali sasvim prirodno. Zapišem onako kako je, ostavim na stranu i povremeno obrađujem, dok stih, a zatim i pjesma ne pronađe oblik koji traži, izraženo mišljenje u njoj".

Hivzi je stalno afirmirao novo u životu i u književnom stvaralaštvu. " Često puta čovjek nailazi na radove koji su napisani samo koliko bi se reklo da je nešto napisano, koji nemaju cilj, nemaju dušu. Mislim da svaka novina nije uvijek novina, nije uvijek pozitivno. Novina treba da se usvoji, ali ona koja služi čovjeku i stvaraocu za književnost: " riječ je o književnosti uopće… govorim o književnosti kao dopunskoj normi, kao životnoj kategoriji. Čovjek je čudan, jer on daje ukus, kolorit i dimenziju …danas su i zahtjevi različiti…tako se stvara i ukus o književnosti. Ali mislim da je sve ovo prijelazno".

U kritičkim studijama i osvrtima prosvijećenim Hivzi Suljejmaniju rasvijetljeno je i nekoliko stvari koje se vezuju s pogledima ovog stvaraoca o književnosti. Posebno u radu "Sjećajući se Hivzi Suljejmanija" istaknuti su glavni aspekti kritičke svijesti u književnom stvaralaštvu. Ostali radovi Vehapa Šite, Redžepa Ćosje, Sabri Hamitija i drugih istraživača posvećenih Hivzi Suljejmaniju su dobar doprinos u oblasti kritike i povijesti književnosti.

Mišljenje Hivzi Suljejmanija o književnoj kritici je dosta interesantna. Po njemu, pisac i kritičar u procesu stvaralačkog rada nailaze na velike poteškoće. Za izraženu kritičku riječ i kritičko mišljenje, oni trebaju imati odgovornost, stvaralačku smjelost i veliku odgovornost. Kritičar mora imati široka znanja i da dobro poznaje problematiku koju obrađuje, uvijek mora kazati istinu koja otvara put afirmaciji pisca. Dosta često, kad god mu je pružena prilika, ovu istinu i svoje mišljenje o određenim književnim djelima, ali i o posebnim pojavama, izražavao je bez ustezanja, ali odmjereno: „

Pročitao sam neke pjesme u našim časopisima i novinama, koje po mom mišljenju- kaže Hivzi- nisu ništa drugo osim kamenova mlina koji melju svašta, ne dajući ni šaku „brašna“. Ali s druge strane za nas nihilizam može biti jako opasan. Ne treba da uveličavamo dostignuća, ali i da ih ne bacamo… “ Književna kritika je mnogo korisna jer pomaže književniku i čitatelju. U nekim slučajevima kritika, ako nije kritika u punom smislu riječi, konstruktivna, može da “dezorijentirati” čitatelja. “Zavisi koji kritičari pišu i koje mišljenje imaju o književnosti i o književniku,…Ja mislim da kritičari u svojim radovima treba da pronađu onu mjeru koja će još više povećati književni entuzijazam, ali uvijek imajući u obzir da njegova kritika u književnika omogući rađanje one ideje, koja će u njega stvarati negativnu pojavu, kada se književnik zadovoljava samim sobom…”.

Hivzi je izrazio veoma afirmativno mišljenje o razvoju današnje književenosti i o dostignućima naše tradicionalne književnosti. U vezi s likovima književnog djela, za koje se posebno interesirao u originalnom romanskom stvaralaštvu i u pričama, izrazio je ovo mišljenje: “Dodao bih da naša pera, posebno oni koji se bave prozom, više pažnje treba da posvete psihološkom rasvjetljivanju

protagonista njihovih radova. Inače, mislim da je proza veoma raznovrsna po tematici, a i po formi".

Hivzijino mišljenje u vezi s aktualnim razvojem književnosti je predstavljen u njegov osvrt "Pjesnikovanje prema modi i izmišljotinama" i u reagiranjima "Homo homini". Dosta rano Hivzi je prihvatio mišljenje Miroslava Krleže o književnosti, predstavljeno na Trećem kongresu književnika Jugoslavije u okviru teme " O slobodi kulture": "Naša književnost...ne treba da bude imitacija Zapadne Europe, jer ona se ne raspravlja po tuđim političkim i kulturnim modelima, već treba da pokaže svoj glas", svoj glas koji ima - tok i neovisan razvoj.

Ističući različite aspekte i primjere eksperimentiranja u suvrjemenoj poeziji koja je stvarana u Jugoslaviji tokom pedesetih godina i analizirajući moderne trendove u umjetnosti, Hivzi izražava svoje duboko neslaganje s pogledima onih modernističkih stvaralaca koji su težili da stvaraju umjetnost kao osobni cilj, umjetnost radi umjetnost. On odbacuje modernističke koncepte su realista jer oni, kaže Hivzi: "…u njihovoj osnovnoj tezi, znači u stavljanju podsvijesti ispred svijesti, također su se oslanjali na Frojdiovu psihoanalizi…Naši modernisti kažu da ne žele šablone, tvrde oblike, ugažene ceste, konvencializme, modele i dr. mi hoćemo punu slobodu i polet da nalazimo u stvaranju novog, kažu oni". Nasuprot ovome, Hivzi favorizira novo u umjetnosti, zrela, korisna i opravdana ostvarenja". On misli da: " nitko ne može biti protiv pretraživanja novog". Pošto je analizirao poeziju nekoliko suvremenih jugoslavenskih stvaralaca, izražava nezadovoljstvo, duboko neslaganje s tim uvjerenjima i pita: " Je li možda čitatelj osjetio nešto od ovih stihova, je li nešto pronašao u njima? Jesu li mu izazvali neki duševni osjećaj, je li podstaknut za neko mišljenje? Da li je u njima mogao da pronađe neku pjesničku figuru, nešto od lirike, neki duševni drhtaj? Je li je imao kakvo zagrijavanje, entuzijazam, je li zapazio neku ljepotu ritma i momenta, protesta i borbe?...O ideji se ne može ni govoriti, jer je nema u njima". Hivzi dakle, nije imao simpatije prema pjesnicima koji su stvarali stihove "bez smisla", koji uspoređuju riječi " prema izmišljanju" (med, krv, prašina, ljubav…), koji stvaraju figure "brdo iza brijega" koji lijete "po sjenkama svjetskim".

Hivzi na isti način izražava neslaganje prema konzervativnim primitivizmima, dogmatizmima i šablonizmima. Prema njemu Genijalac kao stvaralac ima važnu ulogu: "Bilo je i bit će ljudi koji će prelaziti tokove vrjemena i ići nekoliko koraka ispred drugih. Ovi ljudi predviđaju stvari i događaje nešto unaprijed, opisuju ih, obrađuju pitanja i probleme koji samo što su se pojavili ,ili će se ubrzo pojaviti. Ali to su samo oni koji predstavljaju ljudski život i njegove probleme. Ponovno nešto opravdano, jer samo opravdanost gura naprijed… čovječanstvo ide stalno naprijed, bez obzira na sve kataklizme koje je doživio ili doživljava". U mnogim reagiranjima Hivzije Suljejmanija, objavljenih i neobjavljenih, imamo mnogo mišljenja o raznim životnim pitanjima, književnog stvaralaštva i kulture uopće. On je imao poseban trend da emocionalnom snagom i umjetničkim majstorstvom u svom djelu oživotvori čovjeka i njegovu epohu, da stvara ljepotu u književnoj umjetnosti. Posebno se ističe građanska i stvaralačka smjelost dosljednog i revolucionarnog pisca. Život i umjetničko i književno stvaralaštvo Hivzije Suljejmanija, materijalističko shvaćanje kao i cjelokupno mišljenje o svijetu, o čovjeku, društvu, umjetnosti i književnosti, su ukršteni u jednu misaonu cjelinu, koja je imala i koja će imati za krajnji cilj oplemenjivanje čovjeka, ljudskog društva. Kao istaknuti čovjek i pisac, uvijek nam se pojavljuje sa svojim živim mišljenjem, koji se prenosi iz generacije u generaciju.

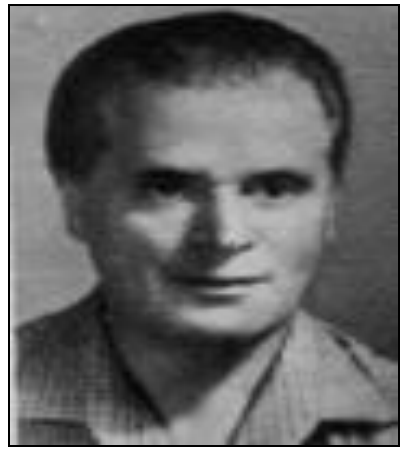
IZ POVIJESTI STVARANJA ROMANA JAKOVA XOXEA

Jakov Xoxa (1923-1979) je poznati pisac današnje albanske književnosti. Rodio se 1923 godine u Fier. Djetinjstvo i mladost proveo je u rodnom mjestu. Za vrijeme kraljevine Ahmeta Zogua (1925-1939) život nižih slojeva postajao je neizdržljiv. Ova teška društvena atmosfera ostavila je neizbrisive dojmove i kod ovog pisca, pa sa velikom snagom realizma će kasnije obrađivati socijalnu tematiku iz života pokrajine Myzećeje i drugih albanskih krajeva. Srednju školu je Jakov Xoxa završio u Korči. Univerzitetske studije o književnosti završio je u inozemstvo. Više godina je radio kao novinar. Bio je profesor Visokog Pedagoškog Instituta i Fakulteta Povijesti i Filozofije.

Učeći od samog života, ali i od čitanja široke literature, iz visokih studija i dr. postigao je opću pripremljenost. Dugo vrijeme se bavio problemima teorije književnosti i radio je kao profesor na Univerzitetu u Tirani. Njegovi pogledi u vezi sa književnošću i sa umjetnošću izrazio je u osvrtima i na raznim studijama prosvijećenim književnim problemima. Bio je pisac slobodne profesije i bavio se književnim stvaralaštvom. Umro je 17. veljače 1979. godine.

Književno stvaralaštvo je započeo u 40-tim godina. U mladosti je napisao nekoliko pjesama, a kasnije je pisao skice, reportaže, priče, novele, drame i romane. U albanskoj književnosti se afirmirao kao romansijer razvijajući roman sa tradicionalnim realističkim karakteristikama. U 1949, objavio je djelo „Novela II“ i dramu „Srce“. Romanu „Mrtva rijeka“ (1965) prethodila je proza priče i dramsko

stvaralaštvo. Tematika koju je Jakov Xoxa obrađivao u pričama i novelama, ima veliku rasprostranjenost i predstavlja različite aspekte društvenog života. Za vrijeme ove faze književnog stvaralaštva pisac je pripremljen duhovno i nadahnut je da stvara realistička književna djela sa kojima je kasnije zauzeo meritorno mjesto u povijesti današnje albanske književnosti.

Jakov Xoxa (1923-1979)

Jakov je bio zainteresiran da piše romane. Početkom 1959 godine njemu je bilo jasno književno opredjeljenje i za stvaranje djela tražio je odobrenje da što duže i stalnije bude među seljacima u Myzećeji. Pisac je ostavio mnoge dokaze o životu i književnom stvaralaštvu ovog vrjemena. U arhivu Jakova Xoxea, osim književnih rukopisa, sačuvano je nekoliko svezaka sa bilješkama od kojih saznajemo ishod književnog stvaralaštva ovoga pisca.

„Sjećanja 1959 godine, kada je počeo da razmišlja o pisanju romana „Mrtva rijeka“ Jakov je otišao na duži stvaralački boravak u Myzeće“[22]/ Dhurata Xoxe: „ Ljudi, događaji i mjesta koji ostadoše u bilježnici“ (Iz bloka pisca Jakova Xoxa), „Studeni“, Tirana, 1985, br.11, str.41/ U svesci bilježaka Jakov Xoxa je napisao: „ Na kraju

[22] Dhurata Xoxe: "Njerëz, ngjarje dhe vende që mbetën në shënime" (Nga blloku i shkrimtarit Jakov Xoxa), "Nëntori", Tiranë, 1985, nr. 11,f. 41.

sam našao slobodnu sobu u muzeju Apolonija. Lijepo! Veoma blizu su sela oko močvare Hodžare sa bogatom poviješću muka i borbi a u muzeju tihi kutak.“ Za vrijeme veoma kompleksnog stvaralačkog procesa Jakovu Xoxeu se rodila ideja da stvara trilogiju prosvijećenu životu Myzećea sa radnim naslovom „Blato i testo“ ili „Blato, testo i srce“. Prvi roman po ovoj ideji bio je „Legenda Mrtve rijeke“. Ova se ideja kasnije kristalizirala bolje jer kao što je tvrdio Xoxa: „Sadašnjost i budućnost mijenjaju planove pisca“. Pisac je napravio plan za romansko stvaralaštvo, dakle romani će kompletirati pentalogiju – od pet posebnih romana, i svi će zajedno činiti ciklus romana, vise planski roman ili epopejni roman. On je težio da stvori „Poznati iks“ romana gdje će učestvovati „Bela Juga“, “Crno zlato“, “Sunce se rađa iz planina“, “Mrtva rijeka“, “Cvijet soli“.[23]

Ovaj „x“ spomenut je u više anketa pisca, ali je zapisan i u bloku za bilješke. Od svih ovih djela Xoxa je ostvario samo romane „Mrtva rijeka“(1965), (sa socijalnom temom iz prošlosti albanskog naroda u ’30-tim godinama), „Bela Juga“ (1971), (sa temom transformacija života poslijeratnog albanskog društva) i „Cvijet soli“I (1980), II (1991), gdje se obrađuje prošlost „...puna muka i jada, ali i napora borbe našeg naroda za nacionalnu i društvenu slobodu“. Druga dva romana: „Crno zlato“ (gdje će se obrađivati tema industrijalizacije zemlje u pedesetim godinama)

„ i „Sunce se rađa iz planina“ (sa temom iz Narodno Oslobodilačke Borbe), zbog rane smrti pisca ostali su neostvareni. O genezi romanskog stvaralaštva Jakova Xoxea kao i o njegovom materijalnom životopisu sa znanstvenim interesom nalazimo u radovima i razgovorima realističkog pisca. Stvaralačka laboratorija pisca je dosta bogata. Za čitaoce i istraživače književnosti, Jakov je, onoliko koliko je to njemu izgledalo opravdano, otvorio vrata studija. On je dobrovoljno govorio/“Razgovor sa piscem Jakov Xoxe“[24],“ Studeni“, Tira-

[23] Po aty, "Nëntori", f. 41.

[24] Bisedë me shkrimtarin Jakov Xoxa", "Nëndori", Tiranë,1965, nr. 6, f. 199-201.

- "Nga jeta e gjallë në tryezën e punës së shkrimtarit", "Mësuesi", Tiranë, 1970,27 maj.

- Pesë pyetje Jakov Xoxës për romanin "Juga e bardhë", "Nëntori", Tiranë, 1972, nr. 5, f. 63-74; Shih edhe "Jeta e re", Prishtinë, 1972, nr. 4, f'.442-452.

na,1965, br. 6, str. 199-201., „Iz živog života na radnom stolu pisca“, „Učitelj“, Tirana,1970, 27 svibanj, Pet pitanja Jakovu Xoxeu o romanu „Bela Juga“, „Studeni“, Tirana, 1972, br.5, str. 63-74, vedeti i „Novi život“, Priština, br.4, I'.742-452.

Crno zlato
Bela juga
Sunce se rađa iz planina
Cvijet soli
Mrtva rijeka

-„Ako tražiš, naći ćeš“ (Geneza jednog romana) „Studeni“, Tirana, 1974, br.11, str.223-229.

-Duboko poznavanje stvarnosti u kojoj živimo-A- alfabeta umjetničkog stvaralaštva. (Razgovor sa piscem Jakov Xoxa), „Glas omladine“, Tirana, 1974, 26 ožujak i dr./i pisao je o stvaralačkom procesu, ali nije napisao neku posebnu knjigu, kao što je recimo, „Poziv na studio“ Ismailja Kadarea. Dhurata Xoxa je dosta dobro predstavila stvaralačku atmosferu i altruistički rad pisca. Ona je napisala: „Jakov je u cjelini imao tihu i veselu narav. On se radovao punim srcem i brzo. Možda, jer u načinu života nije imao pretjerane zahtjeve. Njemu se dopadao i naš običan apartman u palači „Agimi“ i živio je u njemu dobro i veselo sa svojom obitelji. Mjesto gdje je radio tražio je da mu bude čisto, uređeno i sređeno s ukusom. Ne samo u Apoloniji i u Balšu, gdje je sam održavao svoju sobu, već i ovdje, kada mi ponekada nismo stizali da mu je sredimo, on je sam pokušavao da to uradi. Inače nije radio stalno. Nekoliko godina je u ovom apartmanu imao svoju radnu sobu, studio, kako smo je mi nazivali. Ali posljednjih godina s za rad je premjestio u spavaću sobu, stvorivši jedan ugao studio. Ovim je bio zadovoljniji jer je soba bila toplija, sa prozorima sa juga i zapada i tiha, jer tu uopće nije nitko ulazio. Ni na hranu nije bio mnogo pohlepan. Tako se može

- "Po të kërkosh, do ta gjesh" (Gjeneza e një romani), "Nëntori", Tiranë, 1974, nr. 11, f. 223-229.

reći da je on živio bez žalbi i sekiracije, dakle i zadovoljno , i u veoma skromnoj sobi arheološkog muzeja u Apoloniji, također i u sobi radničkog hotela u Balšu.“

Vezano za pisanje romana „Mrtva rijeka“ Jakov Xoxa pisao je o jednom snu iz 1959, počeo sam da sanjam likove romana „Legenda mrtve rijeke“ Adilja i Vitu. Prošle noći, osvanuvši dan srijeda, sanjao sam Adilja, pri buđenju, kao da se popeo na vrh jednog strmog brda i dole Vitu koja ga sa suzama u očima moli da samiđe, dok je ovaj to radio da ona što više plaće(Ovim je on htio da provjeri njenu ljubav) i približavao se još više provaliji. U momentu kada on stavlja nogu na ivici (međi) i ona počinje da puca skoro i da se ruši, probudim se od eurlanja Vite...Duže vrijeme od buđenja, bio sam u dojmu ove scene, razmišljao sam da li mogu ovo staviti u roman. Ali kasnije, kada sam se dobro rasanio i dojam se polako gubio, shvatio sam da je to bila naivna scena i odustao sam...

I u nekim drugim prilikama sam imao trenutke da u snu razmišljam o romanu i da se sjećam scena i odnosa, da u toku dana shvatiš da su neostvarljive. Ali, san sa ličnostima nisam nikada sanjao...".

Socijalni roman „Mrtva rijeka" Jakova Xoxea ističe se među umjetnički najstvaranijim djelima ove vrste. U tematskom aspektu autor je obradio važne i veoma interesantne predmete. Tema romana obrađuje stanje albanskog društva prije oslobođenja i klasne antagonizme koji su postojali tada. U ovoj tako velikoj temi, u epskom obliku, veoma sposobno ispovijedanje obuhvata mnoge događaje i odnose, jednom riječju cio život. U ovom romanu, koga je autor objavio poslije sedam godina napornog rada, prateći tragove realističkog tradicionalnog romana, razradio je život albanskog društva u njegovom totalitetu u tridesetim godinama ovog stoljeća.

U širini i na epski način on je predstavio životnu dramu albanskog seljaka u doba režima Ahmeta Zogua u Albaniji i u vrijeme vladanja buržoazijske države u Staroj Jugoslaviji. Prikazujući životne promjenljivosti dvije albanske obitelji, Piljo Špiragaj, iz Muzećeja i Suljejmana Tafiljaja- Albanca sa Kosova, uspeo je da otkrije klasne antagonizme koji su tada dominirali i sa izraženim realizmom daje duh vrjemena. Susret ove dvije obitelji i zatim odnosi koji postoje i koji se produbljuju među njima, nisu date kao nešto slučajno u djelu, već kao materijal koji je u funkciji sadržaja i njegovog razumljivog smisla. Prvo, obitelj Špiragaj, u okolnostima nemilosrdnog iskorišćivanja, kao i cjelokupno seljaštvo toga vrjemena, našla se na velikom putu, bez osnovnih uvjeta za opstanak. Drugo, obitelj sa Kosova Tafiljaj, napustila je ognjište predaka i teško pogođena od ekonomske eksploatacije, od socijalnog i nacionalnog pritiska, bila je prinuđena da se iseli sa nadom da će izbjeći fizičko istrebljenje.

Mnoge situacije obiteljskog i društvenog života, galerija mnogih ličnosti iz redova svih društvenih slojeva i klasa, povećanje književnih komplikacija i konflikata, postavljanje tako mnogo životnih problema i njihovo rješavanje u skladu sa odgovarajućim povijesno-društvenim okolnostima, dale su mogućnost piscu da život

prikazuje u jednoj do tada neviđenoj širini u našem današnjem romanu.

Dvije su glavne linije predstavljanja života: prva linija obuhvata mnoge aspekte života seljaka i klasna protivljenja; druga linija je linija čiste i jake ljubavi između Vite i Adilja. Obe se ove linije funkcionalno ukrštavaju i čine jednu kompozicionalnu cjelinu.

Kol Idromeno: Motra Tone

U drugoj bilježnici iz 1975. godine, Xoxa je prikazao interesantno mišljenje o stvaralačkom procesu. „ Poznavati duboko život, nije dovoljno upoznati se sa samo jednim događajem, jednim subjektom, šta se dogodilo ovom ili onom čovjeku i koga si ti čuo putujući vlakom ili autobusom iz usta nekog sapunika koji voli i želi da komunicira sa onim koji mu je blizu (i takve ćeš svakako naći na svakom putovanju) i koji zna dobro da ispriča. Ovaj događaj, ovaj subjekt bila bi gotova „sadnica“ za sadnju dolaskom jeseni ili proljeća. Ali da bi se ova sadnica sto procentno primila na zemlji na

kojoj je zasađena, treba da raste zajedno sa zemljom klimom koja ju je proizvela i u kojoj se rasla. U umjetničkom stvaralaštvu je ovo sigurno kompleksnije. Bez vađenja subjekta (u našem slučaju dok ponovo ne stavimo subjekt) u uvjetima života u kojima je ona iznikla i u kojima se razvijala, bez njenog stavljanja u kontakt sa zemljom i sa klimom u kojoj je pustila korene i listala, taj subjekt će ranije ili kasnije da se osuši na stalažama knjiga ili knjižnica kao zaboravljeni i osušeni cvijet između listova knjige, čiji plodovi neće stići nikada do potrošača. Iz tog razloga taj bi interesantan subjekt spasilo duboko poznavanje uvjeta života i atmosfere u kojima se rodio i razvijao kao subjekt, što se ne može učiniti sa jednom "ekskurzijom" na tom mjestu, već aktivnim životom pisca u toj sferi njegovog stvaranja". O idejno umjetničkim ciljevima koje je pratio u stvaralačkom procesu romana "Bijela juga", Xoxa je odgovorio na jednom razgovoru: "Da bi govorio o idejno umjetničkim ciljevima romana "Bijela juga" mislim da ga trebamo staviti nasuprot romana "Mrtva rijeka" . Za sigurno, ne zato što se u njegovom embrionu nalazi obitelj Špiragaj i heroina Špresa, koja je najmanja predstavnica mlađeg pokoljenja ove obitelji, već zato što je u oba romana uzeta Myzećeja u dvije dijametralno suprotne etape njenog razvoja, u periodi prije oslobođenja, kada je bila naj nerazvijena poljoprivredna provincija u zemlji i danas kada je transformirana i pretvorena u najrazvijeniju provinciju. Tako stavljajući ova dva romana na suprotno jedan drugome, izlazi napredak, dinamika i pravac ovog napretka Myzećeja i ne samo Myzećeja. Osim ovog cilja danog u jednoj veoma širokoj kariki koja povezuje u jednom jedinom cilju ova dva romana, ja sam pratio i jedan poseban cilj u romanu "Bijela juga". Mislim da je upravo ovaj poseban i unutarnji cilj koji daje njemu onu dinamiku i onu potrebnu neovisnost bez koje ne može biti samostalnog umjetničkog djela u okviru jednog ciklusa romana sa zatvorenim subjektom, kompenzacionalno sasvim različit sa tipom ciklusa romana "rijeka".

U nastavku je pisac istakao karakteristike romana: " Nastajao sam da napišem ne samo roman konflikata, ideja, karaktera vrjemena, već još jedan roman životne atmosfere, gdje se vizija današnjeg života daje konkretnostima samoga života. Dakle kao roman ne samo stabla, već i grana i listova koji ga održavaju i hrane, dakle

atmosfere. Pokušao sam da, u njegovoj gradnji, pratim stvaralačke principe otvorenog romana, kao što je i sam život, sa njegovim pragmatizmom, pizmom, komikom, ilirizmom, pa i sa životnim aspektima koji izgledaju kao da u stvari nemaju u sebi nikakvu umjetničku vrijednost kao skupovi, kao neka znanstvena seansa (element priče, skeč i reportaža u romanu), već pokušavajući da umjetnički obradim i ove "anti umjetničke" predstave našega života. Dakle u ovom romanu, kao i kod "Mrtve rijeke" pokušavao sam da uhvatim život u njegovom totalitetu i utopljenog unutar žive životne atmosfere. Ja mislim da atmosfera u jednom realističkom romanu sa takvim ciljevima, nije kao magla koja u prirodu zamračuje objekte i horizonte već i je pozadina svijetla, koja daje potreban reljef objektima i horizontima… U bilježnici o romanu "Cvijet soli" i " Sunce se rađa iz planina", Jakov je pisao: " Ovaj me je roman mnogo zamarao, jer sve što sam pisao zamišljao sam i pisao istovrjemeno. Dok sam za ova dva romana imao toliko mnogo materijala i smatranja što mi je izgledalo da ću ih napisati u jednom dahu".

U 1976 godini, kada je u romanu "Cvijet soli" radio sa najvišom prosvjećenošću, ostavio je ovu zabilješku: " Htio sam napisati roman ne kao da mi je iks ili ipsilon čitalac daleko, ne, htio sam pisati kao da mi je čitalac ispred mene za vrijeme svakog reda, kao da razgovaram sa njim, kao da kaže ili ne papiru, ali čitaocu sa pameću u glavu, da se, čitajući protivi, da govori, da kaže, budi pametan, ne laži! Htio sam da moj roman bude što realniji, jer je za mene realizam u umjetnosti sve…Da se boriš ne sa zračnim mlinovima, već sa jakim protivnicima. Ovo bi djelo učinilo jakim…" U okviru romanskih iksa centralno bi mjesto imao roman sa temom iz NOB "Sunce se rađa iz planina". O ovom romanu ostavljena je slijedeća zabilješka: " Adilj nije gledao u riječima, već u djelima, snagu komunista. On je sa čuđenjem gledao da su oni mislili samo na borbu protiv neprijatelja, dok im smrt nije nikada ni padala napamet (po mišljenju Adilja), interesirali su se da nađu, knjige, olovke, ploče, da bi naučili čitati i pisati. Kasnije je ovo počeo i on sam raditi, Albanac sa Kosova koji se nije školovao pod vladavinom Srbije i drugi kao Naun Kačaku, koji nije mogao kao siromašan i pritisnut pod režimom Zogua da uči. Adilj je, ne bez čuđenja, zapazio da partizani stalno govore o

budućnosti i pokušavao je da sazna gdje je izvor takve sigurnosti, kada je on sam postao odmetnik (kačak) u šumu i pripojio se partizanima, jer su ganjali Vitu a kasnije i njega osobno. A oni zašto su izašli?...Vrjemenom njihove riječi i djela počeše da mu ulaze u glavu i da ih osjeća kao prijetnje ulazeći u mračne kutove njegovog razvijenog mozga, kao da su mu naduvali čelo, otopljavajući se od svijetlosti i šireći se ponekad učinivši kao da mu puca čeona žila, koja nije više izdržala tu dugu i napetost misli. Kao poljoprivrednik njemu je to izgledalo kao vlaga koja ulazi u užarenoj zemlji i naduvava je, usitnjava je i čini plodnom za kruh koji će doći…

Kod "Sunce se rađa iz planina" Adilju izgleda kao da nastavlja posao svoga mrtvog oca, njegov patriotizam, njegov narodni humanizam. Ovo ga dovodi do sukoba sa stricem Ferhatom. Ferhat nastavlja osobno i on može biti neovisan u svojim postupcima. On nasljeđuje oca onakvog kakav je on bio, dobar, patriota, čovječan. On nema prava da bude neovisan od figure njegovog mrtvog oca. U romanu " Sunce se rađa iz planina" preko Adilja partizana i Ferhata baliste, sukobljava se narod sa antinarodnom, patriota sa izdajnikom, istina sa lažima…Ali je Ferhat izlagan i njegova "laž" kao Albanca sa Kosova ima osnovu, ima izvor kod Srbina, kod velikosrpske diskriminacije, kod neznanja u kome su ga ostavili velikosrbi. Optužba protiv Ferhatove krivice kao žrtve pada na velikosrpski politiku. Ovo tjera Ferahta da pada u krilo talijanskog i njemačkog fašizma sa gomilom zločina dok ne biva ubijen od Adilja na Kosovu…

Majo, kad je bio mali volio je da uradi tetovažu kao one koje je gledao na rukama marinaca i Maljinih radnika. Koliko je puta zamišljao figure jednog aviona na tetovaži svoje ruke. Ali nikada nije imao smjelosti jer nije mogao izdržati ubadanje vrha igle. Kad je bio u partizane tetovirao je granatu koja je eksplodirala u blizini njegovog borbenog položaja. Povrjemeno je gledao tu tetovažu i sa osmijehom i žaljenjem a skoro i sa suzama sjećao se svog djetinjstva… Lov je danas bio mali. Ali drugi lov, onaj koji me održava ovako među ovim ljudima, bijaše mnogo bogat sa raznim epizodama iz Rata, sa pejzažima, sa tipovima također. Posebno mi je ostavio dojam priča jednog lovca o teškom, tragičnom i istovrjemeno heroj-

skom životu jednog seljaka, život koji meni izgleda tipično đirokastritski. Kod čovjeka o kome su mi govorili, miješa se bistrina i strogost, mirnoća i životna uzburkanija, kompromise, nepokolebljivost, fanatizam i velikodušnost, epizam i tragičnost. To je povijest jednog seljaka koji je dostigao starost od 90 godina:

Ženio se tri puta i imao je veliku obitelj od tri poroda. Jedan mu je brat umro prije Rata. Drugi mu je brat postao balista, dok se njegova kćer milovala sa balistima. On je dušom i tijelom bio za Narodno Oslobodilačku Borbu, zato nije podnosio ni stav svoga brata ni nisko ponašanje svoje bratanice. Nekoliko puta se obratio riječima i prijetnjama da otac i kćer promijene put, ali ga oni ne poslušaše. Ustao je da svojom rukom ubije brata balistu i da silom povuče njegovu kćer. Ali mu žena nije dozvolila da ubije brata, zbog toga je informirala djevera o opasnosti koja mu prijeti. Tako da on nije zatekao brata balistu ali je našao bratanicu u takvom stanju da mu je skočio tlak i ubio ju je. Uhapsili su ga. U Beratskom zatvoru ga osudiše smrtnom kaznom na vješala. Iz obitelji su platili, ali su uspjeli samo da mu zamijene vješanje strijeljanjem. U zatvoru se povezao više sa komunistima i ušao je u njihovu djelatnost na spašavanje drugova osuđenih na smrt. I uspjeli su da nekoliko političkih zatvorenika spase nedozvoljavajući im da ih odvedu na streljanje. Za Margaritu i Kristaća Tutuljanija prevariše ih govoreći da ih odvode samo na ispitivanje. Jednom su se svi zatvorenici digli i stotine njih lupajući sa nanulama utjeraše strah revolta i ustanka Talijanima i zatvorskim čuvarima. Jednim podzemnim kanalom spašeno je više političkih zatvorenika. Shvaćajući da za fašiste nije predstavljao opasnost nije izašao sa njima, ali su ga oslobodili samo nakon prvog oslobođenja Berata, koji nije mnogo kasnio. Čim je izašao iz zatvora prišao je partizanima i započeo junačku borbu zajedno sa njima. U jednoj borbi zarobiše i njegovog vrata balistu. Tražio je da ga kao izdajnika, ubije svojom rukom. Nisu mu dali ali su ga stavili u plotunu likvidacije. Nije htio da ga vidi ni mrtvog zato se povukao malo na stranu, ali je kratko ostao. Usamljen obuzeše ga lijepa sjećanja iz njegovog i djetinjstva svoga brata. Ušao je među drugove. I poslije Oslobođenja je tako živio od rada i junaštva. Kada

su ga odlikovali rekao je da u svom životu pamti dvije velike radosti: kada je oženio prvog sina i sada kada ga odlikuju.

Jedna žena iz jednog sela Ljaberije bila je prinuđena da postavi ručak jednoj njemačkoj jedinici koja je iznenada upala u dom. Spremajući kruh, razmišljala je šta da uradi kako bi im se osvetila… Pogled joj je pao na oružje postavljeno u obliku piramide ispred vrata sobe gdje su zasjeli. Dala je znak dvema malim kćerima da se udalje od doma i kada su gladni Nijemci počeli jesti nemisleći o onoj "izgubljenoj seljanki" ona je otela oružje i krenula uz potok kod partizana. Seljaci su joj odmah otišli u pomoć. Nijemci joj zapališe dom".

U 1973 godini Jakov Xoxa je otišao u Balš. Tamo je od naftaša i drugih ljudi skupljao životni materijal za roman " Crna krv". U jednoj kasnijoj bilježnici naslov romana bio je "Crno zlato". U bilješkama koje je vodio od 1967-1978 o romanu "Crno zlato" napisao je nekoliko stranica. Kao ilustraciju izdvojit ćemo jedan fragment: " Ja sam tražio povijest, oni su tražili naftu i jednog dana smo se sreli kod eruptivnog bunara C12. Njih je bilo mnogo, radnika, inženjera, liječnika, medicinskih sestara, vatrogasaca, zadrugara, mladih školaraca. Među njima i nekoliko Heroja Socijalističkog Rada.

Svi zajedno rade kolosalni, herojski posao o zatvaranju ovog bunara koji je iznenada izbio i koji iz svoje utrobe jakim mlazom izbacuje gas, benzin i dr. Oni su zauzeti njihovim poslovima, uzbuđeni su i pod velikim pritiskom. Nije im palo napamet za oživotvorenje njihovog djela u umjetnost, zato i ne pitaju za nas pisce. Kada prođe izvjesno vrijeme, reći će zatim kako se desilo da ne piše nitko od pisaca ništa, zaboravljajući da su nas oni najprije zaboravili. Oni zauzeti njihovim poslovima a ne njihovom slavom, zaboraviše nas. Mi koji smo u obavezi da budućnosti ostavimo ne samo istine o prošlosti ali i (i pogotovu) današnjici, nismo ih zaboravili. Po narudžbi sam obezbedio dozvolu za ulazak i tako se dogodilo da sam imao sreću da se nađem kod grla bunara prije uspješnog stavljanja pokera (hermetizirajuće sredstvo) i njegovo spuštanje do dna. Bilo je nečeg što neću nikada zaboraviti, obijeđen sam da i poslije mnogo godina, dovoljno je da zatvorim oči i da

ponovo vidim kao na živom dokumentarcu sve; bunar u njegovom veličanstvenom slijepom divljanju i zadivljujuću ljudsku volju koja ga je zaustavila. Bio je jedan od onih događaja koji čovjek ne može da zaboravi, jedan od događaja gdje je pisac zadovoljan šta je bio prisutan, jedan od događaja koji svakodnevnici daju razmjere imaginacije izvanrednosti, jedan od onih događaja gdje heroizam možeš opipati rukom, gdje je heroizam toliko izdvojen i opći, da ti se čini da si i ti osobno jedan heroj!...

29 kolovoza 1977 godine na desetine autobusa uzimaju kondenziran benzin na površini (skupljen na jame) i odnose ga u rafineriju. Jedan čist mlaz curi iz grla bunara na jamu. Drugi mlazovi krenuli su strminom i skupljaju se formirajući tako mnogo drugih jama. Svo stanovništvo okolnih sela budno čuvaju i danju i noću. Dovoljna je i najmanja nepažnja, jedna iskra i…Mladi obučeni u vojnim odjelima i sa puškama o ramenu ne udaljavaju se od stražarskih mjesta oko bunara…

6 rujan 1977 godine Žene naftaša pišu pismo u kome pozdravljaju njihove muževe na frontu bunara C12. U ovom pismu obećavaju da će da nastave rad, uspjehe njihovih muževa. Ove žene junakinje zahtijevaju, da ako bude potrebe, da će i one učestvovati zajedno sa djecom u radovima za blokiranje bunara…

9 rujna 1977 U 2 sata bunar je imao jedan jak tuš izbijanja poslije normalnog curenja … Ljudi su radili po kiši i na ubitačnom gasu. Pored grla bunara stojeći obavljaju operativnu konsultaciju, koja podsjeća na one sportske (košarkašku rukometnu), samo bez onih karakterističnih protestujućih gestova igrača. Protivi se samo čudovište, jer tako sada izgleda bunar sa onim jakim tuševima. On ne vrši konsultacije, već nastavlja i dalje slobodno (iako ne opasan) da ispumpala svoj tlak sabijen stoljećima po domarima i jamama zemlje.

Kakvo jako gušenje! Ljudi su zatvorili uši sa vatom, oči sa novčarima, usta sa maskama za oksigen. Ne čuje se ništa drugo osim oluje bunara. Ljudi obavještavaju jedan drugog bacajući im kamenje pred nogama. Neko da bi obavijestio brigadira bušenja, bacio mu je kamen na šljem, a ovaj se hitro i zbunjeno okreće i svi su se nasmiješili. I u takvoj atmosferi ljudi znaju da se nasmiju i da čine humor.

Naftaši iz okoline i oni prijeko rijeke V. , i oni koji sjede i promatraju šta se dešava, očekuju sa nestrpljenjem zapečaćenje bunara i da šire ovu veliku radosnu vijest…Koliko je teško onima koji rade kod grla bunara: na koži im se stvaraju naslage gasa, naslage martića, nafte i soli. Kod bunara na otvorenom djelu izbija vrućina, gdje se kvasi od vode smrzava od hladnoće!

U bajkama se kaže da je nekada kamenje padalo sa neba. Kod bunara sa neba padaju parčadi leda , benzina. Svuda niču ledeni stalagmiti. Čudan led, izvanredan, ne od vode već od benzina. Led koji ima miris goriva. Jedan oduševljeni sklad prirode i tehnike….”

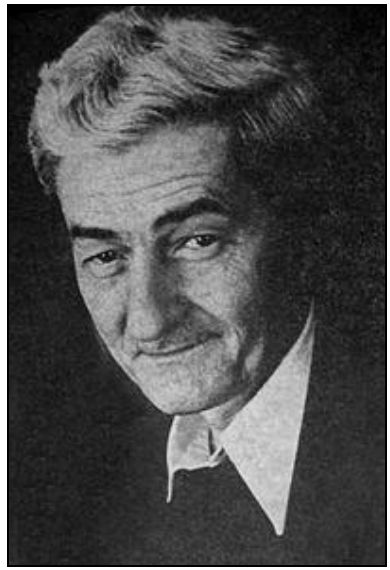
Životopis romana Jakova Xoxe nije moguće kompletirati samo zapisima koje je ostavio pisac, ili pak od ukupne građe, gdje spadaju i književna djela, koja su bila i jesu predmet znanstvene studije književnosti. Iskazi njegovih suvrjemenika i ljudi sa kojima je živio i komunicirao pjesnik, dopunjuju razne aspekte povijesti stvaralaštva.

Književni prototipovi, ljudi koji su se izdvojili od postojeće životne stvarnosti, koji sadrže u sebi određene karakteristike određenih staleža u društvu i koje je pisac odabrao da prema njihovom primjeru, vršeći umjetnička općenja, stvori književne likove, obuhvaćaju se u povijesti stvaranja književnog djela. Pisac ne zaboravlja likove. Xoxa je pisao: " I kada ostavim posao, i izgleda kao da odmaram, likovi ga ne ostavljaju na miru i pamet mu radi stalno, stalno…". Jednom drugom prilikom kada je Jakovu postavljeno pitanje: " Čudno!...kako ti sjediš ovdje sam?! (U Pojanu – I.Š.), pisac je odgovorio " Sam"…Uh koliko ljudi ja imam oko mene i u meni…"

Apollonia

Povijest stvaranja književnog djela je jedan fragment životopisa pisca. Autobiografija književnog stvaraoca sadrži u sebi i svo književno stvaralaštvo. Životopis pisca Jakova Xoxea i njegovih romana je veoma bogat i interesantan, on je pisan…ali je ostao nedovršen.

Anton Pashku (1937-1995

Vepra letrare:
Tregime, Jeta e Re, Prishtinë, 1961.
Nji pjesë e lindjes, tregime, Rilindja, Prishtinë, 1965.
Kulla, tregime, Rilindja, Prishtinë, 1968.
Sinkopa, dramë, Rilindja, Prishtinë, 1969.
Oh, roman, Rilindja, Prishtinë, 71.
Kjasina, tregime të zgjedhura, Rilindja, Prishtinë, 1973.
Gof, dramë, Rilindja, Prishtinë, 1976.
Lutjet e mbrëmjes, tregime të zgjedhura, Rilindja, Prishtinë. 1978.
Oh, roman, botimi i dytë, Rilindja, Prishtinë, 1979.
Tragjedi moderne, drama, Rilindja, Prishtinë,1982.
Vepra të përmbledhura: (1. Tregime fantastike, 2. Tragjedi moderne, 3. Oh), Rilindja, Prishtinë, 1986.
Fièvre, traduit de l'albanais par Eqrem Basha et Christiane Montecot, Petite Véhicule, Paris, 2000.
Fièvre, traduit de l'albanais par Eqrem Basha et Christiane Montecot, L'espace d'un instant, Paris, 2003.
Tregime, Camaj-Pipa, Shkodër, 2003.

PROSTOR I VRIJEME U ROMANIMA "HRONIKA NA KAMENU" I „STVARI GLUPOSTI"

Ismailj Kadare u tri prozna djela: *Grad juga* (1967), *Hronika na kamenu* (1971) i *Stvar gluposti* (2005) obrađuje temu rodnog mjesta i evocira vrijeme djetinjstva provedeno u Đirokastru. U jednoj anketi objavljenoj u listu *Le monde* (1978), autor je izrazio mišljenje: „Htio ili ne, pisac se na početku bazira na svoj dom i na svoju domovinu. Mnogo teže mogu osjećati sebe kao univerzalnog pisca da nisam najprije nacionalni pisac"[25]. Dakle, književni početci Kadarea se vezuju za rodno mjesto. Lik prvog pokušaja nedovršenog romana je jedan gospodar Đirokastre, koji je „tjerao heroja da gađa strijelom jabuku na glavi njegovog sina..." U kratkim pričama *Izgubljena sjećanja*, (1995), mladi pisac, tijekom studijskog rada u Moskvi, „ utopio se u mikrokozmosu sovjetske književnosti. Ambijent istoka je prisutan i u prvom romanu *Grad bez reklama* (1959), u kasnijoj prozi *Kronika Hankonata* (1976), u priči (1990), u poeziji *Djetinjstvo, Stari bioskop* i dr.

U književnom opusu (Kadarea: u poeziji, u priči, noveli, u romanima kao i u drugim diskurzivnim radovima), koncepti prostor i vrijeme su učestalo prisutni i u funkciji su sveopćeg umjetničkog ostvarenja književnih djela. Neki umjetnički radovi i neka posebna izdanja, kao što su: *Vrijeme* (pjesnička zbirka), Moje stoljeće, U vrijeme kada sam te volio, *Vrijeme naroda, Vrijeme na svijetu, Nedo-*

[25] Shaip Beqiri, Sfida e gjeniut, "Buzuku", Prishtinë, 1991, f. 82.

voljno vrijeme, Vrijeme pisanja (priče, novele i opisivanja), *Hronika na kamenu, Tvrđava, Slomljeni travanj, Velika zima, Naopaka godina, Barbarsko doba-vrijeme* i dr. riječ vrijeme, ili riječi koje označavaju vrijeme, epohu i dr. obuhvaćene su u njihovim naslovima. (*Dosadno doba na Olimpu* drama), *Noć sa mjesečinom* i dr. Proza Kadarea svu naraciju bazira na vrijeme i na prostor. Nisu slučajni i naslovi *Prekovrjemenim pričama, Priče dana koji se gasio, Trovrjemeni ispovijed, Vrijeme pisanja, Vrijeme novca, Vrijeme ljubavi.*

Tijekom kompleksnog stvaralačkog procesa u prozi pisac istražuje raznovrsne teme za obradu, bira poznate povijesne događaje, i one koje zamišlja. Sve te događaje smještava u odgovarajući prostor i vrijeme, onako kako to zahtijeva subjekt djela. Postupanje likova također se povezuje s odriješenim ambijentima i s različitim vrjemenskim okolnostima. Prostor i vrijeme imaju veliki značaj za oformljenost romana kao umjetničke realnosti, ali i kao figure u okviru književne poetike romana. Prava analiza romana svakako obuhvata teorijske, povijesne i književne koncepte književne kritike.

U bogatoj literaturi književne znanosti, u kojoj se tretiraju problemi književnog stvaralaštva, obuhvaćaju se nekoliko posebnih izdanja a također i mnogo objavljenih radova u književnoj periodici. Da bi smo opravdali ovu procjenu dat ćemo teorijsku definiciju koncepata *prostor i vrijeme*

Tekst na francuskom jeziku ilusrira ovaj sadržaj:

„Tout récit rapporte des événements en les inscrivant dans un cadre spatio-temporel. L'intrigue s'inscrit dans la durée à travers les passages narratifs; les passages descriptifs l'inscrivent dans l'espace.

L'espace Un roman peut présenter un espace ouvert et des lieux diversifiés ou bien un espace restreint et un lieu unique. L'espace donne un sens au roman. On cherchera à définir la fonction des différents lieux dans le roman en établissant par exemple un réseau d'oppositions.

Les choix effectués par un auteur peuvent offrir de nombreux aspects symboliques. Un lieu, par exemple, peut symboliser enfermement; une période comme la nuit peut signifier l'angoisse; une

saison la tristesse ou le bonheur. Cette période, cette sakson peuvent refléter l'état d'esprit du héros.

Le temps:

Unroman peut s'inscrire de façon très précise dans une epoque, comme presque tous les romans historiques; ou bien accorder au contexte historique une place secondaire (c'est le cas, par exemple, de certains romans psychologiques).

Voir ce qu'est un roman historique.

Étudier le temps dans un roman conduit à évaluer la durée des événements rapportés. Cette durée peut être brève ou au contraire étendue.

Une narration ne rapporte pas toujours les faits dans leur déroulement chronologique. L'ordre de succession des événements peut s'interrompre pour laisser place à un « retour en arrière». Lorsqu'une période de temps n'est pas racontée, on dit qu'il y a ellipse dans le récit . L'ellipse met en valeur le fait qui la suit en attirant l'attention du lecteur.

La temporalité dans le roman dépend également de la vitesse du récit. Il est important de mettre en relation la durée de la fiction et la longueur de la narration. Une longue période peut être racontée en quelques mots. Au contraire, une rencontre de quelques minutes peut donner lieu à une narration de plusieurs pages. Ces variations suggèrent une hiérarchie dans les faits et donnent au roman son rythme proper.[26]

Koncepti vrjemena i prostora u književnosti bude radoznalost pisaca jer „ ne samo da je književnost smještena u vrijeme, već se i gradi s vrjemenom...“. Kadare poznaje dobro pojmove i koncepte o vrjemenu. On piše: „Pitanje vrjemena. Korištenje vrjemena u književnosti, kako s događa sa većinom pisaca, intrigiralo me je duže vrijeme. Kad god sam se s njim susretao povlačio sam se sam u sebe, u onoj mjeri kao kad, mlad dječak osjećajan, pokazuje se u svakom trenu pažljiv, kada u njegovoj blizini osjeti prisustvo lijepe djevojke.

[26] http://www.espacefrancais.com/roman/espace_temps.html (15.03.20140

Na stotine kazivanja, maksima i paradoksa koje sam pročitao o njoj, jedna je koju ne mogu zaboraviti: Aristotelova izreka po kojoj se mi i vrijeme nalazimo u onom odnosu u kome se nalaze dva kotača koji se okreću različitim brzinama. Na ovaj način, mi smo mogli ostaviti iza sebe jedan događaj (npr. Trojanski rat) onoliko kao da ga možemo i dalje imati pred sobom...Kada se govori o novijim tehnikama pisanja, pogotovo o korištenju vrjemena, imam dojam da se zaboravlja da je mnogo toga korišteno i ranije.

Premještanje vrjemena, njegovo naopako postavljanje nalazimo i u Homera kada opisuje smrt Hektora“[27]. Pisac je svjestan da postoji objektivno i subjektivno vrijeme. Vrijeme procesa stvaranja djela, vanjske okolnosti određene epohe kao i drugi faktori koji imaju utjecaja. „Vrijeme podnosi svoje zahtjeve“ i pisac je na usuprot njima.

Prostor i vrijeme za pisca nisu ograničeni. „Ja sam sam stvarao nešto, tvrdi Kadare, što nimalo nije balzačko. Ne radi se o posebnom već o veoma širokom prostoru. Ne postoji jedinstvo vrjemena, ono je vertikalno povezano s dubinom stoljeća. Stvorio sam neku vrstu veoma dubokog carstva (više od dvije tisuće godina) i jako široko. Koncepcija vrjemena i prostora nije istovrsno u modernim romanima. „Osnovni posao pisca, nastavlja Kadare, jest da gradi vrijeme, da ga prati i da učini da ono teče u jednom labirintu“. Ovo je njegova protiv opravdana oklada: da gradi unutar svojih stranica jedan oblik vječnosti i ne uzalud jedan dio njegovih knjiga govore o zdanjima od kamena, materijala kao simbola besmrtnosti: grad na kamenu, piramida, most, palača, kineski zid”.[28]

Bazirajući se na svom originalnom stvaralaštvu, ali i na iskustvu svjetske književnosti, izražava uvjerenje da se “Prelijetanje vrjemena i prostora, različitih ljudskih sudbina, povijesti, geografija, tretirano je od raznih autora, znači da je književnost živi organizam koji odgovara ljudskome životu u svim dimenzijama. Tako, ja mislim, da je nešto prirodno za književnost da ima takvu polifoniju”.[29]

[27] Ismail kadare, Ftesë në studio, Tiranë, 1990, f. 169-170.

[28] Ismail Kadare, Vepra Vëllimi i parë, “Fayard”, Paris, 1993,f. 38.

[29] Shaip Beqiri, Sfida e gjeniut, “Buzuku”, Prishtinë, 1991f. 127.

Dob djetinjstva Ismailja Kadarea, koje je, s umjetničkom invencijom, predstavljeno u književnim djelima, obuhvaća godine dječje igre, one iz Drugog svjetskog rata, prvu poslijeratnu dekadu i vrijeme njegova književnog početka..

U studiji "Uopćeno (univerzalno) predstavljanje Baškima Kučukija" piše o više vrjemenu/ vise razumijevanju u djelu Ismailja Kadarea, o slomu vrjemena, odnosno o načinima njezina metaforizma u cijeloj njegovoj prozi.[30]

KRONIKA NA KAMENU IZ DJETINSTVA

Povijest stvaranja romana *Kronika na kamenu* Ismailja Kadarea, posebno je poglavlje životopisa pisca, koje se otvara na početak književnog stvaralaštva i traje do izdavanja djela 1971. godine. Albanske čitatelje a poslije prijevoda na strane jezike i vanjske čitaoce zapanjilo je ovo književno ostvarenje s kojim je tada zabilježen najveći stupanj modernog romana u suvremenoj albanskoj književnosti. Književna kritika je također visoko ocijenila ovu Kada-

[30] Bashkim Kuçuku, "Kadare në gjuhët e botës", "Onufri", Tiranë, 2000, f. 13.

reovu prozu, uspoređujući ovog pisca s najpoznatijim svjetskim romansijerima.

Upoznavanja koja je dao sam pisac o nastojanju ovog djela zadovoljavaju znatiželju čitalaca, da bolje upozna stvaralački put stvaralaštva ovog autora s njegova svjetskom slavom. Stvaralački proces je za svako djelo kompleksan, i o njemu je pisao i Ismailj Kadara u djelu: „Poziv u studio“: „ Ima djela koja se rađaju i završavaju na normalnom putu, tako što ima i drugih koja kako bi završno stasala prelaze u dvije ili tri faze. U ovom slučaju, ona ustvari sliče na sadnice, da prije nego što postanu prave biljke treba da slijede jedno ili više premještanja.“[31]

Ismailj Kadare književno stvaralaštvo počinje poezijom u dvanaestoj godina života. Prva zbirka sa pjesmama nosi naziv *Dječačka nadahnuća* (1954). Koje je prvo prozno djelo Ismailja Kadara? Često se postavlja ovo pitanje i točan odgovor je dao sam Ismailj Kadare: „ Kada bih rekao da je moja prva proza bio roman *Kronika na kamenu*, to bi bilo koliko točno, toliko netočno. Točno, jer dijelove ovog romana sam napisao prije drugih romana, ali netočno bi bilo jer su to bili sami dijelovi, tj. sadnice. *General mrtve vojske* i *Tvrđava*, dva moja oštra romana, nisu imali teškoća da odgurnuti i brutalno zauzeti mjesto krhkoj kronici iz djetinjstva. Sadnica romana *Kronika na kamenu* bila je priča *Južni grad*, ali i on je imao neku prethodnu sadnicu, priču *Veliki aeroplan.*

Ponekad prve sadnice romana mogu biti kraće proze s pjesmama, dakle ima slučajeva, da onako kako se zamišljaja izlazak žene od Adamovog rebra, da jedno djelo ima porijeklo od paragrafa nekog drugog djela“. Priča o velikom aeroplanu kao sadržaj je ušla u zbirci priča *Južni grad*, koja je izdata u Tirani 1967. a u Prištini 1971. godine. Poslije izdavanja romana *Kronika na kamenu* u razgovoru za list *Nëndo*ri (Studeni), Ismailj Kadare je izrazio neka mišljenja o svojim romanima, posebno za kroniku djetinjstva. Na

[31] Ismail Kadare, "Ftesë në studio", “ Onufri”,Tiranë, 1990,f. 141.

pitanje „Kakvu zajedničku ideju treba pronaći čitatelj u tvojim romanima?[32]

„Pet pitanja Ismailju Kadareu o romanima“, „Studeni“, Tirana, 1972, br.1,str.51-53.Videti i *Bota e re* Nov život“,Priština,1972,br.1, str.190-192. Koji aspekti i koje ideje su Vas povukle i + nastavljaju da vas vući još više? Kakve njihove elemente namjeravate razvijate dalje u budućim djelima. Ismailj Kadare je odgovorio: „ Općenito uzevši, književno djelo je jedan dokaz o vrjemenu i o narodu. Ovo je dokaz sasvim polako, sa mnogo muka od čitavih generacija pisaca. Ja sam se godinama reokupirao s nekim idejama koje su vezane za sudbinu naroda, nacije, države i naše revolucije, u raznim razdobljima njegova postojanja. Postoje neki vrhunski elementi, neki dinamični preokreti, gdje je u potpunosti razložena bit prirode naroda. Ovi elementi zasigurno ne čine njegovu povijest, ali i pored toga oni dokazuju i potvrđuju mnogo. Računao bih sebe mnogo sretnijim da sam mogao dati bar jedan dokaz za njih, prirodno, jedan dokaz koji će koristiti.“

Na slijedeće pitanje: „Vaš posljednji roman *Kronika na kamenu* praktično je prerada *Južnog grada*. Prerada je jedna od karakteristika vašeg načina stvaranja. Kakva je razlika između ova dva djela, kakve ideje i njihove vrijednosti razlikuju posljednje djelo od prvog? Smatrate li da je kritika mogla evidentirati bitne strane vašeg zadnjeg djela? Kadare je odgovorio:

„ Prirodno da ima mnogo razlika između dva djela. Ali je glavna razlika da je priča lirska, dok je roman više epika. Doze jedne priče sa manje-više tradicionalne obojenosti o djetinjstvu u *Južnom gradu*, su smanjene u korist jednog više epskog mozaika, oštrijeg i kontemporanskog u *Kronika u kamenu*.

Kritika uopće je evidentirala mnogo bitnih strana onoga što sam htio reći u ovom romanu. Bilo je slučaja da je ona istakla stvari koji ne postoje. Ja se ne slažem s tezom da pisci ni sami ne znanju u potpunosti koliko su stvari rekli u svojim djelima. Književno djelo je

[32] "Pesë pyetje ISMAIL KADARESË për romanet", "Nëntori", Tiranë, 1972,nr. 1, f. 51-53, Shih edhe "Jeta e re", Prishtinë, 1972,nr. 1, f. 190-192

u potpunosti svjestan proizvod a ne enigmatsko nadahnuće, koje je sišlo s nepoznatih sfera“.

Ispovijed o povijesti nastajanja romana *Kronika na kamenu* objavljen je 1974. godine s naslovom *Teška kronika*. Ismail Kadare je pisao: „Roman *Kronika na kamenu* sam napisao u jednom dugom vrjemenskom razdoblju. Možda bi točnije bilo da umjesto riječi „napisao “ kažem „ sakupljao sam“. Ustvari, uvijek sam imao dojam da je ovaj roman uvijek bio negdje blizu ili dalje od mene, sa strane ili nasuprot i meni nije trebalo drugo uraditi „već samo da skupim“ to kao što se nešto skuplja razbacano oko sebe. Ali „da skupljaš“, ovo je samo jedan izgovor. Nema opasnije zamke za jednog pisca od iluzije da djela, čije je događaje doživio, može lako napisati. Ustvari, često se događa obrnuto. Ova vrsta djela počinju s entuzijazmom, ali neočekivano, na sred ceste, konstatiraš sa zaleđenom krvlju, da djelo počinje gubiti težinu i da se polagano počinje da se topi, dok na kraju shvatiš da nemaš književno djelo, već su to događaji tvoga života s kojima ti ostaješ sam oči u oči.

Međutim, nisam bio savjestan u ovome, osjećao sam mučninu da se i meni može dogoditi s romanom u kome ću opisivati mjesta, događaje i ljude koje sam poznavao i koji su me voljeli. Početak ovog romana[33], ili da budem točan, samo jedna njegova fraza (ima fraza da i pored ovoga, zbog različitih razloga su kao (Ismailj Kadare, *Teška kronika*, „Studeni“,Tirana,1974, br.10, str.12) lokomotive koje vuku za sobom cijelo djelo, rodilo se mnogo godina ranije nego što ću napisati djelo, u vrijeme kad sam bio student i kada mi nije palo na pamet da ću jednog dana pisati romane. Ovo se dogodilo jednog zimskog popodneva u selu Peredjelkino, gdje smo zajedno s drugovima iz Instituta išli na skijanje. Ne sjećam se dobro kako je krenuo razgovor, ali se zna da nema prirodnije stvari za jedno društvo različitih pripadnosti (nacionalnosti) nego razgovor o rodnom gradu. Govorilo se o izvanrednim gradovima, uljepšanim od čežnje odvojenosti, o gradovima s čudnovatim suncem ili mjesecom, sa zelenilom, jezerima i mostovima koji se noću dižu kao duhovi. Kada je na mene došao red, ja rekoh, da koliko god vam bude izgledalo nevjerojatnim, ja sam stvarno bio iz jednog nevjerojatnog grada, na kome ako si pijan i padneš na cesti, umjesto da padneš u jarak, možeš pasti na kavez, umjesto da padneš u jarak, možeš pasti na krov druge kuće. Svi su se nasmijali i da me ne bi nazvali lažovom, rekoše mi da sam maštalac. Za moju sreću među njima bio je jedan grčki pisac, koji poslije sloma grčkih partizana u Gramosu, bio je jedno vrijeme na liječenje u Đirokastru. On je potvrdio moje riječi i još je i dodao da je za njega bilo jedno od nezaboravnih sjećanja njegov prvi susret sa Đirokastrom. Bili smo godinama po šumama, reče on, i zamislite da prvi poslije toliko dugog vrjemena vidimo grad koji je sličio na bajku. Ako je tako, kako je moguće da ti nisi napisao ništa o ovom gradu reče jedan Letonac. Nije bilo jasno kome je ovo pitanje upućeno, meni ili Grku, ali na moje iznenađenje grk reče: „odakle ti znaš da nisam pisao?“ Hm, rekoh ja u sebi. Grk je pisao o njemu, a meni i nije palo na pamet o tome. Jedna čežnja pomiješana sa osjećanjem krivice, kao što se to obično događa u ovim prilikama, napuniše

[33] Ismail Kadare, "Kronikë e vështirë", "Nëntori", Tiranë,1974,nr, 10,f. 12

me neočekivano kao kad netko iznenada otvara zavjesu, pojaviše mi se iznenađujućom jasnoćom grupa starica, koje sjede poređane na dugačkim minderima „velike odaje“(nekada posebna prostorija za goste kod Albanaca) u mojoj kući. Bile su još tu, više godina, sa fildžanom (šoljom) kave na jednoj i sa dvogledom na drugoj ruci (u mnogim kućama u ovom gradu je bio običaj da staricama- gošćama pored kave daju i dvogledi, kako bi pogledale okolne pejzaže). Sjećam se uvijek njihovih riječi i često sam u sebi govorio: kako je moguće da je proteklo toliko vrjemena da sam pročitao toliko knjiga i da sam vidio toliko mjesta, ali i pored toga, te se riječi ne obezvrjeđuju, nasuprot tomu, one kat-kad sijaju novim sjajem. Da ovo nije bio osjećaj sentimentalizma ili osjećaj ishlapjelosti ? Vrjemenom mi je bilo jasno da se nije radilo o sentimentalizmu ili ishlapjelosti. U onim staricama je stvarno bilo nečeg memorijalnog. Ono (malo riječi gdje nisam mogao naći nikada ni traga sintaktičke pogrješke, odnos između stvarnog i nestvarnog u razgovorima, ona nad slojna legenda na dokazima, ona suverenost rasuđivanja svijeta, careva, republika, „Ingliza“, „Jermana“, prve Italije, druge Italije, prve Grčke, druge Grčke, ta hladnokrvnost pred teškoćama , onaj duh generaliteta, ta sposobnost da se odvoje od sadašnjosti i vide događaje s visine (je izgledalo da one idu tako daleko, do granica smrti, kako bi odatle rasuđivale o svijetu), one su sve ovo radile pred mojim očima kao kor antičkih tragedija. Što sam više saznao o tajnama zanata pisanja, toliko mi je izgledalo da sam imao sreće što sam se rodio u tom gradu, koji je bio više nego čudesan, u kome sam slušao prvi komentar o svijetu od onih pametnih žena obučenih u crno, sa fildžanima i dvogledima u rukama. Uvijek mi se činilo da ti razgovori nisu bili samo informacija o svijetu. O meni, koji ću se kasnije baviti zanatom pisanja, to je prije svega bila umjetnost u obožavanje, stil.

Možda nekome izgleda da pretjerujem (što se ne isključuje) ali ovdje ću zabilježiti, da kada sam počeo pisati kroniku ovog grada, nijednom se nisam uzbudio da pišući roman s elementima autobiografije mog djetinjstva, ja sam, htio ili ne konkurirao desetinama pa možda i stotinama piscima svijeta koji su učinili istu stvar. Ovo me nije zastrašilo. Jedina stvar koja me je plašila bile su One koje su umrle, povrjemeno sam tijekom rada govorio u sebi, One su umrle i

nikada neće saznati što ja pišem na ovim papirima. I tako, papir za papirom, poglavlje za poglavljem, savršen ali istovrjemeno i teroriziran od njihova siječanja, ja sam uspio napisati kroniku grada u kome sam se rodio, čudnovatim gradom, kada ako budem bio, kada padneš na cesti, umjesto da padneš u jarak, možeš pasti na krovu neke druge kuće.“

Tu je Ismailj Kadare završio ovaj ispovijed o stvaranju romana i nastavio u citiranom djelu *Poziv u studio* i dodao: „Ovo je bio zapis. Grk koji se spominje u njemu je pjesnik Petros Anteos, čiji sam portret opširnije obradio kod „ Mrak božanstava stepe“, a Letonez je pjesnik Jeronim Stulpenz, također lik „Mraka“. Ima jedna posebna veza ova dva romana, svaki nastao u daljini, ali sa suprotnim smjerom. Kronika je zamišljena *tamo* za *ovdašnje* događaje i za likove, a “Mrak“ je *nastao ovdje za vanjski svijet.* Možda nije slučajno da su jedine autobiografske stvari o kojima sam pisao imale kao element ravnoteže ovu razmjeru udaljenosti“. Ismailj Kadare je u tančine pisao o aspektima stvaranja drugih djela počevši od okolnosti pisanja romana „General mrtve vojske“ do „Koncert na kraju zime“ (1988). Sigurno on nije ostavio na stranu ni djelo “Eskil, ovaj veliki gubitnik” (1990), jer je više puta govorio i za ovaj njegov esejistički rad. Prozi “Kronika na kamenu” se autor vratio još jednom drugom prilikom , kad je pisao povijest o obitelji i o kući rođenja.

“ U *Kronici na kamenu* opisao sam detaljno kuću rođenja, ili točnije njen sjeverni dio gdje smo mi stanovali.. Spadala je u one kuće Đirokastre, koje, kao i čovjek koji ima jedan dio osakaćenog tijela, jedan im je dio bio obrušen. To je bio njen južni dio. Tako sam je uvijek pamtio: nekoliko zidova iznad mosta koji je služio za prijelaz za katoličko naselje, zatim je bio jedan napušteni dio jer nije bio siguran za stanovanje, onda dio na kome je stanovao jedan drugi Kadare i na kraju naš dio.

Kad sam bio mali izgledalo mi je normalno da se kuće izgrađuju tako: na nekim ostatcima zidina, s nekim izbijenim trnjem, drugim riječima ni od ničega. Zatim su zidovi polako dizali glave, sve se skupljalo i zatezalo do napuštenog dijela ali koje je i dalje bilo zastrašujuće. Nadalje je krenula gradnja prave kuće koja je jačala, završavala se dok nije stizala do našeg sjevernog dijela. Bio sam

obijeđen da je to bio najsavršeniji dio cijele građevine, ne zato što je bio dalje od opasnosti i ne zbog prostorija sa puno svijetlosti na trećem katu, nego za njezin podzemni dio. To je ustvari bio moj ponos, moj užas i moja radost.

Sastojala se od dva kuba vezanih jedan s drugim, manji i veći , a koje su se u mojoj svijesti raslojavale kao "Velika Gospa" i "Mala Gospa". Ali vijenac podzemnog dijela bila je velika lokva vode: Hades naše kuće. Kad sam rekao amo-tamo, jer dva kuba, pogotovu lokva vode, možda veća od gradske biblioteke, izrodile su me kao pisca (ovo i da nije potpuno točno, ima jednu veliku istinu).

Od ponora u kome je bila, lokva je razbuktavala moju zamisao više od vidljivih stvari. Ovo je možda dolazilo od toga što je ona uvučena u podzemlje, davala je i uzimala s nebom više nego bilo što drugo. Ona se punila od kiše, dakle od neba, tako da je ona mnogo ranije mom mozgu dala jednu tro zonski razmjer svijeta: nebo, podzemlje i njihovo prekidanje s vremena na vreme. Ovaj prekid se događao kod cijevi za spajanje, koje je u slučaju velikih kiša otac skidao, kako bi spriječio prepunjivanje lokve.

Promatranje vode na poludjelom kosom krovu, prije nego se zatvori u onoj tamnici, slučajne njegove buke, munje koje su je napuštale, na pragu nesreće, njegova jurnjava tamo dolje, muklo stenjanje, pokušaj da probije lokvu, na kraju izlazak kao iz tamnice, ali sada već porobljena u kovama da na sraman način pere podove i posuđe, sve je to u mojim mislima davalo jednu točku gledanja, kako da kažem, vodenu, (što se očekuje od onoga koji je rođen u znaku Akvariuma), jedan dio ljudske drame.

Katkad sam uz pomoć malog zrcala slao pomalo svijetlosti, da bih otkrio nešto od njezine misterije, nisam drugo činio samo sam: *davao joj malo neba, a od nje dobivao tamu.*

Ali možda više od nje, za moje nebo, bio sam ja taj što sam imao potrebe za njezin pakao." Roman *Kronika na kamenu*, tvrdio je Kadare " je najbliže djelo s mnom, jer se ono vezuje s intimnim stvarima, sada dalekim".[34] Djelo je stvarano s izvanrednom odgovor-

[34] Ismail Kadare, "Ftesë në studio" (Vepra e cituar), f. 315-317.

nošću i ostvareno je kao kompaktna kompozicijska cjelina. Književna umjetnost Kadarea u ovom djelu je dostigla željeni stupanj savršenosti. Zasluge pisca ne samo u pisanju ovog romana, već i cijelom književnom opusu su izuzetno velike. Ismailj Kadare je svjestan za ovo, ali je i veoma skroman. U jednom razgovoru, osim što je izrekao svoj stav o stvaranju djela, istakao je zasluge naroda u čuvanju djela. " Zasluga nije bila u cjelini moja. Ona je u prvom redu bila zasluga albanskog naroda", " koji je na hiljade takvih načina, što je teško da se nabrajaju i dešifriraju, našao je putove da sačuva ovo djelo", tvrdio je Kadare.

Književno djelo *Kronika na kamenu* s ovim toliko interesantnim životopisom a posebno s visokom umjetničkom vrijednošću, afirmiralo je albansku književnost i učinio ju je poznatijom u današnjim tijekovima razvoja svjetske književnosti.

III.

S romanom *Stvari bruke*[35] Kadare se još jednom vraća djetinjstvu, događajima doživljenim u obitelji, dakle s više autobiografskog ispovijeda. Sada mnogo sigurniji, da će stvarati moderan roman s visokom umjetničkom vrijednošću…" u djetinjstvu on nalazi ključ o razumijevanju svijeta. „Svijet je lud-otkriva Kadare".[36] Predgovor, Mark Marku 46. On otkriva stvarnosti i izmišljotine jednog dalekog svijeta, ali istovremeno i bliskog. Njegova ispovijed, nezaustavni proces sa suvremenicima, s živima i sa mrtvima, sa onima koji su nekada postojali i koji su ostavili dokaze i relikte, riječi i djela, sjećanja i želje, avanture, misterije i koještarije. Roman je pisan za vrijeme boravka pisca u Ananndale on Hu, u Yorkdson (studeni-prosinac) 2004 godine. U kompozicijskom pogledu djelo je stavljeno iz devet posebnih ispovijedi koje čine jednu cjelinu, kao što su: *Mlađi ujak se sprema za samoubojstvo. Ispovjednik je dijete Ismailj Kadare, Mlađa tetka se optužuje za amoralnu, Stvar uzima u ruke*

[35] Ismail Kadare, "Çështje të marrëzisë", "Onufri", Tiranë, 2005

[36]Mark Marku, Parathënie e romanit, "Çështje të marrëzisë", Vëllimi 16, f. 86.

sekiracija, Lažan mir kod Dobata, Otac Božji se iznenada proglašava represor grčkog naroda, Dobata i Kadare, Stvar koješta, Zima počinje premlaćivanjem profesora latinskog, Nastavlja se s duhom koji se javlja, Svaka kuća osim dima ima i svoj razgovor, Božji otac bez osjećaja sigurno vidi enigma Albanije. Ali mu Bog ne da govori, Božji otac bježi. Ali ne i njegova enigma i dr. Za vrijeme pažljivog čitanja ovog romana i poslije sveopće analize djela, javljaju se razni prostori, mjesta i raznolika imenovanja s kojima se vezuju događaji, ispovijedi i evociranja povijesti i pretpovijesti. Vrijeme, kako ispada iz konkretnih formulacija u poglavljima romana, također ne obuhvaća samo period djetinjstva pisca a ne ni onu koja se tiče književnih likova. Viševremenost se prostire u vertikalnoj ravni i na drugim koordinatama.

Početna riječ za prikazivanje prostora u vrijeme kada počinje djetetova ispovijed, radoznao da upoznaje svijet koji ga okružuje, jest kuća. Njezina planimetrija je veoma dobro poznata i interesantna. Ona je s teškoćom opisana od pisca kao da je imao urbanistički plan i potrebne skice. To je kuća Božjeg oca i kuća u kojoj je rođen pisac Paljorto. "Osim grada tvrdi Kadare u tri razgovora sa francuskim istraživačem Eric Fay, "…bila je obiteljska kuća ona koja je odigrala snažnu ulogu u razvoju moje imaginacije. Kuća djetinjstva jednog pisca igra veliku ulogu. Cijela obitelj je živjela u stanu punom i prepunom anksioznošću, misterijama i neobjašnjivim stvarima. Imali smo trokatnu kuću i zimi smo živjeli samo na jednom katu, a ljeti na drugom. Unutrašnji prostor kuće pretrpjelo je čudne izmjene za vrijeme godišnjih doba. Imali smo velike i mračne sobe koje su u vrijeme rata bile pretvorene u skloništa. Velika kuća uvijek po mišljenju daje veliku proporcionalnost. Pola moje kuće je uvijek bilo pusto i tiho, dok je drugi dio brujao od galame.

"Ona je u stvari bila moj ponos, užas i moja radost".

Druge vremenske dimenzije jesu: sobe, prostorije kuće, velika lokva vode, tamnica i dr. Predstavljanje vanjskog ambijenta proširuje dani prostor: dvorište, vrt, cesta, sokak ludih, susjedstvo, škola, veličanstveni dvorac, Dvorana, grad, planine, groblja, potočić kod provalije. Današnja Albanija i ona iz proteklih stoljeća u djelu je obu-

hvaćena kao kompleksna povijest i geografija. Svijet i u jednom romanu kao što je *Stvar gluposti* je veliki. Ono se prostire u više kontinenata, od antike do danas. U europskim, azijskim, afričkim, američkim, zapadnim i istočnim državama i zemljama: Troja, Grčka, Sovjetski Savez, Švicarska, Crna Gora, Makedonija, Madžarska, Urugvaj, Izrael, Osmanlijsko Carstvo, Australija, i dr. stvaraju široke horizonte znanja i komunikacije među likovima.

U vrjemenskoj vertikali romana zamotano je sadašnje, prošlo i buduće vrijeme. Vremenska vizija je neograničena. Osnovni ispovijed, odigran uglavnom od lika, predstavlja se u nekoliko vremenskih razina, kao objektivno i kao subjektivno vreme. Prevodilac Kadareova djela na engleskom jeziku i njegov istaknuti istraživač. Kada piše o narativnom stilu pisca, vrši razliku između vrjemena kao pojma i kao gramatičke kategorije. Ispovijed je u retrospektivi, odlika modernog Kadareovog romana. U književnom tekstu da bi se prikazala potrebna vremenska razlika u različitim stupnjevima ispovijedi, koriste se funkcionalni izrazi; vrijeme Troje, vrijeme Makbeta, u vrijeme carstva, čas nostalgije, trogodišnja svađa, i dr. s kojim se obogaćuje vremenska retorika.

U književnoj kritici oslanjajući se na pojmovima *prostor i vrijeme* istaknut je univerzalni karakter romana *Kronika na kamenu* i *Stvari gluposti*. "Ova kronika nije kronika "grada od kamena". Premašujući granice jednog grada, ona u njezinim stranicama obuhvaća dramu gradova, zemalja, naroda, dakle i cijelih kontinenata stvarajući epsku atmosferu, tešku kao kamenje koje opisuje"[37].

PROCENE:

Robert Escarpit: *Roman Kadarea je važan jer prelazi i obnavlja vrstu romana o ratu…Jedan roman koji svjedoči, odličnim dokazom, o rijetkom ljudskom iskustvu*.

Alain Bosquet: *Ismailj Kadare je nesumnjivo najbogatiji pisac, najraznovrsniji u našim danima. Palača snova je najambicioznija knjiga do danas.*

[37] L` Eclaire, Nantes, 13 shkurt 1973

Eric Faye: *Djelo Kadarea je jedno od najoriginalnijih i najistaknutijih djela ovog stoljeća. Romansijer koji hvata povijest jakim šekspirijanskim dahom, povijest europske književnosti, Pariz, 1992.*

John Updike: *Kronika na kamenu nije samo kuriozitet, već fascinirajući roman, sofisticiran i ostvaren u pjesničkoj prozi.*

Bruce Bawer*: Jedan od najistaknutijih romansijera našeg vremena u cijelom svijetu i na svim jezicima.*

John Carey: *Ismailj Kadare je pisac koji stvara kartu jedne čitave kulture…On je univerzalni pisac, s tradicijom naracije, koje ima podrijetlo još od Homera.*

Dominique Fernandez: *"…kao veliki pisac…Kadare je pronašao neko romansko sredstvo za oživljavanje anksioznosti u čitatelja, što prijelazi normalno događanje: On kao virtuoz igra se s vremenom i prostorom.*

Michael Klebeerg: *Kadare je izudaran od svih valova suvremene moderne umjetnosti…Njegovo djelo, pored toga što je hrana za dušu, još toliko je i uzvišena umjetnost.*

Izdavač Fayard: *Samo veličanstveni pisac može pretvoriti običan događaj u vječan mit.*

Gilles Banderier: *Nitko ne poriče, Kadare je učinio da Albanija uđe u našu književnu zonu.*

IMIDŽ KOSOVA U ROMANIMA ISMAILJA KADAREA

Objekt istraživanja ovog rada je tretiranje teme Kosovo u romanima Ismailja Kadarea, s posebnim osvrtom na imidž Kosova u romanima *Tri elegijske pjesme za Kosovo, Svatovi su zaleđeni* i u noveli *Balada o smrti J.G:*

Ismail Kadare (1936)

Albanski svijet kao i univerzum, motive i teme koji se s njim vezuju, njegovo prisustvo u nacionalnom i univerzalnom planu, predstavlja se sa stvaralačkim dostojanstvom u 20 tomova cjelokupnih izdanja dijela ovoga pisca.

Tema Boja na Kosovu (1389) je obrađena u više literarnih djela. Ovom povijesnom događaju posvećuju se različite epske narodne pjesme. U knjizi *Pitanja u albanologiji* [38] Šaban Sinani piše o albanskoj usmenoj tradiciji i o srodnostima ovih povijesnih pjesama. Također govori i o knjizi Anna di Lellio *Kosovska borba 1989- jedan albanski ep* [39]. U bibliografiji ovoga rada obuhvaćene su i druge povijesne pjesme posvećene Kosovkom boju.

U albanskoj povijesnoj epici, ali i na drugim jezicima, ističu se mnoge pjesme posvećene Kosovskom boju. Kadare se oslanjao na ovo književno bogatstvo i u njemu je pronašao oslonac u procesu stvaranja svog romana.

U pisanoj albanskoj književnosti ova je tema prisutna u više lirskih pjesama, u poemama, u stvaranju proznog stvaralaštva (priče) i posebno u albanskom romanu. U književnom stvaralaštvu Kadarea dan je imidž o prošlosti Kosova, ali i o suvremenom Kosovu.

[38] Shaban Sinani, Pyetje në albanologji- autorë dhe teza, Tiranë 2013

[39] Anna llio, *Beteja e Kosovës 1989- një ep shqiptar",*Prishtinë, 2010

Prve imidže o Kosovu nalazimo u pjesmi 60-ih godina. U poemi *Zašto se zamišljaju ove planine*? i dr. pjesnik daje širu sliku o sudbini albanskog naroda u toku stoljeća. U pjesmi *Kosovo* (1966) daje potpuniji imidž o zemlji prilikom prvog leta avionom iznad Kosova. Pjesma počinje stihovima: *Koliko sam prolazio iznad tvoga neba, Kosovo, između teških tvojih oblaka, tvojih jecaja*". Druga pjesma *Tamo daleko na zapadu* (1968) posvećuje se gradu Đakovici.

Pjesma *Poraz Balkanaca od Turaka na Kosovu polju 1389*[40], nastala 1975, predstavlja poraz Balkanaca u Kosovskom boju u XIV. stoljeću. Bazirajući se na ovoj pjesmi , u Tirani i u Parizu, u periodu ožujak 1997- ožujak 1998, u toku oslobodilačke borbe Kosova, stvorio je djelo *Tri elegijske pjesme za Kosovo* i objavio 1998. Sa tri priče: *Stara borba, Velika Gospa i Kraljevska molitva*, na osnovi umjetničkog dara i zanata, parabolično predstavlja prošlost i aktualnost, oslobodilačku borbu Albanaca protiv osvajača hegemonističke Srbije.

Boj na Kosovu odigran 28. juna 1389. godine na Kosovom polju između osvajačke vojske Osmanlijskog Carstva, vođene od Sultana Murata, na jednoj strani i zajedničke vojske Balkanaca: Srba, Bošnjaka, Rumuna i Albanaca, pod komandom cara Lazara, na drugoj strani. Poslije krvavog boja, koji je trajao deset sati, osmanlijska vojska je osvojila balkanske krajeve, koje je držala pod svojim ropstvom pet stoljeća.

Dva pjevača: Albanac Gjorg Shkrelji (Djordj Škrelji) i Srbin Vladan, pjevaju uz gusle pjesme kojima izražavaju najranije neprijateljstvo i rivalstvo između Albanaca i Srba. Gjorg je pjevao: "Ustanite Albanci, Slaveni nam zauzimaju Kosovo, dok je Vladan pjevao: " Ustanite Srbi, Albanci nam otimaju Kosovo". Guslari ne pristaju mijenjati svoje pjesme ali ni otpijevati neku treću. Ali i pored toga**,** prilikom smrti Velike Gospe, pjevaju neku treću verziju njihove pjesme, ne mijenjajući prethodnu poruku. Oni "…kao opijeni otpjevaše pjesmu za nju: "Pade crna magla, umre Velika Gospa, ustanite Albanci jer na Kosovu napada Srbin. U trećem dijelu *Carska molitva*

[40] Kadare, Vepra 7, Onufri, Tiranë, 2008, f. 271.

nositelj informacije je sam osmanlijski Sultan, ubijen u toku boja na Kosovu i pokopan "… u Turbetu i pocrnjenom plamenu". On govori o tragičnoj prošlosti, ali i o nastavku mržnje među Balkancima " Ovom prilikom Srbi i Albanci mašući svaki svojim obilježjem: Albanci katoličkim križem, Srbi pravoslavnim. Objavljuje se u dijelovima novina o borbi na Kosovu 1999 godine, o " Imenima mjesta, iznenađujućih vezira, NATO-u, R. Cook-u, Medeliene Albriht. Pustoš djece u Drenici, (un massacre d'enfants a Drenica), Milošević, Mein Kampf...katkad među njima je i moje ime Murati I."

I poslije šest stotina godina, usamljen, on vidi da svađe i borbe Balkanaca nemaju kraja.

" *Pjesme im bijahu toliko oštre kao i oružje".* S neizdrživom mržnjom proklinje i ponavlja kletvu: "*Prokleti bili…Pojeli svoje glave, divlji Balkanci"!*

Djelo *Tri elegijske pjesme za Kosovo* pobudilo je veliki interes čitatelja i književne kritike. Roman je preveden na nekoliko svjetskih jezika. Eric Faye u predgovoru izdanja na francuskom jeziku Kadareovu prozu ocjenjuje visoko s vrjemenske distance i povezuje je s događajima 90-tih godina prošlog stoljeća, odnosno s 1989. godinom, kada se razbuktava borba za oslobođenje Kosova. On piše: ... knjiga obuhvaća alfu i omegu, dakle dvije krajnje točke krvave borbe na tlu Kosova. Ton ove knjige je suprotan s nacionalizmom. Ništa ne tjera Srbe i Albance da budu jedni protiv drugih osim tragova koje je mržnja uskladištila u kolektivnom sjećanju".[41]

U jednom intervjuu, na pitanje vezano za podršku Kosova i njegova naroda u toku zadnjih dvadesetak godina, Kadare kaže: "Ja sam branio slobodu naroda Kosova, što bih učinio i za sve druge narode. Nije bilo nešto posebno, zato što sam ja Albanac. Ono je bilo jasno opredjeljenje, jer je bilo skandalozno, da u Europi jedan narod i dalje živi u uvjetima kolonizacije.

Moj ugled kao pisac, možda je zbog ovoga umanjen, pošto nije lako za pisca da nastavi podržavati ideju da se Jugoslavija treba

[41] Ismail Kadare, Vepra, Vëllimi i nëntë, Fayard, Paris, 2000, f. 377.

kazniti za strašan pritisak koji je vršila na Kosovu. Nije lako za jednog pisca, pošto prema klišejima, pisci moraju biti protiv svake vrste kazni, iznad svega bombardiranjima."[42] Pored toga Kadare vezano za svoju romansijersku ispovijest u ovom dijelu kaže: " Moje ispovijedanje dolazi od toga što ja nazivam "homerska objektivnost", pokušavao sam da poštujem ovaj zakon: da u svom književnom stvaralaštvu budem neutralan. Sve ovo mi je davalo ravnotežu na tom mučnom položaju. Jako teška stvar".

Zagreb, 2013

Eric Fay u predgovoru romana piše: "*Ismailj Kadare u svom djelu mnogo ranije podsjeća na ovu borbu prije odlučujuće 1989. godine, uzevši tamo tradiciju govorne i one pisane albanske epopeje. Tako ona izlazi 1975. godine u obliku jedne kratke poeme: "Poraz Balkanaca od Turaka na Kosovom polju" kao i kasnije u mnogim drugim njegovim tekstovima. Ali je 1997 godina , koja ponavljajući epski ton " najavljivača kiše" Ismailj Kadare "kontrolira" psihozu pred ratom kao i njezin razvoj dajući nam ovo "Starim ratom " koji je prvi dio knjige Tri elegijske pjesme za Kosovo ... Tamo vidimo srpske i albanske pjevače koji čine obavještajca, srpskog i albanskog,*

[42] www.kavajaonline.com/forumi/topic/257-ismail-kadare-bibliografia. (01.06 2014 godine)

na Kosovu, koji ima korijene mnogo ranije nego što su započeli ratovi protiv Otomana ".[43]

Roman Ismailja Kadare velikom je brzinom preveden na više svjetskih jezika. Glas ovog autora, koji je govori o Kosovu, saslušan je s izvanrednim zanimanjem. Julien Gracq, istaknuta ličnost francuske moderne kulture, piše: " Malo je suvremenih knjiga koje su me potresle kao *Tri elegijske pjesme za Kosovu* koje je Ismail Kadare objavio u 1998. godini, upravo u vrijeme kada jedna kriza s međunarodnim razmjerima počinje začeće oko *Polja crnih ptica*.

O *prepletanju mita* u kadareovim djelima piše Stephen Brown (*Observer*, studeni 2000): "...Kadare piše gustu lirsku prozu, oživljenu podmuklom bistrinom, koja se povremeno udružuje s nepodsticajnim lošim najavljivačkim metaforama. Ove priče traže mjesto u povijesti Balkana i u Sredozemnoj Europi. One su djelomično pregled povijesti i djelomično fabule. Kadare obnavlja prošlost u izmiješanosti oluje i šaputanja, ali također želi preplitati jednu vrstu drugog mita- tragediju Europe. Kosovo spaja istok Europe sa sljepoćom prema istoku i daje regiji fatalnost, koja je istovremeno i kletva i blagoslov".

Književni kritičar, John Murray, predstavljajući sve tri fabule kao jednu kompozicijsku cjelinu romana, kaže: 'Kadare se kreće u suprotnome smjeru u odnosu sa šovinističkom paranojom. Umjesto nje on vidi sve aktere, računajući ovdje i Turke s jedne tolerantne perspektive".

Jedan bard se bavi Kosovom. Julian Evans izražava mišljenje da je djelo *Tri elegijske pjesme za Kosovo* "...humano, lirsko, komično, neposredno i emocionalno. Dominirajuća točka u pisanju ovih triju fabula, kao i u drugim njegovim dijelima, jest da on šalje poruke o slobodi, izričito da bi pisao o ljudskoj stvarnosti. U ovoj kratkoj knjizi, cilj, ali pored toga, dostojanstven, Kadare je postavio Kosovo-mit-oslobođen od okova neistine".

Jorgo Buljo, jedan od istaknutih istraživača albanske tradicionalne i suvrjemene književnosti, ističe izvanrednu ulogu književnika

[43] Ismail Kadare, Vepra, Vëllimi i nëntë, Fayard, Paris, 2000, f. 376.

u razvijanju današnje albanske književnosti. " Kadareovo djelo, piše on, izraz je obogaćivanja univerzalne kulture s umjetničkim narodnim tradicijama malih naroda sa starom civilizacijom, kao što je albanski narod, jedan od najstarijih na Balkanu. Od snažne veze sa ovim podnebljem, (ognjištem), koja dolazi od starosti poluotoka i življenja njegove antičke mitologije, Kadareovo djelo donosi europskoj književnosti jednu karakterističnu sredozemnu aromu i obogaćuje ju s koloritom tipičnog areala o njegovoj etnokulturnoj posebnosti. Filozofija, umnost i povijesne i kulturne tradicije Albanaca su u Kadareovo djelu predstavljene kao izraz jakog nacionalnog identiteta i vitalnosti duhovne kulture svog naroda kao faktora njegova otpora (izdržljivosti) i opstanka. Stvaralac s visokom savješću, Kadare, ne samo da je poetizirao duhovne vrijednosti svog naroda, već je ošinuo i anakronične tradicije, retrogradne mentalitete, provincijsku psihologiju i životne konvencije albanskog društva".[44]

Studentske demonstracije i cijelog albanskog naroda Kosova za nacionalnu slobodu i nezavisnost 1981. godine, nadahnuli su Kadarea da napiše pjesmu *Teror na Kosovu* . Ovdje je začeće novele *Svatovi su zaleđeni* koja je, poslije izdanja na engleskom i francuskom jeziku, ali i na mnogim drugim jezicima "... upoznala svjetsku čitalačku publiku s odmetništvom kosovskih studenata i stvarnostima masakra u Prištini u ožujku 1981. godine".

Realni događaji su pod stakli pisca da napiše roman *Svatovi su zaleđeni*. Kadare, piše Eric Fay, će se nadahnuti dramatičnim događajima koji su se dogodili supruzi Esada Mekuljija , "ocu" albanske književnosti, objavljene u bivšoj (ex) Jugoslaviji. Njegova žena, liječnica u bolnici u Prištini, u toku manifestacija(događaja) morala je da odgovori na iste optužbe kao i junakinja knjige, Teute Škrelji. To što je legenda: iza kosovske tragedije se povlači epopeja junaka, prisutna od davnina u mislima književnika (kao dokaz imamo npr. poemu *Alpi u studenom,* izdanu 1976. godine, ili roman *Dosje H.*).

[44]Bulo, Jorgo, *Ardhja e Kadaresë në letërsinë shqipe, "*Magjia e fjalës", *Dituria* , Tiranë, 1998, f. 179.

Naslov ovog romana je nadahnut od ove epske pjesme. U njoj nalazimo motiv ženidbe između Slavena i Albanaca. Fatalni postupak planinske vile ... pretvara u kamen svadbenu povorku i sprječava ženidbu između Srba i Albanaca, isto kao što je jugoslavensko nasilje koje je prekinulo ljubav Albanca Špenda sa Srpkinjom Mladenkom. Špend gine pod gusjenicama savezne armije".[45] Krvavo gušenje demonstracija, proces političke diferencijacije i sudskih kažnjavanja, zaoštravanje srpske mržnje i nacionalističkog djelovanja, onemogućavaju i ženidbu Špenda (Albanca) sa Mladenkom Marković (Srpkinjom). Špenda ubija savezna vojska u operacijama gušenja demonstracija. Ova tragedija podsjeća na temu albanske mitologije i na djelo *Romeo i Julia*. Događaji se dešavaju u osamdesetim godinama, od 1981 godine i neprekidno obuhvaćaju socijalne i nacionalne proturječnosti, ideološku i političku borbu, pooštrene sukobe koji vode prema polarizaciji borbe 90 – tim godinama. Neki piščevi likovi su izmišljeni.

"Ovom djelu, prvom i veoma rijetkom dokazu srpskog masakra, ... bila je svrha upoznavanje albanske javnosti, a posebno one svjetske, s učinjenim terorom na Kosovu". Proza je objavljena prvenstveno kao zbirka priča *Vrijeme pisanija* (1986), dok je kao prerađeni roman objavljen kasnije. Njezin kasniji prijevod na više europskih jezika objelodanio je stvarnost tragedije na Kosovu".[46]

Književno djelo *Svatovi su zaleđeni* u albanskoj književnoj kritici, a pogotovu u onoj na stranim jezicima, analizirano je u prizmi najistaknutijih djela svjetske klasične književnosti. Alain Bosquet na osvrtu *Albanija ili krajevi duše* kaže: "...ova proza opisuje nerede na Kosovu, jugoslavenskoj pokrajini nastanjenoj sa Albancima. Kao i više puta ranije, Kadareu se svidjelo da govori o svojoj zemlji, istovremeno u dalekoj prošlosti, što čini mogućom alegoriju i progutanja kao i blisku prošlost...". Dok autor Guy Le Clec'h ovo umjetničko stvaralaštvo postavlja u jednoj transverzali s dramaturgijom Sofokla.

[45] Ismail Kadare, Vepra, Vëllimi i nëntë, Fayard, Paris, 2000, f. 132-133

[46] Ismail Kadare, Vepra 12, Onufri, Tiranë, 2009, f. 175.

‘’ Ova dugačka novela, piše on, (u “Littératures étrangeres”, 27.4.1987. Godine), ponovno dobiva doživotnu alternativu tragedijom ilustriranu Sofoklovom, koja stavlja Antigonu nasuprot Kreonta, časti i nepisanog zakona protiv državnog razloga. Kako god da je, Martin Škrelji nema nijednu dilemu, predstavlja se kao glasnogovornik Ismailja Kadarea kada brani ideju dokrajčenja neprijateljstava između Srba i Albanca, rizikovajući da ostavi nezadovoljne obje strane. Da ostavimo vrjemenu neka se potrudi da izbriše mržnju koja stavlja jednog protiv drugog i u onoričnim natjecanjima, u diletantskom univerzumu starih epopeja”.

U noveli *Balada o smrti J.G* Kadare predstavlja tragediju heroja, Jusufa Gervale, albanskog političkog emigranta, koga su zajedno s Bardhoš Gervalom i Kadri Zekom 17. siječnja 1982. godine ubili kriminalni srpski agenti UDB u Njemačkoj.

Jusuf Gervala, moj student, u toku univerzitetskih studija bio je veoma marljiv. Više godina zaredom, s izvanrednom posvećenošću je angažiran za oslobođenje albanskog naroda i nacionalnog ujedinjenja. Jusufovo djelo ostaje vrijedno naslijeđe sadašnjim i generacijama koje će doći. On je pjesnik i autor poezija: *Život i borba. Svijeti znakovi. List testamenta.* Citiramo stihove jedne poezije:

“Tamo samo led
Ovamo samo vatra
Sebe vidim kao Diogena
U strašnom boju
Riječi i mišljenja”.

Okrutno ubojstvo Jusufa Gervale i dvojice aktivista njegova ideala, zabrinuo je sve Albance. Pisac u književnom djelu prikazuje bol i revolt, analizira dokaze i namjerava ih rasvijetliti s istinitim okolnostima ljudske i nacionalne tragedije.

U ovom pristupu obuhvatit ćemo fragment XII ove proze:

J.G. albanski politički azilant pobjegao iz Jugoslavije, s njemačkim državljanstvom, novinar, pjesnik i muzikant umro je 17. siječnja 1982. godine, u 3.15 sati, nakon ponoći, u toku operacije.

Ovo je zabilješka o njegovu završetku u knjizi bolnice u Untergrupenbahu. Policija nikada nije uspjela otkriti ubojicu. Optužbe njegove supruge protiv liječnika Vidića, iako sastavljene od jednog čuvenog advokata, nisu uzete u obzir zbog nedostatka dokaza. Liječnik Vidić već idućeg dana napustio Untergrupenbah, hladnom kao i onoga dana kada je ovdje došao, s jednim izuzetkom od dolaska, njegovo napuštanje nije zabilježeno na nijednom dopisu, prilogu ili protokolu.

O liječniku razgovaralo se u različitim sredinama, ali ono što se govorilo u cjelini su bile usmene priče. Razna delirija bolesnika u psihijatrijskim bolnicama, kajanja, grižnje savjesti i dr. više puta je rečeno da su to njegova djela, ali se ovo nikada nije rasvijetlilo.

J.G. je pokopan na groblju u Štuttgartu. Dok su tražili što značajniji tekst za njegov nadgrobni spomenik, njegovi srodnici i prijatelji odslušali su redom diskove s pjesmama i baladama koje je on napisao, komponirao i sam otpjevao, najveći dio uz gitaru.

Slušajući tiho njegove pjesme, oni su se usuglasili da je većina ovih tekstova prikladna da se uklesaju na grobnom mermeru. Ovo je bilo toliko očigledno da se jednog od onih dana kada su se smijeh i humor počeli da se najzad ponovno prihvaćati u razgovorima o sjećanjima na izbjeglog, a da bi tugu učinili briljantnijom , jedan od njegovih prijatelja reče da imaju pravo optužiti J. kako je on sam

pripremio svoje ubojstvo. Najzad je tekst natpisa odabran iz njegove balade, ali je uprava groblja uporno zahtijevala određenu izmjenu. Bijaše to rez, ili da upotrijebimo suvremeniju riječ, zadnje

Ibrahim Kodra: Mir na Kosovu

cenzuriranje koje je učinjeno J.G., u čijem je životu bilo nekoliko puta takvih intervencija, računajući ovdje i njegovu smrt, koja na kraju krajeva nije bila ništa drugo, nego još jedan rez".

Vrijednosti njegova djela su bogate i raznovrsne, kao što je i ono samo bogato i raznovrsno. U cjelini albanske književnosti i u pravom književnom smislu, ona je najbogatija, najveća i najvažnija. Novatorska u poeziji, u prozi, zasebno u romanu i često iznad njezina općeg stupnja, ona je uzdigla albansku književnost prema visinama na najvišim stepenicama, a katkada na istim s drugim europskim i svjetskim književnostima".[47]

Jedinstven imidž Kosova u romanima Ismailja Kadarea je onaj humanističkog stvaraoca. Njegovo djelo obuhvata mnogo aspekata albanske i svjetske civilizacije. Njegova poruka u književnosti je miroljubiva i posvećuje se slobodi albanskog naroda, ali i cijelom čovječanstvu. Ismailj Kadare u svojoj modernoj prozi na izvrstan način ističe imidž i umjetničku poruku o Kosovu. Takva poruka pojavljuje se i u umjetničkom likovnom djelu *Mir na Kosovu* slavnog umjetnika Ibrahima Kodre.

Ismailj Kadare je istaknuti pisac albanske književnosti sa svjetskim renomeom. S književnim opusom, koji ima visoku umjetničku vrijednost, predstavlja i imidž Kosova. Njegov doprinos posvećen Kosovu je veoma vrijedan.

Na osnovi prijevoda njegovih književnih djela na više svjetskih jezika, kao i sa cjelokupnom djelatnošću kao rijetka ličnost suvremene albanske i europske kulture, zauzima zasluženo mjesto u povijesti suvremene književnosti. O književnoj djelatnosti s visokom umjetničkom vrijednošću i za izvanredne zasluge koje je on dao u oblasti književnosti, dobio je mnoga priznanja i književne nagrade. On je ozbiljan kandidat za dobivanje Nobelove nagrade za književnost.

[47] Intervista/ Flet Prof. Dr. Bashkim Kuçuku.www.**merbraha.com**/ index. php/ intervista/1819.html, 2009-07-03 17:31 +0100 , është cituar më 20 tetor 2013

BIBLIOGRAFIJA

Kadare, Ismail :

Tri këngë zie për Kosovën. (1998) , triptik. Onufri, Tiranë.

Tri këngë zie për Kosovën. (1999), triptik, Onufri,Tiranë.

Tri këngë zie për Kosovën. (2000), triptik, Vepra, Vëllimi i nëntë. "Fayard", Paris.

Krushqit janë të ngrirë , në Koha e shkrimeve. (1986), Tiranë.

Baladë për vrasjen e J.G.: në Koha e shkrimeve. (1986). Tiranë.

Krushqit janë të ngrirë. (2000), roman. Vepra,Vëllimi i nëntë. "Fayard", Paris.

Kadaré, Ismail. (2008). Vepra 7. Onufri. Tiranë.

Kadaré, Ismail. (2000). Balade sur la mort de J.G., Œuvres, tome neuvième. Fayard, Paris.

Three Elegies for Kosovo. (1998). "The Harvill Press", London.

Elegy for Kosovo.(2000). "Arcade Publishing", New York.

Trois chants funebres pou le Kosovo. (1998)."Fayard", Paris.

Trois chants funebres por le Kosovo. (2000). Ouvres, Tome neuvieme."Fayard", Paris.

Die rowzangen vdor Kossovo. (1999).,"Van Gennep", Amsterdam.

Tre canti funebri per il Kossovo. (1999). "Longanesi &C", Milano.

Tre canti funebri per il Kossovo. (2003). "Longanesi &C", Milano.

Tre cants funebres per Kosovo. (1999)."Proa", Barcelona.

Tres cantos funebres pelo Kosovo. (1999). "Dom Quixote", Lisboa.

Tres cantos funebres para o Kosovo (1999). ” Editora Objektiva”, Rio de Janeiro.

Tres cantos funebres por Kosovo.(1999). ”Alianza Editorial”, Madrid.

Tres cantos funebres por Kosovo. (2004). ”Alianza Editorial”, Madrid.

Kosovo ya uç agit. (1999). “Gunesli”, Instanbul.

Tre seresanger for Kosovo. (1999). (Norwegian).

Tria tragudhja penthima ja to Kosifopegjio. (2000). “Ekdhosis tu ikostu protu”, Athina.

Tri elegjie za Kosovo. (2000). “Edicija Bozicevic”, Zagreb.

Le cortège de la noce s'est figé dans la glace. (1984). Fayard, Paris.

L` Anné noire suivi de Le cortege de la noce s`est fige dans la glace. (1987). “Fayard”, Paris.

L`Anné noire suivi de Le cortege de la noce s`est fige dans la glace .(1992). “Fayard”, Paris.

L`Anné noire suivi de Le cortege de la noce s`est fige dans la glace. (1992). “Fayard”, Paris/ Livre de Poche.

L`Anné noire suivi de Le cortege de la noce s`est fige dans la glace. (1992). “Fayard”, Paris

L`Anné noire.(1991). (Viti i mbrapsht), Le cortege de la noce s`est fige dans la glace (Krushqit janë të ngrirë),(Titujt janë në hebraisht dhe në frëngjisht) Printed in Israel, “E. Lewin- Epstein”.

De verssteende bruidsstoet. (2000). (Krushqit janë të ngrirë). “Van Gennep”, Amsterdam.

Kadare, Ismail. Œuvres , 12 tomes. Fayard, Paris, 1993 – 2004.

Kadare, Ismail, Vepra, 12 vëllime. Fayard, Paris, 1993- 2004.

Kadare, Ismail. Vepra e plotë, I-XX vëllime, Botime të SHB *Onufri*, Tiranë, 2007-2009.

Vëllimi I: “Qyteti pa reklama”, “Ditë kafenesh”, “Përbindëshi”.
Vëllimi II: “Gjenerali i ushtrisë së vdekur”, Njëmbëdhjetë tregime”.
VëllimiIII: “Rrethimi”.
Vëllimi IV: “Kronikë në gur”, “Lëkura e daulles”.
Vëllimi V: vetmisë së madhe”. Vëllimi VI: “Koncert në fund të stinës”.
Vëllimi VII: “Poezi dhe poema”.
Vëllimi VIII: “Muzgu i perëndive të stepës”, “Kamarja e turpit”, “Komisioni i festës”.
Vëllimi IX: “Nëntori i një kryeqyteti”, “Tregime dhe novela”.
Vëllimi X: “Ura me tri harqe”, “Kush e solli Doruntinën”, “Breznitë e Hankonatëve”.
Vëllimi XI: “Prilli i thyer”, “Pallati i ëndrrave”.
Vëllimi XII: “Dosja H”, “Krushqit janë të ngrirë”, “Qorrfermani”, “Viti i mbrapshtë”.
Vëllimi XIII: “Hija”, “Nata me hënë”, “Vajza e Agamemnonit”,“Pasardhësi”.
Vëllimi XIV: “Piramida”, “Rrëfim trikohësh”, “Shtatë novela”.
Vëllimi XV: “Spiritus”, “Lule të ftohta të marsit”, “Tri këngë zie për Kosovën”.
Vëllimi XVI: “Shkaba”, “Çështje të marrëzisë”, “Aktori”, “Stinë e mërzitshme në Olymp”.
Vëllimi XVII: “Aksidenti”, “Darka e gabuar”, “E penguara”.
Vëllimi XVIII: “Ftesë në studio”, “Eskili, ky humbës i madh”, “Dantja i pashmangshëm”. “Hamleti, princi i vështirë”, “Don Kishoti në Ballkan ”Vëllimi XIX: “Legjenda e legjendave”. “Ardhja e Migjenit në letërsinë shqipe”, “Kushëriri i ëngjëjve”, “Arti si mëkat”, “Ra ky mort. dhe u pamë”, “Dialog me Alain Bosquet”.
Vëllimi XX: “Nga një dhjetor në tjetrin”, “Pesha e kryqit”, “Bisedë në

“Hylli i dritës”, “E vërteta që del nga qilarët”, “Identiteti evropian i shqiptarëve”, “Sorkadhet e trembura”. Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

Fjalor enciklopedik shqiptar. (2008). Vëllimi i dytë, Tiranë.

Aliu, Ali. (1999). “Kërkime”. Naim Frashëri, Tiranë.

Aliu, Gëzim. (2007). *Diskurset e ideve në prozën e Ismail kadaresë*. “Faik Konica”, Prishtinë

Bellos, David. *The englishing of Ismail Kadaré*, Complete rewiev Quarterly, Volume VI, Issue 2, May, 2005.

Beqiri, Shaip.(1991). *Sfida e gjeniut*. Prishtinë.

Bosquet, Alain. (1995). *Dialogue avec Alain Bosquet*. Fayard, Paris.

Bulo, Jorgo.(2006). *Kadaré et les lettres albanaises*. Studime filologjike, Tiranë. (1-2/2006), pp 5-9.

Corti, José. (1991). *Entretiens avec Ismaïl Kadaré*. Paris.

Çapriqi, Basri.(2006).*Paradigma Kadare*. Onufri, Tiranë.

Çaushi, Tefik. (1993). *Universi letrar i Kadaresë*. Onufri, Tiranë.

Çaushi, Tefik. (1995). *Kadare- Fjalor i personazheve*. SHBE, Tiranë.

Çaushi, Tefik. (2002). *Kadareja përmes pasqyrave*. Onufri, Tiranë.

Çaushi, T- Shkurtaj, GJ. (2002). *Kadareja dhe gjuha shqipe*. Onufri, Tiranë.

Dabitch, Christophe. Extrait d'un article, *Le Matricule des anges*, 1999. www.bibliomonde.com/.../trois-chants-funebres-pour le Kosovo Di Lellio, Anna. (2010). *Beteja e Kosovës 1989- një ep shqiptar*. Prishtinë.Evans, Julian.1999. *Beteja e Kosovës e shekullit XIV*. Wekend Post Books. In Kuçuku, Bashkim.(2005).

Kadare në gjuhët e botës. Onufri. Tiranë.

Eissen, Ariane & Gély, Véronique (dir.).(2013). *Lectures d'Ismail Kadaré*. Presses Universitaires de Paris, Paris. Faye, Eric. (2000).

Trois Chants funebres pour le Kosova. In Ismail Kadaré. Oeuvres, tome neuvieme. Fayard, Paris.

Faye, Eric. (1991). *Ismail Kadaré, Prométhée porte-feu.* José Corti, Paris. Filipi, Yllka.(2012). *Dante Migjeni, Kadare, Trekëndëshi internal universal*. Albas, Tiranë. Gilles de Rapper et Ismaïl Kadaré.(2004). *L'Albanie entre la légende et l'histoire*, Actes Sud.

Kadare, Ismail. (1998). *Tri këngë zie për Kosovën*, tregime."Onufri, Tiranë.

Kadare, Ismail. (2000). *Tri këngë zie për Kosovën*, tregime, Vepra, Vëllimi i nëntë, « Fayard », Paris.

Kadare, Ismail. (2008). Vepra 7. Onufri. Tiranë.

Kadaré, Ismail. (2000). *Ballade sur la mort de J.G*. Oeuvres, tome neuvieme, Fayard, Paris pp 627- 645.

Kadaré, Ismail.(1991). *Entretiens avec Eric Faye*, José Corti, Paris. Kadaré, Ismail. (1999).*Temps barbares*, entretiens avec D. Fernandez-Récatala. Archipel, Paris.

Kadaré, Ismail. (1993). Gardien de mémoire, colloque. Association des écrivains de langue française, SEPEG International, Paris.

Kabashi, Emin. (1998). *Kadare-mendësia shqiptare* , Prishtinë.

Kraja, Mehmet.(2009). *Kadareja dhe Kosova*. Ismail Kadare.Vepra 12, Onufri. Tiranë.

Krasniqi, Bajram. (1978). *Poetika e prozës së Ismail Kadaresë*, Tezë e magjistraturës .IAP, Prishtinë.

Kuçuku, Bashkim. *Ja përmasa e plotë dhe relievi i njëmendtë i letërsisë shqipe*, Interview, www.**merbraha.com**/index.php/intervista/1819. html, 2009-07-03 17:31 +0100 (20 October 2013).

Kuçuku, Bashkim. (2005). *Kadare në gjuhët e botës*. Onufri, Tiranë.

Les Belles Etrangeres, (1998). 13 écrivains d'Albanie, Ministère de la culture et de la communication.CNL.

M'raihi, Mariam. (2004). *Ismail Kadaré ou l`inspiratin prometheenne*. Paris, L'Harmattan.

Métais, Michel. (1973). *Ismaïl Kadaré et la nouvelle poésie albanaise* Édition Pierre Jean Oswald, Paris.

Qosja, Rexhep.(1983). Nocione te reja albanologjike. IAP, Prishtinë.

Revue *L'Œil de bœuf*, numéro spécial sur Ismail Kadaré, Paris, mai 2000.

Rustemi, Fatbardha. (2001). *Them se e njoh Kadarenë*, Tiranë.

Sinani, Shaban.(2013). *Pyetje në albanologji- autorë dhe teza*, "Naimi", Tiranë.

Sinani, Shaban. (1997). *Pengu i moskuptimit,* Tiranë.

Sinani, Shaban. (2005).*Një dosje për Kadarenë I*, » Omska », Tiranë.

Sinani, Shaban. (2005).*Një dosje për Kadarenë II*. Tetovë.

Sinani, Shaban, « Krushqit janë të ngrirë » në gjykimin e kohës, në Konferencën shkencore ndërkombëtare « *Letërsia shqipe dhe Kosova* », gusht 2008, Prishtinë.Sinani, Shaban. (2009). *Për prozën e Ismail Kadaresë*, « Naimi » Tiranë.

Shaip,Shaip.(1991). *Sfida e gjeniut*. Prishtinë.

Shema, Isak. (2006). Ismail Kadare fitues i Çmimit Ndërkombëtar *Njeriu i Librit 2005*. Onufri, Tiranë.

Shema, Isak.(2008), *Studime letrare*. AAB, Prishtinë.

Uçi, Alfred.(2000).*GroteskuKadarea*n.Onufri,Tiranë.

Velo, Maks. (2002). *Zhdukja e pashallarëve të kuq*.

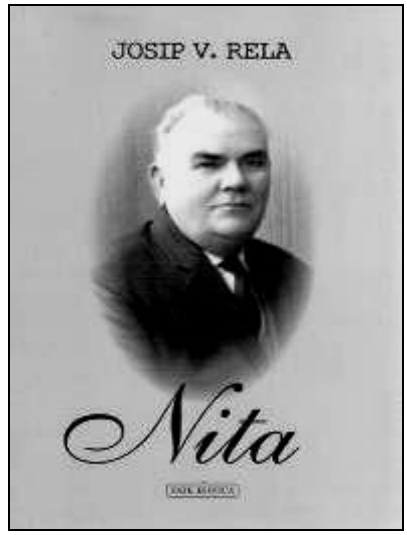
Velo, Maks. (2004*). La disparition des "Pachas rouges" d'Ismaïl Kadaré, enquête sur un crime littéraire.* Fayard, Paris.

Zamputi, Injac. (1993). *Ekskursion në dy vepra të Kadaresë. Dituria*, Tiranë.

Zotos, Alexsandre. (1997). *De Scanderbeg à Ismaïl Kadaré*. Publication de l'Université de Saint-Étienne, Paris.

DRAMA *NITA* JOSIPA V. RELJE

Pisac Josip Relja (1895-1966) ističe se pjesničkim stvaranjem, prozom i posebice dramskim djelima. S dramom "Nita" kao i s cijelim svojim književnim opusom on zauzima zasluženo mjesto u suvremenoj albanskoj književnosti XX stoljeća.

Bibliografija književnog stvaralaštva Josipa Relje ali i ona kritičnih spisa i povijesno književnih ovog autora i njegova književna djela je dosta bogata. U studijskoj monografiji "Josip Relja i književno stvaralaštvo"[48], rasvetljeni su mnogi aspekti djelatnosti ovog pisca iz Arbanasa kraj Zadra i ocjenjeno je njegovo pjesništvo,

[48] Shema,Isak. *Josip Rela- Jeta dhe krijimtaria letrare,* "Dukagjini", Pejë, 2002

proza, dramaturgija i njegov doprinos u oblasti kulture, obrazovanja i publicistike.

Josip Vladović Relja je jedan od najistaknutijih stvaralaca ove albanske kolonije. On spada u onu skupinu istaknutih ličnosti obrazovanja, kulture i književnosti, o kojima je profesor Ećrem Čabej pisao " ... ukazali su čast domovini svojih predaka i njihovoj novoj domovini ."[49]

Relja je svoje književno djelo pisao prema govoru Arbanasa. Monografsku studiju o govoru kojeg upotrebljavaju Arbanasi kod Zadra, objavio je Akademik Idriz Ajeti.[50]

Za objavljivanje djela Josipa Relje, značajan doprinos dao je Esad Mekuli. Pisac Ramiz Kelmendi sakupio je, preveo i opremio sa bilješkama i napisao pogovore za kompletna djela Josipa Relje.[51] Arhivu Reljinih materijala predao je Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici Kosova.

Drama "Nita" na šezdesetgodišnjicu prvog objavljivanja na albanskom jeziku (u govoru zadarskih Arbanasa), objavljuje se prevedena na hrvatski jezik. Ovo je jedan značajan kulturni i književni događaj za čitatelje, glede boljeg upoznavanja ovog dostojanstvenog pisca, koji je svoje značajno djelo darivao i hrvatskoj književnosti.

Medju dramama sa povijesnom temom Josipa Relje , literarno kao najostvarenija ističe se "Nita". Ovo dramsko djelo, u kojoj se tretira povijesna tema, isprepletena i sa aspektom društvenog života,

---

[49] Çabej, Eqrem. *Ngulimet shqiptare jashtë atdheut* "Ylli",Tiranë 1967,nr 1,f.22-24

[50] Ajeti, Idriz *Istorijski razvitak gegijskog govora arbanasa kod Zadra*, Sarajevo, 1961.

Ajeti, Idriz. Vepra I, *Zhvillimi historik i sëfolmes gege të arbëneshëve të Zarës*", ASHAK, Prishtinë, 1997

[51] Rela, Josip V. *Vepra* I .(Dramat). « Rilindja » Prishtinë, 1968

Rela, Josip V. *Vepra* II,(Poezia, proza, dhe shkrimet e tjera). « Rilindja », Prishtinë, 1971

visoko je vrednovana i smatra se među najboljim umjetničkim ostvarenjima ovog žanra u suvremenoj albanskoj književnosti. Ona je prikazana na albanskim kazalištima, sa karakterističnim arbanaškim govorom još od 50 godina prošlog stoljeća i ni dan danas nije skinuta sa repertoara profesionalnog i amaterskog kazališta na svim albanskim prostorima. Književni tekst adaptiran je i na standardni albanski književni jezik.

U ovoj drami, sa četiri čina, tretirana je povijesna tema iseljavanja Arbanasa u tim teškim povijesnim i društvenim uvjetima osmanlijskog feudalnog carstva, u dvadesetim i tridesetim godinama XVIII stojeća. Obuhvaćena su zbivanja i događaji između godina 1726. do1729., ali i kasnije.

U vezi ove povijesne teme Relja pisao je i jedan feljton, pod naslovom "Arbanasi Zadra"[52] u kome je pokušao istinito rasvetljiti razloge i posljedice iseljavanja i druge aspekte prošlog života Arbanasa u Dalmaciji. On je pisao: "…nema sumnje da su oni stvarno pobjegli iz svoje domovine. Pobjegli su sa svojih ognjišta, svojih poljana, svojih imanja, dok su ih okolnosti odveli u Zadar - bez njihove volje."

Njihov zavičaj bio je nekakav granični trokut, zapravo sjever Albanije, nalazio se između Turske, Crne Gore i Dalmacije, konkretnije na lijevoj strani planine Rumija. Planina Rumija nalazi se između Jadranskog mora i Skadarskog jezera. I danas tamo se nalaze, blizu Skadarskog jezera, sela Brisku, Šestan i Livari, iz kojih su pobjegli Arbanasi. Sama ova činjenica, da su bili na ovom graničnom trokutu, za ono vrijeme donio je nesigurnosti; napad i plačke s jedne strane izazvaše osvetu drugih, makar i prema nedužnom pučanstvu. Ali, neposredan povod koji ih je natjerao napustiti svoja ognjišta, da ostave sve i da pobjegnu, ne zna se skoro ništa. Sigurno je, da je postojao neki jak i neposredan razlog, koji ih natjerao poduzimati ovaj najdrastičniji korak, da napuste svoje domove i da se daju u bijeg u nepoznatom pravcu.

Relja u svojoj poeziji "Zani i t'birunit" (Glas izgubljenog) evocira sjećanja Arbanasa na domovinu, o svojoj dragoj majci. Autor

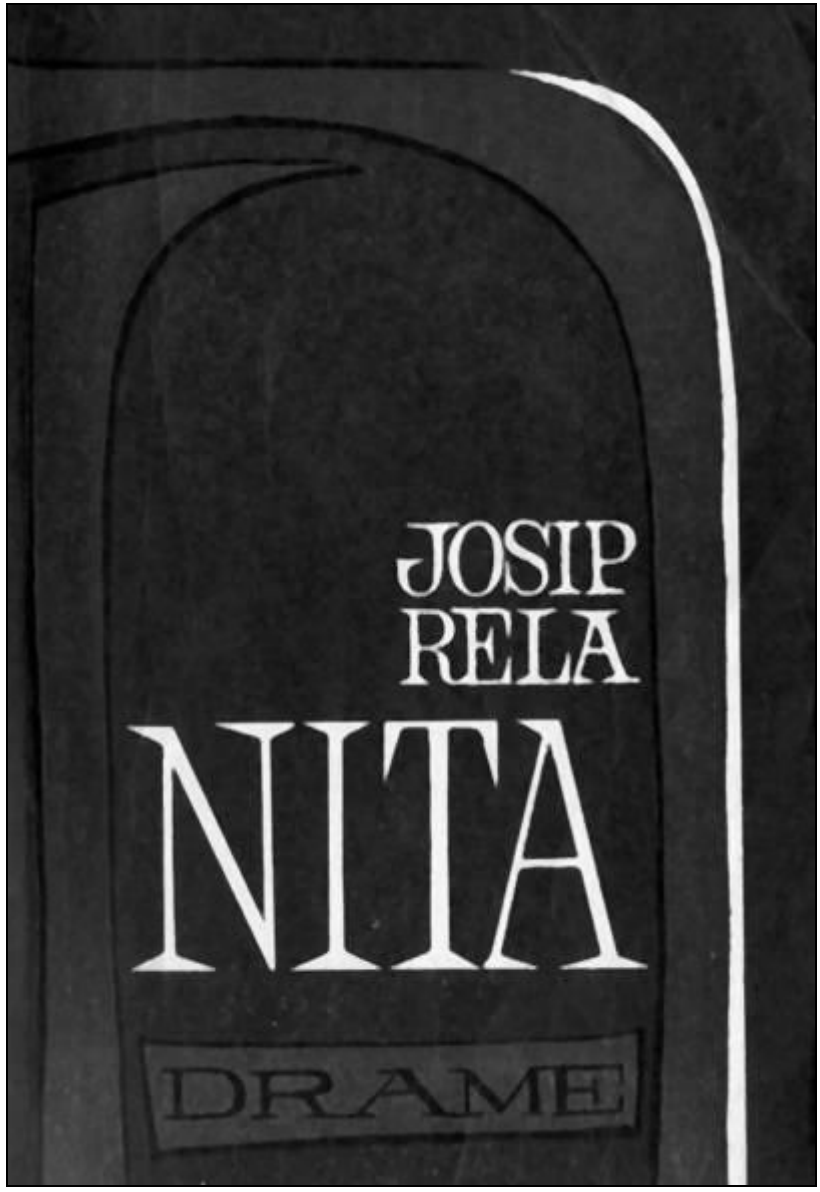
[52] Relja Josip. *O arbanasima kraj Zadra*, Zarë XI/1966

u svojoj drami "Nita" koja govori o ovom bijegu Arbanasa, kao povod za udaljavanje sa svojih ognjišta ukazuje na strah od osvete Turaka, zbog ubojstva sluga begova, koji po naredbi bega otimaju djevojku Nita, koju spašavaju momci, ubivši otimače. Ovo je arbitrarno kazivanje autora, ali je blizu pameti da se upravo to približava najviše nepobitnoj istini. Drama je stvorena početkom pedesetih godina prošlog stoljeća u Arbanasima i tiskana u nastavcima u četiri broja književnog časopisa "Jeta e re" (Novi život) 1954. godine.

Na trećem pokrajinskom festivalu amaterskih kazališta, koji je održan u Đakovici, od 22. do 26. prosinca 1954. godine, Kazalište Grada Peći, piše Vehap Šita, nastupilo je s predstavom drame "Nita". Drama "Nita" po prvi put prikazana je na sceni Narodnog Kazališta Prištine, u nedjelju 26 prosinca 1955. godine. Djelo Josipa Relje zanosilo je čitatelje i gledatelje i ostalo je uvijek aktualno za prikazivanje na svim profesionalnim i amaterskim scenama. U listu "Riljindja" 24. ožujka , Vehap Šita pisao je vrlo interesantan osvrt o ovoj drami i njezinom prvom prikazivanju u Prištini. Ovo djelo, autor naziva lirskom tragedijom. Šita je pisao o sadržaju djela i dao je slijedeću ocjenu o umjetničkim odlikama:

"Iako sa puno romantičarskih elemenata,"Nita" J. Relje jeste realistična drama, a tekst bogat sa većim brojem lijepih umjetničkih figura čini ga posebice dražesnim".

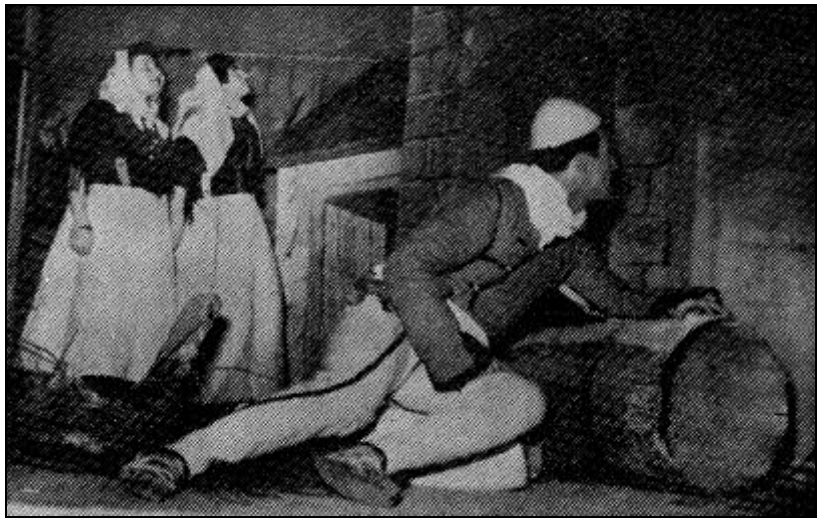
Ovo djelo premijerno režirao je Abdurahman Šalja, dok su glavne uloge odigrali najpoznatiji glumci Narodnog Kazališta Prištine. "Nitu", ovaj nevini cvijet jedne romantičarske-lirične ljubavi, mladu djevojku, određene kao sudbinom patiti i da bude žrtva nazadnih zakona i uzaludnih predrasuda, interpretirala je Myšerefe Preka s jednim dubokim doživljajem i sa puno akcenata jedne prirodne igre. "Ostale uloge odigrali su: Šani Palaska, Xhevat Ċena, Leze Spači, Šaban Gaši, Katerina Josipi, Malo Gami, Masar Kadiu, Šaban Domi, Rexhep Kabaši, Mikel Balaj, Ahmet Ċirezi i drugi. Glazbu je pripremio Rexho Mulaj.

Ovi povijesni fakti i druge činjenice, obuhvaćenih u prvom činu ove drame, Relja birao ih i prezentirao u okviru šireg sadržaja drame, dajući na taj način duh vremena. Siromašni albanski seljani

ostavili su svoja prva ognjišta dajući se u bijeg -na put iseljavanja i spasenja. Ovo izaziva duboku žalost kod ljudi, ali i potresnu obiteljsku i društvenu dramu. Zef, ljubavnik Nite, zbog objektivnih razloga, primorava se da ostane u zavičaju i da doživi teške trenutke života. Prezentirani prizori u ovom činu jesu potresni i na jasan način, pored ostalog, ističu patriotsku ideju. Zef, dobro ostvareno lice u ovoj drami, tvrdi: "Junaci umiru u ratu".

U nastavku drame, u tri ostala čina gdje se događaji odvijaju u Arbnešu, autor obuhvaća druge aspekte aktuelnog društvenog života Arbanasa nekoliko godina nakon iseljavanja, i na taj način proširuje i udubljuje realistično predstavljanje društvenih suprotnosti. Pitanje očuvanja tradicije, pozitivnih moralnih normi, i zajedno s tim i zahtjev za ukidanje starih zakona, koji su postali prepreka za novi život, čine bazu konflikta dramskog djela. S pravom autor insistira da njegovi mještani budu uvijek dostojni na svoju herojsku i slavnu prošlost, da njeguju i dalje i da prenose s generacije na generaciju pozitivne odlike: besu, junaštvo, ljubav prema domovini, mudrost, moralne norme koje oplemenjuju čovječanstvo i dr. Istodobno, on je digao glas da se eliminiraju iz arbanaškog života sve negativne pojave i one moralne norme koji utjecaše negativno na pozitivnoj emancipaciji društva. Na jednom dosta širokom planu starom sustavu suprotstavlja se novo. U onim teškim povijesnim, društvenim, političkim uvjetima novo prodiraše sa velikim poteškoćama. Suprotstavljanje dviju vremena, dviju svjetova i dviju pravaca u životu, kao i na sudu staraca, gdje je trebalo da se odluči sudbina Nite i Zefa, ali i kasnijih naraštaja, izbacuje na površinu dramatične i oštro društvene antagonizme. Ovo čini da književni konflikt ulazi u nove faze većeg zaoštravanja i da utječe na funkcionalan način u tipizaciji lica, kao što su: Nita, Zef, Vuka, Luk Kapetan, Sveštenik, Itha, Mimći, Cana, Roza.

Slika koju su iz Peči amateri poslali Relji 1955. godine
(Iz predstave "Nita")

Nita prema starom običaju, da bi ostala vjerna svom voljenom Zefu, proglasila se muškarcem. Ona postaje žrtva onih starih kodova, koji su se i dalje sačuvali od konservativnih staraca i od nekoliko fanatičkih sveštenika katoličke vjere. S obzirom da je staro sa svom surovošću ostavilo duboke tragove u životu ljudi, djeluje neizostavno i u tragičnoj smrti Nite. Ne nalazeći spas, ona vrši samoubojstvo, i to je najoštriji protest protiv nepravednosti i vjekovnog buđaha. Progresivna i humanitarna ideja, što otvara staze novom uopće trijumfa. Ona na potpun način predstavlja se putem djelovanja pozitivnih likova, i posebice preko riječi Luke Kapetana na sudu staraca. Snažni argumenti koje donosi Luka Kapetan i stav široke mase protiv starog stanja, tjeraju starce i sveštenika da i protiv njihovog uvjerenja, da se povuku i da budu savladani.

Zahtjev Nite da se vrati Zefu, usvaja se ispred svih nazočnih ljudi, ali tada bilo je vrlo kasno. Ova djevojka, kako kaže Relja, "...na najdubljim osjećanjima, ne znajući da ju je oslobodio krivice L. Kapetan i hvatajući da će ga mještani učiniti nečasnom, ubijena. Da,

ubijena je, ali ne na bini. Samoubojstvo van bine nije toliko " uvjerljivo".

Arbanasi, 2014

Zef, na drugoj strani, iako preko mjere žalostan od vijesti tragične smrti Nite, nađe utjehu kod ljudi koji su prihvatili novo a posebice kod Prenk Vuka. Autor drame "Nita" sagledao je mogućnost da se Zef osveti protiv onih koji su izazvali ovu tragediju. Relja je pisao: » Ali, gdje i na koga? U Prenku, u starce, u sveštenika! S druge strane ja ne nađem, krivim niti Nitu niti Zefa. Ne, oni nisu krivi ! Krivi su režimi, zakoni, okolnosti, udruženja, usud i ne znam još tko, ali oni ne".

U drami « Nita » Rela je izrazio veliku ljubav što je imao prema ljudima, prema svojim zemljacima, prema albanskom narodu. Djelo je stvoreno u trenucima snažne inspiracije, otuda proizlazi i nazočnost mnogo elemenata izraženog lirizma. Osjećaji i ideje isprepliću dosta dobro i sugeriraju još mnogo bogatiji sadržaj, širi i više značajniji. Svaki detalj dat je u okviru kompozicione cjelovitosti, ima funkcije i određeni efekt u dramskom književnom djelu.

Nacionalni Teatar Kosova

Književna kritika ocjenila je visoko djelo "Nita", ističući idejno umjetničke karakteristike ove drame. U povijesno književnim studijama i u kritičkim osvrtima ovog djela, ali i o drugim aspektima književnog stvaralaštva Josipa Relje, autori kao što su: Esad Mekuli, Hasan Mekuli, Rexhep Ćosja, Ramiz Kelmendi, Vehap Šita, Ali. D. Jasići, Našo Jorgaći, Aleksandar Stipčević, Ibrahim Rugova, Sabri Hamiti, Sami Čabej, Nebi Islami, Besim Rexhaj i dr. dali su vrlo interesantna stajališta. Rexhep Ćosja izrazio je vrlo afirmativno stajalište, uvrstivši dramu "Nita" među najboljim djelima albanske dramaturgije toga vremena. On je pisao "Sagledana iz jedne potrebne povijesne distance- bilo i u kontekstu cijele albanske dramaturgije, "Nita" J.Relje može se uvrstiti među uspješne povijesne drame kod nas do sada. Zapravo, sve stvaralačke snage kao da su prolivene u ovom djelu i niti ranije niti kasnije on se nije uzdigao do takve razine."[53]

[53] Qosja, Rexhep. *Josip Vlladoviç –Rela* (1895-1960) .Shkrimtarë dhe periudha, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1975, f. 214.

Sami Čabej u predgovoru izdanja "Nite", adaptirane na sadašnji albanski književni jezik, izrazio je mišljenje da "Djelo koja čini zadarskog starca poznatim, kada bi bila i jedina jeste drama sa četiri čina "Nita". Ova drama, napisana patosom i dramaturškom snagom, jeste odjek teške sudbine gorštaka sjevera nakon usvajanja Albanije od strane Turaka. Nita jeste najrealiziranija figura drame…svježina osjećaja, delikatna duša i istodobno snažna, njezina neizmjerna ljubav prema Zefu, ocu, prijateljima i prijateljicama, hrabrost i vjernost prema danoj riječi, radost života, duša žrtvovanja, sve ovo i druge karakteristike njezina svijeta jesu živo otjelovljenje osobina albanske žene."[54]

Josip Relja ima posebne zasluge kao autor drame " Nita " ali i drugih književnih djela. Tretiranje značajnih tema, obuhvaćanje velikih problema, njihovo rješavanje s tankim osjećajem mase i u skladu sa stoljetnim ciljevima širokih masa, unutrašnja dramatičnost, prizori društvenog, obiteljskog i pojedinačnog života, predstavljanje bogatog emocionalnog života ljudi, znači književnih lica, isticanje progresivnih ideja, tipizacija lica i književnih ambijenata u skladu sa uvjetima i postojećim okolnostima, stil, jezik, jesu odlike koje čine da ovo dramsko djelo ima visoke idejne i estetske vrijednosti. U ovom smislu, dramska djela Josipa Relje, sa svim karakteristikama sadržaja i umjetničke forme, predstavljaju dragocjen doprinos u razvitku albanske dramaturgije.

Ova drama mnogo voljena za publiku, "drama sa povijesnom temom iseljavanja Arbanasa sa Rumijskih proplanaka i sa brjegova Skadarskog Jezera,- pisao je Aleksandar Stipčević, najpopularnije je dramsko djelo. Za njega tvrde da u punom smislu riječi uznemirilo je albanska nacionalna osjećanja". Stipčević je studirao kulturnu tradiciju Arbanasa i objavio je djelo *Tradicijska kultura zadarskih*

[54] Čabej, Sami. *Parathënie* :Josip Rela: *Nita,*"Naim Frashëri",Tiranë 1973, f .4 i 8

Arbanasa.[55] U kritičkim osvrtima posvećenih "Niti" istaknute su umjetničke karakteristike djela kao dramskog teksta i kao djelo koje živi na sceni.

Kostumi Arbanasa

"Nita" ima vrlo interesantnu dramsku bit i formu da se prikazuje kao opersko djelo i kao filmsko djelo. U jednom intervjuu s Josipom Reljom, on izražava volju da se "Nita" prikaže pred gledateljstvom i pred slušateljstvom kao opersko djelo.

Na pitanje "Čuo sam da neki naši kompozitori izrazili su se vrlo povoljno o mogućnosti komponiranja jedne opere na osnovu teksta "Nita", Relja je odgovorio: "Da, vrijeme je da i mi ovdje počinjemo sa našom operom. Bio bi vrlo zadovoljan kada bi netko počeo s ovim poslom. Na koncu, ima dosta vrijednih i talentiranih skladatelja. "A, na slijedeće pitanje "Kada bi se ekranizirala „Nita" da li bi ostala i dalje ista onakva kakvu smo je vidjeli na sceni "? On tvrdi: " Ovisi od ljudi koji bi realizirali to. Ja mislim da jedan dobar reditelj, kao što je Abdurrahman Šalja, potpuno bi ostvario taj cilj. "

[55] Stipčević, Aleksandar.*Tradicijska kultura zadarskih Arbanasa*, IBIS, Zagreb, 2011; Stipčević, Aleksandar, *Kultura tradicionale e arbëneshëve të Zarës*, Instituti Albanologjik , Prishtinë,2012

Kronika kazališnog života Kosova, prezentirana u albanskim dnevnim listovima i časopisima tog vremena, obuhvata mnoge interesantne činjenice o nazočnosti takvih djela na albanskim scenama. Ovo otvrdnjuje nastavak života drama na kazalištu. Koliko je značajno objavljivanje drame, stoga i komuniciranje sa čitateljima, toliko veliko jeste i snažan odjek realiziranih drama sa uspjehom na sceni. Josip Relja znao je dobro zahtjeve scene i bio je marljiv majstor njihove pripreme. U svakom dramskom djelu, ranije stvorene, ali i u onim kasnijim, on je donio potpuna uputstva za scenografiju, koja, kao takva, bila bi adekvatna drami prikazanoj na sceni.

The National Song and Dance Ensemble "Shota"

Iz dramskog teksta i posebice iz njezine ekspozicije, znači iz točne i detaljne deskripcije scene, mnogo zavisi uspjeh predstave u cijelosti. Dramska djela sastoje se od dramaturških situacija. Djelovanje glumaca na funkcionalnoj sceni stvara povoljnu atmosferu, interesiranje gledatelja i utječe snažno na estetskom doživljaju. On je posvetio dužnu pažnju i kostimografiji.

Na polju dramaturgije Josip Relja afirmirao se kao dokazani i obožavani stvaralac. Bio je talentirani pisac. Gete (Goethe Johann Wofgang) tvrdi : "Jedan veliki talenat može mnogo učiniti kada se bavi temama koje njemu odgovaraju." Josip Relja stvarno ovim originalnim sklonošću, ovom prirodnom darovitošću i sa ovim književnim pristupom, i posebice sa uporabom jezika, govorom Arbanasa Zadra, dočekan je i primljen dobro kao albanski pisac, kao jedan glas koji dolazio izdaleka, iz Arbanasa, tako dragog za Albance. Dramaturgija Josipa Relje sada već pripada našoj književnoj tradiciji. Prošlo je mnogo godina i ona uvijek je nazočna sa svojom tradicionalnom odjećom. I pored toga, kako je ocjenjeno u našoj književnoj kritici, poruka "koja dolazi iz tradicije jeste značajna i za novo stoljeće." Drame Josipa Relje nastaviće svoj život na sceni i bit će uvijek nazočne u albanskom kulturnom životu.

ARHIV RUKOPISI I OSTALI MATERIJALI

Poezia

1. *Intima* (1916-1944)
2. *Për fëmi* (1951-1959)
3. *Për të mëdhenj* (1951-1954)
4. *Vjershë në dialekt t'arbënisht*
5. *Në mars* II (1953-1966)
6. *Stihovi* (1951-1956)
7. *Krvavi plamenovi* (1941-1945)
8. *Prevodi iz arbanaškog: Atdheu. Dhimbjet e mija*

Proza

9. *Proza – arbënisht* (1951)
10. *Crtice*
11. *Kujtimet*

Drama

12. *Probe*

13. *Tallasat e dybëjes. Ndërgjegja*

14. *Zani i fëmiut*

15. *Ik, Jak, ik*

Artikuj

16. *Predavanje o Masariku*

17. *Doživljaji u nastavi*

18. *Predavanje o jugoslavenstvu*

19. *O Arbanasima kraj Zadra etj.*

20. *Arbëneshët e Zarës*

21. *Çish kan dash fashistat*

22. *Studentët e Prishtinës në Arbënesh të Zadrës, Zani i rinisë*, Beograd, 1953, nr.8, 2.X. f.11.

23. *Pionir Grujo u izvedbi sedmogodišnje škole Arbanasi*, *Glas Zadra*, 1951, nr.30, 12.VII, f.5. E p i s t o l a r i , Dokumente

BIBLIOGRAFIA

Veprat e botuara

1. *Martesa*, Dramë në tri akte, *Jeta e re*, Prishtinë, 1952. nr.2, f.89-120.

2. *Kungulli*, Dramë në tri akte, Akti i parë, *Jeta e re*, Prishtinë, 1953, nr.1, f.36-46;

Akti i dytë, 1953, nr.2, f.134-143;

Akti i tretë, 1953, nr.3, f.189-198.

3. *Nita*, Dramë në katër akte, Akti i parë, *Jeta e re*, Prishtinë, 1954, nr.1, f.29-37;

Akti i dytë, *Jeta e re*, 1954, nr.2, f.109-119;

Akti i tretë, *Jeta e re*, 1954, nr.3, f.204-214;

Akti i katërt, *Jeta e re*, 1954, nr.4, f.316-325.

4. *Lundërza e Jozhës*, Dramë në tri akte, *Jeta e re*, 1962, nr.6, f.884-899.

5. *Lundërza e Jozhës*, *Jeta e re*, Prishtinë, 1962.

6. *Zani i fëmiut*, Dramë në tri akte, *Jeta e re*, Prishtinë, nr.6, f.838-866.

7. *Zani i fëmiut*. *Jeta e re*, Prishtinë, 1963.

8. *Vjersha*. *Jeta e re*, Prishtinë, 1964.

9. *Dila*, Dramë në tri akte, *Jeta e re*, Prishtinë, 1965, nr.2, f.75-97.

10. *Dy drama*. *Jeta e re*, Prishtinë, 1965.

11. *Fisi i mallkuom*, Dramë në katër akte me epilog, *Jeta e re*, Prishtinë, 1966, nr.4, f.539-575.

12. *Fisi i mallkuom*. *Jeta e re*, Prishtinë, 1966.

13. *Tallasat e dybëjes*, Dramë në pesë akte, *Jeta e re*, Prishtinë, 1966, nr.6, f.908-950.

14. *Tallasat e dybëjes*. *Jeta e re*, Prishtinë, 1967.

15. *Sot tetë ditë*, Komedi, *Jeta e re*, Prishtinë, 1968, nr.5, f.936-963.

16. *Në liri*. *Rilindja*, Prishtinë, 1968.

17.*Vepra I*. *Rilindja*, Prishtinë, 1968.

18.*Vepra II*. *Rilindja*, Prishtinë, 1971.

19. *Nita*. *Naim Frashëri*, Tiranë, 1973.

20. *Nita*. *Rilindja*, Prishtinë, 1976.

21. *Nita*. *Rilindja – Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i Kosovës*, Prishtinë, 1997.

LITERATURA (Punime dhe shkrime të zgjedhura)

AGANI Hilmi, Kujtime nga vizita që i bamë Arbëneshëve, *Jeta e re*, Prishtinë, 1951, nr.4, f.238-243.

AJETI Idriz, Istorijski razvitak gegijskog govora kod Zadra, Sarajevo, 1961.

AJETI Idriz, Një ndihmesë në fushën e leksikologjisë shqiptare, (Kruno Krstić, Rječnik govora zadarskih Arbanasa, izdanje Mjesne zajednice Arbanasi, Zadar, 1987.

AJETI Idriz, *Vepra I*, Zhvillimi historik i së folmes gege të arbëneshëve të Zarës, Akademia e Shkencave dhe e Arteve Kosovës, Prishtinë, 1997.

Ali Pasha i Janinës, *Rilindja*, Prishtinë, 1955, 11 Dhetuer, f.10.

ALIU Ali, *Dila* e Relës dhe *Jeta e re,* nrumër 1. *Flaka e vëllazërimit*, Shkup, 1965, 30 maj.

ALIU Ali, Josip Rela: *Gjaku i mallkuom* (Dramë), *Flaka e vëllazërimit*, Shkup, 1966, f.6.

Arhiv za arbanašku starinu III, Beograd, 1926.

BARDHI Shpend, Arbnesh – Arbresh, *Leka*, Shkodër, 1935, nr.5, f.185-186.

BELAJ Ismail, Veprimtaria dramatike e Josip Relës, *Fjala*, Prishtinë, 1977, nr.2.f.7.

B. Rr. / BERISHA Rrustem /, Dhetë gurë të çmueshëm (In memoriam), *Zani i rinisë*, Prishtinë.

BERISHA Anton, Studim i denjë mbi veprimtarinë e shkrimtarit, Ali D.Jasiqi: *Josip V. Rela*. Botoi *Jeta e re, Zëri i rinisë*, Prishtinë, 1969, nr.7, f.30-31.

Bibliografija radova dr.prof. Aleksandra Stipčevića. Zagreb. *Knjižnica grada Zagreba – Gradska knjižnica*, 1992, f.26.

BJELAJAC Slobodan, Zadarsko naselje Arbanasi, *Slobodna Dalmacija*, 20 studenoga, 1976 godine.

Bračo Arbanasi, / Shpallje /, Zarë, 1896.

BUNJAKU Abdyl, Rela, ai njeri i urtë, *Zëri i rinisë*, Prishtinë, 1969, nr.40, f.5

BUŠKULIĆ Ante, Josip Vladović Relja. Povodom njegove prve godisnjice smrti, *Zadarska revija*, Zadar, br.4, str. 314-319.

BUXHOVI Jusuf, Një zë nga Arbëneshi (Shime Deshpali: *E vërteta, Rilindja*, Prishtinë, 1972. *Rilindja*, Prishtinë, 1972, 29 II, f.12.

BUZOLIC Stjepan, Zadarski Arbanasi i prabiskup Zmajević, *Narodni kalendar*, Zadar, 1866, f.76-84.

C. J. / CERAJA Jakup /, Tue lexue vjershat e Relës...

CERAJA Jakup, Dila / Dramë e Josip Relës /, në interpretimin e nxënësve të Normales dhe Gjimnazit "S. Tomazini" të Mitrovicës, *Flaka e vëllazërimit,* Shkup, 1966, 13 mars, f.5.

ÇABEJ Eqrem, Ngulimet shqiptare jashtë atdheut, *Ylli*, Tiranë, 1967, nr.1, f.22-24.

ÇABEJ Eqrem, Shqiptarët midis Perëndimit dhe Lindjes, MCM, Tiranë, 1966.

ÇABEJ Sami, Parathënie, Josip Rela: *Nita* – dramë, *Naim Frashëri*, Tiranë, 1973, f.3-7.

ÇELAJ Zenun, Jeta e arbëneshëve / Reporteri ynë për vizitë enkase Zarës /, *Zani i rinisë*, Prishtinë, 1967, nr.26, f.10.

Ç. Z., Nga jeta në Arbnesh të Zarës, katund – votër kulturore, *Zani i rinisë*, Prishtinë, 1962, nr.16-17, f.17.

ÇELAJ Zenun, Relës as vorrin s'ia dijmë, *Rilindja*, Prishtinë, 1967, 6.VIII, f.9.

ÇELAJ Zenun, Zani i scyptarit mbeti pa dalë, *Rilindja*, Prishtinë, 1967, 29.X, f.12; 30.X., f.6.

ČOLIĆ, M. Nesvakidašnji doživljaj, *Politika*, Beograd, 1955, 10 maj, f.5.

ČURKOVIĆ, Don Mijo, Povijest Arbanasa kod Zadra, Šibenik, 1922.

D. A., Edhe nji pjesë teatrale origjinale, Josip V. Rela: *Lundërza e Jozhës*, botoi BKA dhe *Jeta e re*, Prishtinë, 1962. *Rilindja*, Prishtinë, 1963, 25.II., f.7.
D. E., Flet arbëreshi i ri nga Zara (Monolog), *Zëri i rinisë,* Prishtinë, 1969, nr.35-36. f.13.

DABAJ Gjokë, *SHESTANI* Studim filologjik gjithëpërfshirës, I,II, Shoqata për kulturë « Don Gjon Buzuku », Ulqin, Ulqin-Tiranë-Prishtinë, 2004

DANÇETOVIQ Vojisllav, Dy fjalë mbi Arbëneshët e Zarës dhe melodramën *Martesa. Jeta e re*, Prishtinë, 1952, nr.2, f.85-88.

DEMA Ali, Edhe nji çfaqje e *Nitës* së Relës, *Rilindja*, Prishtinë, 1963, 14.V., f.8.

DEMA Ali, *Nita* e amatorëve të Gjilanit, *Rilindja*, Prishtinë, 1963, 13. V. f.7.

DOMI Mahir, Momente dhe aspekte të kontakteve e raporteve kulturore të Shqipërisë me vendet e Perëndimit e të Lindjes, *Studime historike,* Tiranë, 1965, nr.2.

D. /OMI/ M. /ahir/, Arbëneshi, Fjalori enciklopedik shqiptar, Tiranë, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 1985, f.32-33.

DESHPALI Shime, *Tregime arbëneshe*, *Jeta e re*, Prishtinë, 1968.

DESHPALI Shime, *E vërteta, Rilindja*, Prishtinë, 1972.

DESHPALI, Shime, *Agimet e parambomjet të Arbëneshit*, *Rilindja*, Prishtinë, 1968.

DORT Bernard, Théatre reél (1967-1970), Paris, 1971.

DRUGOVAC Miodrag, Drama dhe etosi popullor, Josip Rela: *Nita,* / Botim në gjuhën serbokroate /, *Rilindja*, Prishtinë, 1968, 27.VII., f.13.

DUKAGJINI Vorf, Gjuha é Shcyptarvé t' Arbnéshit, *Albania*, Bruxelles, 1905, nr.2, f.35-36; nr.3, f.69.

DUKAGJINI Vorf, Vjersha popullore t'katundit t'Arbnéshit, *Albania*, Bruxelles, 1905, nr.4, f.82-84.

ELSIE Robert, Historia e letërsisë shqiptare, *Dukagjini*, Pejë, 1997.

Enciklopedia e Jugosllavisë I, Botimi në gjuhën shqipe, Zagreb, 1984.

Enciklopedija Leksikografskog zavoda, sv. I, Zagreb, 1955.

ERBER Tullio, La colonia albanese di Borgo Erizzo presso Zara, Ragusa, 1883.

ERBER, Tullio, La colonia albanese di Borgo Erizzo presso Zara, Zara, 1939.

FERGOSON Frensis, Suština pozorišta, *Nolit*, Beograd, 1970.

FISHTA Filip, Istorija albanske književnosti, Drugi deo. Prvi književni rad italo – albanaca. *Misao,* Beograd, knj. 36, sv. 3-4, juni, 1931.

FISHTA Gjergj, Përmbledhje artikujsh, Shkodër, 1941.

FISHTA Gjergj, Pika voeset, Zadër, 1909.

Fletë nga historiku i shkollës sonë, Tiranë, 1963.

Folklor shqiptar I. Proza popullore, Vëllimi i parë. Instituti i Folklorit, Tiranë, 1963.

FONIQI Tahir, Vepra letrare e Josip Relës. Bibliografia 1962-198, "Rilindja", Prishtinë, 14.V.1988, f. 12.

GASHI Skënder, Mbi shqiptarët e Zarës, *Zani i rinisë*, Prishtinë, 1970, nr.34, 35, 41; 1971, nr.1.

GINESTIER Paul, Le théatre contemporain dans le monde, P.U.F., Paris, 1961.

GRADILONE Guiseppe, Studi di letteratura albanese, *Urbinati Editore*, Roma, 1960.

G. F. Manifestime përkujtimore për J.V.Relën, *Rilindja*, Prishtinë, 1967, 23.II, f.8.

GUNGA Fahredin, Mbi valë – jeta, *Rilindja*, Prishtinë, 1967, 31. XII dhe 1, 2 kallnor 1968, f.12.

GURAKUQI Mark, Mësimi i shqipes dhe mësuesit e parë në Borgo Erizzo (Arbanasi) dhe në Zarë (1901-1907), *Arësimi popullor*, Tiranë, 1963, nr.3, f.71-84.

GJEÇOVI Shtjefen, Kanuni i Lekë Dukagjinit, *Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore*, Prishtinë, 1972.

GJEVORI Mehmet, Mati Logoreci – mësues e lavrues i gjuhes shqipe, *Rilindja,* Prishtinë, 1969, 13.II, f.11.

GJOÇAJ Mirash, Nji plotësim mbi biografinë e Josip Relës, *Rilindja*, Prishtinë, 1967, 9.IV, f.11.

HALIMI Kadri, Gjuha origjinale e arbëneshve (Nga folklori i Arbëneshëve), *Flaka e vllaznimit*, Shkup, 1958, 21. 2., f.8.

HALIMI Mehmet, Fjalor me vlerë të shumëfishtë. / Kruno Krstiq: Fjalori i të folmes së arbëneshëve të Zarës, *Rilindja,* Prishtinë, 1987, 12.XI, f.13.

HAMITI Sabri, Besa e Nitës, Tema shqiptare, *Rilindja*, Prishtinë, 1993, f.88-93.

HAMITI Sabri, Tragjedia e Nitës, Arti i leximit (Sprovë për një poetikë), *Rilindja*, Prishtinë, 1983, f.275-290.

HASANI Hasan, Josip Vladoviq – Rela, Leksikoni i shkrimtarëve shqiptarë 1501-1990, *Shkëndija*, Prishtinë, 1994, f.248-249.

Historia e letërsisë shqiptare, Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë – Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1983.

Historia e popullit shqiptar II, *Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore*, Prishtinë, 1969.

Historia e Shqipërisë, Tiranë, 1959.

HORVAT Rudolf, Hrvatski preporod u Dalmaciji, Zagreb, 1935.

HOXHA Hysni, Trajta të vjetra e të reja në vjershat e Relës. Josip V, Rela: *Vjersha*, *Jeta e re*, Prishtinë, 1964. *Rilindja*, Prishtinë, 1964, 29, 30 nëndor dhe 1, XII, f.17.

HOXHA Hysni, Kritika, *Rilindja*, Prishtinë, 1977.

HOXHA Hysni, Dokument i traditës së arbëneshëve të Zarës (Shime Deshpali: *Agimet e parambromjet e Arbëneshit*, *Rilindja*, Prishtinë, 1968), *Flaka e vëllazërimit*, Shkup, 1968, 19 dhjetor, f.5.

HOXHA Ismail, Nga jeta në teatër, nga teatri në jetë, *Naim Frashëri*, Tiranë, 1972.

HYSA Mahmud, Impresione nga përmbledhja *Vjersha* e Josip Relës, *Flaka e vëllazërimit*, Shkup, 1967, 23.II; 2.III; 9.III.

HYSA Ylber, Kujtesa mbi shekuj. K.Krstić: Doselenje Arbanasa u Zadar, Zadar, 1988. *Fjala*, Prishtinë, 1990, 1 shkurt, f.12.

ISAKU Murat, Arbneshës në Zarë, në *Zani i malit*, *Rilindja*, Prishtinë, 1960, f.68.

ISLAMI Bebi, Historia dhe poetika e dramës shqiptare (1886-1996) 1,2, Universiteti i Prishtinës,Fakulteti i Arteve, ART C, Prishtinë, 2003

I. N., Njëqind – vjetori i shkollës fillore n' Arbnesh të Zarës, *Rilindja*, Prishtinë, 1964, 4.V., f.7.

ISLAMI Nehat, Nji za e mallkon luftën, (Bisedë me Josip Relën), *Rilindja*, Prishtinë, 1964, 24.V., f.12.

ISLAMI Nehat, 15 pyetje kompozitorit dhe dirigjentit Pavle Deshpali, *Zani i rinisë*, Prishtinë, 1961, nr.17, f.22.

ISLAMI Nehat, Udhëtar i përhershëm, (Bisedë me Pal Deshpalin, *Rilindja*, Prishtinë, 1967, 18.VI., f.12.

JASIQI Ali D., Asnji diell nuk nxen si i vendlindjes, Josip Rela: *Në liri* – dramë, *Rilindja*, Prishtinë, 1968. *Rilindja*, Prishtinë, 1968, 12.X., f.12

JASIQI ALI D., Fabulë fërgluese, Josip V. Rela: *Fisi i mallkuom*, *Zani i rinisë*, Prishtinë, 1967, nr.1, f.14.

JASIQI Ali D.,Fisniki dhe virtyte, *Jeta e re* Prishtinë,1967,nr.2, f.312-329.

JASIQI ALI D., Gërshetime mjeshtrie epizodash lirike, Josip V. Rela: *Martesa* – melodramë. *Zani i rinisë*, Prishtinë, 1967, nr.12, f.13.

JASIQI Ali D., Historia në dramën *Nita, Rilindja*, Prishtinë, 1967, 15.I., f.10.

JASIQI Ali D., *Josip V. Rela*, *Jeta e re*, Prishtinë, 1968.

Josip Rela: *Dy drama, Jeta e re,* Prishtinë, 1965, nr.6, f.992-996.

JASIQI ALI D., Josip Rela: *Në liri*, Premtime e realizime, *Rilindja*, Prishtinë, 1976, f.195-200.

JASIQI Ali D., Në thelbin e marrëdhënieve familjare, Shime Deshpali: *Tregime arbëneshe*, *Zani i rinisë*, Prishtinë, nr., f.14-15.

JASIQI Ali D., Nji vjet pa (me) Relën, *Rilindja*, Prishtinë, 1967, 31.XII, dhe 1,2 kallnor 1968, f.12.

J. A., Qfaqjet ma të mira në Hvar dhe festivalin republikan, *Rilindja*, Prishtinë, 1967, 15.V., f.7

JASIQI Ali D., Rela dramaturg e poet, Me rastin e dyvjetorit të vdekjes, *Rilindja,* Prishtinë, 1969, 24.XII; 31 XII-1-2.I., f.18.

JASIQI ALI D., Sugjerim i një simbolike, *Flaka e vëllazërimit*, Shkup, 1967, 16.II.

JASIQI Ali D., Shprehje ndjenjash të sinqerta, *Jeta e re*, Prishtinë, 1965, nr.5, f.821-826

JASIQI Ali D. , Vepra dramatike e Josip Relës, *Rilindja*, Prishtinë, 1968, 16.XI., f.12.

JASIQI Ali D. , Vepra dramatike e Josip Relës, Parathënie në librin e Josip Relës *Vepra I*, *Rilindja*, Prishtinë, 1968, f.7-22.

JOKLI Norbert, Raport provizor mbi studimin e dialektit të gegnishtes së verilindjes, Dorëshkrim (1916).

JOKL Norbert, *Zur Erforschung der albanischen Mundart von Borgo Erizzo in Dalmatien, Firenze*, Leo S. Olschki, 1940.

J. N. /JORGAQI Nasho/, Rela Josif (1895-1966). Fjalori enciklopedik shqiptar, Tiranë, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 1985, f.913.

JORGAQI Nasho, *Zëra prej së largu* (Takime me Arbëneshin dhe arbëneshët e Zarës), Larg dhe afër, (Udhëtime dhe meditime), Tiranë, *8 Nëntori*, 1987, f.261-279.

JORGAQI Nasho, *Poezia e arbëneshëve të Zarës*, *Drita,* Tiranë, 28 janar, f.14.

JORGAQI Nasho, RELA Josif (1895-1966), Fjalori Enciklopedik Shqiptar, 3, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë, 2009, f. 2229.

Jubilarni broj Narodnog Lista (1862-1912), Zadar, 1912.

KALESHI Dr. Hasan, Arkivi i Vjenës dhe rëndësia e tij për historinë shqiptare, *Rilindja*, Prishtinë, 1970, 12 shkurt, f.34.

KALESHI Hasan, Dokumente të Arkivit të Vjenës mbi mësimet e shqipes në Arbënesh të Zarës, *Vjetari* II-III, Arkivi i Kosovës, Prishtinë, 1970, f.151-208.

KAMBERAJ Sinan, Takimi me Relën, *Zani i rinisë*, Prishtinë, 1966, nr.23, f.18.

KARUC Niko, Djelovanje jugoslavenske omladine u Zadru, *Glas Zadra,* Zadar, 2.III.

KARUC Niko, Kako je Tulije Erber pisao o zadarskim Arbanasima, *Zadarska revija*, Zadar, 1954, br.1, str.71-74.

KARUC Niko, Mještani o svom mjestu, *Glas Zadra*, Zadar, 1954, br.136, str.4.

KARUC Niko, Pjesnik Buzolić o zadarskim Arbanasima, *Glas Zadra*, Zadar, 1956, br.240, str.5.

KARUC Niko, Uzroci seobe zadarskih Arbanasa, Glas *Zadra, Zadar*, 1954, br. 153, str. 4.

KASTRATI Jup, Kontribut për historinë e arsimit në rrethin e Shkodrës deri në vitin 1912. *Arsimi popullor*, Tiranë, 1963, nr.2.

KELMENDI Ahmet, Diaspora shqiptare, *Rilindja*, Prishtinë, 1970, 12 shkurt, f.37.

KELMENDI Ramiz, Disa fjalë para paraqitjes së dramës *Nita* në Theatrin Populluer të Krahinës. *Jeta e re*, Prishtinë, 1954, nr.6, f.558-562.

KELMENDI Ramiz, Nga epistolari i Josip Relës, *Rilindja,* Prishtinë, 1970, 4.XI-10.XI, f.13.

KELMENDI Ramiz, Një dorëshkrim i panjoftun i Relës ("*Vampiri*"), *Fjala*, Prishtinë, 1968, nr.3, f.1.

KELMENDI Ramiz, Pasthënie. Në librin Josip Rela: *Vepra II*, *Rilindja*, Prishtinë, 1971, f.271-275.

KLAJN Hugo, Pojave i problemi savremenog pozorišta, Novi Sad, 1969.

KOCI Akil, Kujtim mbi Arbënesh të Zadresë, *Zani i rinisë,* Prishtinë, 1967, nr.25, f.19.

KODRA Ziaudin, Letërsia e vjetër shqipe dhe arbëreshe, Tiranë, 1957.

KOLIQI E /rnest/, *Hija e maleve*, Zara, 1929.

KOLIQI Ernest, Giacomo Vuxani, patriota Italo – albanese di Zara. *Shejzat,* Roma, 1964, nr.5-6, f.155-158.

KONICA Faik, Facia é dréitorit, *Albania*, London, 1905, nr.ll, f.210.

KONICA Faik, Shoceria kombetare é Borgo – Eritsos. Shcipetaret n'Austrie, *Albania,* Bruxelles, 1901, nr.5, f.66-67.

KRAJA Mehmet, Modesti dhe sinqeritet, (Me rastin e dhjetëvjetorit të vdekjes së Josip Relës), *Rilindja,* Prishtinë, 1976, 30.XII, f.9.

KOTTE Kostandin, *Shpërblimi i gjaksis*, (Dramë në tre akte), Zara, 1929.

KRISTAJ Frok, Zëra të mirëfillta të arbëreshëve të Zarës. Udhë-përshkrim nga Dalmacia. *Rilindja javore*, Tiranë, 1995, 24-30 shtator, f.11.

KRSTIQ Kruno, Arbanasi, Enciklopedia e Jugosllavisë, lib.I, Zagreb, 1984, f.243.

KRSTIĊ Kruno, Doseljenje Arbanasa u Zadar, Zadar, Zbornik, Zagreb, *Matica Hrvatska*, 1964, f.169-194.

Dyndja e Arbëneshëve në Zarë, *Rilindja*, Prishtinë, 1.XI-13.XI.1968.

KRSTIĊ Kruno, Zadarski Arbanasi, *Glas Zadra*, Zadar, 1951, 21 VII.

KRSTIQ Kruno – CANA Zekeria, Arbëreshët e Zarës, *Bota e re,* Prishtinë, 1988, nr.3-4, f.20; nr.5, f.17; nr.6, f.17; nr.7, f.17; nr.8, f.17.

IPPEN Theodor, Kultusprotektorati dhe politika austrohungareze në Shqipëri, (Pjesë të përkthyera në gjuhën shqipe. Dorëshkrim)

KYÇYKU Kopi, Një poemë arbëreshe në Zarë (Traditat tona), Mbi poetin, prozatorin e dramaturgun Josip Rela. *Drita*, Tiranë, 1978, 17.XII, f.12.

L'écrit et la communication, Paris, 1973.

Letërsia si e tillë. Probleme të vlerësimit dhe të trashëgimisë letrare, Akademia e Shkencave, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1996.

LAMBERTZ Dr. Maximiliam. Raport. Mbi studimet e mija lingvistike në Shqipni prej mesit të Majit deri në fund të Gushtit 1916. (Përktheu: Veniamin Dashi)

LUBOTENI Gani, Dramaturgjia shqiptare, Studime dhe kritikë letrare, *Naim Frashëri*, Tiranë, 1983, f.24-47.

MANXHUKA Sebahate, *Përpjekja* në Zarë, *Përpjekja*, Beograd, 1980, nr, 2, f.3-4.

MARIJAČIĆ Ivica, Zadarski Arbanasi u filmu Muse Ahmetija: Hrvati, nacionalna manjina ili etnoskupina? Poglavarstvo grada Zagreba odbilo film o Arbanasima. *Zadarski list,* Zadar, 1995,br.27, str.2-3.

MAROVIĆ Niko, Nešto o Arbanasima kod Zadra, *Novo Doba*, Split, 1941, nr.99, f.5.

MAŠTROVIĆ Vjekoslav, Kako je izvršena okupacija Zadra 1918. Zadar, 1951.

MAŠTROVIĆ Vjekoslav, Prilog povijesti hrvatske kazališne umetnosti u Zadru. *Zadarska Revija*, Zadar, 1953, br.4, str.159-160.

Mbi lëvizjen kombëtare shqiptare, Tiranë, 1962. Mbledhës të hershëm të folklorit shqiptar I, Tiranë, Instituti i Folklorit, 1964.

Mbledhës të hershëm të folklorit shqiptar (1635-1912) III, Instituti i Folklorit, Tiranë, 1962, f.487-489.

MEKULI Hasan, Agimet e parambromjet e Arbëneshit. *Jeta e re*, Prishtinë, 1969, nr.6, f.1131-1136.

MEKULI Hasan, *Jeta e re* në vjetin e kaluem, *Jeta e re*, Prishtinë, 1964, nr.1, f.107-120; nr.2.f.290-304.

MEKULI Hasan, Mbi zhvillimin e letërsisë së pakicës shqiptare në Jugosllavi, *Jeta e re*, Prishtinë, 1953, nr.3, f.177-185.

MEKULI Hasan, Një krijues arbresh – shkrimtar i njoftun kroat. *Përparimi*, Prishtinë, 1968, nr.6-7, f.801-818.

MEKULI Hasan, Rrugët e zhvillimit të letërsisë shqipe në Jugosllavi. *Përparimi,* Prishtinë, 1958, nr.11-12, f.774-787; 1960, nr.3, f.153-164.

MEKULI Hasan, Shime Deshpali: *Tregime arbëneshe, Jeta re*, Prishtinë, 1967, nr.1, f.144-156.

Mendimi politik e shoqëror i Rilindjes Kombëtare Shqiptare I (1879-1908), Tiranë, 1971.

MIRABEL André, Littérature albanaise. Në "*Histoire des littératures*", Paris, *Librairie Gallimard*, 1956, f.1404-1412.

MORINA Bajrush, "Zogu i bukur ka këndue se na jena arbënesh", *Zëri i rinisë*, Prishtinë, 1991, nr.1402-1403, f.24-25.

Mrekullia në Arbënesh, *Zëri i rinisë*, Prishtinë, nr.26, f.14-15.

MUMXHIU Samedin, Josip V. Rela – lirik i hollë edhe në poezi edhe në dramë.(In memoriam), *Jehona*, Shkup, 1967, nr.1-2, f.3-6.

MUNISHI Rexhep, Harmonizimi koral i këngës popullore. Gjashtë këngë korale për kore të përziera të Shime Deshpalit të botuara në përmbledhjen "Këngë shqiptare", *Rilindja*, Prishtinë, 1983, 24.IX, f.11.

MURSELI Maxhide, Në orën 13 ose 21, *Rilindja*, Prishtinë, 1975, 11.II, f.43.

MUSLIU Beqir, Ars poetika (ose meteori i humbur), *Bota e re*, Prishtinë, 1969, nr.7, f.15.

MUSLIU Beqir, Poezia si vizion koloriti i një ambienti, *Zëri i rinisë*, Prishtinë, 1968, nr.37.

MUSLIU Beqir, Vdekja e poetit /Josip V. Relës/, *Zani i rinisë,* 1967, nr.6, f.17.

MUSTAFA Xhemail, Josip Rela i "Nitës", *Rilindja*, Prishtinë, 1986, 31.XII-12.I.1987, f.14.

NAÇI Stavri, Pashallëku i Shkodrës nën sundimin e Bushatlinjve (1757-1796), Tiranë, 1964.

NEXHIPI Reshat, Në Arbanasin e Zarës, *Flaka e vëllazërimit,* Shkup, 1972, 10 mars, f.12.

NEZIRI Zeqirja, Arbëneshët: ndërmjet të kaluarës dhe ardhmërisë. Skicë nga historiku i arbëneshëve të Zarës gjatë shekullit 19-të dhe fillimit të shekullit të 20-të. *Flaka e vëllazërimit,* Shkup, 1993, 31.I, f.13; 3.II, f.13; 5.II, f.13; 7.II, f.14; 10.II, f.13; 12.II, f.9; 14.II, f.12; 17.II, f.12; 21.II, f.14; 24.II, f.13. / Me shkurtime është botuar edhe në "*Rilindja*". Zyrih – Tiranë në 22 vazhdime, nga 20.VII, deri më 13.VIII.1993. /

NEZIRI Zeqirja, Hrvati o Albancima, Zagreb, 1994.

NIKPALI Berisllav, Njerëzit nga lartësitë e tjera (Kushtuar 250-vjetorit të arbëneshëve të Zarës. *Fjala*, Prishtinë, 1977, nr.8, f.9.

NOVAK Grga, Prilog poznavanju rada i delovanja Vicka Zmajevića – Perastanina, Radovi IJAZU u Zadru, Zadar, 1957, II, str.317-326.

NOVAK Grga, Političke prilike u Dalmaciji 1862-1865. *Radovi* IJAZU u Zadru. Zadar, 1959, IV-V, str.5-33.

OSMANAJ ,Shaban, Arbneshit të Zarës, *Jeta e re*, Prishtinë, 1966, nr.6, f.1022.

OSMANI Shefik, Mësuesit dhe shkollat e para në Shkodër për gjuhën dhe lirinë kombëtare, *Arsimi popullor*, Tiranë, 1963, nr.3.

P. A. /PASHKU Anton/, Drama "*Ik Jak, ik*" fitoi shpërblimin e tretë. *Rilindja*, Prishtinë, 1965, 1.II, f.7.

PERIĆ Dr. Ivo, Neostvarane težnje. Ciljevi učenja arbanaskog jezika u zadarskim školama uoči Prvog Svjetskog rata. *Skolske novine,* Zagreb, 1974, nr.14, f.15. (Në gjuhën shqipe është botuar në *"Rilindja"*, Prishtinë, 1974, 10.VIII, f.11.

PEROVIQ Budimir, Dashuria nëpër ikje/ Libreto në dorëshkrim/.

PEROVIQ Budimir, Foljet ndihmëse në gjuhën e arbëneshëve të Zarës. Zarë, 1978. / Dorëshkrim /

PEROVIQ Budimir, Nji shikim në trajtat e futurit në të folmen e Arbëneshëve të Zadrës, *Jeta e re*, Prishtinë, 1954, nr.4, f.353-358.

PEROVIQ B.,Nji vështrim mbi gjuhën e Shime Deshpalit. *Jeta e re*, Prishtinë, 1965, nr.3, f.470-471.

PETROTTA Gaetano, Popolo, lingua e litteratura albanese, Palermo, 1931.

PETROTA Gaetano, Sagio di bibliografia albanese 1500-1930, Palermo, 1931.

PETROTA Papas Gaetano, Svogilimento storico della litteratura albanese, Palermo, 1950.

Përzemërsia e shprehur me zemër (Mbas vizitës në Zarë dhe Zagreb), *Rilindja*, Prishtinë, 1967, 16.X, f.6.

PODRIMJA Ali, Letërsia nuk njef kufij, / Intervistë më Shime Deshpalin /, *Flaka e vëllazërimit*, Shkup, 1965, 12.X, f.9

PODRIMJA Ali, Poezia e një prozatori, Shime Deshpali: *Agimet e parambromjet të Arbëneshit, Rilindja,* Prishtinë, 1968. *Rilindja*, Prishtinë, 1968, 29.VI, f.12.

Poezia popullore arbëreshe, Tiranë, 1957.

Pravilnik "Arbanaškog društva S. Josipa" ustrojena u varošu Arbanasi, Zadar, 1885.

PRELA Zef, Aspekte ekonomike të depërtimit paqësor të Austro – Hungarisë në Shqipëri (1900-1912), *Studime historike*, Tiranë, 1966, nr.2, f.77-101.

PRELA Zef, Mbi politikën austrohungareze në Shqipëri në çerekun e fundit të shekullit XIX, BUSHT, *Seria Shkencat shoqërore*, Tiranë, 1960, nr.1

PRELA Zef, Problemi kombëtar shqiptar dhe Kultusprotektorati austrohungarez (fundi i shek. XIX-fillimi i shek. XX), *Studime historike*, Tiranë, 1965, nr.3, f.143-152.

Prigodom otvora kafane "Skanderbeg" u Abanasima na dan uskrsa, *Pravi Dalmatinac*, Zadar, 1901, 13.IV, f.2-3.

QOSJA Rexhep, Antologjia e lirikës shqipe, *Rilindja*, Prishtinë, 1970.

QOSJA Rexhep, *Josip Vlladoviq Rela* (1895-1966), *Gjurmime albanologjike*, Prishtinë, 1968, nr.2, f.71-101.

QOSJA Rexhep, *Josip Vlladoviq Rela* (1895-1966), Parathënie, Josip V.Rela, *Vepra II, Rilindja*, Prishtinë, 1971, f.7-37.

QOSJA Rexhep, *Josip Vlladoviq – Rela*, Rexhep Qosja: Shkrimtarë dhe periudha, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1975, f.189-238.

QOSJA Rexhep, *Panteoni i rralluar*, *Rilindja*, Prishtinë, 1973.

QOSJA Rexhep, *Prej tipologjisë deri te periodizimi*, ASHA e Kosovës, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1979.

RAIFI Mensur, *Aspekte të kritikës analitike*, Ali D. Jasiqi: *Josip V.Rela, Jeta e re*, Prishtinë, 1968, *Rilindja*, Prishtinë, 1969, 1.II, f.12.

RAIFI Mensur, *Bremjet e ndërgjegjes*, Me rastin e botimit të dramave të Josip Relës *Vepra I*, Mbi *"Tallasat e dybëjes"*, *Rilindja,* Prishtinë, 1969, 15.III, f.12.

RAMADANI Musa, *Duert e Deshpalit* (Portret), *Rilindja*, Prishtinë, 1968, 1.VI, f.11.

RAMADANI Musa, *Tragjika e Nitës dhe e kohës*, *Rilindja*, Prishtinë, 1979, 28.IV.

REXHAJ Besim, *Tipat e dramës së sotme shqiptare në Kosovë* (1950-1990), *Rilindja*, Prishtinë, 1994.

REXHAJ Besim, *Drama shqiptare pas Luftës së Dytë Botèrore 1948-2008, I,II*, "Faik Konica",Prishtinë , 2009

REXHEPAGIQ Dr. Jashar, Zhvillimi i arsimit dhe shkollave të kombësisë shqiptare në territorin e Jugosllavisë së sotme gjer në vitin 1918, *Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSAK të Kosovës*, Prishtinë, 1970.

Rivista e katërt zonale e teatrove amatore të Serbisë në Zveçan, (më 19 maj 1966), *Dila* / Josip Relës u përshëndet me ngrohtësi /. *Rilindja*, Prishtinë, 1966, 20.V, f.8.

RUGOVA Ibrahim, *Miti i jetës*, *Rilindja*, Prishtinë, 1981, 26.XII.

RUGOVA Ibrahim, *Refuzimi estetik, Rilindja,* Prishtinë, 1987.

RUSSO Mario, *Tradicioni albanesi alle porte di Zara, "San Marko*", Zara, 1939, 17/1939, nr.72/8, f.3.

Sahranjen Šime Dešpalj, *Vjesnik*, Zagreb, 1981, 25.I, f.3.

SCHIRO Guiseppe (Junior), *Storia della letteratura albanese*, Milano, 1959.

SEFEROVIĊ Abdulah, *Zadranin – najbolji šiptarski dramatičar*, *Slobodna dalmacija*, Split, 1965, nr.6253, 1.IV., f.5.

STAVILECI Masar, Humbje e parë e madhe e letërsisë sonë, (Me rastin e vdekjes së papritur të Josip V. Relës), *Rilindja*, Prishtinë, 1967, 3.I, f.10.

STAVILECI Masar, *Jeta e re* numër 6/65, *Rilindja*, Prishtinë, 1966, 13.III, f.13.

S. M. /STAVILECI Masar/, Në shenjë kujtimi të Relës, *Rilindja*, Prishtinë, 1967, 9.X, f.6.

STAVILECI Masar, Proza në numrin e ri të *Jetës së re*, *Rilindja*, Prishtinë, 1965, 7.XI, f.13

STAVILECI Masar, Proza në numrin nji të *Jetës së re, Rilindja*, Prishtinë, 1966, 3.IV, f.13.

S. Al /STIPČEVIĊ Aleksandar/, / Bibliografia për Arbëneshin /, Enciklopedia e Jugosllavisë I, Zagreb, 1984, f.243.

STIPCEVIC Aleksandar, Bibliografija radova o zadarskim Arbanasima, *Radovi* Centra JAZU u Zadru, 1977, f.24.

STIPČEVIĊ Aleksandër, *Interpretime albanologjike, Flaka e vëllazërimit,* Shkup, 1994.

STIPČEVIĊ Aleksandar, Josip Vladović Relja: *Martesa* – prvo štampano djelo na arbanaškom jeziku. *Glas Zadra*, Zadar, 1952, nr.62, 19.VII, f.3.

STIPČEVIĊ Aleksandar, Zadarski arbanasi i stvaranje albanske države, *Informatori*, Zagreb, 1953, nr.3, f.9; nr.6-7, f.17; nr.11-13, f.18,;nr.14, f.12.

STIPČEVIĊC, Aleksandar, *Tradicijska kultura zadarskih Arbanasa*, IBIS, Zagreb, 2011

STIPQEVIÇ, Aleksandar, *Kultura tradicionale e arbëneshëve të Zarës*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2012

STIPČEVIĊ Augustin, *Na otvorenoj pozornici, Matica Hrvatska*, Split, 1971.

STRGAČIĊ Ante Marija, Pokušaj izdavanja novina na arbanaškom jeziku u Zadru. *Radovi*, Filozofski fakultet u Zadru, 4/1962-1963, str.171-199.

SULEJMANI Sejfedin, Drama e J.Relës *"Nita"* u prezentue me sukses, *Flaka e vëllaznimit*, Shkup, 1965, 24 tetor, f.8.

SHEMA Isak, Dramat e josip Relës, *Studime filologjike*, Tiranë, 1989, nr.1, f.107-116.

SHEMA Isak, Krijimtaria dramaturgjike e Josip Relës, *Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare,* Prishtinë, 1985, nr.10, f.27-37.

SHEMA Isak, Aspekte të letërsisë, *Rilindja*, Prishtinë. 1985.

SHEMA Isak, Vrojtime letrare dhe artistike, *Rilindja*, Prishtinë, 1995.

SHEMA Isak, Vlerësime të letërsisë shqiptare, *Rilindja*, Prishtinë, 1996.

SHEMA Isak, *Josip Rela- Jeta dhe krijimtaria letrare, Dukagjini* , Pejë, 2002

SHEMA Isak, *Studime letrare*, Prishtinë, 2008

SHEMA Isak, *Ngritja e ndërlikimeve dhe e konflikteve letrare*, *Fjala*, Prishtinë, 1969, nr.6, f.4 dhe 14.

SHEMA Isak, *Shtjefen Gjeçovi – fytyrë e ndritur e së kaluarës sonë*, *Rilindja,* Prishtinë, 1969, 11.X, f.13.

SHITA Vehap, Amatorët dhe artistat e ri në skenë, / *"Nita"* e Josip Relës në interpretim të seksionit dramatik të nxënësve të Gjimnazit të Pejës. *Jeta e re*, Prishtinë, 1969, nr.3, f.527.

SHITA V. /Vehap/, Dëshmi e përparimit t'artit theatral amator, *Rilindja*, Prishtinë, 1955, 6.I.

SHITA Vehap, Edhe dy drama origjinale në skenën tonë (*Nita* e Relës dhe *Fosilet* e A. Shkrelit), *Jeta e re*, Prishtinë, 1968, nr.3, f.645.

SHITA Vehap, *Gjurmëve të letërsisë*, *Rilindja,* Prishtinë, 1970.

SHITA Vehap, Josip Vlladoviq Rela: *Nita, Jeta e re*, Prishtinë, 1955, nr.1-2, f.122-123.

SHITA Vehap, Josip Vlladoviq Rela: *Nita*, *Rilindja*, Prishtinë, 1955, 24 mars, f.5.

SHITA Vehap, Josip V.Rela, *Leksikoni i shkrimtarëve tanë* (Dorëshkrim).

SHITA Vehap, *Kur ndizen dritat*, *Rilindja*, Prishtinë, 1977.

SHITA Vehap, Nji lajm i zi nga Zara, *Jeta e re*, Prishtinë, 1966, nr.6, f.1118-1119.

SHITA Vehap, *Skena shqipe*, *Jeta e re*, Prishtinë, 1964.

SH. V. /SHITA Vehap/, Vdiq Josip Rela (In memoriam), *Rilindja,* Prishtinë, 1967, 3.I, f.7.

SHKODRA Zija, Arbëreshët e Zarës së Dalmacisë, *Shqipëria e re*, Tiranë, 1980, nr.4, f.22-23.

SHKODRA Zija, Kontribut për historine e diasporës shqiptare, *Studime historike*, Tiranë, 1971, nr.3, f.93-113.

SHKRELI Adem, *Arbanasi hesht e flet…*, *Fjala*, Prishtinë, 1970, nr.1, f.19.

SH. A. /SHKRELI Adem/, Frytet e vullnetit t'amatorëve, *Nita* e Josip Relës n'interpretimin e suksesshëm të gjimnazistëve të Prishtinës, *Rilindja*, Prishtinë, 1961, 15.V, f.7.

Shkrimtarët shqiptarë II, Botim i Ministrisë së Arsimit, Tiranë, 1941.

SHKURTAJ, Gjovalin, Mbi arbëreshët e Zarës, *Ylli*, Tiranë,1979,nr.5, f.30.

ŠUFLAJ Dr. Milan,*PovijestSjevernih Arbanasa*,AASJE, 965, knj.II, sv.2.

TAGLIAVINI Carlo, *L'Albanese di Dalmazia*, Firenze, 1937.

TAGLIAVINI Carlo, Penetrazione e adattamento delle dialetto albanese di Borgo Erizzo (Zara). *Studi Albanesi*, vol. III-IV, Roma, 1934, f.214-242,

TËRNAVA Muhamet, Qëndrimi i Austro – Hungarisë ndaj arbëneshëve të Zarës në fund të shekullit XIX dhe në fillim të shekullit XX, *Jehona*, Shkup, 1974, nr.2, f.92-115.

TËRNAVA Muhamet, Çështja e botimit të gazetës "Zani i scyptarit", *Gjurmime albanologjike – Seria e shkencave historike,* III-1973, Prishtinë, 1975, f.71-79.

TOMÇIQ Zllatko, *Shqiptarët në letërsinë kroate*, *Flaka e vëllaznimit*, Shkup, 1959, 19.VII, f.6.

TUDA Rahmi, Kujtime (Nga takimi me Josip Vlladoviq Relën), *Flaka e vëllaznimit*, Shkup, 1968, 11 kallnor, f.5.

Učiteljska škola Zadar (1866-1956), Spomenica, Zadar, 1956.

UÇI Alfred, Estetika, jeta, arti. *Naim Frashëri*, Tiranë, 1971.

UÇI Alfred, Mitologjia, folklori, letërsia. *Naim Frashëri,* Tiranë, 1982.

Uvod u književnost, *Znanje*, Zagreb, 1969.

VELÇA Kudret, *Vëzhgime letrare*, *Naim Frashëri*, Tiranë, 1968.

VINCA Agim, *Sruktura e zhvillimit të poezisë së sotme shqipe* (1945-1980), *Rilindja*, Prishtinë, 1985.

VLHAZEN/, (Shpallje), 25 statur 1897.

WEIGAND Gustav, *Dialekti i Gegnishtes të Borgo Erizzos afër Zarës në Dalmaci* / Përktheu nga gjermanishtja: V. Dashi /.

VERNICKE Anneliese, *Theodor Ippen*, Vies Baden: Harassovitz, 1967.

VISHKO Ali, Shoqëria studenteske vieneze "*Dija*" dhe kalendari i saj, *Fjala*, Prishtinë, 1972, nr.6, f.20.

Zadar – Zbornik, *Matica Hrvatska*, Zagreb, 1964.

ZAMPUTI Injac, Përpjekjet e Shqiptarëve për liri në dy shekujt e parë të sundimit otoman, Tiranë, 1961.

Zani préje Arbnéshvet, *Albania*, London, 1903, nr.3, f.36-38.

ZEJNULLAHU Nazif, Dr. Kruno Krstiq: Fjalori i të folmes së arbëreshëve të Zarës, *Flaka e vëllazërimit*, Shkup, 1987, 18.X, f.17.

Z. N. Arbanasi, Hrvatska enciklopedija I, Zagreb, 1941, f.564.

III. NAUKA O KNJIŽEVNOSTI

Jorgo Bulo

KNJIŽEVNE STUDIJE HASANA MEKULJIJA O ALBANSKOJ KNJIŽEVNOSTI

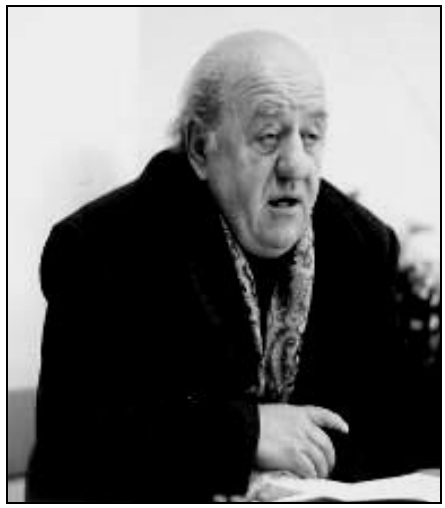
Predmet ovog rada su Književne studije Hasana Mekuljija posvećene albanskoj književnosti. Ova tema nije istraživana dovoljno. Objavljeno je nekoliko radova o književnoj kritici ovog istaknutog istraživača, koji je s kritičkim pisanjem i s književnim studijama u današnjem smislu studija o kulturi uopće (onako kako je tretirao temu posvećenu književnoj kulturi zasebno, istraživač Alian Viala 30, profesor francuske književnosti na Univerzitetu u Oxsfordu, u svom djelu: La Culture littéraire) utjecao je na razvoj albanske književne kulture.

U ovom znanstvenom osvrtu obuhvaćen je dio istraživanja posvećenog studijskoj djelatnosti Hasana Mekuljija u vezi s albanskom književnošću. Razmatrana je bogata problematika, proširena u vremenu i veoma velikom prostoru kao i njegova metodologija istraživanja. Na osnovi analize, procjene književnih istraživanja o albanskoj književnosti, prezentirano je procjenjivačko mišljenje o spoznajnoj vrijednosti ovih istraživanja i o značaju koji ona imaju za povijest albanske književnosti. Za ostvarivanje ovoga rada analizirani su i postojeći rukopisi ovog autora.

Hasan Mekulji je marljiv istraživač albanske i svjetske književnosti. Njegova djelatnost za razvoj albanskog obrazovanja, kulture i znanosti u svim fazama njegova stvaralaštva je veoma široka i veoma važna.

S prvim kritičkim književnim radovima u albanskoj periodici i tisku javlja se još od 1955. godine, u vrijeme kada se na Kosovu nije

znalo za književnu kritiku „...kao za afirmiranu instituciju“, dok teorijske i povijesne književne studije u toku prve dva desetljeća poslije završetka Drugog svjetskog rata nisu poznavale ozbiljan razvoj.

Hasan Mekulji (1929 – 1996)

Hasan Mekulji jedan od vođa knjižene kritike u nas, pisao je studije, recenzije, kritičke radove, problemske književne osvrte, povijesne književne radove o autorima i o različitim književnim rodovima, o poeziji, o prozi, o drami i o kazalištu te posebne radove o književnoj kulturi.

Do kraja svoga života on je s izvanrednom strašću razvijao znanstvenu djelatnost u oblasti književnih studija, dajući veliki doprinos književnom znanju i književnoj znanosti.

Biografski zapisi

Hasan Mekulji je rođen 13. travnja 1929. godine u Plavu. Potiče od siromašne seoske obitelji koja je preseljena u Plav iz sela Nokšić, poznatog po velikoj albanskoj borbi protiv Crnogoraca Marka Miljana 1879. godine. Njegov otac Talj bio je poljoprivrednik sa zemlje. Život je proveo najviše kao komita (odmetnik), zajedno s

većinom svojih rođaka, provodeći najveći dio života na Kosovu i u Albaniji dok nije pao kao mučenik 1941. godine.

Osnovnu školu je završio u Plavu, na srpskohratskom jeziku, u kojoj je svakoga dana (u I. razred) bio prisiljen da kaže: " Ja sam Srbin muslimanske vjere". Školske godine 1940/41 upisuje se u Veliku medresu kralja Aleksandra, koja je bila kao neka vrsta klasične gimnazije sa specifičnom tradicijom, mu je izbijanje Drugog svjetskog rata prekinulo školovanje.

Godine 1942. godine je upisan u Učiteljsku školu " Sami Frašeri" u Prištini, gdje mu nije priznat završen prvi razred u Skoplju. Završio je prvi i drugi razred u Prištini, ali završetkom rata i porazom Njemačke, ova se škola ukida a učenici se razlaze. Godine 1945. upisuje se u realnu gimnaziju u Beranama (bivši Ivangrad), ponovno u prvi razred, pošto mu dva završena razreda Učiteljske škole nisu priznati, smatrajući ovu školu kao "fašističku".

Poslije četiri godine gimnazije završava maturu u Beranima i odlazi na studije u Beograd. Pošto nije mogao upisati medicinu, jer su se upisivali samo privilegirani studenti, ali isključivo u nedostatku materijalnih mogućnosti, vraća se te godinu dana radi u Prištini u svojstvu: referenta kulture i umjetnosti u Sekretarijatu Kulture Narodnog Odbora APKM.

U školskoj 1950/51 godini upisuje se na Filozofski fakultet u Beogradu, u XIV. grupi (Zajednički odsjek jugoslavenske književnosti, Svjetske književnosti i Književnosti ruskog jezika). Završio je fakultet 1955. godine s istaknutim uspjehom.

Poslije završenih studija radio je kao profesor Fizičkog odgoja u Prištini (kraće vrijeme) a zatim u Učiteljskoj školi u Prištini, u kojoj je predavao jugoslavenske književnosti a jedno vrijeme i predmete francuskog i ruskog jezika. Godine 1959. "po potrebi službe " premješten je iz škole i imenovan za direktora Pokrajinskog Narodnog kazališta u Prištini, odakle je arbitrarno premješten, jer je za direktora Kazališta ponovno vraćen prethodno udaljena osoba Srbin zbog nedostatka odgovarajuće kvalifikacije za direktora(Srbin), bio je samo glumac.

Zatim je 1963. godine Hasan Mekulji izabran za višeg predavača na Filozofskom fakultetu u Prištini, a na Filološkom Fakultetu, gdje ostaje do kraja radnog vijeka predajući jugoslavensku književnost, Svjetsku književnost (kao stručno opredjeljenje) i jedno vrijeme za srpskohrvatske odsjeke (Književnost i jezik i Jezik i književnost), predavao je albansku književnost .

Godine 1969. unaprijeđen je u zvanje višeg predavača, dok je u 1991. godini dobio zvanje redovnog profesora Filološkog fakulteta, iako je bio u mirovini. Ukidanjem prava i političkog subjektiviteta Albanaca, Hasan Mekulji je bio među prvim isključenim profesorima s Filozofskog fakulteta, u duhu određenih represija i terora nove velikosrpske vlasti protiv albanskog naroda.

Dakle, 1991. godine umirovljen je prije roka, ali je nastavio da radi i predaje na Univerzitetu Kosova, u paralelnoj nastavi na albanskom jeziku. Godine 1984. izabran je za direktora Narodne i Univerzitetske biblioteke Kosova , gdje ostaje do 1990. godine, ne napuštajući nastavu na Filološkom fakultetu na kome je predavao dva predmeta. Za vrijeme svoga službovanja, Hasan Mekulji se aktivno bavio društvenim radom, uglavnom kulturnim i obrazovnim. Obavljao je seriju funkcija. Dvije godine je bio prodekan Filozofskog Fakulteta. Kasnije, 1981-1983. godine izabran je za dekana Filološkog Fakulteta. Punih dvadeset i pet godina bio je član Sekretarijata ili potprijesdjednik Kulturno-Obrazovne zajednice APKM, poslanik Pokrajinske Skupštine (1968-1971), te predsjednik odbora zajednice fakulteta i viših škola, u Kulturno-obrazovnom Savjetu Skupštine APKM.

Dva puta je izabran za predsjednika Udruženja pisaca Kosova.

Obavljao je i niz drugih funkcija. Nekoliko godina je bio član uredništva lista za kulturu, umjetnosti i politici "Përparimi" ("Napredak"). Od 1975-1982. godine bio je glavni urednik književne revije "Jeta e re" ("Nov život") i stalno član uredništva ovog lista. Bio je član Izdavačkog savjeta izdavačke Redakcije "Rilindja", član Izdavačkog savjeta Albanološkog instituta, član Savjeta Zavoda za izdavanje nastavnih udžbenika i sredstava Kosova*, član raznih*

žirija na Kosovu i van njega, sudionik mnogih predstavničkih kulturnih i književnih delegacija.

Za svoj rad i aktivnosti više je puta nagrađivan. Hasan Mekulji je bio i višegodišnji prevodilac s albanskog na srpski jezik i s srpskog i ruskog na albanski jezik. Bio je suradnik Jugoslavenske Enciklopedije na albanskom jeziku i član i suradnik Male enciklopedije „Prosveta" (Beograd).

Književnim stvaralaštvom Hasan Mekulji počinje se baviti još u gimnaziji i na studijama, ali sa objavljivanjem poezije i proze se predstavlja od 1950. godine. Nakon toga se posvetio uglavnom kritici i drugim studijskim oblicima.

Napisao je više osvrta, kritika, rasprava i eseja. o djelima, autorima i o književnim i estetskim problemima iz svjetske i albanske književnosti, koje su bile u njegova fokusu interesiranja, ali i iz književnosti drugih naroda u Jugoslaviji, bilo na stranicama naših ili onih na srpskohrvatskom jeziku, bilo kao predgovori ili pogovori izdanih djela. Njegova bibliografija bilježi više od prijeko 600 jedinica objavljenih radova.

Predavao je Svjetsku književnost na Filološkom Fakultetu.

Umro je 26 srpnja 1996 godine.

Književno stvaralaštvo Hasana Mekuljija zauzima meritorno mjesto u širem okviru suvrjemene književne znanosti. Kritičko književno mišljenje ovog autora je prisutno i stalno aktualno u toku razvijanja književne kritike i suvremene albanske književnosti. U njegovim recenzijama, kritičkim radovima, književnim osvrtima, raspravama, studijama esejima i u drugim radovima, mjerodavno i s visokom znanstvenom odgovornošću, raspravlja o raznovrsnim pitanja i fenomenima književnosti i kulture. Visoka stručna i opća pripremljenost, bogata znanstvena informiranost o tokovima razvoja pisane umjetnosti i znanstvene književnosti uopće, kao i izvanredna prosvjećenost u neprekidnoj znanstvenoj djelatnosti, ovom znanstveniku s enciklopedijskim znanjima dala je mogućnost ostvarivanja studija književne djelatnosti mnogih istaknutih autora, te zajedno s mnogim drugim stvaraocima da razvija i afirmira znanost albanske književnosti.

Hasan Mekulji je kompletirao vlastitu bibliografiju radova, koja obuhvaća na stotine bibliografskih jedinica, gdje samo bibliografija kritičkih radova i izabranih studija čini 443 bibliografskih jedinica. Radi bolje znanstvene informiranosti o stvaralaštvu Hasana Mekuljija , kao dodatak ovome radu prilažemo njegovu potpunu i izabranu bibliografiju.

Studije o albanskoj poeziji, o prozi (priči, noveli i albanskom romanu), o drami i kazalištu, teorijskim studijama, povijesnim i onima o književnoj kritici, čine studijski sveobuhvatni opus posvećen albanskoj tradicionalnoj i suvremenoj književnosti. Većina njegovih pisanih radova o albanskoj književnosti i kulturi, objavljeni su u književnim i znanstvenim magazinima, u izdavačkim organima, u raznim publikacijama na albanskom i na drugim jezicima. Neke studije su prevođene na drugim jezicima kao predgovori, pogovori ili kao predstavljanja prevedenih djela albanske književnosti. Njegove studije uvijek ispunjavaju radoznalost čitalaca i istražitelja književnosti.

Potpuno izdavanje stvaralaštva Hasana Mekuljija prema jednom neostvarenom planu, obuhvatio bi nekoliko tomova studija kritičkih pisanih radova o albanskoj i svjetskoj književnosti. Iz prethodnog plana objavljeno je dva posebna toma: „Albanski roman-kritike i osvrti“ (2000) i „Svjetska književnost-Autori i dijela“ (2002).

Kako je više njegovih radova ostalo u rukopisu, nastavlja se studijski rad na rukopisima (neobjavljenim materijalima) i neistraženim radovima, radi sveopćeg istraživanja i objektivnog znanstvenog vrjednovanja i znanstvenog objavljivanja.

Arhiv rukopisa Hasana Mekuljija obuhvaća mnoge studije o albanskoj književnosti. Osim radova objavljenih ranije, sačuvano je i mnogo rukopisa, pogotovo posebne knjižene studije o albanskoj i svjetskoj književnosti. Od istraživačkih projekata ističe se nedovršena studija *Razvoj albanskog romana i njegov povijesni književni značaj*. To je bila teza nedovršena doktorata. Sadržaj rada je predstavljen kao kompaktna monografija književnost. Osim uvoda sadrži i glavna poglavlja: Razvoj albanske književnosti u posebnim razdobljima- opće odlike, Roman kao književna vrsta i njegov razvoj,

Karakteristike autora romana u Albaniji, Roman na albanskom jeziku izvan granica Albanije, Književno stvaralaštvo na albanskom jeziku u SFR Jugoslaviji, Uopće, estetika i tehnika romana na albanskom jeziku, Završetak. Kao zasebno poglavlje-dodano, je Kronologija albanskog romana i literatura o autorima.

U okviru razvoja veoma široke teme dana su i slijedeća poglavlja: Politički, kulturni i društveni uvjeti, Morfologija romana i začeća teorije, Svjetski roman u okviru ovog i ranijeg vrjemena, Prvi albanski roman i dr.

Kronološka usporedba izrade romana na albanskom jeziku prema Hasanu Mekuljiju počinje s djelima Antona Santorija *Prokleta kći* (*La figlia maledetta*) i *Sofia Kominiate* (1889). Slijede ostali autori romana, kao što su: Ndoc Nikaj, Vaso Paša, Jeronim De Rada, Papa Kristo Negovani, Banuš Špataraku, Mihalj Grameno, Zef Harapi, G.Koljeci, Fićion Postolji, Andon Frašeri, Miljo Duči, Filip Papajani, Mehdi Frašeri, Lambi Daradha, Pjeter Raša, Haki Stermili, Sterjo Spasse, Vies Sejko (Mark Mikoljini), Redžep Čakčiri, Velji Panariti, Mark Kurbini, Vedat Kokona, Luiđ Thači, Mustafa Grebleši, Nikol Ljako, Dhimiter Šuterići, Ibrahim Oruči, Kin Duši, Sinan Hasani, Petro Marko, Martin Camaj, Hasan Petrelja, Redžep Hodža, Redžai Surroi, Qamil Budželji, Hiljuš Vilza, Azem Škrelji, Thoma Kačori, Rešat Nepravišta, Ismailj Kadare, Redžep Zogaj, Sotir Andoni, Gazmend Kongoli, Ševqet Musaraj, Jakov Xoxa, Thoma Frašeri, Nazmi Rrahmani, Murat Isaku, Dhimiter Džuvani, Hivzi Sylejmani, Alji Abdihodža, Skender Drini, Đerđ Žeji, Filip Ndocaj, Ramiz Ljika, Rifat Kukaj, Vehbi Kikaj, Razi Brahimi, Anastas Dušku, Iljo Bodeci, Maksut Šehu, Alči Kristo, Dritero Agolli, Fatos Arapi, Helena Kadare, Sabri Godo, Ruždi Puljaha, Dhimiter Karagani, Teodor Ljačo, Mičo Kalamata, Ramiz Kelj-mendi, Anton Pašku, Petrač Zoto, Kičo Bljuši, Pertef Isufi, Ćamilj Buđelji, Ymer Elšani, Agim Cerga i dr.

Za svakog autora dana je lista objavljenih romana prema kronologiji te literatura za autore i za djela. Također su obuhvaćeni i naslovi novina, listova u posebnim knjigama. Hasan Mekulji je pratio tradicionalnu metodologiju izrade znanstvenog rada i oslanjao se na enciklopedijska izdanja, na književnim rečenicama na albanskom i

na stranim jezicima. Materijali su odabrani sa znanstvenom odgovornošću i sa postojanim vrijednostima kritičkog i metodološkog vrjednovanja. Autor ovih radova za svoj rad postavlja rigorozne znanstvene zahtjeve i pridržava ih se s visokom stvaralačkom sviješću. Ispravke radova u više varijanti pokazuju temeljitost znanstvenom radu..

Prof. Hasan Mekuli je istaknuta ličnost albanske književnosti...

Bazirajući se na njegova književnopovijesna istraživanja, na kritičkim radovima, na njegovim recenzijama, intervjuima, na tekstovima pripremljenim za književna, stručna i znanstvena predstavljanja, na mnoga radiotelevizijska predstavljanja, ali i na svečanosti i znanstvenim skupovima, u raznovrsnim diskursnim tekstovima procjenjujemo poglede Hasana Mekuljija za književnost i književnu znanost.

Istraživanje opsežnog djela Hasana Mekuljija ima veliki značaj za književnu povijest. Znanstveni i kritički književni radovi Hasana Mekuljija za albansku književnost, onih objavljenih u listovima, u novinama i u posebnim izdanjima, ali i na mnogim drugim raspore-

đenim u rukopisnim materijalima, mogu se koristiti kao odabrana literatura za izradu radova raznih istraživačkih književnih stupnjeva, dakle i za ostvarenje velikog projekta: *Povijest albanske književnosti*

Književni radovi:

Mbi letërsinë dhe letrarët

Letërsia dhe roli i saj shoqëror

Rrugët e zhvillimit të letërsisë shqipe në Jugosllavi

Mbi veprën letrare të Vedat Kokonës

Vepra letrare e Petro Markos

Knjizevno stvaralastvo na Kosovu

Letërsia shqipe dhe mërgimi

Mbi nevojë e një kritike aktive, analitike dhe të hapur te ne

Epoka e revolucionit dhe e LNÇ në letërsi

Ashtu siç janë përmbledhur në dorëshkrime, titujt e punimeve i japim të mbarështruara sipas gjinive letrare.

Lidhur me poezinë shqipe evidentojmë këto njësi:

Esad Mekuli poet i kohës dhe i popullit të vet

Arti poetik si trajtë e vetëdijes estetike dhe shoqërore

(Vepra poetike e Esad Mekulit)

Poezia si trajtë e luftës për progres

(Për poezinë e Esad Mekulit)

Poezia si dokument i rëndësishëm i realitetit

(Për poezinë e Esad Mekulit)

Vargje t`idhta e krenare

Tufa"- e Latif Berishës- krijim i rëndësishëm poetik

Në margjinat e tri përmbledhjeve të poezisë sonë bashkëkohore E. Gjerqeku: "Bebzat e mallit", M. Isaku: "Zani i malit", A. Shkreli: "Bulzat")

Poezia si shpërthim mallkimi (Për poezinë e Fahredin Gungajt)

Ali Podrimja: "Loja nën diell"

Antologjia e poezisë shqipe për fëmijë (Antologjia e Agim Devës)

Të shprehut lirik dhe situatat lirike si pasqyrë e jetës

Lirski govor i lirske situacije kao ogledallo zivota

Lirski govor in lirske situacije kot zrcalo zivljenja (Parathënie në Antologija poezije albancev v Jugoslavije). Hasan Mekuli:Izbor, uvodni esej in notice o pesnikih.Cankarjeva Izlozba, Ljubljana,1979.

Poezia dhe tradita jonë letrare

Nexhat Pustina:"Zë bylbyli, lule maji"

Qerim Ujkani: "Prralla e votrës"

"Hullinat" e Qerim Ujkanit

Në frymën romantike të këngëtimit (Jakup Ceraja: "Përkushtime")

Koordinatat jetësore të një poezie (Poezia e Azem Shkrelit)

Gjurmave të një përvoje poetike (Poezia e Din Mehmetit)

Thekse të reja të një poezie (Poezia e Qerim Ujkanit)

Poezia e Besim Bokshit

Din Mehmeti:"Rini diellore"

Muhamet Kërveshi: "Ngjyrat e dashurisë"

Nebih Muriqi: "Në synin e pranverës"

Behram Hoti: "Ligjërimet e mija"

Ngjyrat e fjalës dhe shqetësimet (Beqir Musliu: "Rima të shqetë-sueme"

"Drita në zemër" e Adem Gajtanit

Rexhep Hoxha: "Me sy kah Parnasi"

Në ëndrrën e të gjallëve (Qerim Ujkani:"Lartësi toke")

Jakup Ceraja: "Përkushtime"

Hasan Hasani: " Kroje të bardha"

Rrustem Berisha: " Bredhje intime"

Nuhi Vinca: " Dallgë jugu"

Për prozën tregimtare shqiptare janë shkruar shumë punime, siç janë:

Fatmir Gjata: "Tana"

Gjurmim serioz i trajtave të reja (Anton Pashku: "Tregime")

Nëpër margjinat e tregimeve të Azem Shkrelit

N. Prifti:"Një pushkë më shumë"

Samedin Mumxhiu: Ai dhe Koha"

Ramiz Kelmendi: "Tregime të sotme shqiptare"

Ramiz Kelmendi :"Letra prej Ulqini"

Daut Demaku: "Birigjet e thata"

Në botën e hijeve dhe të gjakut (Daut Demaku:" Plisat e kuq")

Një trajtë e së kaluarës sonë (T. Hatipi: "Ghurmë kohe")

Romani shqiptar

"Zhvillimi i romani shqiptar dhe rëndësia e tij historike letrare", tezë e lejuar e doktoratës, por e papërfunduar. Ai duke punuar në këtë temë të madhe dhe të rëndësishme, ka hartuar Bibliografinë e romanit shqiptar dhe ka kompletura literaturën e zgjedhur për çdo vepër dhe për çdo autor.

E vërteta e përjetueme dhe artistikisht e hetueme (Hivzi Sulej-mani:"Njerëzit")

Në vazhdën e krijimeve realiste (Hivzi Sulejmani: "Fëmijët e lumit tim")

Vetëdija kritike e Hivzi Sulejmanit

Tue lexue "Gjarpijt e gjakut"

Sterjo Spasse"Afërdita"

"Këneta" e Fatmir Gjatës

Romani i një personazhi- një kohe

Romani "Me valët e jetës" i Vedat Kokonës

Mbi veprën letrare të Vedat Kokonës

"Me valët e jetës" një projeksion i plotë i realitetit (Parathënie e romanit)

Në vallen e re të jetës dhe të luftës (Parathënie e romanit "Kë-neta" të Fatmir Gjatës)

Selman Vaqari dhe romani i tij i mbresshëm për fëmijë (Parathënie e romanit "Debatiku")

"Besniku" i Rexhai Surroit

Karvani i bardhë" i Azem Shkrelit

"Beli Karavan"- prozni prvenac Azem Shkrelji

Knjizevno delo Sinana Hasanija

Kah plotësimi i një detyre të letërsisë (Sinan Hasani:" një natë e turbullt")

Simbolika e një realiteti (Rexhep Qosja:"Vdekja më vjen prej syve të tillë")

F. Postolli: "Lulja e kujtimit"

H. Stërmilli: "Sikut t`isha djalë"

Književnost i kritika (Rexhep Qosja: Knjizevnost i kritika"- Parathënie)

Hasan Mekuli:" Mbresa dhe vështrime" përmbledhje kritikash dhe esesh –në përgatitje për htyp

Romani ynë për fëmijë dhe të rinj

Zgjerimi i hapësirës në romanet e Sinan Hasanit

Nebil Duraku: "Murgesha"

Vepra letrare e Petro Markos

Një roman epope dhe dramë

(Romani i Jakov Xoxës "Lumi i vdekur"

Një trajtë e vdekjes (Jakov Xoxa)

Kundrime realiste të së kaluarës sonë (Murat Isaku :"Plagët")

Fati i njerëzve të një treve në një mozaik romanesk (Zuvdi Hoxhiqi-Berisha:"Viti i Gucisë"

"Lugjet e verdha" i Rexhep Hoxhës

Dramaturgjia

Drama dhe teatri kanë zgjuar interesimin e veçantë të këtij autori:

Vërejtje dhe dëshmi për artin e skenës ndër ne (Vehap Shita:"Skena shqipe")

Andrea Skanjeti : "Nora"

Letërsia për fëmijë

Vepra e Anton Çettës "Në prehën të gjyshes"

Maksut Shehu:"Jemi dy motra"

Naslovi radova (Hrvatski jezik):

Sveobuhvatni povijesni književni radovi i oni prosvijećeni stvaralaštvu različitih pisaca jesu:

O književnosti i književnicima

Književnost i njena društvena uloga

Putevi razvoja albanske književnosti u Jugoslaviji

O književnom djelu Vedata Kokone

Književno djelo Petra Marka

Književno stvaralaštvo na Kosovu

Albanska književnost i dijaspora

O potrebi jedne aktivne, analitičke i otvorene kritike u nas

Epoha revolucije i NOB u književnosti

Onako kako su obuhvaćeni u rukopisima, naslove radova predstavljamo prikazane prema književnim rodovima.

Vezane za albansku književnost evidentirali smo sljedeće jedinice:

Esad Mekulji, pjesnik svoga vrjemena i naroda

Pjesnička umjetnost kao oblik estetske i društvene svijesti (Pjesničko djelo Esada Mekuljija)

Poezija kao oblik borbe za napredak (O poeziji Esada Mekuljija)

Poezija kao važan dokument stvarnosti (O poeziji Esada Mekuljija)

Gorki *i ponosni stihovi*

Buket – Ljatifa Beriše – važno pjesničko stvaralaštvo

Na marginama tri zbirke naše suvremene poezije

Enver Đerćeku: *Zenice žalosti*

Murat Isaku: *Glas žalosti*,

Azem Škrelji *Buljzat*

Poezija kao dar prokletstva (O poeziji Fahredina Gunge)

Alji Podrimja: *Igra pod suncem*

Antologija dječje poezije (Antologija Agima Deve)

Lirsko izražavanje i lirske situacije kao ogledalo života

Lirski govor i lirske situacije kao ogledalo života

Lirski govor in lirske situacije kot zrcalo življenja (Predgovor u Antologija poezije Albančev v Jugoslavije,
Hasan Makulji: Izbor, uvodni esej in notice o pesnikih, Cankarijeva izložba, Ljubljana,1979.
Poezija i naša književna tradicija
Nedžat Pustina: *Glas slavuja, majsko cvijeće*
Ćerim Ujkani: *Bajka ognjišta*
„*Hullinat*“ Ćerima Ujkanija
U romantičarskom duhu pjevanja (Jakup Ceraja: *Odanost*)
Životne koordinate jedne poezije (Poezija Azema Škreljija)
Tragovima jednog poetskog iskustva (Poezija Dina Mehmetija)
Novi naglasci jedne poezije (Poezija Ćerima Ujkanija)
Poezija Besima Bokšija
Din Mehmeti: *Sunčana mladost*
Muhamet Kerveši: *Ljubavne boje*
Nebih Murići: *Uoči proljeća*
Behram Hoti: *Moja predavanja*
Moje riječi i uzbuđenja (Bećir Musljiu: *Uzbuđujući ritmovi*)
Svjetlost u srcu Adem Gajtani
Rexhep Hodža: *Očima okrenutim prema Parnasu*
U snu živih (Ćerim Ujkani: *Zemaljsko uzvišenje)*
Jakup Ceraja Odanost Hasan Hasani: *Bijeli izvori*
Rrustem Beriša: *Intimno lutanje*
Nuhi Vinca: *Južni val*
O albanskoj proznoj priči napisano je mnogo radova kao što su:
Fatmir Đata: *Tana*
Ozbiljno traganje novih oblika (Anton Pašku: *Pripovijetke*
Po marginama Azema Škreljija
Naum Prifti: *Jedna puška više*
Samedin Mumdžiu: *On i vrijeme*
Ramiz Keljmendi: *Današnje albanske pripovijetke*
Daut Demaku: *Suha obala*

U svijetu sjenki i krvi (Daut Demaku: *Crveni plisovi*

Jedan oblik naše prošlosti (Tajar Hatipi: *Galama vrjemena*)

Albanski roman

Razvoj albanskog romana i njegov povijesni književni značaj, odobrena teza doktorata, ali nedovršena. Radeći na ovoj velikoj i važnoj temi on je izradio Bibliografiju albanskog romana i kompletirao je izbornu literaturu za svako djelo i za svakog autora.

Doživljena istina i umjetnički osjećana (Hivzi Suljejmani: Ljudi)

U toku realističkog stvaralaštva (Hivzi Suljejmani: Djeca moje rijeke)

Kritička svijest Hivzi Suljejmanija

Čitajući *Zmije krvi*

Sterjo Spasse: *Aferdita*

Fatmir Đata: *Bara*

Roman jedne osobe – jednog vrjemena

Roman *Sa valovima života* Vedata Kokone

O književnom djelu Vedata Kokone

S valovima života jedna puna projekcija realnosti (Predgovor romana)

U novom kolu života i borbe (Predgovor romana *Bara* Fatmira Đate)

Seljman Vaćari i njegov uticaj romana za djecu (Predgovor romana *Debatiku)*

Besnik Redžai Surroi

Bijeli karavan Azem Škrelji

Bijeli Karavan – prozni prvenac Azema Škreljija

Književno djelo Sinana Hasanija

Ka ispunjavanju jednog književnog zadatka(Sinan Hasani: *Jedna mutna noć*)

Simbolika jedne realnosti (Redžep Ćosja: *Smrt mi dolazi od takvih oči)*

F.Postoli: *Molitva sjećanja*

H.Stermili: *Kad bih bila dječak*

Književnost i kritika (Redžep Ćosja: Književnost i kritika –Predgovor*)*

Hasan Mekulji: Utisci i osvrt zbirka kritika i eseja(-u pripremi za izdavanje)

Naš roman za djecu i mlade

Širenje prostora u romanima Sinana Hasanija

Nebil Duraku: *Monahinja*

Književno djelo Petro Marko

Jedan roman epopeja i drama (Roman Jakova Xoxea: *Mrtva rijeka)*

Jedan oblik smrti (Jakov Xoxa)

Realan pogled naše prošlosti (Murat Isaku: *Rane*)

Sreća ljudi jednog kraja na jednom romanskom mozaiku (Zuvdi Hodžić-Beriša: *Godina Gusinja*

Redžep Hodža: *Zelene doline*

Dramaturgija

Drama i kazalište su probudili posebno interesiranje ovog autora: *Primjedbe i dokaze za umjetnost kazališta u nas* (Vehap Šita: *Albanska scena*)

Andrea Skanjeti: *Nora*

Književnost za djecu

Djelo Antona Čette**:** *U babinom krilu*

Maksut Šehu: *Mi smo dvije sestre*

Pogledi Hasana Mekuljija na književnost i druge umjetnosti predstavljeni su u mnogim kritičkim naslovima, u književnim znanstvenim studijama, na predavanjima za studente filologije i u povodu organiziranja raznih kulturnih i znanstvenih aktivnosti u javnim nastupanjima. Mišljenje o književnosti je evoluiralo, stalno je obogaćivano i konsolidiralo, donoseći novine u književnosti i teorijskom i povijesnom književnom mišljenju. U svim pogledima istraživanja književnosti on je kod čitateljima prenosio produbljeno znanstvena mišljenje potpunije i argumentiranje usporedno s kritičkom procjenom i inventivnim istraživanjem, u diskurzivnim tekstovima o piscima i njihovim djelima, Mekulji je obuhvatio i mnogo relevantnih

podataka, s kojima se kompletiraju znanstvena znanja tradicije i modernosti

U početnim godinama književnosti, ali i u kritičkim radovima o književnosti, Hasana Mekuljija je interesirala poezija, odnosno književnost. “ Kao čovjek koji često zastajem ondje gdje se sastaju poezija i život, pisao je on, i poslije ove rečenice je nastavio kritički osvrt o književnom djelu. U osvrtu “Poezija-smisao i refleksi” ističe odlike poezije i književnog stvaralaštva. Istovrjemeno rasvjetljuje pitanje stvaralačkog nadahnuća i društvenu ulogu poetske umjetnosti. U sklopu širih književnih teoretskih razmjera nastavlja razmatranja i analize književnih djela albanskih ali i svjetskih pisaca.

Stalno prema dubokom uvjerenju da je “ Naš život uvijek naš-prožiman poezijom. A poezija je učenje i utjeha, simbol naše sreće. Ona je naša iluzija. Ona je naša stvarnost. U njoj mi iskazujemo sve o sebi, sve o drugima i sve o drugima preko nas. Poezija je naša borba sa samim sobom i borba s drugima, naš otpor prema životu i naša žeđ za životom. Poezija je rađanje i spori rast, žalosno saznanje i nestanak. Da, ona je naša najveća prijevara i naša najveća i jedina istina. Poezija- je život koji vrije”.

Hasan Mekulji intenzivno i bez prestanka je pratio tokove književnosti čitajući gotovo sva književna i istraživačka objavljivanja. Ovaj izuzetan bibliofil je pročitao i analizirao raznovrsne aspekte književne i znanstvene produkcije izdavačke djelatnosti uopće. U znanstvenom radu “ Putevi razvoja albanske književnosti u Jugoslaviji” dao se kritičkoj procijeni književnog **14** stvaralaštva mnogih albanskih pisaca prema književnim rodovima i vrstama te predstavio autentičnu sliku razvoja književnosti u toku četrdesetih i pedesetih godina XX. stoljeća. Ova studija objavljena u listu “ Perparimi”(Napredak) bit će unesena u sveobuhvatnom izdanje “Pregled suvrjemene albanske književnosti u Jugoslaviji”.

Napor da se uradi i periodizacija suvremene književnosti, ne zaboravljajući tradicionalnu književnost, učinio je pozitivan odjek i procijenjen je kao ozbiljno zalaganje za svestrano istraživanje književne povijesti. “ Dok je prvi period, pasao je Mekulji, relativno ispunjen dobronamjernim pokušajima, ali ne uvijek i uspješnim, takvi napori koji dokazuju održive pokušaje da se jednom postave

osnove, ne samo jednoj literaturi, već i jednoj kulturi uopće, drugi period ima drugi značaj, druge rezultate kao i više važnih umjetničkih karakteristika". Književnost prema Hasanu Mekuljiju je: "… suptilni i specifičniji plod" ljudskog stvaralaštva. Dakle, književnom djelu je pristupao sa koncentriranom pažnjom i sa svih aspekata umjetničkog ostvarenja da bi bolje istakao umjetničku vrijednost i estetsku doživljenost koju donosi čitanje poezije, proze, drame ili gledanja dramskog djela na sceni.

U analizi književnih djela istakao je sadržaj, motive, teme, ideje, književne sukobe, analizirao je osobe, kompozicijske tipove, tipologiju književnog stvaralaštva, umjetničko i figurativno stvaralaštvo, stilske i jezične posebnosti. Objektivna i stvaralačka smjelost te znanstveni interes ovog istraživača stalno su bila važna pitanja povijesti književnosti, nacionalne i svjetske povijesti, društvenih, političkih, filozofskih, etičkih i drugih problema.

Književne interpretacije su potpune, katkad preširoke, s karakterističnim bilješkama koje su vezane za književni tekst i njegovim širim kontekstom. Posvećujući poseban značaj društvenoj ulozi književnosti, s rijetkom invencijom je naglašavao ulogu umjetnosti, književne kritike i ostalih faktora koji utječu u razvijanju književnosti i kulture u širem smislu riječi (njezinu značenju). „Književni kritičar, tvrdio je Hasan Mekulji, dužan je pisati kao što osjeća, da sve ono što je vezano za djelo opiše sa svih strana i svih mogućih kutaka razmatranja promatrati, da osmotri, rasuđivati o djelima koja voli, gajiti priznanje i ljubav za njih, ali i motriti i otvoreno govoriti i o djelima koja ne voli, koja mu se eventualno ne dopadaju, ali ga angažiraju i obvezuju razmišljati o onome što prikazuju i na čemu se ona angažiraju, s porukom koju ima djelo, bilo kao sadržaj ili kao formu.

Svakako da kritika zavisi od društvene svijesti, od djela kojim se bavi i onoga što pruža sadržaj ili, bolje rečeno njezina opća težina. Zavisi od mnogo vanjskih faktora koliko i od unutarnjih elemenata, od realnosti hoće li ga autor (ili autori prihvatiti kao dobronamjeran stav i onda kada je oštro, kritički i negativno, ili će biti neprijatelj s kritičarem. Bez sumnje što se ono slaže s estetskim faktorima, ali se ne mogu odstraniti ni psihološki faktori ni vremensko ni prostorno

oslovljavanje, i dr. do sociooloških faktora koji se impliciraju sami po sebi...Ova, kritika pretpostavlja umjetnost, ljepotu, dobrotu, veličanstvenost. Na ovome se sastoji njezina stvaralačka pripadnost, kritička sposobnost koja u uklapanju sa estetskim, s estetskim svojstvima književnog djela ili umjetnosti uopće, stvara i formira rasuđivanja i kriterije, analize i tvrdnje. Dakle, bila ona impresionistička ili pozitivistička, realistička ili bilo koja druga vrsta kritike, ona će se oslanjati na općem umjetničkom kvalitetu djela. Estetski kvaliteti djela određuju njezin uspjeh ili neuspjeh, okvire koje ima kritika , metode na koje se oslanja. Zato je od posebnog značaja odnos kritike s vremenom i s prostorom kada ono nastaje, isto toliko kao i odnos umjetnosti i estetike.

Stvaralaštvo Hasana Mekuljija obuhvaća mnoge oblasti znanja. Njegova književna kritika koja posreduje između autora, odnosno književnog dijela i čitaoca je aktivna, analitička i otvorena. Ovo je, kako ju je nazvao Mekulji, praktična kritika „ koja svakako treba pratiti književni život i komunicirati jasnim i oštrim jezikom sa čitateljima uopće, te i užim krugom specijalista posebno“. Živa intelektualna i znanstvena radoznalost je podstakla autora da stalno izrazi važna mišljenja o književnoj aktualnosti i izriče znanstvene procijene održive i aktualne o književnoj znanosti. Mekuljijevo djelo objavljeno u nekoliko posebnih tomova, ispunjava i autorovu želju da stalno komunicira sa piscima svih naraštaja. U ovoj ulozi njegovo stvaralaštvo ostaje vrijedan doprinos Hasana Mekuljija u našem kulturnom, obrazovnom i znanstvenom životu.

Profesor Hasan Mekulji je bio živa enciklopedija. Žedna duša za znanjem i uvijek spreman da to znanje prijenosi sa izuzetnom sposobnošću na ljude albanskog svijeta i šire. Čovjek pasioniran s predispozicijom i izvanrednom **16** znatiželjom za znanstvena i spoznajna istraživanja u oblastima društveno-humanističkih znanosti, u oblasti umjetnosti, pogotovo u književnosti.

Poslije završetka osnovnog obrazovanja u Plavu (u rodnom mjestu) upisuje se u gimnaziju1945 godine. Od tada pa do danas ovaj zaslužni pisac i znanstvenik, učio je, studirao, čitao, pisao, održavao predavanja, obrazovao mnoge generacije učenika i studenata na univerzitetskim studijama . Izniman Redak stvaralac, pisac, književni

kritičar, znanstvenik velike stvaralačke smjelosti, publicista, prevodilac, čovjek kulture, nastavnik i voljen čovjek doživotnog ljudskog prijateljstva i kompletirani intelektualac sa svestranim znanjima, profesor Hasan Mekulji dao je veliki doprinos koji zbunjuje s istraživačkom širinom, dubinom mišljenja i s kritičkim stavom za sva važna kulturna, društvena, politička i znanstvena pitanja.

Intelektualna i znanstvena smjelost, rijetka odlučnost da se sukobi i da reagira plamen za plamen protiv nepravde, protiv lošeg, protiv političkog nasilja i genocida osvajača, protiv neprijateljskih izmišljotina, protiv ljudskog podcjenjivanja i poniženja. Velika poruka ovog čovjeka s velikim srcem i sa širokim znanjima bila je aksioma života; identična s onom Naima Frašerija: „ /Čovjek ako ne voli svoj narod i domovinu /Nije dio čovječnosti/ Ne voli ni sebe“; zatim ljudska i nacionalna izdržljivost. Znanje, sloboda, život,... Hasan Mekulji je bio odani bibliofil i obožavalac knjige. Želja za čitanjem, za informacijom o izdavanju nove knjige, o tisku, periodici, o svemu što pripada znanju, od ovog čovjeka je bila opuštena. Prilikom zadnjeg odlaska na liječenje u bolnicu zatražio je da ponese objavljena dijela Kadarea (izdanja „Dukađini“): *Škaba* i *Palača snova.*

Dobar poznavalac albanske književnosti, svjetske književnosti milenijuma od davnina pa do suvremene književnosti (onoliko koliko pasioniran čovjek u toku svoga života i intenzivnoga i neprekidnoga rada može pročitati), poznavalac albanske kulture i umjetnosti i kultura drugih naroda savjeta. Koliko mnogo želja, radosti, tuge i briga zajedno!

Vrjednovanje znanstvenog doprinosa je bilo mnogo afirmativno. U jednom tekstu o stvaralaštvu Hasana Mekuljija napisano je: *„ Njegovi kritički radovi imaju **17** visoku stručnu i znanstvenu vrijednost ne samo za književnu kritiku, već i za našu književnu povijest i ističu se u znanstvenom, jezičnom i stilskom pogledu. S njegovim višegodišnjim istraživačkim radom u književnosti, on je postigao da se afirmirao kao istaknuti kritičar albanske, jugoslavenske i svjetske književnosti u nas. Uzimajući u obzir dinamiku njegove prisutnosti, kvalitetu i opseg njegovih radova u našoj*

književnoj znanosti, može se kazati da on nije bio samo pionir književne kritike u znanstvenom i stručnom pogledu, već i jedan od najistaknutiji imena naše nauke o književnosti.

Način na koji se zalaže na istraživanju književnog djela, metodologija njegova istraživačkog rada, ima zdravu idejno estetsku osnovu i oslanja se na suvrjemenim koncepcijama. Njegovo se prisustvo na poseban način primjećuje u oblasti istraživanja albanske poslijeratne književnosti. Vršeći kompleksnu analizu književnoga djela on je odigrao važnu ulogu na pravoj orijentaciji književnoga stvaralaštva i borio se grčevito protiv raznih devijacija. Njegova erudicija se ogleda na polju albanske književne kritike ali i također i one jugoslavenske i svjetske".

Njegove radove karakterizira ispravan odnos prema književnim vrijednostima, svestrano vrjednovanje književnih djela, unaprijeđena metodologija, solidna teoretska pripremljenost, znanstveno prikazivanje različitih književnih fenomena. Na ovaj način je Hasan Mekulji uspio uspješno prevladati jednostrana i ograničena interpretiranja kritičkog mišljenja ondašnjeg vremena i sa svojim istančanim i kvalitetnim radom izvrši jak utjecaj na sigurnu emancipaciju književne kritike i njezino postavljanje na zdrave teoretske osnove.

Evidentirajući pažljivo i odgovorno svaki književni pokušaj, svako novo izdanje i svaki književni fenomen, interpretirajući na znanstven način svako novo ili prevedeno književno djelo, on je uticao i na stvaralački rad naših suvremenih pisaca, zahtijevao je širenje i produbljivanje njihove književne, teorijske i umjetničke kulture. I naši stvaraoci i čitaoci imali su potrebe za jednom takvom osobom književnog kritičara, čiju su riječ prihvatili i potrudili se da podignu kvalitete stručno-teoretskog stvaralaštva". Hasan Mekulji, istaknuti istraživač i iznimna osoba albanske i svjetske kulture, dao je veliki znanstveni doprinos albanskoj književnosti koji ostaje u naslijeđe za sva buduće naraštaje.

(Rad je pročitan na XXX međunarodnom Seminaru o jeziku, književnosti i albanskoj kulturi, Prishtina , 2013. godine.)

Milivoje Solar

STUDIJE REDŽEPA ĆOSJE O SUVREMENOM ALBANSKOM ROMANU

Znanstveno istraživački rad Redžepa Ćosje posvećen albanskoj književnosti u cjelini, pogotovo albanskom romanu posebno. Počinje u 60-im godinama prošloga stoljeća, u vrijeme kada se on prosvjećuje književnoj kritici. Još od 1965. godine kada objavljuje prvi esej o romanu pa do danas, njegov znanstveni doprinos na polju književnih studija je veoma važan i utječe jako na razvoj književne znanosti. U toku prve faze razvoja suvremene albanske književnosti u veoma teškim uvjetima onog vremena poslije Drugog svjetskog rata, nastaje albanska poezija, proza i drama. Međutim, književna kritika ovdje u nas, na početku nije smatrana kao „... afirmirana niti cijenjena institucija književnog stvaralaštva i stvaralačkog života uopće“

U toku 50-ih godina od autora prethodnih generacija napisane su recenzije, kritički osvrti i nekoliko pokušaja studija o književnosti. Godine 1964. izdata je knjiga *Panorama suvremene albanske književnosti u Jugoslaviji*, koju su napisali: Envera Đerćeku, Ramiza Keljmendi i Hasana Mekulji. U zbirnom djelu s naslovom *Putevi razvoja suvremene književnosti u Jugoslaviji* Hasana Mekuljija, kao uvod u panoramu, ranije objavljen kao duži osvrt u nekoliko brojeva lista *Përparim*i (*Napredak*) 1958. i 1959. godine, nije pisalo o razvoju književne kritike a ni o književnoj znanosti.

Tokom prve polovice 60-ih godina Redžep Ćosja se stručno i znanstveno priprema kako bi se kasnije intenzivno bavio istraživanjem albanske književnosti. Godine 1964. diplomirao je na Filozofskom fakultetu na Odsjeka albanskog jezika i književnosti u Prištini. Postdiplomskim studijama proširuje horizont teorijskog i povijesnog

književnog znanja i koristi postojeću literaturu, ne samo onu o književnoj znanosti već i društvenih znanosti, posebno one filozofske i estetske. On je veoma brzo, s posebnom odgovornošću osposobljen da se znanstvenom nadležnošću bavi albanskom književnošću i kulturom. S prvim književnim osvrtima, objavljenim u novinama i listovima tog vremena, afirmira se kao ozbiljan stvaralac koji privlači pažnju čitalaca i obrazovnih, kulturnih i znanstvenih institucija. Još na početku stručne karijere snalazio se veoma dobro. Težio je da ostvari viziju znanstvenog stvaraoca. Na početku radi kao asistent u Albanološkom institutu u Prištini.

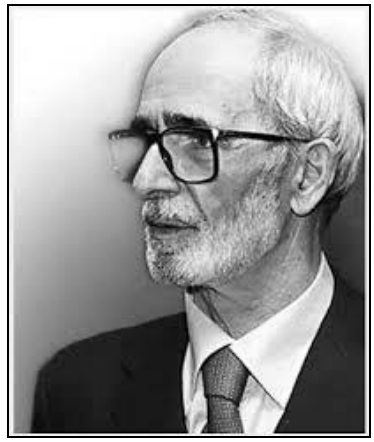
Djelatnost Redžepa Ćosje, od objavljivanja prvog književnog osvrta prosvijećenog romanu pa do danas, kada sa ovom znanstvenom djelatnošću Albanskog Instituta u Prištini bilježimo 70 godišnjicu njegovog nastanka (rođenja), pruža se na četrdeset punih godina mnogo plodnog stvaralaštva a posebno važne za razvoj albanske književne znanosti.

Tokom četiri desetljeća stvaralačkog rada objavljuje više studija i potpunih djela sa znanstvenom vrijednošću, u kojima se rasvjetljavaju različiti aspekti tradicionalne i suvremene književnosti. On izražava duboko uvjerenje da "… razvoj proze dokaz da je albanska kultura ušla u fazu svoga sazrijevanja." Citira mišljenje Stendala da je proza: " termometar kulturnog razvoja jednog naroda". Studije o prozi uopće i posebno o romanu, dokazuju procjenu da i danas sa izvanrednom odgovornošću, bez prekida kompletira književne studije, objavljuje korpuse djela s različitim albanološkim studijama. On je ostvario veliki istraživački projekt Povijesti albanske književnosti.

Istraživačko djelo Redžepa Ćosje obuhvaća mnoge povijesne književne studije kritičke, estetske i teorijske osvrte prosvjećene proznoj priči i albanskom romanu. Prvi njegovi radovi o romanu su: *Naš roman i njegov jezik, Kompozicija našeg romana, Sudbina albanske žene, Uzroci i smisao jedne tragedije i Epopeja Španjolskog rata.*

Znanstveni rad *Epopeja Španjolskog rata* izdvaja se među najinteresantnijim radovima književne kritike Redžepa Ćosje. U

prvom dijelu autor predstavlja glavne tokove razvoja suvremene albanske književnosti, temu romana, književno stvaralaštvo i Petro Markoa, smisao i književna zainteresiranost pisca, koji, kao i neki drugi pisci, u svom prvom romanu obrađuje ratnu temu. "Petro Marko-piše Ćosja, je pjesnik i prozaik koji se s romanom "Hasta la vista" vratio nedalekoj prošlosti i istovremeno jednom drugom ambijentu. Ali on to radi zbog drugog cilja: pišući o tuđem ambijentu, on govori o nekadašnjem svom ambijentu: opisujući tu sredinu i događaje, on razjašnjava mnoge pojave koje su prethodile ovoj današnjoj društvenoj realnosti. *Hasta la vista* je roman o građanskom ratu u Španjolskoj u kojem su sudjelovali herojski ginuli najbolji sinovi mnogih naroda svijeta".

Redžep Ćosja

Redžep Ćosja u kompozicijskom i metodologijskom smislu predmet ovog rada predstavlja bazirajući se na suvremenom iskustvu književne kritike. U prethodnom osvrtu *Kompozicija našeg romana*, ovaj autor predstavlja procjeniteljska mišljenja u vezi s kompozicijom romana. Na početku uzima u obzir kategorije vrijeme i prostor razvoja događaja, određuje obrađenu temu te predstavljene i umjetnički ostvarene ideje u romanu. To su povijesni događaji u kojima je Petro Marko, jedan od mnogih dobrovoljnih sudionika u ratu protiv fašizma. "Njegov je roman plod dubokog poznavanja i doživljavanja te španjolske stvarnosti i mnogih činjenica koje se tiču

mnogih ratnih aspekata na tom mjestu. Najveći dio ličnosti romana su povijesne osobe, akteri španjolske tragedije na pragu Drugog svjetskog rata".

Ćosja je dao na pregled realistično očekivanje vezano za predstavljanje povijesne stvarnosti i događaja, ali u isto vrijeme je vidio isprepleten i romantički duh jer " književna umjetnost ne može živjeti bez snage uveličavanja imaginacijom stvaraoca." U književnoj kritici katkad je bila prisutna procjena da je roman kronika onih slavnih događaja, o kojima je pisano i u djelima autora svjetske književnosti, kao što su: Ernest Hemingway i André Malraux i dr. Međutim, on tvrdi da *Hasta la vista* nije kronika već roman, okamenjen od jednog lirskog osjećanja , roman koji s motivom koji se prenosi od prvih stranica do kraja".

U ovom djelu pisac razvija dvije linije subjekta: na jednoj predstavlja događaje rata i socijalnog života u Španjolskoj dano preko pisama i nezaboravnih sjećanja, stanje u Albaniji, dok na drugoj strani liniju ljubavi između Albanca Gori Đinljeke i Španjolke Anite Gonzales Setos. Osnovna ideja romana je ona o internacionalizma i ljudskoj ljubavi, zato ova ideja i "ovo visoko osjećanje je lajtmotiv djela Petro Marka".

U književnoj kritici, Petro Marko se ističe kao talentirani prozaik s velikom stvaralačkom snagom za ostvarenje moderne proze, bilo s obrađenom kompleksnom tematikom, ali i s načinom razrade i realizacije modernog prosedea proze u kasnijoj fazi stvaralaštva. Ćosja izražava mišljenje da: *"Roman Petro Markoa ima veliki značaj za albansku književnost i zbog razrade ove tematike koju obrađuje…Upravo zbog toga što je znao da izabere tematiku i povijesni trenutak Petro Marko je uspio da poruka njegovoga djela teče tako lako i spontano, da protekne od samih situacija i događaja, od samih mišljenja i osijecanja njegovih ličnosti"*.

Glavni likovi Gori i Anita " zatečeni su u stalnom fizičkom i duhovnom pokretu i stalno su aktivni i emocionalno i fizički" i zajedno i s mnogo drugih likova kao što su: Džemal Kada, Asim Vokši, Pucel, Tereza, Marta, Draguša, Dhimjo Gozoto, Drita, Fatos i dr., tipiziraju se u ovom romanu koji ima tradicionalnu realističku

strukturu "pisanu prema romanskoj poetici prethodnog stoljeća, kada je cvjetao socijalni i psihološki roman". Petro Marko u kasnijoj prozi njegovat će veoma uspješno prozu s modernom strukturom, što će prema Ćosji "imati svoje zakonitosti zasnovane na značaju simbolike".

Albanski roman XX. stoljeća prema adekvatnom izboru i stvaralačkim interesiranjima, postaje objekt studija Redžepa Ćosje. U pogledu sadržaja, tematike, ideja, tipizacije i stvaranja likova tradicionalne i moderne strukture romana i načina umjetničke razrade u cjelini, zabilježio je novi stupanj kvaliteta, šireći na ovaj način još više nego ranije interesiranje čitatelja i književne kritike. U širem okviru razvoja današnje albanske književnosti, afirmirajući se sve više i više kao glavni rod epike, roman je utjecao na obogaćenju albanske proze i njezinu afirmiranju u okvirima nacionalne i svjetske književnosti. Na osnovi romana, ali i na osnovi razvoja rodova i drugih književnih vrsta: poezije, proze, prozne priče (priče i novele), dramaturgije, a pogotovo književne znanosti, suvremena albanska književnost dostigla je novi stupanj razvoja i svoje afirmacije. Najbolji njezin dio, s autentičnim vrijednostima, sa stupnjem umjetničkog formiranja i sa šarolikošću tema, ideja i stila, postala je dio svjetske književnosti i kao takva, na osnovi kvalitetnih prijevoda na razne svjetske jezike, prihvaćena je od mnogih čitatelja i od kulturnih i znanstvenih centara različitih zemalja svijeta. U razvoju današnjeg albanskog romana, kao nikada do sada, utjecale su i kritičke procjene i književne studije.

Albanski pisci stvarali su romane s kojima su popunili svoj stvaralački opus i produbili stvaralačko iskustvo na području proze. U epskoj vrsti ostvarene su nove težnje stvaralaca romana s realističkim tradicionalnim i modernim presedanima. Stvaralačka praksa je vidno obogaćena, dok je umjetničko zanatstvo stalno usavršavano. Stvaranje moderne prozne priče, one sa estetskim smislom, humorističke umjetničke proze, a posebno stvaranje modernog romana, koji sadrži u sebi više novatorskih tipova, unaprjeđuje roman u cjelini i cijeloj književnosti daje novu fizionomiju. Na početku XXI. stoljeća, suvremeni albanski roman, posebno stvaralaštvo nekih afirmiranih romansijera u širim međunarodnim razmjerima,

dostigao je stupanj današnjeg svjetskog romana. Ovu tvrdnju najbolje potvrđuje afirmativna procjena naše književne kritike, ali i one na stranim jezicima na koje su prevedeni i objavljeni neki od najuspješnijih romana albanske književnosti.

Kao povjesničar književnosti, usporedno s drugim rodovima i vrstama književnosti, Ćosja prati sa posebnim interesiranjem tokove razvoja romana. Pošto je i sam pisac suvremenog romana, istražuje karakteristike teorije i estetike romana. O svojim romanima on kaže: "…u mojim djelima, isključivo sam razradio sudbinu albanskog intelektualca. U prvom redu u Kosovskim uvjetima, u uvjetima Albanaca u bivšoj Jugoslaviji. Razradio sam dakle sudbinu intelektualca koji je pružao otpor protiv one vlasti, protiv onog režima i sudbinu intelektualca koji je bio žrtva, ili na kraju, sudbinu onog intelektualca koji je mnogo patio, ali se na kraju udaljio od svog rodnog mjesta i pružao otpor iz drugog mjesta. Intelektualac ne treba biti zadovoljan s postojećim stanjem. Uvijek treba razmišljati da sutra mora biti bolje od danas…" On brani istinu uvijek i svuda…Ne obraćam se određenoj klasi društva. Pišem za čitatelja, po mogućnosti za sve čitatelje. Pišem da bih se izrazio, da bih rekao ono što želim kazati, pišem da bih izrazio nezadovoljstva koja mogu imati. Ne kaže se tek tako da loše nadahnjuje stvaralaštvo više od dobro. Ali, da bih odgovorio na vaše pitanje reči ću kratko: pisac ne treba snižavati razinu svog izražavanja, svoga stvaralaštva zbog volje ovog ili onog čitatelja. On treba razmišljati da se čitatelj uzdigne, da razumije i doživi njegovo djelo."

On teži upoznavanju i studiji suvremene moderne književne poetike, zato vrši analizu, interpretaciju jednog romana, odnosno epskog književnog djela kao figure. Osnovni aspekt poetike romana, ovisno od razrađene tematike, od načina obrade teme, od tipizacije i stvaranja likova, od kompozicijskog toka, stvaralačkog presedana, od stilističkih i jezičnih karakteristika i od drugih aspekata umjetničke oformljenosti jeste izgradnja figure. " Čitav jezični materijal djela ima funkciju i vrijednost izgradnje figure. Upravo u toku ovog procesa djelo izgleda kao jedan poseban oblik jezika, kao poseban jezik**.** U stvaranju figure otkriva vrijednosti umjetničke percepcije fraze pisca".

U kritičkim književnim studijama i osvrtima Redžepa Ćosje, koje se prosvjećuju socijalnom romanu, povijesnom romanu, psihološkom, humorističko-satiričnom i dr., poravnava se tipologija romana, odnosno izbjegavaju se karakteristike žanra i ističu se osnovni koncepti teorije i estetike romana. On računa i na komparativni pristup književne studije i na ovaj način donosi iskustvo europske povijesti književnosti. Uspoređuje tokove razvoja albanskog romana i romana svjetske književnosti i bazirajući se na usporednoj metodologiji donosi važne zaključke o razvoju znanstvenog književnog mišljenja te s rijetkom invencijom ističe aspekte modernosti u suvremenom romanu.

Književne studije ovog autora imaju integralni karakter, zato je i metodologija istraživanja univerzalna. Sa zanimanjem ih čitaju čitatelji, književni kritičari ali i ljudi različitih znanstveni profila. romana, od književnih kritičara, ali i ljudi različitih znanstveni profila.

U svojim studijama primjenjuje adekvatne metode istraživanja književnosti u zavisnosti od objekta studija i posebno primjenjuje integralnu metodu. Sukobljavajući se s veoma velikim korpusom izdavanja albanskog romana, pogotovu onog stvaranog poslije Drugog svjetskog rata, nije stigao u svojoj studiji obuhvatiti više romana kasnijih etapa. On se nije oslanjao na kriteriju kronologije izdavanja i tipologije romana. Njegov pristup je slobodan, pa u procesu istraživanja prihvata dijakroniju i sinkroniju.

Pogledi Redžepa Ćosje i procjene o romanu predstavljaju se u dvije antologije sastavljene u 80-im godinama. U *Povijesnoj Antologiji albanske književnosti* iz romana tradicijske književnosti autor je uzeo samo jedan fragment romana *Kada bih bila dječak* Hakija Stermilija. Iz socijalne proze odabrao je fragmente iz romana: *Djeca moje rijeke* Hivzi Suljejmanija, *Hasta la viste* Petro Marka, *Sa valovima života II* Vedata Kokone, *Oni nisu bili sami* Sterjo Spassea i *Pred zorom II* Ševćeta Musaraja.

Iz današnje proze u svojoj Antologiji je prikazao dijelove iz romana: *Bara* Fatmira Đate, *Mrtva rijeka* III Jakova Xoxea, *Jedna jesen sa olujom* Alji Abdihodže, *Alji Paša Tepeljena* Sabri Godoa, *Lavina* Redžai Surroija, *Sjaj i pad druga Zyloa* Dritero Agolija,

Šutnja oružja Ramiza Keljmendija, *General mrtve vojske* Ismailja Kadarea, *Krvava zemlja* i *Cesta moje kuće* Nazmi Rahmanija.

Redžep Ćosja je napisao i *Povijesnu antologiju književne kritike.* Recenziju o ovoj antologiji sam napisao ja i predao je u Zavodu za idavanje uđbnika i nastavnih učila Kosova za izdavanje. Za nesreću ovaj rukopis nije objavljen. Moj osvrt je objavljen u knjizi *Procedime letrare* (*Književni prosede*), prvo objavljeno djelo posle rata na Kosovu 1999. godine. Promocija za ovo izdanje je iste godine realizirana je u Tirani .

Antologija književne kritike sadrži interesantnu građu izabranu iz cijele književne tradicionalne i suvremene kritike. Predstavljeni su tokovi razvoja književne kritike u širem smislu riječi, njezino rasprostiranje u svim periodama i etapama razvoja književnosti. Kritički stav prema književnom stvaralaštvu i njezinoj kritici u cjelini, studija i sveopća procjena problema i pojava književnosti i književne kritike, kao i sposobnost i odanost istaknutog istraživača, odnosno njegova znanstvena akribija, učinili su da u ovoj veoma voluminoznoj antologiji, kronološki saberu: kritike, osvrti, eseji, razrada odabrane književne studije.

U "Predgovoru" ovog rukopisa antologije autor je dao potrebna objašnjenja u vezi važnih pitanja sastavljanja *Povijesne antologije književne kritike*. Ovaj uvodni tekst pruža znanja, poglede i

sintetizirane procjene vezane za veoma kompleksnu problematiku antologije ove vrste. U produžetku su dani i kriteriji na bazi čega su obuhvaćeni najpoznatiji autori albanske kritike i estetike. S posebnom dosljednošću su pronađene karakteristične odlike književne kritičke misli, ali i one opće književne kritičke misli raznih naraštaja.

Antologija počinje odabranim tekstom albanskog humaniste Marina Barljetija *Pisac i povijest* i zaključuje se mišljenjem Bajrama Krasnićija *Kritika i povijesna svijest*. Predstavljeno je ukupno 27 autora s 56 tekstova književne kritike. Obično je svaki pisac predstavljen s jednom, dva ili tri jedinice književne kritike u širem značenju riječi. Ovi su autori: Marin Barleti, Frano Bardhi, Pjeter Bogdani, Jeronim de Rada, Jani Vreto, Vinčenc Dorsa, Naim Frašeri, Mikel Markiano, Albert Stratigo, Faik Konica, Ljuigj Gurakuqi, Fan S.Noli, Nonda Bulka, Mitrush Kuteli, Dhimitër S.Shuterići, Vehap Shita, Kudret Velča, Hasan Mekuli, Gjergj Zhejii, Razi Brahimi, Ali Aliu, Mensur Raifi, Jorgo Bulo, Italo Konstantin Fortino, Agim Vinca, Sabri Hamiti i Bajram Krasniqi.

Autor *Povijesne antologije književne kritike* tekstove (kritike, osvrte, eseje, razmatranja, odabrane studije) uzeo je iz izabranih djela gore navedenih autora ili iz periodičnog tiska na albanskom jeziku. Opravdano je da se zapišu konkretni izvori kritičke literature, jer se na taj način čitatelju pruža šira informacija u vezi s albanskom književnom kritikom.

Autor bira antologijske tekstove albanske književne kritike za albanski roman, nekoliko studijskih fragmenata i kritičkih književnih osvrta. Ova djelatnost predstavlja ukrštavanje pogleda i drugih istraživača koji su se bavili različitim aspektima albanskog romana.

Među najinteresantnijim znanstvenim radovima prosvijećenim romanu izdvajamo kritičke osvrte o romanima: Jakova Xoxea, *Hasta la vista* Petro Markoa, *Tvrđava* Ismailja Kadarea i one o romanu *v* Antona Paška. To su razni pristupi analize i sinteze, zavisno od objekta istraživanja, u kojima je autor pokazao majstorstvo književnog kritičara i povjesničara književnosti.

Istraživanja, studije, i kritički osvrti Redžepa Ćosje obuhvaćaju bogate sadržaje i važne procijene za izradu jedne povijesti o albanskom suvremenom romanu.

LITERATURA

Çfarë na thotë Dija sot? (1968), *Kritika letrare*, "Rilindja", Prishtinë, 1969, f.193-214.

"Haki Stërmilli: "Sikur t`isha djalë"/

Në nisje të prozës shqipe (1967), *Kritika letrare*, "Rilindja", Prishtinë, 1969, f.215-230

/Foqion Postolli: "Lulja e kujtimit"/

Qosja, Rexhep: Shkaqet dhe kuptimi i një tragjedie, *Epizode letrare*, "Jeta e re", Prishtinë, 1967, f.55- 84./Sterjo Spasse: Pse...?/

Drama e historisë sonë (1968), *Kritika letrare*, "Rilindja", Prishtinë, 1969, f. 95-128 /Jakov Xoxa: Lumi i vdekur"/

Epope e luftës së Spanjës (1967), *Kritika letrare* , "Rilindja", Prishtinë, 1969, f.129-161.

Petro Marko: "Hasta la vista"/

Fati i femrës shqiptare (1966), *Kritika letrare*, "Rilindja", Prishtinë, 1969, f.163- 176.

Nazmi Rrahmani: "Malsorja"/

Teoria e një romani (1968), *Kritika letrare*, "Rilindja", Prishtinë, 1969, f.177-192. /Ismail Kadare: "Dasma"/

Çfarë na thotë Dija sot? (1968), *Kritika letrare*, "Rilindja", Prishtinë, 1969, f.193-214.

"Haki Stërmilli: "Sikur t`isha djalë"/

Në nisje të prozës shqipe (1967), *Kritika letrare*, "Rilindja", Prishtinë, 1969, f.215-230

/Foqion Postolli: "Lulja e kujtimit"/

Lirika dhe romani (1968), *Kontinuitete*, "Rilindja", Prishtinë, 1972, f. 194-208.

Gjuha simbolike e historisë (1970), *Panteoni i rralluar*, "Rilindja", Prishtinë, 1973, fi53-162

/Ismail Kadare: "Kështjella"/

Ndikimi shërues i humorit(1970, *Panteoni i rralluar*, Rilindja", Prishtinë, 1973, f.163-172.

/Qamil Buxheli: "Kur qesh tërë qyteti"

Mundësitë dhe kufizimet e një metode krijuese (1971), *Panteoni i rralluar*, "Rilindja", Prishtinë, 1973, f.173-182.

/Anton Pashku: "Oh"/

Hallet e vjetra dhe zgjidhjet e tyre të reja (1971), *Panteoni i rralluar*, "Rilindja", Prishtinë, 1973, f.192-200.

/Elena Kadare: "Një lindje e vështirë"/

Artisti i pushtuar prej edukatori (1969), *Panteoni i rralluar*, "Rilindja", Prishtinë, 1973, f. 201-209

/Razi Brahimi: "Kthesa të forta"/

Hivzi Sulejmani, *Shkrimtarë dhe periudha*, IAP, Prishtinë, 1975, f.267-302

Sheqet Musaraj, *Shkrimtarë dhe periudha*, IAP, Prishtinë, 1975, f. 303-342

Anton Pashku, *Shkrimtarë dhe periudha*, IAP, Prishtinë, 1975, f. 369-398

Kompozicioni i romanit tone, "Rilindja", Prishtinë,1966, 27 II, f. 12.

Parathënie, -Në librin: Qamil Buxheli: Kur qesh tërë qyteti, "Rilindja", Prishtinë, 1971, f.5 -12.

Parathënie- Në librin: Shevqet Musaraj: "Para agimit", "Rilindja", Prishtinë, 1969,, f.5 -28.

Proza e Anton Pashkut.- *Jeta e re*, Prishtinë, 1968, nr. 4. f. 821-836.

Proza e historisë kombëtare, [Romani "Lumi i vdekur" i Jakov Xoxës], *Jeta e re*, Prishtinë, nr. 2, f. 380-405.

Romani ynë dhe gjuha e tij [Ese], Rilindja, Prishtinë, 1965, 5.12., f. 12.

Teoria e një romani [Ismail Kadare: Dasma], *Fjala,* Prishtinë, 1968, nr. 2, f. 11-12.

Mbi konformistët dhe burokratët, [Romanet e Hivzi Sulejmanit], *Jeta e re*, Prishtinë, 1976, nr. 4-5, f.739-742

Romani „Skënderbeu" i Sabri Godos (2005) (2006)

(Tema është prezantuar në kuadër të shënimit të 70 -vjetorit të lindjes së Rexhep Qosjes (*Krijimtaria shkencore dhe letrare e Rexhep Qosjes)* në Institutin Albanologjik të Prishtinës, më 2006).

Šta nam kaže Dija danas? (1968), *Književna kritika,* „Riljindja", Priština, 1969, str. 193-214 / "Haki Stermili": *Kad bih bila dječak*/

Na početak albanske proze (1967), *Književna kritika*, Riljndja, Priština,1969, str.215-230

/Foćion Postolji: *Cvijet siječanja* Ćosja Redžep: "Razlozi i smisao jedne tragedije", *Književne epizoda*, "Nov život", Priština, 1967, broj str. 55-84/ Sterjo Spasse: Zašto...?!

Drama naše povijesti (1968), *Književna kritika*, "Riljindja", Priština, 1969, str. 95-128 /Jakov Xoxe: "Mrtva rijeka"/

Epopeja španjolskog rata (1967), *Književna kritika*, "Riljndja", Priština, 1969, str.129-161

Petro Marko: "Hasta la vista"/

Sudbina albanske žene (1966), *Književna kritika*, "Riljindja", Priština, 1969, str.163-176

Nazmi Rrahmani: "Planinka"

Teorija jednog romana(1968),*Književna kritika*, Riljindja, Priština, 1969, str.177-192

/Ismailj Kadare: "Svadba"

Foćion Postoli: "Cvijet sjećanja"/

Lirika i roman (1968), *Kontinuiteti*, "Riljindja", Priština, 1972, str.194-208

Simbolički jezik povijesti (1970), *Razrijeđeni panteon*, "Riljindja, Priština, 1973, str.153-162/Ismailj Kadare: "Tvrđava"/

Liječnički utjecaj humora (1970*), Razrijeđeni panteon*, Riljindja, Priština, 1973, str.163-172

/Ćamilj Budželi: "Kad se cio grad smije"

Mogućnosti i ograničenja jedne stvaralačke metode(1971), *Razrijeđen panteon*,, "Riljindja", Priština, 1973, str.173-182 /Anton Pašku:"Oh"/

Stare brige i njihova nova rješenja (1971), *Razrijeđeni panteon,* Priština,1973, str.182-200 //Eljena Kadare: "Jedno teško rađanje"

Umjetnik okupiran od odgojenike (1969), *Razrijeđen panteon, Riljindja,* Priština, 1973, str.201-209 /Razi Brahimi: "Jake prekretnice"/

Hivzi Suljajmani, *Pisci i periodi*, IAP, Priština, 1975, str. 267-302

Šefqet Musaraj, *Pisci i periodi*, IAP, Priština, 1975, str.303-342

Anton Pašku, *Pisci i periodi*, IAP, Priština, 1975, str.369-398

Kompozicija našeg romana, "Rilindja", Priština, 1966, 27 II, str.12

Predgovor- "U knjizi: Ćamilj Budželji "Kad se cio grad smije", "Riljindja", Priština,1971, str.5-12

Predgovor -U knjizi: Šefqet Musaraj "Pred zorom", "Riljindja", Priština, 1969, str.5-2

Proza Antona Paška, *Jeta e re* , Priština, 1968, br.4, str.821-836

Proza nacionalne povijesti,, (roman "Mrtva Rijeka" Jakova Xoxea*), Nov život*, Priština, br.2, str.380-405

Naš roman i njegov jezik (Esej), "Riljindja", Priština, 1965, 5.12, str.12

O konformistima i birokratima, (Romani Hivzi Suljejmanija), *Nov život*, Priština, 1976, br.4-5, str. 739-742

Roman "Skenderbeg" Sabri Godoa (2005) (2006)

(Tema je prezentirana u okviru obilježavanja 70-godišnjice rođenja Redžepa Ćosje *(Znanstveno i književno stvaralaštvo Redžepa Ćosje)* u Albanološkom Institutu u Prištini, 2006 godine)

BIBLIOGRAFIA

Vepra në gjuhën shqipe:

Episode letrare, Rilindja, Prishtinë, 1967.
Dialogje me shkrimtarët, Rilindja, Prishtinë, 1968.
Kritika letrare, Rilindja, Prishtinë, 1969.
Antologjia e lirikës shqipe, Rilindja, Prishtinë, 1970.
Kontinuitete, Rilindja, Prishtinë, 1972.
Asdreni –jeta dhe vepra e tij, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 1972.
Panteoni i rralluar, Rilindja, Prishtinë, 1973.
Vdekja më vjen prej syve të tillë, Rilindja, Prishtinë, 1974.
Shkrimtarët dhe periudha, Instituti Albanologjik,Prishitnë,1 975.
Anatomia e kulturës, Rilindja, Prishtinë, 1976.
Mite të zhveshura, Rilindja, Prishtinë, 1978.
Prej tipologjisë deri te periodizimi, ASHAK, Prishtinë, 1979.
Morfologjia e një fushate, Instituti Albanologjik ,Prishtinë, 1980.
Nocione të reja albanologjike, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 1983.
Historia e letërsisë shqipe – Romantizmi I-II-III, Rilindja, Prishtinë, 1984-1985.
Antologjia historike e letërsisë shqipe. Poezia dhe Proza, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, Prishtinë, 1985.
Porosia e madhe, Prishtinë, 1986.
Populli i ndaluar, Prishtinë, 1990.
Fjalori demokratik, Prishtinë, 1997.

Çështja shqiptare, Historia dhe politika, Prishtinë, 1998.
Ligjërime paravajtëse, Prishtinë, 1998.
Strategjia e bashkimit kombëtar, Prishtinë, 1998.
Paqja e përgjakshme, Konferenca ndërkombëtare për Kosovën, Prishtinë, 1999.
Tronditja e shekullit I, Tiranë, 2001.
Tronditja e shekullit II, Tiranë, 2001.
Një dashuri dhe shtatë faje, roman, bot. Toena, Tiranë, 2001.
I ringjalluri i penduar, tregim satirik. Toena, Tiranë, 2002.
Prej letërsisë romantike deri te letërsia moderne – Shkrimtarë dhe periudha, Instituti Albanologjik, Prishtinë, 2006.
Ideologjia e shpërbërjes, trajtesë mbi idetë çintegruese në shoqërinë e sotme shqiptare Toena, Tiranë, 2006.
Realiteti i shpërfillur, Vështrim kritik mbi pikëpamjet e Ismail Kadaresë për identitetin shqiptar, Toena, Tiranë, 2006.
Të vërtetat e vonuara: përgjigje e dytë në polemikat e Ismail Kadaresë dhe të bashkëmendimtarëve të tij, oena, Tiranë, 2006.
Rilindja e dytë, Toena, Tiranë, 2007.
Nata është dita jonë, Toena, Tiranë, 2007
Bijtë e askujt, I dhe II, Valdoli, 2010
Në vitin 2010 Instituti Albanologjik i Prishtinës botoi kompletin e veprave në 29 vëllime, i cili në pesë cikle përmban këto vepra:

I. Veprat historiko-letrare:

1. Vazhdimësi, 2. Panteoni i rralluar, 3.Asdreni – jeta dhe vepra, 4. Prej letërsisë romantike deri te letërsia moderne, 5. Anatomia e kulturës, 6. Nocione të reja albanologjike, 7. Historia e letërsisë shqipe - Romantizmi 1, Historia e letërsisë shqipe – Romantizmi 2, Historia e letërsisë shqipe – Romantizmi 3, 8. Porosia e madhe, 9. Tri mënyra të shkrimit shqip, 10. Semantika e ndryshimeve historiko-letrare.

II. **Veprat letrare**:

11. Antologjia e lirikës shqipe, 12. I ringjalluri i penduar, 13. Mite të zhveshura, 14. Vdekja më vjen prej syve të tillë, 15. Një dashuri dhe shtatë faje, 16. Nata është dita jonë, 17. Bijtë e askujt 1, Bijtë e askujt 2.

III. Veprat historike dhe historiko-dokumentare:

18. Çështja shqiptare – historia dhe politika, 19. Programet serbe për shpërnguljen e shqiptarëve, 20. Paqja e përgjakshme, 21. Tronditja e shekullit 1, Tronditja e shekullit 2, 22. Rilindja e dytë.

IV. Veprat publicistike:

23. Populli i ndaluar, 24. Strategjia e bashkimit shqiptar, 25. Ligjërime paravajtëse, 26. Fjalor demokratik, 27. Demokracia e shpërdorur, 28. Intelektualët, etika dhe politika.

V. Veprat polemike:

29. Morfologjia e një fushate, Ideologjia e shpërbërjes, Realiteti i shpërfillur, Të vërtetat e vonuara .

Vepra të përkthyera në gjuhë të tjera:

Živa sfinga, Jedinstvo, Priština, 1976.
Smrt vreba iz očiju, Narodna knjiga, Beograd, 1976.
Književnost i kritika, Prosveta, Beograd, Jedinstvo, Priština, 1979.
Smrt preži v očeg, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1979.
Smrta mi ide ot takiva oči , Hristo Danov, Plovdiv, 1982.
Beselam pse më flijojnë (arabisht), Kuvajt, 1983.
La mort me vient de ces yeux là, Gallimard, Paris, 1994.
La question Alabanaise, Fayard, Paris, 1995.
In solchen Augen lieg der Tod, Hayman Verlag, Innsbruck, 1995.
Die ogen en de dood, Van Genep, Amsterdam, 1996.

http://www.ashak.org/?cid=1,24,36 (24.06.2015)

SUVREMENA KNJIŽEVNA KULTURA

Predmet studije ovoga znanstvenog rada je obrada pitanja vezanih za suvremenu književnu kulturu. Istražujući probleme jezične i književne kulture iz prošlosti, ali i ovih u današnje vrijeme, uspijevaju se predstaviti glavni tokovi kulturnoga i umjetničkog razvoja, evoluiranja, težnje, aktualne tendencije i pravci za budući kulturni i umjetnički razvoj. Njegovanje književne kulture se ostvaruje preko stalnih umjetničkih stvaralačkih procesa, čitanja, pisanja i diskurzivnih aktivnosti i obrazovnih, kulturnih i znanstvenih djelatnosti.

Stvaraoci književnih vrijednosti, raznovrsnost umjetničkih ostvarenja, književna izdanja, publikacije u raznim oblicima i njihovo širenje, čitatelji svih generacija i uzrasta, istraživači, kulturne, obrazovne i znanstvene institucije, mediji, oprema i elektronski programi i druge aktivnosti, utječu u tokove razvoja književne kulture i kulturnog formiranja. Znanstvena studija ove važne teme, uz prezentiranje znanstvene stručne literature i praktična znanja, teži k autentičnom njegovanju i razvijanju suvremene književne kulture.

Pojam *kultura* u općem smislu ima univerzalni karakter i rasprostranjenost širokog korištenja tokom stoljeća u mnogim oblastima života i ljudske djelatnosti. Riječ *Cultura* na latinskom, 1. Obrada, oranje, obrada zemlje, 2. Kultura žitarica; 3. *Kultura, erudicija, razvoj;* 4. Poštovanje, obožavanje. U književnosti i u književnoj znanosti pojam se češće i rano koristi u mnogim svjetskim jezicima a posebno od iluminizma (*njemački: Kultur; francuski: cultur: engleski: cultura- njegovanje)*

U *Rječniku Filozofije* (*Larousse*)[56] dana je definicija o kulturi: "…intelektualno i društveno formiranje osobe (*kultura* ima isti korijen sa riječju *kult* i podrazumijeva vjersko poštovanje tradicije. Oblik civilizacije: " jednu kulturu". Ima mnogo kultura u smislu da svako društvo ima svoje posebne institucije koje uopće izražavaju svoju duhovnu prošlost. Ali pojam kulture uvijek čuva jedan normativni smisao i sinonim je humanizma. *Književna kultura* kao definicija obuhvata: *Cjelinu znanja o književnosti.*

Iz književne enciklopedije(*Encyclopedie littéraire: culture contemporaine)*[57] o modernoj kulturi nalazimo ovaj paragraf:*)* "Culture moderne dans laquelle entrent des 'valeurs non traditionnelles. "*Moderna kultura u kojoj ulaze neke netradicionalne vrijednosti"*.

Komentar:

"Izraz moderna kultura obuhvaća kronologiju u pojmu kulture. Ono pokazuje da je prošlost plod jedne epohe i jedne zemlje. Kultura kao okvirna i konzervativna elitnost u kojoj je ona držana ... demokratizirana da bi postala "suvremena kultura" otvorena u stvaralaštvu. Ona na dalje prihvata neke klasične i tradicionalne vrijednosti"

U centru pažnje u ovom radu imamo ključne riječi: *kultura, književnost (književno)*, kao specifični pojmovi koji su vezani za *književnost,* a posebno s *književnom kulturom.* Da analiziramo ovom prilikom glavne aspekte koje su imali ova dva pojma: *kultura* i *književnost.* Bazirajući se na Internacionalnom rječniku o književnim pojmovima //"Dictionaire international des termes littéraires"[58], L. Mouton. Publishers The Haguue, Paris, 1973/, u prvom planu smo istakli pojam *književnost,* jer pristup terminološkog objašnjenja obuhvaća etimologiju, semantičku studiju, lingvističke (jezičke) ekvivalencije i povijesni komentar.

---

[56] Zhylia, Didie. *Fjalori i Filozofisë , Larousse, Shkencat shoqërore, Shtëpia Botuese Enciklopedike,* Tiranë, 1994, f.216

[57] www.devoir-de-philosophie.com/dissertation-encyclopedie-litteraire... 26. 07. 2014

[58] "Dictionaire international des termes litteraires", L. Mouton. Publishers The Haguue, Paris, 1973

U okviru semantičke studije objašnjenje koje slijedi vrši se sljedećim pojmovima i izrazima:

KULTURA
UVJETI PISANJA
KNJIŽEVNOST LIJEPA UMJETNOST
NJIŽEVNA DJELA
POVIJEST KNJIŽEVNOSTI
KNJIŽEVNA ZNANOST
JEZIČNI EKVIVALENTI
POVIJESNI KOMENTARI

Autori Rene Velek (Rene Wellek) i Ostin Voren (Austin Waren) u prvom dijelu *Teorije književnosti* d*efinicije i distinkcije* čine razliku između *književnosti* i *Istraživanja književnosti*. Oni pišu :" To su dvije posebne oblasti djelatnosti, prva je stvaralačka-umjetnost i druga, iako nije u potpunosti znanost, predstavlja jednu vrstu znanja ili učenja".[59] Ostale važne teme, kojima se rasvjetljavaju širi aspekti književne kulture u općem planu su: nacionalna književnost, opća književnost, komparativna književnost. U Laroussevoj književnosti *Pisana književnost* obuhvaća cjelinu pisanih djela kod kojih imamo estetsku finalizaciju. *(Ensemble des oeuvres ectites auxelles on reconnait une finalite esthetique*).

……

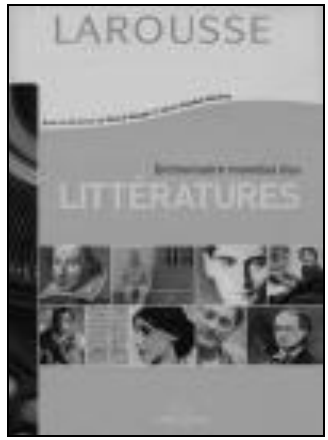
U *Le dictionaire du littérature*[60] predstavljena je etimologija korištenja riječi *culture* i izraza *culture literaire.* Pravo značenje ove ključne riječi povezuje se sa kulturom koja pokazuje zajednička znanja učenog čovjeka, pametnog, obogaćenog filološkim, književnim i umjetničkim znanjem. Dok za *Creation littéraire*[61] imamo tekst:

[59] Rene Wellek- Austin Waren, Teoria e letërsisë, Rilindja, Prishtinë, 1982, f. 29

[60] Aron, Paul dhe Jacques, Viala. *Le dictionaire du Litteraire*, puf, Paris, 2002, f. 129

[61] Po aty, f.21.

Tematski indeks Leksikona pojmova književnosti "Lexique des termes litteraires"[62] obuhvaća filološko tematsko istraživanje i listu pojmova 2003. godine. Mjesta i institucije: Academie française, Bibliotheque Nationale, Sorbonne.

Sadržajne cjeline su: *Literature* (Književnost), Genre romanescque-narratif *(Romanski žanri-narativni),* Poezie-genre poetique (*Poezija- poezijski žanri*) Théâtre-genre théâtrale (*Kazalište-kazališni žanr),* Genre argumentatif-Literature d'idees *(Argumentativni žanr-književnost ideja,* Communication (*Komunikacija*) Linguistique *(Lingvistika*), Les figure de style (*Stilske figure),* Les registres (*Registri),* Les forms de discours (*Oblici diskursa*) i dr.

La littérature est création au sens où elle produit des textes neufs. Dans une acception stricte, « création » serait à entendre comme écriture d'un texte à tous égards original, mais dans la pratique, la création littéraire contient toujours une part de reprise de modèles antérieurs. En un sens plus large encore, la littérature est création en ce qu'elle invente des idées, des images, des personnages voire des mondes nouveaux.

[62] http://www.lettres.net/files/aaa-them.htm (02.12.2004).

Književna kultura obuhvaća znanja, sposobnosti i nadležnosti, npr. one „poštenog čovjeka“, na uzvišeni stupanj, koji se ističe znanjem i književnim i umjetničkim stvaralaštvom.

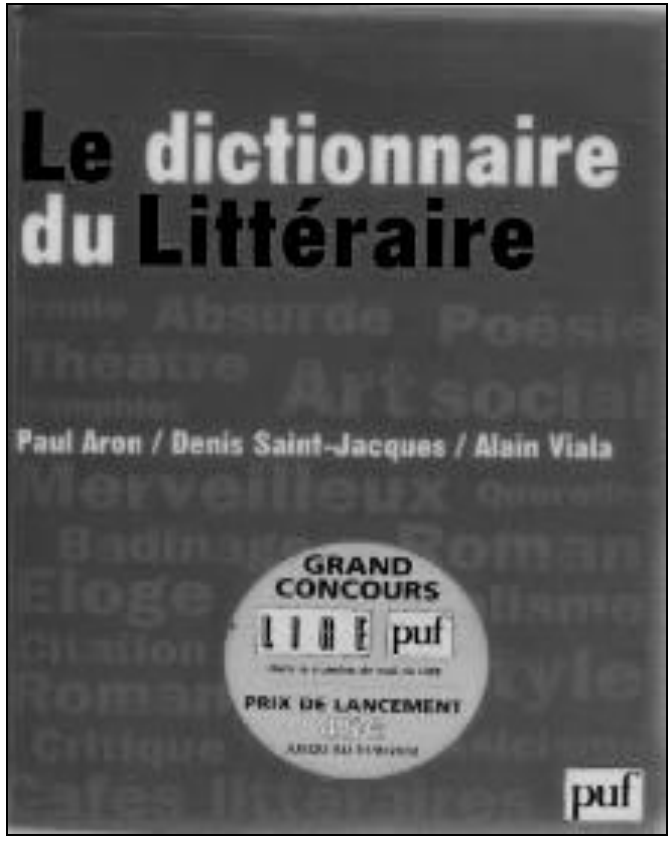
.

…….

Književna kultura obuhvaća znanja, sposobnosti i nadležnosti, npr. one „poštenog čovjeka“, na uzvišeni stupanj, koji se ističe znanjem i književnim i umjetničkim stvaralaštvom. Ovu je temu opširnije obrađivalo više autora. Alain Viala objavio je univerzitetsku knjigu *Culture literaire* [63] koji se koristi u procesu studija književnosti na Univerzitetu u Parizu III- Sorbonne Nouvelle i na Oxfordskom Univerzitetu. Aspekti ove teme su obrađeni u mnogim posebnim izdanjima, u filološkim radovima i u terminološkim rječnicima i književnim enciklopedijama. Autor Viala u prvom dijelu knjige obuhvaća mali organon književnosti na kome za istraživanje postavlja pitanja književne kulture. U okviru sadržaja knjige koju koriste čitaoci i istražitelji koji pokazuju interesiranje o pitanjima kulture, o aspektima književnosti, pogotovo studenti književnosti, filma, komunikacije i dr. obuhvaćaju se pojmovi: Književnost i znanost, Književni prostor, Zadovoljstva i znanja, književna prizma, Književnost, zašto se i stvara književnost, Književni Kanoni, Korpus književ-

[63] Alain Viala, La Culture litteraire, (Paris, Presses universitaires de France, 2009.

nika i književnih djela na francuskom jeziku (po stoljećima), ostali pisci drugih jezika, Mišljenje (Filozofija, Humane znanosti, Umjetnosti-(Film, Muzika, Slikarstvo), Pokreti, Škole i Književne struje, Književnost, jezik i stil, Književnost i socijalni život, Književnost i povijest, Književnost i znanje, Književnost i filozofija, Književnost i ideje, Književnost i ideologija, Senzibilitet: Književnost, umjetnost i imaginacija, Čitanje knjiga, Objašnjenje, analiza i procjena književnosti, Komentar književnih tekstova i argumentiranje.

Vocabulaire de l'analyse littéraire[64] (Fjalori i analizë letrare i Prof. Seth Whidden je veoma intresantan za ëitatelje.

En général	Français	Equivalent anglais
	un récit	a narrative
	une nouvelle	a short story
	un roman	a novel
	les lecteurs	audience; readers
	un personnage (masculin, féminin, principal, secondaire)	a (male, female, main, secondary/supporting) character
	le caractère d'un personnage	his/her character (morals)
	les traits physiques et psychologiques	physical & psychological traits
	les traits de caractère: les qualités, les défauts	character traits: qualities, flaws
Les éléments du récit	le début, le commencement	the beginning
	l'intrigue (une); l'histoire	the plot
	l'action centrale	main plot
	une intrigue secondaire	a subplot
	la crise	the climax
	une fin heureuse	happy ending
	le sujet (de la nouvelle)	the topic, subject

[64] .http://www86. villanova.edu/seth.whiden/analyse.html

	la question centrale	the main issue, topic
	les thèmes majeurs, principaux	the principal themes
	le point de vue	the viewpoint
	l'essentiel, le point central	the most important point
Adjectifs descriptifs	un commentaire subtil	subtle
	une description minutieuse, détaillée	detailed, minute
	une image vivante	vivid
	un portrait superficiel, peu profond	superficial, shallow
	un personnage vraisemblable	believable; true-to-life
	une nouvelle réaliste	realistic
	un moment révélateur	revealing
	un passage, une partie clé	key
	une citation représentative	representative
	une scène, un roman interminable	endless
Les actions ou les objectifs (du narrateur, de l'auteur)	employer un vocabulaire précis	to use precise terms
	faire allusion à qqch	to allude to
	une référence à qqch, qqn	a reference to
	souligner / mettre l'accent sur	to highlight a comparison / contrast (un parallèle,

		un contraste)
	faire un commentaire sur (la société, l'amour)	to comment on
	dépeindre (les femmes comme...)	to depict
	décrire (l'atmosphère; le milieu)	to describe
	évoquer (un sentiment)	to evoke a feeling
	suggérer que	to imply or suggest that
	représenter (les paysans)	to portray; represent
	traduire les émotions du personnage	to convey feelings of a character
	créer une tension / la tension s'accroît	to create tension / increasing
	se moquer de qqch, qqn	to make fun of
Pour décrire le ton du narrateur (ou d'un passage précis)	désabusé / cynique	disillusioned / cynical
	pessimiste	pessimistic
	menaçant / effrayant	threatening / scary
	triste / tragique	sad / tragic
	lugubre / morbide	gloomy / morbid
	critique / moqueur	critical / mocking
	ironique / sarcastique	ironic / sarcastic
	mystérieux	mysterious
	détaché / distant	detached / distant
	indifférent	indifferent

	dramatique / mélodramatique	dramatic / melodramatic
	sentimental / nostalgique	sentimental / nostalgic
	optimiste	optimistic
	joyeux / heureux	joyous / happy
	amusé	amused
Pour décrire un événement, un épisode, une nouvelle, une histoire, etc.	émouvant(e)	emotionally moving
	poignant(e)	poignant
	amusant(e) / comique	amusing / comical
	triste / tragique	sad / tragic
	ambigu(e) / peu clair(e)	ambiguous / unclear
	déconcertant(e) / déroutant(e)	disturbing
	étrange / bizarre / curieux	odd / strange
	absurde / dénué(e) de sens / ridicule	absurd / senseless / ridiculous
	contradictoire / peu logique	contradictory / illogical
	banal(e) / plat(e)	mundane / flat / not compelling
	insignifiant(e) / sans intérêt	insignificant / uninteresting
	passionnant(e) / captivant(e)	exciting / thrilling

Poradi poboljšanja općeg stupnja umjetničkog i kulturnog odgoja, urađene su reforme obrazovnog sustava i kulturnog razvoja

u albanskom svijetu i u mnogo drugih zemalja svijeta. U 2011. godini je usvojen *Okvir kurikuluma preuniverzitetskog obrazovanja Republike Kosova.*[65] U 2014. godini u Albaniji je pripremljen *Nacrt okvira kurikulum preduniverzitetskog obrazovanja Republike Albanije.*[66] O jezičnom i kulturnom odgoju piše: "…učenici izražavaju i interpretiraju koncepte, ideje, osjećaje, fakte i mišljenja opcije usmeno i pismeno; razvijaju sposobnosti za čitanje, pisanje, govor i slušanje na kreativan i ciljni način; da razlikuju i koriste različite književne i neknjiževne tekstove, tiskane i elektronske tekstove; da pronalaze, da uspoređuju razne informacije; usvajaju i procjenjuju razne informacije; da savlađivanju znanja, sposobnosti i potrebne stavove oko jezičnog sustava, da koriste jezik na pozitivan i odgovoran način u društvenim odnosima; da razumiju, analiziraju i procijene tekstove raznih književnih rodova i vrsta, od stvaralaštva autora koji su predstavnici raznih perioda iz albanske i svjetske književnosti … Oblast umjetnosti je važan dio kulture, jer njihovo istraživanje tijesno je povezano s intelektualnim, emocionalnim, socijalnim i kulturnim razvojem učenika…"[67]

Književna kultura raznih epoha je evoluirala, kao što se razvijala i promijenila i kultura, obrazovanje, ostale umjetnosti i znanstvo uopće. "Il faut ivre son temps, dit le proverb…(Treba živjeti svoje vrijeme…kaže jedna poslovica). Istražujući pitanja razvoja suvrijemene književne kulture tokom XX stoljeća i dalje, kada su objavljeni radovi i posebna djela vezana za ovu problematiku, znanja u oblasti filološke znanosti, jezika i književnosti, proširene i produbljene su kao nikada ranije. Književna kultura tradicije, i ona suvrjemena, u kontinuitetu su prirodno ukrštavane.

[65] *Korniza e Kurrikulës e Arsimit Parauniversitar të Republikës së* Kosovës, Prishtinë 2011, f. 38-39

[66] Korniza Kurrikulare e arsimit parauniversitar të Republikës së Shqipërisë, f. 35-36

[67] Po aty, f. 39

Fletë

Fakulteti i Filologjisë i Universitetit të Prishtinës "Hasan Prishtina", Instituti Albanologjik i Prishtinës, Lidhja e Shkrimtarëve të Kosovës dhe Kolegji "Iliria", organizojnë aktivitetin e përbashkët kushtuar: 75- vjetorit të lindjes dhe 55- vjetorit të veprimtarisë artistike, kulturore e shkencore të prof. dr. Isak Shemës.

Me këtë rast përurohen veprat:

- Identitete letrare I, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2015
- Kultura letrare bashkëkohore , Lidhja e Shkrimtarëve të Kosovës, Prishtinë, 2015

Juftojmë të merrni pjesë në këtë përurim, që mbahet në amfiteatrin e Bibliotekës Kombëtare të Kosovës, më 10.02.2015, në orën 12.00-13.30.

KËSHILLI ORGANIZUES

Promocija knjiga, 10.02.2015. godine

Pogledi istaknutih pisaca, pogotovo dobitnika Nobelove nagrade, izražavali su interesantna mišljenja i procjene o književnosti, o vrijednosti raznih književnih djela, o važnosti čitanja, o stvaralačkom procesu i o književnoj kulturi.

Pojmovi i izrazi: *Jezična kultura, Nacionalna književna kultura, Opća književna kultura i dr. su povezane sa njihovim osnovnim značenjem i s širom funkcijom književne kulture.* Za njihovo njegovanje odvijaju se različite aktivnosti. Nastavni sadržaji za usvajanje jezika, čitanja i učenja književnosti, obuhvaćaju se u nastavnim programima, u školskim knjigama i u drugim aktivnostima obrazovne, kulturne i znanstvene aktivnosti. *Jezička kultura, umjetnički i kulturni odgoj,* utječu u formiranju ljudske osobnosti. Radi ovoga se odvijaju stalne aktivnosti. Da spomenemo ovom prilikom nekoliko tema, koje obuhvaćaju sadržaje kao što su: *Književno stvaralaštvo, Čitanje književenosti i estetsko doživljavanje, Književna kultura pisca, Pjesnička kultura pjesnika, Jezična i književna kultura na univerzitetskim studijama, Umjetnička kultura u aktivnostima drugih umjetnosti (kazališna umjetnost, filmska umjetnost, muzička umjetnost, vizualna umjetnost), Prednosti književne kulture, Književni život, Književni i kulturni časopisi, Književna izdanja, Književne bibliografije, Udruženja i književni savezi, Književna lektira, Književne*

kronike, Književni magazini, Kulturni književni susreti, Nova književna kritika i književna kultura, Književni prijevodi, Književni saloni, Kafe knjižare, Književne izložbe, Književni sajmovi, Knjižare (Albanija: Jedna knjiga-jedna kava), Kulturne i književne institucije, Udruženja i kulturne asocijacije, Teoretska, kritička i povijesna književna izdanja, Književnost i interkulturalnost, Kultura i intertekstualnost u književnim tekstovima, Književna kultura na radioteleviziji, Digitalna književnost, Književni Websajtovi, književna kultura i knjiga u centru kulturne riječi, Književne manifestacije, Književna vokacija, Testiranje književne kulture, Književni natječaji i nagrade, Književna objavljivanja u tisku i periodici i dr. Oslanjajući se na sadržaju ovih tema, poslije potrebne kritičke analize, procjenjuje se da su u prošlosti činjeni stalni pokušaji u razvijanju i odgoju jezične i književne kulture. Ali i pored toga, zbog povijesnih, socijalnih, kulturnih i obrazovnih uvjeta, kao i utjecaja drugih faktora , nije ostvarena težnja da se u modernom društvu u cjelini postigne umjetnički i kulturni razvoj. Predstavljanje postignutog uspjeha u obrazovanju, u raznim znanstvenostima, u umjetničkom i kulturnom odgoju svjetskih učenika i studenata u okviru programa *Program for International Student Assessment (PISA*) pokazuje velike izmjene koje su se dogodile u općim tokovima obrazovnog, kulturnog i znanstvenog razvoja školske omladine u svim zemljama učlanjenim u ovu važnu međunarodnu asocijaciju za obrazovni, kulturni i znanstveni razvoj.

Guide pour la
mise en œuvre
du parcours
d'éducation
artistique
et culturelle

U današnje vrijeme posebno zanimanje izaziva europska programska orijentacija obrazovne, kulturne i odgojne reforme u oblasti obrazovanja i odgoja. U Francuskoj 2013. godine, poslije sveopćeg stručnog, pedagoškog, znanstvenog i umjetničkog razmatranja, usvojen je dodatni dio novog programa umjetničkog i kulturnog programa *(Le parcours d'éducation atistique et culturelle).*[68]

Da bi se ostvario ovaj program obuhvaćen u Zakonu *Loi d'orientatation et de programmation pour fa refondation de l'ecole de la Republique (loi n.2013-505 du fuillet 2013),* određeni su ciljevi, upute za realizaciju i formiranje ovog pravca umjetničkog i kulturnog odgoja. Opće upustio ima 47 stranica i mnogo je interesantno. Ministarstvo Nacionalnog Odgoja i Ministarstvo kulture zajednički se angažiraju za realizaciju ovog velikog projekta umjetničkog i kulturnog odgoja. Visoki nadležni odbor ima 24 člana, koji su istaknute osobe obrazovanja, kulture i znanosti.

Oslanjajući se na stručnim, pedagoškim i znanstvenim procjenama, na radovima i posebnim objavljivanjima na albanskom jeziku, ali i na korištenu literaturu na drugim jezicima (citirano na francuskom jeziku), procjenjujemo da za razvoj jezične i književne kulture kao i estetski odgoj u cjelini, nisu na potrebnom stupnju ostvarene težnje pa i ciljevi programirani u institucijama i u drugim kulturnim i obrazovnim subjektima i nisu postignuti očekivani rezultati umjetničkog i kulturnog odgoja. Za ovaj uzvišeni cilj kultiviranja književne kulture, u današnje vrijeme i u perspektivnom razvoju, zahtijevaju se sveopća angažiranja, novi projekti, raznovrsne aktivnosti obrazovanih, kulturnih i znanstvenih institucija, čitatelja i stvaralaca u cjelovitom albanskom prostoru i šire. Kako bi se umjetnički, i kulturni odgoj ostvarivao, kao orijentacija s posebnom prednošću suvremenog društva, planirano je angažiranje i naj istaknutih profesionalnih i stručnih kadrova.

[68] www.education.gouv.fr/pid25535/bulletin_ officiel.html?cid_bo=71673 (13. 08. 2014)

ISAK SHEMA
VLERËSIME
TË LETËRSISË
SHQIPTARE
IliRIA
RILINDJA

LETËRSIA SHQIPTARE
E SHEKULLIT XX

LES ÉTUDES DE LA LITTÉERATURE ALBANAISE

(Résumé)

La littérature albanaise, comme les autres catégories de la culture nationale, possède elle aussi son espace propre, mais à la différence des autres domaines culturels, ses témoignages matériels - par la voie écrite, donc - sont relativement tardifs. Cela est dû aux guerres continuelles et aux destructions causées par les envahisseurs étrangers. Ainsi, est-on fondé à penser que durant les cinq siècles de l'occupation ottomane, bien des monuments de notre littérature écrite ont disparu. Selon divers témoignages, cette littérature n'a pas été moins prospère que celle des autres peuples du bassin de la Méditerranée. Évoquons à titre d'exemple la relation en latin de 1332 de l'archevêque français de Tivar, Gulieem Adae, connu sous le nom de Brocard, qui dit que les "les Albanais, bien qu'ayant une langue totalement différente du latin, font toutefois usage dans tous leurs livres de l'alphabet latin". Sans une telle tradition littéraire albanaise, qui devait tenir ses origines au moins du XIIIe siècle, l'on ne saurait rendre compte de notre abondante littérature humaniste, connue en langue latine (Gjon Buzuku, Mikel Maruli, Marin Barleti, Marin Beçikemi, Dhimiter Frangu, etc.) et encore moins des œuvres de la littérature albanaise ancienne des XVIe - XVIIIe siècles.

1. L'avènement de l'humanisme et de la Renaissance et surtout le mouvement réformiste des XVIe - XVIIe siècles, favorise en Albanie, tout comme dans le reste de l'Europe, un développement culturel et littéraire autochtone, qui va du XVIe au XVIIIe siècle. Cette production est connue sous le nom de *Littérature ancienne*

Albanaise et a pour épicentre la Shkodër antique et ses alentours. Les points culminants de la Littérature Ancienne albanaise ont été atteints surtout par les œuvres de Gjon Buzuku, de Pjeter Budi et de Pjeter Bogdani. "Meshari" (le Missel) de Gjon Buzuku (1555) est le premier livre religieux traduit en langue albanaise connu aujourd'hui. La *"Doktrina e kërshterë"* (Doctrine chrétienne) de Pjeter Budi (1621) continue le travail de traduction et d'adaptation inauguré par Buzuku, mais comporte aussi des textes originaux littéraires, en poésie et en prose. La *"Çeta e profetëve"* (Cuneux prophetarum) de Pjeter Bogdani (1685) est considérée comme la première œuvre totalement originale en albanais et se distingue par ses multiples valeurs religieuses, philosophiques, linguistiques et littéraires et artistiques. Le grand succès de cette perle de la Littérature Ancienne Albanaise, dont témoignent encore des écrits panégyriques en diverses langues dédiés à l'auteur, peut être expliqué, entre autres, par le milieu culturel de l'écrivain. De ce milieu (étiqueté à juste titre *"tradition hasienne"* et qui relayait un foyer plus ancien) sont issus quelques autres noms assez connus, tels que Pal Hasi, Pjeter Mazreku, Andrea Bogdani et Luk Bogdani, inclus Pjeter Budi lui-même, lui qui, en tant que médiateur, déploya une grande part de son activité jusqu'en Kosove. La Littérature Ancienne du nord, et donc de Kosove, se clôt, pratiquement, sur l*a "Doktrina e kërshterë"* de Gjon Nikolle Kazazi (1743), une brève traduction religieuse. Première œuvre publiée dans le parler de Gjakove, elle a plus d'importance linguistique que littéraire. Mais Gjon Nikolle Kazazi a aussi un autre mérite: en 1740, il a découvert le "Meshar" de Gjon Buzuku, dans la bibliothèque de la Propagande à Rome, à savoir le tout premier ouvrage imprimé en albanais que l'on connaisse à ce jour, ce dont il informa, plein d'émotion, le directeur du Séminaire de Palerme - Gjergj Guzeta, en lui disant que ce livre est "un missel albanais très ancien, entièrement déchiré par la vieillesse".

2. Pendant le XIXe siècle, comme partout en Europe et au delà, en Albanie aussi, ont éclaté sur une échelle nationale des insurrections armées pour la libération du joug ottoman et de l'exploitation sauvage féodale. Ce mouvement armé, avec l'activité tumultueuse culturelle littéraire qui l'a accompagné, constituent la période de la

Renaissance nationale albanaise. La littérature albanaise a connu alors, en qualité et quantité, une remarquable avancée. Sans rompre avec elle, cette littérature de la Renaissance a surpassé celle des origines. Elle est devenue sans restriction une littérature à vocation nationale. Diverses sphères de la vie matérielle et spirituelle ont commencé à prendre place dans la thématique cette nouvelle littérature. Au plan artistique, elle s'est ouvert des voies originales, a développé des genres et formes littéraires diversifiées, à élargir le potentiel expressif et poétique de la langue albanaise, etc. En ce sens, elle a consacré l'émergence de certains créateurs qui en sont devenus la colonne vertébrale, tels que: Jeronim de Rada, Naim Frasheri, Pashko Vasa, Ndre Mjedja, Gjergj Fishta pour ne citer qu'eux. L'œuvre de ces écrivains opère et vaut aussi comme une force de cohésion au sein de l'espace ethnique albanais, voire purement albanophone, pardessus les productions propres à la seule Kosove. Parmi les promoteurs de cette aile kosovare de la littérature de la Renaissance, on peut mentionner Ndue Bytyçi, de la région de Shkup (1847 - 1917), Jovan Josif Bageri, de Nistrove de Reka e Madhe (1870 - 1915) et Shtjefen Gjeçovi, de Janjeve de Kosove (1874 - 1929). Ce dernier est l'auteur de *"Agimi i gjytetnis"* (L'Aube de la civilisation) et de *"Kanuni i Lekë Dukagjinit"* (Le Canon de Leke Dukagjini). Jovan Josif Bageri, quant à lui, a publié le livre *"Kopësht malësor"* (Jardin de montagne) et le périodique "Shqypeja e Shqypenis" (L'Aigle d'Albanie). Quoique plus modestes, les écrits poétiques de Ndue Bytyçi, ajoutent une touche au relief et à la diversité du paysage littéraire de l'époque, en offrant à un public nullement négligeable des visées plutôt pro-occidentales.

La littérature de la Renaissance, enfin, ne peut être comprise et être présentée dans son intégralité sans la création littéraire *des "bejtexhi"*. Cette littérature, crée en albanais, dans les circonstances de l'occupation ottomane, a été écrite en alphabet arabe ou turc et a pris place parmi nous, plus ou moins, depuis le XVIIe siècle. Bien que très souvent, comme forme et contenu, elle soit à intonation dissonante par rapport à la littérature de la Renaissance, la littérature *des "bejtexhi"* peut être traitée comme partie intégrante de notre littérature. Elle est telle par le fait qu'elle a été écrite en langue

albanaise et pour les Albanais, mais aussi parce que dans de nombreux cas, elle était traversée par le sentiment national, un esprit émancipateur et de résistance à l'asservissement. Un tel enchevêtrement caractérisait aussi certaines des créations de "bejtexhi" en Kosove, telles que: le poème "Vehbije" (cadeau) de Tahir Efendi Boshnjaku de Gjakove (1835), le cycle des "ilahi" de Sheh Jonuzi - Sabriu de Jashanice e Toplice (1885 - 1890), l'ouvrage "Mendime" (pensées) de Rexhep Efendi Voka de Tetove (1908 - 1911), "Divani" (le divan) de Sheh Maliqi de Rahovec (1910 - 1920) et d'autres encore. Cette insistante orientation nationale a plus d'une fois exposé les auteurs albanais aux foudres des régimes d'occupation. Outre l'assassinat de Shtjefen Gjeçovi par les Serbes, à Zym du Has, en 1929, rappelons le cas des *"bejtexhi"*, tels que Sheh Jonuzi et Sheh Hilmi Maliqi, poursuivis devant les tribunaux trucs et serbes, quasi privés de toute liberté, menacés de liquidation physique, et cela pour la seule raison qu'ils écrivaient et prêchaient en albanais. Sheh Maliqi a riposté à ces traitements dégradants dans sa fameuse allégorie poétique *"Halli i Flutrës"* (Le Souci du papillon).

3. Dans la période allant des guerres balkaniques (1912) à la deuxième Guerre mondiale, on note une certaine disproportion entre les divers constituants de la littérature albanaise. Alors qu'en Albanie même la littérature a connu une grande prospérité avec les œuvres de Vinçenc Pranushi, Ernest Koliqi, Lasgush Poradeci, Mitrush Kuteli, Millosh Gjergj Nikolla, Ali Asllani, Haki Stermilli et d'autres, en Kosove, la littérature albanaise n'a pu survivre et garder sa continuité, qu'avec beaucoup de peine, vu qu'elle était asservie par les Serbes et que plus de 90% de population était analphabète. Des écrivains, ayant fait leurs premiers pas dans les années 30, tels que Josip Vladoviq Rela d'Arbnesh de Zara (1895 - 1966), Hivzi Sylejmani de Mojstir de Tutin (1910 - 1975) et Esat Mekuli de Plave, ont écrit et publié en serbe principalement. D'autres, cependant, comme les humoristes Shaip Zuranxhiu de Mamusha de Podrime (1884 - 1951), Faik Efendiu de Prishtine (1900 - 1935), Hafiz Islami du village de Mllanaviq de Llapushe (1910- 1934) et Hafiz Ymer Shemsiu de Prishtine (1893-1945) ont écrit en albanais, faisant usage de l'alphabet araboturc ou de l'alphabet albanais, et se tenant parfois à l'esprit de la

littérature populaire et de la Renaissance albanaises. Et reste que la poésie albanaise d'Esat Mekuli se caractérise par une exigence de liberté, un esprit social et humanitaire qui, à certains égards, le rapprochent des compositions modernes et novatrices de Millosh Gjergj Nikolla. Et reste aussi qu'après la deuxième Guerre mondiale, le même Esat Mekuli, ainsi que Josip Vladoviq Rela et Hivzi Sylejmani, ne s'adonneront plus qu'à la seule création en langue albanaise, prenant ainsi place parmi les figures les plus en vue de la littérature albanaise contemporaine.

4. Les conditions historiques, politiques, sociales et culturelles dans lesquelles s'est développée la littérature albanaise ont été spécifiques et très difficiles. Avant la deuxième Guerre mondiale, sous le régime mal famé yougoslave de l'époque, le peuple albanais de Kosove et des autres territoires ethniques albanais, a été opprimé et exploité de la manière la plus barbare. Il n'a pas joui de ses droits nationaux et politiques, ni du droit de faire usage de la langue albanaise dans les affaires publiques, du droit à l'enseignement dans sa langue maternelle, du droit à développer sa culture nationale, sa littérature, son art et à publier dans sa langue. Malgré les circonstances défavorables et la discrimination totale, les créateurs talentueux de ce peuple antique et riche d'une grande histoire - qui écrivirent d'abord dans une langue et un alphabet étrangers, pour user ensuite de leur propre langue et de leurs propres caractères en une création féconde - ont élevé la voix contre l'oppression et l'exploitation impitoyables.

Selon une stratégie d'épuration ethnique et de pur et simple génocide, on a déplacé et refoulé de force des populations albanaises implantées depuis des siècles dans un espace autochtone. Mais face à cette oppression, la créativité du peuple albanais, portée par une résistance obstinée, une lutte incessante pour la liberté, la dignité et l'affirmation de ses droits nationaux, atteste d'une irréductible vitalité. Durant les années de la deuxième Guerre mondiale, les Albanais ont lutté, armes et plume à la main, pour la libération et l'indépendance de la Kosove et des autres territoires laissés hors des frontières de l'Etat albanais. Les œuvres de cette époque constituent une précieuse contribution au patrimoine littéraire et culturel de la nation toute

entière. Le poète Esat Mekuli, dans son poème *"Le cri de guerre"* lançait un vibrant appel à cette libération nationale:

Hey, lève ton poing
Mon people
Enchaîné !
Brise les barreaux
Et les portes de la prison
Abats les murs
Avec tes mains ensanglantées
Et ton cœur d'aigle,
Ensevelis pour toujours
Le passé et le présent ! *V*
a dans la voie du sang
- La mort, ou la liberté !

Après la deuxième Guerre Mondiale, la littérature s'est développée de pair avec la promotion de l'instruction en langue albanaise, de la culture et de l'émancipation sociale. Des œuvres de valeur ont été créées, imprimant un nouvel élan aux lettres albanaises, qui, s'appuyant sur les traditions orales et écrites nationales et sur la riche expérience mondiale, ont réussi, en une période relativement courte, à s'affirmer, jusqu'au-delà même des frontières du pays. La littérature nationale albanaise englobe toutes les œuvres qui ont vu le jour en Albanie, en Kosove, dans les territoires albanais en Albanie, Macédoine et au Monténégro, et dans toutes les communautés albanaises à l'étranger.

Il existe désormais une langue nationale albanaise unifiée, signe d'un passage à un degré supérieur d'émancipation scolaire, culturelle et scientifique. Au Congrès sur l'Orthographe de la Langue albanaise, tenu en tant que forum pan-national, à Tirana, en 1972, ont été adoptées les "Règles de l'Orthographe albanaise". Cette langue unifiée, largement pratiquée dans le domaine littéraire et scientifique, dans la vie scolaire et dans d'autres secteurs de la communication, a influé sur le développement quantitatif et qualitatif de la littérature albanaise.

La situation difficile imposée au peuple de Kosove, les rigueurs de l'occupation serbe, la répression continuelle, à l'encontre du peuple albanais, de ses institutions culturelles, scolaires et scientifiques, de ses écrivains, ont été et continuent d'être une lourde entrave au développement de la littérature. Mais aussi, pour avoir résisté de toutes les manières possibles, revendiquant sans cesse la liberté et l'indépendance nationale en des œuvres d'une haute qualité artistique, le mérite de ces écrivains n'en est que plus notoire.

Koautor: Latif Berisha (1931-1999)

Voire *Fjalori enciklopedik shqiptar* 1-3, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë, 2008-2009).

PERIODISATION ISSUES IN THE STUDY OF ALBANIAN LITERARY STUDIES

(Summary)

The aim of this study is periodization of Albanian literary studies. During the last century many theoretical, historical, critical studies have been published. Bibliographies of literature and literary scientific studies have also been published. Periodization of Albanian literature was object of study of several Albanian and foreign authors. This important issue of the development of literature has been topic in many scientific conference sessions and articles of renwed historians. Attempts have been made to study periodization of literature using acceptable scientific models and to write in the history of Albanian literature as a synthesis of Albanian literature. However this important issue has remain an open issue and of interest for further studies aimin at finding better solutions to the problem of periodization.

Besides periodization of Albanian literature for the Albanian Philology, equally important is adequate periodization of Albanian literary studies. In this article, issues of periodization of development of study of literature based on contemporary methods. Development is classified in periods of centuries, similar to literature periodization in *Shekuj letrarë të letërsisë shqiptare.*

First writings for Albanian philology and for literary works of Albanian authors belong to the old Albanian literature and preromantic period. The XIX century and especially XX century are the

most fruitful periods of studies of Albanian literature. The proceeding unit of periodization, in the last decade of the previous century followed by the XXI century represents a period of overall social, political, cultural, educational and scientific changes in the Albanian world and constitute the contemporary works of the study of literature. This period is new and open to new developments in the study of contemporary literature.

Program Saveza Književnika Kosova , 2015. godine

ÇËSHTJE TË PERIODIZIMIT TË STUDIMEVE LETRARE SHQIPTARE

(Permbledhje)

Objekt studimi i këtij punimi shkencor është periodizimi i studimeve letrare shqiptare. Gjatë shekujve të kaluar janë hartuar dhe botuar shumë punime, teorike, kritike dhe historike letrare, studime të ndryshme monografike dhe disa histori të letërsisë shqipe. Janë botuar gjithashtu disa bibliografi të letërsisë dhe të shkencës së letërsisë.

Periodizimi i letërsisë shqiptare në tërësi është trajtuar shkencërisht në disa studime historike letrare të disa autorëve shqiptarë dhe të huaj. Kjo çështje e rëndësishme e zhvillimit të letërsisë dhe të shkencës së letërsisë gjatë shekujve, është zgjedhur si temë bosht studimore në disa sesione shkencore dhe si objekt studimi në punimet e historianëve të shquar të letërsisë shqipe. Janë bërë përpjekje të vazhdushme të ndriçohen çështjet e peridizimit të letërsisë dhe, duke u bazuar në një model të pranuaeshëm në aspektin shkencor, të hartohet Historia e letërsisë -si sintezë e letërsisë shqiptare. Megjithatë, kjo temë e rëndësishme ka mbetur e hapur për studime të ardhshme, me qëllimim që problemi i periodizimit, si i tillë, të ketë zgjidhjen e duhur.

Krahas periodizimit të letërsisë shqipe për filologjinë shqiptare është i rëndësishëm edhe periodizimi adekuat i studimeve letrare shqiptare. Në këtë kumtesë, duke u bazuar në shkencën bashkëkohore, shtrohen për studim çështjet e periodizimit të zhvillimit të

shkencës së letërsisë. Zhvillimi i përgjithshëm i studimeve letrare paraqitet në periudha të ndara kohore sipas shekujve, ngjashëm me periodizimin e dhënë të letërsisë në studimin e mëparshëm *Shekuj letrarë të letërsisë shqiptare.*

Shkrimet e para për filologjinë shqiptare, por edhe për letërsinë e përgjithshme- botërore të autorëve shqiptarë, i përkasin epokës kur është krijuar letërsia e vjetër shqiptare dhe asaj para romantizmit. Shekulli XIX dhe posaçërisht shekulli XX përfshijnë dy prtiudha më mëdha të studimeve letrare shqiptare. Njësia vijuese e periodizimit, që nga dhjetëvjetëshi i fundit të shekullit të kaluar dhe më tutje në shekullin XXI, kur ndodhin dhe zhvillohen ndryshime të gjithanshme shoqërore, politike, kulturore, arsimore dhe shkencore në botën shqiptare, përmbledh krijimtarinë studimore aktuale të shkencës së letërsisë. Kjo epokë e re është e hapur për zhvillime të reja të studimeve letrare bashkëkohore.

LES MOUVEMENTS LITTÉRAIRES DANS LA LITTÉRATURE ALBANAISE DU XXe SIÈCLE

(Résumé)

Les mouvements littéraires présentent un processus littéraire tel qu`il a été développé dans la littérature dans la vie littéraire et tel qu`il été manifesté dans les manifestes littéraires, dans les programmes littéraires et dans la critique littéraire, aussi bien que dans les luttes littéraires et dans les interprétations des créateurs littéraires eux-mêmes. En fait cela est la matière pour la périodisation de l`histoire de la critique littéraire d`un mouvement ou période littéraire. Le mouvement littéraire ne doit pas être confondu avec le courant littéraire, étant donné que le courant littéraire est une catégorie abstraite, laquelle en vérité fait partie de la synthèse historique littéraire et scientifique.

Le courant littéraire est un terme historique littéraire de la périodisation, qui représente la totalité des qualités stylistique spéciaux d`une période littéraire. Le courant littéraire est déterminé en fonction du choix des œuvres semblables par leurs caractéristiques stylistiques communes, appartenant à une période littéraire. Dans un courant littéraire apparaissent de caractères stylistiques et d`idées communes. Les mouvements littéraires sous l`aspect de la périodisation littéraire représentent la vie littéraire et l`activité des écrivains appartenant à une phase ou à période de processus du développement de la littérature, unifiés au programme esthétique littéraire à l`intention de présenter et de réaliser leurs points de vue

concernant à des questions particulières sur la création actuelle et leurs visions littéraires.

Dans le cadre des processus historiques du développement de la littérature, ils composent et publient des programmes littéraires, des manifestes, des proclamations etc. dans des revues et journaux littéraires, dans la critique littéraire e dans d`autres formes, donc ils représentent une nouvelle orientation de la création d`art.

Les nouveaux créateurs littéraires qui appartiennent à un mouvement littéraire créent, s`appuyant sur les principes proclamés, e mettant en lumière leurs connaissances théoriques et esthétiques dans une manière polémique insistant à apporter des changements et des nouveautés dans la création littéraire et au développement culturel en général.

Le romantisme comme mouvement littéraire, assez large à l`époque de la Renaissance nationale albanaise, commence et se développe en Albanie au 19 e siècle, tout d`abord, dans les colonies et la diaspora albanaises, continue avec élan et rythme même pendant la première moitié du XX e siècle.

Les écrivains qui font partie à ce mouvement sont: Jeronim De Rada, Gavril Dara le jeune, Zef Serembe, Naim Frashëri, Sami Frashëri, Ndre Mjedja, Zef Skiroi, Andon Zako Çajupi, Pashko Vasa, Filip Shiroka, Luigj Gurakuqi etc.

Pendant la première mitié du 20e siècle apparaît en littérature albanaise un nouveau mouvement modern, c`est le réalisme en littérature. La vision poétique des écrivains connus comme : Aleks Stavre Drenova, Faik Konica, Gjergj Fishta, Lasgush Poradeci, quoiqu`il n`y eussent pas d` homogénéité, unit ces écrivains à ce mouvement littéraire en apportant des idées et des transformations importantes au point de vue thématique et stylistique.

Ce mouvement littéraire, pendant les années 20 et surtout pendant les années 30, à la création littéraire fut assez fructueux non seulement dans la littérature moderne en général. Les influences littéraires européennes apportent des prémices et des nouveaux courants moderne littéraires. Dans le mouvement littéraire de ces deux époques de périodisation de la Littérature albanaise, c`est le

symbolisme qui est bien répandu, mais en même temps il y a des étincelles des parnassiens et celles des expressionnistes. La génération des années 30 dans laquelle participent des écrivains comme: Nonda Bulka, Migjeni, Dhimitër S. Shuteriqi, Andrea Varfi, Sterjo Spasse, Petro Marko, Shevqet Musaraj, Aleks Çaçi, Esad Mekuli et d`autres, dans leur riche activité publicistique et à la création littéraire, dans divers discours littéraires ont promu le mouvement littéraire sous le slogan commun: « Drejtime të reja letrare » /Nouveaux courants littéraires /.

La Littérature contemporaine albanaise pendant la Deuxième Geurre Mondiale se développe dans des conditions assez difficiles et spécifiques. La groupe d` écrivains des années 30 s`intégré au mouvement de la Résistance pour la libération du pays. Dans la littérature, ils traite des sujets actuels, surtout ceux sur la guerre et s`engage à la fondation d`un nouveau mouvement littéraire « Për një drejtim të ri letrar » /Pour un nouveau mouvement littéraire /. Dans la littérature d`après-guerre, se présentent de nouvelles idées littéraires et sur cette base- là, se distinguent assez claire de nouveaux idéaux littéraires. La courant libéral est bien présenté par Sejfulla Malëshova, qui en 1945, publie son fameux article- un programme : « La rôle de la culture en Albanie d`Aujourd`hui », lui et ses amis déclarent : « …nous sommes pour un réalisme dans l`art, nous sommes d`avis de créer un mouvement littéraire ». Un coexistence des courants des générations et des styles… ». En 1949, en Albanie, on décide que la littérature doit se développer selon les principes du Réalisme socialiste. En 1953, Kasem Trebeshina écrit une lettre /Promemorie / dans laquel, il vise de créer autour de lui, ‘ »Une nouvelle école littéraire ».

Des débats littéraires se font concernant la problématique actuelle, la tradition et le novatoire, la création du nouveau roman, « Vox clamantis in deserto », Prishtina 1971. Ce large mouvement intégrale, dans toute la Littérature albanaise pendant les dernières décennies représente la totalité de mouvements littéraires contemporains.

Le mouvement littéraire en Littérature albanaise du XXe siècle comprend tous les processus et les phénomènes du développement historique littéraire, présentés et développée en littérature en général et en particulier en science littéraire.

Ayant en vue toute la géographie de la Littérature albanaise et son développement en général, bien qu`il y ait des similitudes avec d`autres mouvements littéraires albanais autant que tels, sont incurporés dans la périodisation de la Littérature et dans l`histoire de la Littérature albanaise.

FAIK KONICA - PERSONNALITÉ ILLUSTRE DE LA LITTÉRATURE ET DE LA CULTURE ALBANAISE ET EUROPÉENE

(Résumé)

Faik Konica (1875-1942) est une personnalité illustre de la littérature et de la culture albanaise et européenne. C'est la figure centrale de l'époque de la Renaissance Nationale Albanaise, de la culture, de la littérature et du journalisme de la première moitié du XXème siècle. Sa vie très intéressante, les publications, les études et la bibliographie si riche de Konica s'enrichisse, avec le temps, de données et de nouveaux apports scientifiques. Pour l'homme et l'écrivain connu aussi par les personnalités les plus imminentes de l'art littéraire et de la culture européenne du XXème siècle, après le bannissement de Faik Konica de l'histoire de la littérature albanaise, et principalement après son retour aux activités scientifiques et culturelles, se sont multipliées les publications et les études qui font de la lumière sur différents aspects de sa vie et de son œuvre. Il serait d'un intérêt particulier de publier une œuvre générale d'études comparative qui attirait encore plus la curiosité des lecteurs et des chercheurs albanais et d'autrespays.

Dans les écrits biographiques sur Konica, on peut lire largement des informations sur les chemins de la vie, de l'éducation, de l'œuvre littéraire et de l'activité longue de plusieurs années. Faik Konica développe une activité importante culturelle, littéraire, publiciste et scientifique. Il se distingue aussi par son activité intense diplomatique. A partir de 1896, il s'engage avec tout son être dans la

publication de différents journaux. Il était un grand poète, prosateur, critique littéraire, pamphlétaire et traducteur de grande envergure. Ses vingt poésies et sa prose poétique forment un recueil poétique dans lequel il traite de thèmes et de motifs variés. Les portraits littéraires et la courte prose publiés dans les quotidiens et périodiques de l'époque, ainsi que la poésie, forme une œuvre littéraire particulière. Dans l'activité de cet écrivain célèbre, on note surtout ses essais et sa prose longue, comme « Quatre histoires du Zululand », « Comment j'ai vue l'Albanie », »Docteur Aiguille découvre les racines du drame de Mumurasi », « l'Albanie, jardins de pierre de L'Europe du Sud-Est et autres «écrits ». « Prix du Magazine « The Judge. » etc.

Dans ses écrits sur la langue et sur la littérature il présente pour discussion des questions importantes des sciences philologiques. Au centre de l'attention de cet érudit qui avec raison a été nommé « Prince de la langue et de la littérature albanaise » est le développement et la standardisation de la langue albanaise, l'histoire de l'alphabet albanais, les bases d'une langue albanaise autonome unifiée (soulignons les travaux *« L'abécédaire albanais », « Pour la langue », « Les dialectes de l'Albanie et la nécessité de leur fusion* », *« L'avancement de l'albanais »,* « *Pour la création d'une langue littéraire* », « Essai sur les langues naturelles et les langues artificielles. » Pour lui le livre est « un monument important ». Monument important est aussi l'œuvre de ce célèbre auteur du XXème siècle.

Konica est un traducteur remarquable. Il a traduit les œuvres de grands auteurs mondiaux comme Kalidasa, Ronsard, La Bruyère, Victor Hugo, Heine, Schiller, Shelley. Dans la revue « Albania », il a traduit et publié des extraits de *« l'Iliade »* et de *« l'Odyssée »* de Homère, des extraits de l'œuvre de Hésiode, ensuite des textes de Sénèque, de Tit Live, de Plaute ; de Térence, de Marin Barleti, de Bajron, de Shakespeare, de Walter Scott ; de Ben Johnson, de La Fontaine, de Villard, de Beaumarchais ; de Montaigne, de Lavardin, de Goethe, de Cervantès, de Shopenhauer, ensuite le livre « *A l'ombre des dattiers »*, des extraits de « *Les Mille et Une nuits* », etc. Il a traduit de l'albanais en français l'œuvre de Naim Frasheri « *Les cahiers des Bektâchî* », le poème de Zef Skiroi « *Mili e Hajdhia* », les

rapsodies de Jeronim de Rada et d'autres textes.

En 1895, Faik Konica a commencé la publication d'articles publicistes. Le 25 mars 1897 à Bruxelles il publie en français et en albanais le premier numéro de la revue « Albania » ; en 1902 paraitra le second numéro et à Londres le troisième, en 1909. Konica est aussi connu comme chercheur et auteur zélé d'écrits sur l'histoire d'Albanie. En cherchant dans les archives, dans les musées, dans les différentes bibliothèques, il a trouvé des documents sur les évènements et les personnages de l'histoire nationale. Il a publié dans les périodiques albanais mais aussi à l'étranger des écrits historiques. Rappelons ceux sur le drapeau albanais (Konica a découvert le drapeau albanais et le 15 février 1909 et il a publié son écrit « *L'Albanie a un drapeau authentique* »), sur la vie, le portrait authentique et les armes de Skenderbeu, sur les personnalités albanais célèbres, sur le Patriarche albanais, sur les Arbereshe d'Italie et sur les Arberesh de Zadar, sur les autres *implantations* albanaises, sur les humanistes albanais et sur le Moyen Age albanais en général, sur la Renaissance albanaise et sur des questions particulières de l'histoire et de la civilisation albanaise. Les documents inconnus sur l'Albanie que publie Konica sont d'une grande valeur pour l'étude de l'histoire du peuple albanais. D'une grande valeur pour l'histoire, la culture et la science albanaise sont aussi les œuvres « *Exposé sur le Mouvement National Albanais* », « *L'Allemagne et l'Albanie* », « *l'Albanie comme je l'ai vue* », « *l'Albanie : jardin de pierres de l'Europe du Sud-est* », *etc.* Dans l'œuvre « *L'Albanie, jardin de pierres de l'Europe du Sud-Est* », on peut lire le texte « *La langue et la littérature* ». Il y donne une image du développement de la littérature albanaise depuis les premières œuvres littéraires jusqu'à l'œuvre littéraire et les traductions de Fan S. Noli. Il écrit sur la littérature du XIXème siècle « lorsque s'est faite la renaissance de la langue nationale » et sur le romantisme albanais, mais il ne donne aucune information scientifique sur l'œuvre de Jeronim de Rada ni sur celle de Naim Frasheri, ces deux auteurs de « littérature individuelle ou écrite » sur lesquels il a écrit brièvement dans son article « La littérature albanaise » publié dans le premier numéro de la revue « Albania »en 1897.

Faik Konica a connu une pléiade d'écrivains et de perso-

nnalités de son époque. Pour preuve, une correspondance très riche. Il a envoyé de nombreuses lettres et divers matériels à ses compatriotes, à des diplomates, des écrivains ; des artistes, des albanalogues connus, des publicistes, des savants, des hommes d'état, et surtout aux personnages connus du Mouvement National Albanais. Dans ses nombreuses lettres il a partagé avec ses amis les nombreux problèmes de sa vie et de son œuvre. Konica a correspondu aussi avec des érudits célèbres, des universitaires et des albanalogues. « La bibliographie des publications de Faik Konica 1895-1942 », rédigé en 1991 par le bibliographe albanais Jup Kastrati, rassemble 1583 unités. Cette bibliographie est organisée sur base de la chronologie de la publication, des années et est considérée comme la bibliographie la plus complète de cet auteur jusqu'à aujourd'hui. Nous espérons que dans le projet de publication des œuvres intégrales de Konica, prévue dans le cadre du corpus « L'héritage culturel du peuple albanais. » verra le jour la bibliographie complète de Faik Konica, où seront répertoriés les autres publications depuis 1942 jusqu'à aujourd'hui.Des nombreux articles, des écrits critiques et d'études ont été écrites sur Faik Konica. *comprend 76 unités bibliographiques.* En commémorant Faik Konica, qui selon les mots de Apollinaire « est l'Albanais le plus érudit d'Europe » et « une encyclopédie mobile », nous arborons aujourd'hui une fierté légitime. Fan Noli écrit dans la préface du livre « L'Albanie-le jardin de pierre de l'Europe du Sud-est » « Tous les auteurs albanais qui viennent après Konica sont ses élèves, y compris l'auteur des ces lignes ».

Par son génie créatif, Konica est omniprésent dans notre vie culturelle et scientifique. Son œuvre littéraire lui donne la place d'honneur dans l'Histoire de la littérature albanaise. C'est avec respect et fierté que nous commémorons la vie et l'œuvre de Faik Konica, de l'écrivain éminent de la littérature moderne albanaise, de la personnalité remarquable de la culture albanaise et européenne.

FAIK KONICA A DISTINGUISHED PERSONALITY IN ALBANIEN AND EUROPEAN CULTURE

Summary

Faik Konica (1876-1942) is the most distinguished writer of the XX century Albanian literature. He is an emblem of the modern Albanian as well as European culture. Konica was very active in the field of culture, literature, publication and science. He is distinguished for his diplomatic activity too. From 1896 he is very actively engaged with all his being to create various publication organizations.

I nteresting biography, studies, publications and very rich bibliography of Faik Konica with time are being enriched with new information and findings. After the period of exclusion from the history of Albanian literature and the return in our culture and scientific activity, studies and publications putting into light many aspects of the life and work of the man and author well known by many distinguished men of art and culture of the 20th century are increased. It is of a special interest to write and publish as soon as possible another biography, which would raise the curiosity of many readers and researchers.

Faik Konica was born in Konica. In his biography as well as in the text " Short chronicle of the life and works of Faik Konica" written by Nasho Jorgaqi, April, 1875 is noted as a birth date, whereas in the monographic work of Jup Kastrati is noted March the 15th 1876. In many biographies dedicated to Konica are given much information about his life, studies, literary works and many other

overall activities. He attended the primary school during 1881-1884 in Konica. He attended secondary school during 1884-1885 in the "Saverian "college in Shkodra. During 1885-1886 he attended the Greek school in Konica, He resided in the Empire's Gallata Sarai lyceum in Istanbul during 1886-1887. He continued his university studies for literature and Philosophy in France in the college de Liseux and in Carcassone during 1888-1893. In 1894 he studied language and literature in the University of Montpellier and in 1895 he was awarded with the diploma of Bachelor of Arts and Philosophy in the university of Dijon and letter of honor from the ministry of education. In 1896 he studied Sanskrit and Hindu in College de France in Paris. He also studied Hebrew with the French Albanologist L. Benloew. In 1912 he studied arts in the Harvard University and is awarded with the diploma Master of Arts.

His contribution as a poet, prose writer, literary critic and translator is very important. 20 poems and poetic prose are part of the poetical volume where he treats different literary motives and subjects. Among his works there are distinguished prose and essays like : " Katër pralla nga Zullulandi"," Shqipëria si m'u duk", " Dr. Gjëlpëra zbulon rrënjët e dramës së Mamurrasit", " Shqipëria- kopshti shkëmbor i Evropës Juglindore" and other works like "Çmimi i Revistës", "The Judge" etc.

In his works about Albanian language and literature he raises very important literary, language and scientific debates. On the center of attention of this erudite person who is rightfully called "the Prince of Albanian language and literature" is the development and standardization of Albanian language, the background of Albanian alphabet, foundation of Standard Albanian (see Albanian ABC, For Language, The Albanian dialects and the need of unification, Advance of Albanian Language, For foundation of standard Albanian" essays for natural and artificial languages (published in Brussels in 1904 in French. (This rare copy was found by Luan Starova in the private library of Gijom Aploliner in the Latin quart of Paris). He also focused in folkloric works, literary works and especially on the development of Albanian Literature.

Konica is the founder of the Albanian literary critics and its affirmation in the field of culture and science. As Konica considered the book as a "monument" the works of this famous author of the 20th century are also considered monumental.

Faik Konica is also one of the most prominent translators. He translated World literature writers like Klaidasa, Pier de Ronsar, La Bryer, VICTOR Hygo, Hajne, Shelly, and Shiler. He translated fragments of Homer's Ulysses and Odyssey in the magazine Albania. He also translated fragments of Hesiod works, Seneca, Tit Liv, Plato, Terence, Marin Barlet, Byron, Shakespeare, Walter Scot, Ben Johnson, La Fountain, Villar, Bormarsheu, Monten, Lavrdin, Gete, Servantes, Shopenhouer, fragment of 1001 nights etc. He also translated the work of Naim Frashëri" Notbook of Bektashi, the poem " Mili e Hajdhia" of Zef Skirroi, songs of Jeronim De Rada.etc.

In 1895 he starts publishing articles. On March 25th 1897 in Brussels he publishes the first number of the famous Albanian magazine in French "Albania" which endures till 1902 and continues in London till 1909. 12 volumes of the magazine "Albania" in two columns consist of 4654 pages.

The third volume of Konica's works in 400 pages consists of 100 articles. There might be many other newspaper and magazine articles which are spread or are in manuscript.

Konica is well known as a researcher and author of many writings on Albanian history. If you search in archives, museums and libraries, you can find lots of material about historical events and personalities. He published many articles with historical subject in Albanian newspapers and magazines but also in other European countries magazines. Lets mention the famous article about the Albanian flag published in February the 15th 1909 " Shqipëria ka një flamur autentik", articles about the life, the authentic portrait and arms of Scenderbeg, other Albanian personalities, the article about the Albanian Patriarch, Arbëresh of Italy and Zara, for Albanian resistance, Albanian humanists, Medieval Albania, for the National Renaissance and other historical issues of Albanian civilization. The unknown documents that are published by Konica are of a great

importance for the history of the Albanian nation. The works like " Parashtresë mbi Lëvizjen Kombëtare Shqiptare", "Shqipëria si m'u duk", "Shqipëria- kopshti shkëmbor i Evropës Juglindore" etc., are very important for the Albanian history, culture and science.

Faik Konica communicated with many well-known personalities of the time wherever he lived and worked. He sent letters and other material to many Albanians, other diplomats, writers and artists, men in power and also to very important figures of the Albanian resistance. In his letters he raised also many problems of his life and literary works. Some of his correspondence has not been revealed yet. It is written in Albanian but also in other foreign languages.

Konica died in Washington December the 14th 1942.

Faik Konicas last wish was fulfilled many years later. In 1995 his bones were transferred to Albania and were buried in Tirana.

"The bibliography of Faik Konica 1895-1942" written by the famous bibliographer Jup Kastrati in 1991, consists of 1583 bibliographical units. It is systemized in chronological order of his publications and is considered the most complete bibliography of this author till now. Nevertheless many bibliographical entries are not included. Lest hope that in the project for the publication of complete works of Faik Konica planned within the corpus "Cultural Heritage of Albanian nation "the complete bibliography will be presented aiming to include also other publications from 1942 till today.

Remembering Faik Konica, who according to Apoliner is "The most erudite person Albanian in Europe" and "moving encyclopedia" we are rightfully proud. In the introduction of the book "Shqipëria – kopshti shkëmbor i Evropës Juglindore" Fan S. Noli writes: "All Albanian authors that come after Konica, including the writer of these sentences are his pupils". Faik Konica will therefore always be remembered in our cultural and scientific life for his grandiosity.

L'IMAGE DU KOSOVO DANS LES ROMANS D'ISMAIL KADARÉ

(Résumé)

L'objet d'étude de ce travail est l'image du Kosovo dans les romans modernes d'Ismail Kadare: « Trois chants funèbres pour le Kosovo », " Le cortège de la noce s'est figé dans la glace" (1985) et dans la nouvelle Ballade sur la mort de J.G.

On trouve les premières images sur le Kosovo dans la poésie des années 60. Dans la poésie "Kosova" (1966) il donne une image plus complète du pays lors de son premier vol en avion au-dessus du Kosovo

La poésie **"**Défaite des Ballkaniques par les Turcs dans la plaine du Kosovo en 1389"(1975), présente la défaite des Balkaniques dans la Guerre du Kosovo au XIVème siècle. Se basant sur cette poésie, à l'époque de la guerre de libération du Kosovo, il a crée l'oeuvre**"** Trois chants funèbres pour le Kosovo ».

Avec ses trois récits **:** La vieille Guerre, Une Grande Dame et Prière royale, il présente de manière parabolique le temps passé et le temps actuel, la guerre de libération des Albanais et celle de conquête de la Serbie. La longue Bataille du Kosovo s'est déroulée à Fushë Kosovë, entre l'armée conquérante envahissante de l'Empire Ottoman et l'armée commune des Balkaniques. Deux rhapsodes: l'un albanais, Gjorg Shkreli et l'autre serbe, Vlladani, chantent avec l'instrument lahouta les chants avec lesquels ils expriment l'inimitié et la rivalité la plus ancienne entre les Albanais et les Serbes. D'un

coté Gjorg chantait : **“**Dressez- vous Albanais, le Slave nous enlève le Kosovo”, et de l’autre Vlladan**:”** Levez-vous, Serbes, Les Albanais nous ravissent le Kosovo”. Les chanteurs s’accompagnant de la lahouta n’acceptent pas de modifier leurs chansons ni d’en chanter une troisième. Cependant, lors de la mort de la grande Dame, ils chantent une troisième variante de leur chanson, sans en modifier le message précédent . Un nuage sombre enveloppe la terre, notre grande dame est morte...Serbes, aux armes, l`Albanais nous enlève le Kosovo... Et l`autre d`enchainer: Quel sombre nuage s`abat sur nous, la grande dame est morte... Albanais, aux armes, le Slave nous ravit le Kosovo!...

Dans la troisième partie, Prière royale , le narrateur est le sultan même des Ottomans , tué lors de la Bataille du Kosovo.. Il témoigne de son tragique passé ainsi que de la continuité de la haine entre les Balkaniques: ”Serbes et Albanais brandissaient leur emblèmes respectifs: les Albanais croix catholique; les Serbes la leur, orthodoxe”. Des morceaux de journaux l’informent sur la guerre du Kosovo en 1999.

Même après 600 ans, esseulé, il voit que les disputes et les guerres balkaniques n’ont de cesse. **“**Leurs chants étaient aussi farouches que leurs armes”. Avec une haine contenue, il maudit et répète la malédiction: **“**Soyez maudits, peuples des Balkans... Puissiez-vous vous entredévorer, infidèles”.

La manifestation des étudiants et de tout le peuple du Kosovo pour la liberté et l’indépendance de l’année 1981 , ont inspiré Kadare à composer sa poésie “ Terreur au Kosovo”. C’est là que commence la nouvelle **“**Le cortège de la noce s'est figé dans la glace », qui après sa publication en anglais et en français ainsi que dans de nombreuses autres langues, “ ...a mis au courant les lecteurs du monde entier du soulèvement des étudiants du Kosovo et de la vérité du massacre de Prishtina en mars 1981”.

Les événements réels de l’époque ont incité l’auteur à créer le roman **“** Le cortège de la noce s'est figé dans la glace » . La sanglante répression des manifestations, le processus de différenciation politique et les condamnations par les tribunaux, l’aggravation des

dissentions et l'activité nationaliste serbe, rendent impossible le mariage entre Shpend (albanais) et Madlenka (serbe).

Dans la nouvelle **"**Ballade sur la mort de J.G.", Kadare présente la tragédie du martyr Jusuf Gërvalla, immigrant politique albanais. Ismail Kadare est un célèbre écrivain de la littérature albanaise de réputation mondiale. Dans son oeuvre littéraire il présente l`image du Kosovo. Sa contribution littéraire consacrée au Kosovo est très précieuse. De nombreuses reconnaissances et prix littéraires lui ont été décernés pour sa grande contribution et pour les mérites extraordinaires qu'il a fournis dans le domaine de la littérature. C'est un sérieux candidat pour remporter le Prix Nobel.

ABSTRACT : The Albanian world, its themes and motifs are present in the twenty volumes of the complete works of Ismail Kadaré (1936, Gjirokastër), a world famous Albanian writer. The paper analyses Kadaré's image of Kosovo, with a special focus on three of Kadaré's novels: "Three Elegies for Kosovo" (1998), "The Wedding Procession Turned to Ice" (1998), and "The Ballad about the Death of J.G." (1984). His interest in the Kosovo Albanian world can be seen since the 1960s, in the poem "Kosovo" (1966), and in the 1970s in the poem "The Defeat of the Balkan Peoples by the Turks in the Kosovo Plain in 1389" (1975). In his works, Kadaré combined old historical processes with current developments, very often attempting to deconstruct myths while objectively presenting the reality.

The novel "Three Elegies for Kosovo" was created between March 1997-March1998, in the times of Serbian hegemonic regime and the emergence of Kosovo liberation war. The novel contains three stories: "The Ancient Battle", "The Great Lady", and "The Royal Prayer", and presents, in a parabolic manner, the past times and the current times, the war of liberation of the Albanians and the conquest war of hegemonic Serbia. More concretely, "The Ancient Battle" deconstructs the famous myth of the Battle of Kosovo (1389), where a joint Serbian, Bosnian, Albanian, and Romanian army was defeated by the Ottomans, who after that invaded the Balkans and ruled over them for more than 600 years. In the "The Ancient Battle" and "The Great Lady", the enmity/rivalry between the Albanian and

Serbian visions of Kosovo is presented through the characters of two folk singers: Gjorg Shkreli (Albanian) and Vladan (Serbian). They reconstruct, through their songs, stories from the process of identity making in Kosovo (the two singers defend their perspectives on historical events). In "The Royal Prayer", the Ottoman sultan killed in the Battle of Kosovo, after his reincarnation in 1999 uncovers his tragic past and laments the everlasting hatred among the Balkan peoples; he also reads about and makes his own conclusions on the 1999 Kosovo war. While trying to keep his narrative objective, Kadaré claims:"My story comes from what I call a 'Homeric objectivity'".

His novel "The Wedding Procession Turned to Ice" is inspired by his poem "Terror in Kosovo" which talks about the student and general demonstrations in Kosovo for freedom and national independence in 1981. The poem was translated in English and French as well as in many other languages and informed the world about the student rebellion in Kosovo and the truth about the massacre of Prishtina in March 1981. The image of repression portrayed through bloody demonstrations, the political differentiation process, and judicial sentences as well as increasing Serbian nationalist activities, is presented through the story of a young couple, Shpend (Albanian) and Madlenka (Serbian), who fail to get married because of the tragic death of Shpend, killed by the federal army. Similarly, in the novel "The Ballad about the Death of J. G.", Kadaré tells the tragic story of the hero, Jusuf Gërvalla, an Albanian political emigrant who, along with other two patriotic activists, was killed by Serbian UDBA agents in Germany in 1982.

The value of Kadaré's contribution lies in the manner he deconstructs myths and presents Kosovo's reality through memorable images for the reader. In addition, the translation of his works in different languages contributed to a better understanding of Kosovo in the world and the integration of Albanian culture into contemporary European culture.

VLORA DHE IDENTITETI KOMBËTAR SHQIPTAR NË POEZINË E FATOS ARAPIT DHE TË ALI PODRIMJES

(Përmbledhje)

Identiteti kombëtar shqiptar si temë, ide dhe si figurë poetike është trajtuar artistikisht në disa poezi antologjike të Fatos Arapit dhe të Ali Podrimjes, të këtyre poetëve të shquar të letërsisë bashkëkohore shqiptare. Shqipëria, Atdheu, Pavarësia e Shqipërisë, Vlora, Kosova, Arbëreshi etj., janë përjetësuar në artin letrar, duke afirmuar në letërsinë shqiptare poetikisht identitetin kombëtar shqiptar në tërë hapësirën gjeografike dhe kulturore shqiptare.

Poezia e tyre lexohet me interesim të jashtëzakonshëm dhe është përkthyer në shumë gjuhë të huaja. Ajo është vlerësuar me përkushtim të veçantë nga kritika letrare. Në planin universal është afirmuar dhe është pranuar natyrshëm identiteti kombëtar shqiptar, historia dhe bashkëkohësia, arti dhe vizioni jetësor, social, kulturor, moral dhe kombëtar, shpirti liridashës, humanizmi, kohezioni me kulturën evropiane dhe me atë botërore dhe janë vlerësuar si pjesë përbërëse dhe funksionale e qytetërimit të epokës moderne.

Dimensionet e gjera të përmbajtjes, të realizimit artistik, prandaj edhe të mesazhit të sotëm poetik, në dritën e zhvillimeve të popullit shqiptar në Njëqindvjetorin e Pavarësisë së Shqipërisë, janë shumë të rëndësishme për afirmimin më të gjithanshëm të letërsisë dhe të identitet kombëtar shqiptar.

VLORA AND NATIONAL ALBANIAN IDENTITY IN THE POETRIES OF FATOS ARAPI AND ALI PODRIMJA

(Summary)

National Albanian identity as a theme, idea and poetry figure , has benn treated artistically in some of the anthological poetries of Fatos Arapi and Ali Podrimja, two distinguished poets of the modern Albanian literature. Albania, Fatherland, Independence of Albania, Vlora, Kosova, Arbereshi etj, are enliven in the literature, by affirming, through poetry, the national identity in the entire Albanian geographical and cultural space.

Their poetries are read with great interest and are translated in many foreign languages. They are evaluated highly from the literature critics. National Albanian identity is accepted and affirmed universally, as well as the history, modernity, art and life, social and cultural vision; patriotic spirit, humanity, cohesion with the European culture and world culture are evaluated as integral and functional part of the civilization of modern times.

The wide dimensions of artistic realisation, including poetry message, are very important for the affirmation of Albanian literature and Albanian identity, in the light of developments for the Albanian nation, especially on the occasion of the 100th anniversary of the Independence of Albania.

STUDIMET LETRARE TË HASAN MEKULIT PËR LETËRSINË SHQIPTQRE

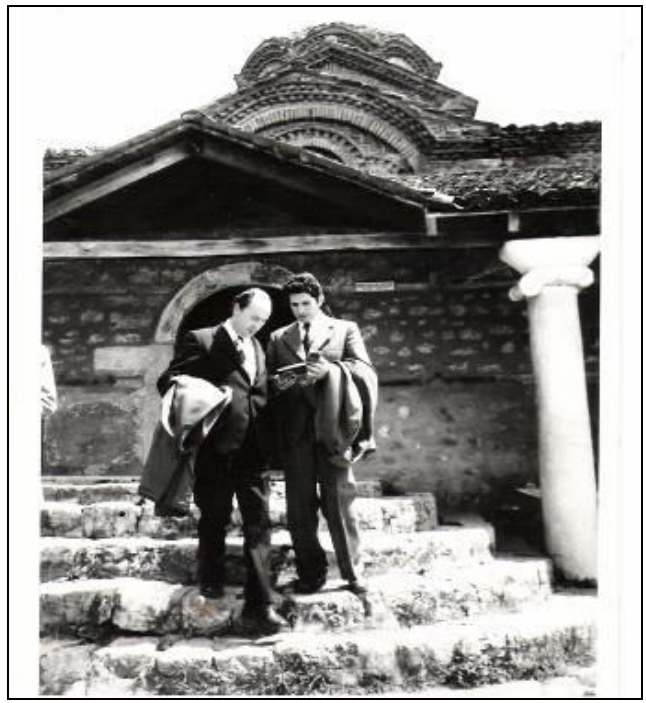
(Përmbledhje)

Objekt studimi i këtij punimi janë studimet letrare të Hasan Mekulit kushtuar letërsisë shqipe. Kjo temë në tërësi dhe veçanërisht kontributi i rëndësishëm i tij në shkencën e letërsisë, nuk është studiuar sa duhet. Vështrimet e tij kritike dhe studimet letrare janë botuar më parë në periodikun letrar, në organet e shtypit dhe në botime të veçanta. Në këtë studim janë analizuar dhe vlerësuar edhe punimet e mbetura në dorëshkrime. Nga tërë opusi studimor si botime të veçanta janë botuar dy vëllime me punime të zgjedhura kushtuar letërsisë shqiptare dhe asaj botërore. Vëllimet e tjera do të përfshihen në kompletin e veprave të plota.

Hasan Mekuli (1929-1996) është studiues i shquar letërsisë shqiptare dhe i asaj botërore. Me shkrimet e para kritike letrare është paraqitur në shtypin dhe në periodikun shqiptar që nga viti 1955, në kohën kur në Kosovë kritika letrare nuk ishte njohur "…si institucion i afirmuar", ndërsa studimet teorike dhe historike letrare gjatë dy dekadave të para pas përfundimit të Luftës së Dytë Botërore ende nuk kishin njohur zhvillim të mirëfilltë. Si prijatar i kritikës letrare ndër ne, shkroi trajtesa, recensione, shkrime kritike, vështrime problemore letrare, pastaj studime historike letrare për autorë dhe për vepra gjinish dhe llojesh të ndryshme, për dramën dhe teatrin dhe punime të veçanta për kulturën letrare. Ai deri në fund të jetës me pasion të jashtëzakonshëm e zhvilloi veprimtarinë shkencore në fushën e studimeve të letërsisë, duke dhënë kontribut të madh për

zgjerimin, thellimin dhe afirmimin e diturisë letrare në fushën e shkencës së letërsisë, dhe të kulturës shqiptare. Me veprimtarinë e përgjithshme arsimore, kulturore dhe shkencore dhe sidomos me shkrimet kritike dhe studimet letrare, të cilat kanë vlerë të madhe, ka ndikuar në rrjedhat e zhvillimit të letërsisë, të shkencës së letërsisë dhe të kulturës letrare.

Kjo temë përfshin një pjesë të studimit integral kushtuar veprimtarisë studimore të Hasan Mekulit përkitazi me letërsinë shqipe. Është trajtuar problematika e pasur, e shtrirë në kohë dhe hapësirë mjaft të madhe dhe metodologjia studimore e tij. Në bazë të analizës, vlerësimit dhe rivlerësimit të studimeve letrare kushtuar poezisë, prozës tregimtare, romanit shqiptar, dramës dhe kritikës letrare, duke përdorur metodat përkatëse të studimit integral të letërsisë, është vlerësuar kontributi i tij për zhvillimin e shkencës së letërsisë.

KULTURA LETRARE
DHE SHOQËRIA BASHKËKOHORE

(Përmbledhje)

Objekt studimi i punimit *Kultura letrare dhe shoqëria bashkëkohore*, janë çështjet që lidhe me aspekte të ndryshme të zhvillimit të kulturës letrare në kohën moderne. Kjo temë studimi është trajtuar në planin teorik, por edhe të atij metodologjik, pedagogjik dhe praktik.

Libri *La culture littéraire* (Viala, 2009), "Fjalor Enciklopedik Shqiptar 2 (2008) si edhe literatura ekzistuese në gjuhën shqipe dhe në gjuhët e huaja, programet e studimeve universitare të *Master Cultures Littéraires Européennes (Erasmus Mundus)*, etj., përfshijnë përmbajtje dhe ide si të kultivohet, të zhvillohet, të pasurohet, dhe të përhapet kultura letrare në shoqërinë bashkëkohore.

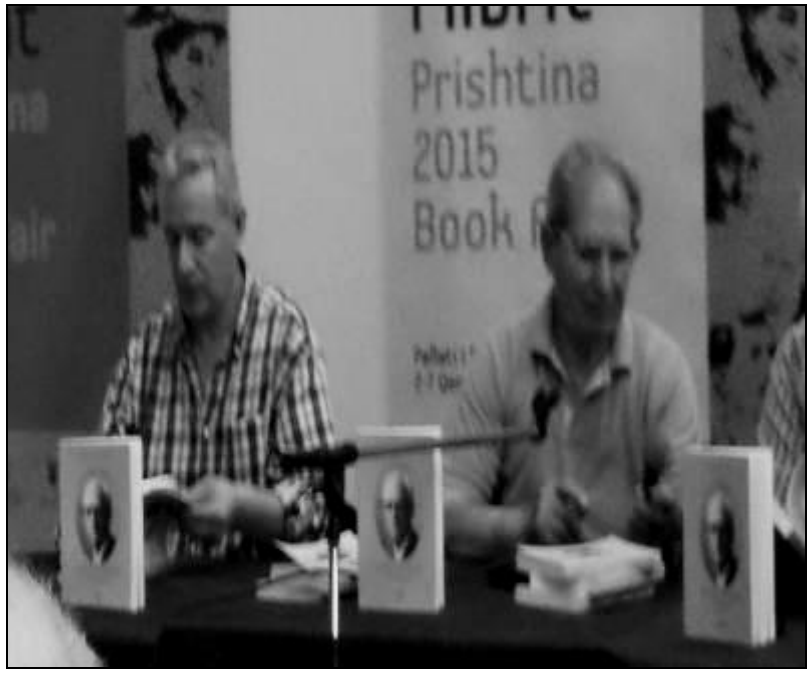
Çështjet që lidhen me përkufizimin dhe shpjegimin e termit *kulturë letrare*, i përkasin gjuhësisë dhe shkencës së letërsisë. Në fokus të studimit përfshihen aspekte të pa ndriçuara sa duhet dhe që lidhen me kulturën letrare.

Me këtë rast shtrojmë pyetjet për shqyrtim të studimit, siç janë: Ç'është letërsia; Cila është rëndësia e saj estetike, kulturore, arsimore, edukative,; Çka lexojmë dhe si lexojmë; Cila është dëshira e leximit, e përjetimit emocional, estetik dhe ajo për fitimin e diturisë.

Leximi i letërsisë shqiptare dhe i asaj botërore, forcimi i identiteti letrar dhe kulturor dhe zhvillimi i kulturës gjuhësore dhe letrare, ndikojnë në formimin e personalitetit, por edhe në emancipimin kulturor të shoqërisë. Njohuritë e tërësishme që kanë të bëjnë me

letërsinë, por edhe me artet e tjera, janë shumë të rëndësishëm për formimin e kulturës letrare. Literatura shkollore - universitare, veprimtaria botuese, shtypi, periodiku, mediet, aktivitetet kulturore, arsimore dhe shkencore në rrafshin kombëtar dhe ndërkombëtar, etj sjellin risi dhe ndikojnë fuqishëm në zhvillimet aktuale dhe perspektive të kulturës së përgjithshme, dhe sidomos të asaj gjuhësore dhe letrare.

Zhvillimi i mirëfilltë i kulturës letrare ndikon edhe në zhvillimin e kulturës demokratike dhe të marrëdhënieve humane në shoqërinë bashkëkohore.

Promocija knjige Šime Dešpaljija : Vepra letrare, Priština, 2015

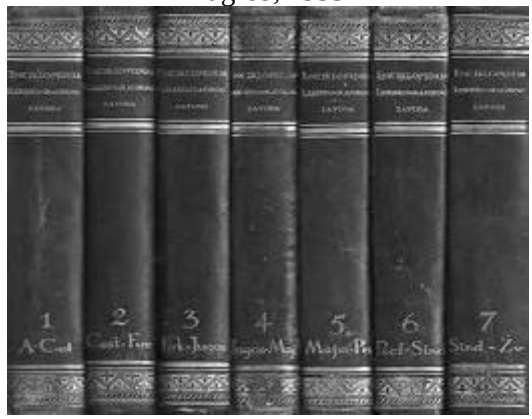
HRVATSKA ENCIKLOPEDIJA

1

A.Bd

LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD A Miroslav Krleža

Zagreb, 1999

ALBANIJA

Strana- 116-117

Književnost. Prvi pisani tekst na alb. jeziku jest »Obrazac krštenja« (»Formula e pagëzimit«, 1462), na gegijskome narječju prema lat. obredu, dračkog biskupa *Pala Engjëllija,* zatim »Rječnik Arnolda von Harffa« (»Fjalori i Arnold fon Harfit«, 1496) od 26 alb. riječi, koje je pribilježio kölnski hodočasnik, i perikopa (odjeljaka) iz Uskrsnog evanđelja na toskičkom narječju i grč. pismu.

U XVI. i XVII. st. stvara se religiozno-didaktička književnost. Prvi je tiskani alb. tekst »Obrednik«, a kako ima i misne tekstove poznat je i kao »Misal« (»Meshari«, 1555) kat. prelata *Gjona Buzukua* na gegijskome narječju; *Luca* odn. *Lekë Matranga* (1560 1619), Italoalbanac (Arbrcš) sa Sicilije, tiska u Rimu prijevod katekizma »Kršćanski nauk« (»E mbsuame e krështërë«, 1592). *Pjetër Budi* (1566–1623) tiska Bellarminov katekizam »Kršćanski nauk« (»Pasëqyra e t'rrëfyemit«), gdje u predgovoru kaže da je nekoliko poglavlja »Sudnjega dana« (»Ditësë gjyqit«) preuzeo od fratra *Pala Hasija,* iz čijeg se prezimena može zaključiti da je bio iz Hasa na Kosovu. *Frangu i Bardhë* (1606 43), biskup iz Zadrime, tiska svoj »Latinsko-albanski rječnik« (»Dictionarium latino-epiroticum«, 1635) od 5000 riječi i 113 izreka i poslovica. *Pjetër Bogdani* (1630 –89), prvi skadarski biskup, dvojezičnim djelom »Četa proroka«

116

(»Cuneus Prophetarum«, alb. »Çetta e profetënve«, Padova, 1685) pravi je osnivač izvorne proze na albanskome. Posljednji je u nizu kat. pisaca *Gjon Nikollë Kazazi* (1702–52) iz Đakovice na Kosovu, na đakovičkom govoru, objavljuje prijevodno djelce »Kršćanski nauk« (»Doktrina e kërshten«, 1743).

Potkraj XVIII. i poč. XIX. st. u Voskopoji, Elbasanu, Beratu i Janjini (Ioannina) počinje književ. djelatnost alb. klera grčko-biz. obreda. U Voskopoji *Theodor Kavalioti* sastavio je i u Veneciji 1770. objavio trojezični grčko-arumunjsko-alb. rječnik; *Dhaskal Daniel* sastavio je 1802. mali grčko-arumunjsko-bugarsko-alb. priručnik u obliku dijaloga; *Konstandin Berati*, uz fragmente proze i religijske tekstove, sastavlja i dva grčko-alb. rječnika posebnim alfabetom od 37 znakova, a u izvornom alfabetu od 53 znaka objavljuje prijevode *Theodor Haxhifilipi*; drački episkop *Grigor Gjirokastriti* 1827. prevodi i objavljuje Novi zavjet toskičkim narječjem.

Pri kolegijima u Palermu i San Benedetto Ulanu u XVIII. st. razvija se poučna vjerska i svjetovna književ. djelatnost. Poznatiji su pisci: *Nikollë Brankati* (1675–1741), *Nikollë Fila* (1693–1769), *Nikollë Keta* (1742–1803) te *Jul Variboba* (1724–78) s djelom »Život Blažene Djevice Marije« (»Gjella e Shën Mërisë Virgjër«, Rim, 1762).

Znatan perz. pjesnički utjecaj razvio se u islamiziranom dijelu juž. Albanije. To je književnost bejtedžija *(letërsi e bejtarëve* ili *letërsi e bejtexhinjëve)* pisana arap. pismom: *Nezim Berati-Prakulla* (?–1760), *Sulejman Naibi* (?–1772) i *Hasan Zyko Kamberi* (1784–1844) pjevaju o ženskoj ljepoti i ljubavi; *Muhamet Kyçyku* piše moralizatorsko djelo »Erveheja«; *Dalip Frashëri* (XIX. st.) autor je prvog alb. epa »Hadikaja«; njegov brat *Shahin Frashëri* autor je epa »Myhtarnameja«. Arap. pismom i alb. jezikom pisali su i autori s Kosova, iz Makedonije i Crne Gore.

Književnost XIX. st. prožeta je oslobodilačkim duhom u borbi protiv Turaka i pod utjecajem je romantizma u prvome razdoblju, a realizma u drugom. To je književnost Narodnog preporoda *(Rilindja kombëtare)*, stvarana u Italiji, Turskoj, Egiptu, Siriji, Bugarskoj i Rumunjskoj, a traje sve do uspostave neovisne Albanije 1912. Kat. svećenici sjev. Albanije u svojim su djelima nastojali sačuvati duh kat. tradicije i nac. svijesti. Značajni su pisci toga razdoblja *Pjetër Zarishi* (1806–66), *Leonardo De Martino* (1830–1923), *Prenk Doçi* (1820–80), *Engjëll Radoja* (1820–80), *Konstandin Kristoforidhi* (1830–95), *Naum Veqilharxhi* (1797–1866), *Pashko Vasa* (1825–92).

Epika. Lik *Gjergja Kastriotija-Skenderbega* zauzima središnje mjesto u alb. književnosti, počevši od *Marina Barletija* (1450–1512). U XIX. st. veliku ulogu imaju tri alb. pjesnika, predstavnici triju duhovnih strujanja: grčko-bizantskoga, muslimansko-bektašijskog i katoličkoga, tj. *Jeronim De Rada* (1814–1903), *Naim Frashëri* (1846–1900) i franjevac *Gjergj Fishta* (1871–1940).

Lirika. Tri navedena epska pjesnika dali su osnove i lirskoj albanskoj poeziji, a *Gavril Dara ml.* (1826–85) autor je epsko-lirske pjesme »Balina posljednja pjesma« (»Këngа e sprasme e Balës«) posvećene dobu Skenderbega, iznimno značajnomu u tradiciji Arbreša u Italiji. U lirske pjesnike romantičarskog duha ubrajaju se *Zef Serembe* (1843–91) i *Augustino Ribecco* (1867–1928), koji se smatraju gl. pjesnicima Italoalbanaca, odn. Arbreša. Oni su, stvarajući u razvijenijoj kult. sredini, potaknuli razvitak alb. lirske poezije. Duh modernosti prisutan je u pjesničkom stvaralaštvu *Ndrea Mjedje* (1866–1937), *Andona Zako-Çajupija* te *Fana S. Nolija* (1882–1965), *Filipa Shiroke* (1859–1935) i *Luigja Gurakuqija* (1879–1925). Istomu naraštaju pripadaju *Asdreni (Aleks Stavri Drenova)* (1872–1937), *Vinçenc Prenushi*, franjevac, vrstan poznavatelj eur. poezije (1885–1948), *Ali Asllani* (1884–?).

Između dvaju svj. ratova, dok se Albanija učvršćuje u drž. organizaciji, književnost dobiva svestran zamah. Značajniji su pjesnici toga prijelaznoga razdoblja franjevac *Bernardin Palaj* (1897–1949), koji se bavi motivima iz života malisora (gorštaka), zatim *Lasër Shantoju* (1892–1945), pjesnik soneta i prozaik, te *Ndre Zadeja* (1890–1945). Glavni su predstavnici toga razdoblja *Lasgush Poradeci* (1896–1985), *Asdreni*, *Ernest Koliqi* (1903–75) i franjevac *Gjergj Fishta*, *Fan S. Noli*, *Faik Konica* (1875–1941). U svojim pjesničkim i pripovjedačkim djelima *Migjeni-Millosh Gjergj Nikolla* (1909–38) zahtijeva promjenu društv. odnosa u zemlji; *Mitrush Kuteli* (1907–67) i osobito *Martin Camaj* (1925–92), unatoč sklonosti eur. misli, formi i stilu, ostaju vjerni izražajnoj tradiciji alb. gorštaka.

Nakon II. svj. rata, s promjenom društveno-polit. odnosa nakon uvođenja komunističkog poretka, alb. književnost razvija se u duhu socijalist. realizma. Istaknutiji su predstavnici toga smjera u poeziji *Llazar Siliqi* (1924), *Dritëro Agolli* (1931), *Shefqet Musaraj* (1914), *Sterjo Spasse* (1915), *Dhimitër S. Shuteriqi* (1915), *Kolë Jakova* (1917), *Fatmir Gjata* (1922), *Andrea Vërfi* (1914—?), *Nonda Bulka* (1908—72), *Fatos Arapi* (1930), *Vedat Kokona* (1913) i dr.

Iako se tek otvaranjem škola na alb. jeziku 1941. god. na Kosovu stvaraju uvjeti za nac. osviješćivanje i kultiviranje alb. jezika, početci alb. književnosti sežu dalje u prošlost do *Pala Hasija, Pjetëra Bogdanija, Gjona Nikolle Kazazija, Ndue Bytyqija* (1847—1917), franjevca *Shtjefëna Konstantina Gjeçovija-Kryeziua* (1874—1929), *Matija Logorecija* (1867—1941) i *Lazëra Lumezija* (1870—1941). Za razliku od književnosti u Albaniji, ova koja se razvijala na tlu bivše Jugoslavije, pod drugačijim društveno-polit. uvjetima, otvorenija prema eur. duhovnim stremljenjima i kontaktima, raznolikija je problematikom i knjiž. izrazom. Bard je alb. književnosti na Kosovu *Esad Mekuli* (1916—96), koji je između dvaju svj. ratova pisao i objavljivao i na srp. jeziku, poput *Hivzija Sulejmanija* (1910—75). Knjiž. časopis »Jeta e Re«, koji je pokrenuo 1949. E. Mekuli, postao je rasadište mladih alb. književnika u bivšoj Jugoslaviji. Javio se niz pisaca od kojih treba izdvojiti: *Envera Gjergekua* (1928), *Eqrema Bashu* (1948), *Latifa Berishu* (1931), *Floru Brovinu* (1949), *Besima Bokshija* (1931), *Rrahmana Dedaja, Shimu Deshpalia, Adema Gajtanija* (1935), *Mirka Gashija* (1939—95), *Fahredina Gungu* (1936), *Murata Isakua* (1928), *Marka Krasniqija* (1920), *Dina Mehmetija* (1930), *Ramadana Musliua, Alija Podrimju* (1942), *Josipa Relu* (1895—1966), *Azema Shkrelija* (1938—97), *Qerima Ujkanija* (1937), *Vehbija Kikaja* (1942—82) *Muhameda Kerveshija* (1935) i dr.

Proza. Za razliku od poezije, proza se razvila prilično kasno. Suočavala se s problemima knjiž. izraza, zamjene stranih riječi neologizmima. Nadalje, postavljalo se pitanje dijalekata i poddijalekata, kao i potrebe za odabirom sinonima. Poticaj razvitku proze dao je nar. preporod, a otvaranje škola omogućilo je upoznavanje stare književnosti (i to one kat. svećenstva iz sjev. Albanije) zatim objavljivanje gramatika i rječnika, skupljanje nar. blaga, usmene predaje.

Iako s poprilično manjkavosti u tehnici izražavanja, prvi je alb. romanopisac *Mihal Grameno* (1872—1931), a zatim dolazi *Ndoc Nikaj* (1864—1946), u čijim su djelima prikazani život grada, sela i malisora; *Faqion Postoli* (1889—1927) iz Korçe autor je dvaju romana: »Za obranu domovine« (»Për mbrojtjen e atdheut«) i »Cvijet uspomene« (»Lulja e kujtimit«); Skadranin *Zef Maria Harapi* (1891—?) objavio je 1914. prvi pov. roman s alb. tematikom »Puška izdajice« (»Pushka e tradhtarit«).

Prava knjiž. proza nastaje tek između dvaju svj. ratova, a gl. su začetnici te proze *Anton Harapi* (1888—1946), *Ernest Koliqi* (1903—75), *Vedat Kokona* (1913), *Mitrush Kuteli* (1907—67), *Justin Rrota* (1889—1966), *Mehdi Frashëri* (1873—1965). *Nonda Bulka* (1906—72), franc. dak, svojim feljtonima, skicama i novelama objavljenima u knjizi »Kad plače i kad se smije slavuj« (»Kur qan e kur qesh bilbili«, 1934), satirički raskrinkava režim kralja Ahmeta Zogua. Prožeta ideologijom marksizma-lenjinizma, umj. proza stvarana je u duhu socijalist. realizma, ali se darovitiji pisci od toga emancipiraju: *Dhimitër Shuteriqi, Petro Marko* (1913), *Sterjo Spasse* (1914—85), *Ismail Kadare* (1936), *Dritëro Agolli* te *Vedat Kokona* (1913). *Fatmir Gjata, Dhimitër Xhuvani* (1924), *S. Andoni* i dr. U novelističkoj prozi umj. je izraz slobodniji, a osobito se ističe pisac *Jakov Xoxa* (1923—79).

Alb. književnost na tlu bivše Jugoslavije u mnogome se, glede tematike i stila, razlikuje od one u Albaniji. Od mnogobrojnih autora treba navesti ove: *Abdyl Bunjaku, Jusuf Buchovi* (1946), *Teki Dervishi* (1943), *Nebil Durahu* (1934), *Sefedin Fetiu, Sabri Hamiti* (1950), *Tajar Hatipi* (1918—77), *Ramiz Kelmendi* (1930), *Mehmed Kraja* (1952), *Rifat Kukaj* (1938), *Anton Pashku* (1938—95), *Rexhep Qosja* (1938), *Murat Isaku* (1928), *Zakeria Rexha* (1910—72), *Rexhep Qosja* (1938), *Murat Isaku* (1928), *Zakeria Rexha* (1910—72), *Nazmi Rrahmani* (1941), *Hivzi Sulajmani* (1910—75), *Maksut Shehu* (1930), *Azem Shkreli* (1938—97), *Ymer Shkeli* (1945), *Hajro Ulqinaku.*

Drama. Započinje 1846. tragedijom »Numidani« (»I Numidi«) *J. De Rada.* Slijede dva dramska pisca *Anton Santori* (1819—94) djelom »Dobra« (»Emira«) i *Sami Frashëri* (1850—1904) djelom »Zakletva« (»Besa«). Poč. XX. st. *Namik Delvina* piše dramu »Domoljublje« (»Dashuria e Mëmëdheut«), *V. A. Dodani* »Pjevač«

(»Këngëtari«), *Milo Duçi* »Begov sin« (»I biri i Begut«), Skadranin *Zef Maria Harapi* (1914) autor je mnogobrojnih drama i komedija kao što su »Oso Kuka«, »Mustafa Pasha, skadarski princ« (»Mustafa Pasha, princ i Shkodrës«), *Anton Xanoni* (1863–1915), pisac drama, pjesama i novela, *Shtjefën K. Gjeçovi-Kryeziu*, franjevac (1884–1929), *Mihal Grameno* (1872–1931), *Fan S. Noli* (1882–1965), *Ilo Mitko Qafëzezi* (1889) autor drama »Saloma«, »Judita i Holoferno«. Autori komedija i satira su *Andon Zako-Çajupi* s djelom »Četrnaestogodišnji zet« (»Katërmbëdhjetvjeçar dhëndër«), *Gjergj Fishta* (1871–1940), *Kristo Floqi* (1876–1949), *don Ndre Zadeja* (1890–1945), *Haki Stërmilli* (1895–1953) iz Debra u Makedoniji i dr.

Većina tih djela nastala je i objavljena izvan domovine pa se u njima odražavaju i utjecaji zemalja u kojima su stvarana, i to: turski u djelima *N. Delvine*, angloamerički u djelima *Fana S. Nolija*, romanski u djelima *Zoi Xoxe*, germanski i hrvatski u djelima kat. svećenika, za razliku od djela *S. K. Gjeçovija-Kryeziua*, *Zefa Marie Harapija*, *Hakija Stërmillija* i dr. koja su nadahnuta alb. motivima. No u svim djelima navedenih autora, neovisno o tome gdje su nastala, očit je duh domoljublja, ponajviše u onima nastalima u razdoblju nac. preporoda, u doba kada se nacionalni osjećaj počeo preobražavati u nac. svijest.

Kritika. Iako su se knjiž. kritikom bavili *Jeronim De Rada* (1814–1903) i *Naim Frashëri* (1846–1900), prava knjiž. kritika počinje potkraj 1920-ih i poč. 1930-ih. Kritičari su intelektualci i književnici zapadnoeur. knjiž. usmjerenja pa književnost razmatraju prema eur. knjiž. tokovima. Među vodećima su *Faik Konica* (1875–1942), *Luigj Gurakuqi* (1879–1925), *Ndre Mjedja*, *Asdreni*, *Fan S. Noli*, *Krist Maloku* (1900–72), *Eqrem Çabej* (1908–80), *Aleksandër Xhuvani* (1880–1961), *Kostaq Cipo* (?–1952), *Skënder Luarasi* (1900), *Mitrush Kuteli* (1907–67), *Lasgush Poradeci* (1899–1985), *Dhimitër S. Shuteriqi* (1915), *Ernest Koliqi* (1903–75). Knjiž. kritika na alb. govornom području bivše Jugoslavije u općim je tokovima knjiž. kritike bivše Jugoslavije. Vodeći su: *Ali Aliu* (1934), *Sabri Hamiti* (1950), *Ibrahim Rugova* (1945), *Ali Jasiqi*, *Rexhep Qosja* (1936), *Hasan Mekuli* (1929–95), *Mensur Raifi* (1938), *Vëhap Shita* (1924).

Usmena književnost. Obuhvaća sve znane rodove i vrste: basne, bajke, pripovijetke, epsku i lirsku poeziju, poslovice i dr. Zahvaljujući utjecajima s Istoka i sa Zapada, odn. utjecajima dviju konfesija (kršćanstvo – katoličanstvo i pravoslavlje, islam – sunitizam i bektašizam), zanimljiva je kako po različitosti motiva tako i po predodžbama. Ona pokazuje herojsko-patrijarhalnu koncepciju alb. društva, bez obzira na utjecaje suvremenih tokova eur. uljudbe. Poznati skupljači usmene književnosti jesu: *Thimi Mitko*, »Albanska pčela« (»Bleta Shqiptare«, Aleksandrija, 1878., 2. izd. Beč, 1924); *Vinçenc Prenushi*, »Narodne gegijske pjesme« (»Kangë popullore gegnishte«, Sarajevo, 1911), »Narodno blago« (»Visaret e Kombit«, I–XIV, Tirana, 1937–44). Nakon II. svj. rata u Albaniji se predano radilo na skupljanju i izdavanju nar. književnosti. Najpoznatiji je *Qemal Haxhihasani*, koji je objavio »Narodne legendarne pjesme« (»Këngë popullore legjendare«, Tirana, 1955), »Historijske narodne pjesme« (»Këngë popullore historike«, Tirana, 1956) i dr. U bivšoj Jugoslaviji najpoznatiji su skupljači nar. blaga *Anton Çetta* (1920–95), *Demush Shala*, *Gjergj Hasanaj*, a u Arbreša, odn. Italoalbanaca, *A. Scura:* »Albanci u Italiji i njihove tradicionalne pjesme« (»Gli Albanesi in Italia e i loro canti tradizionali«, New York, 1912); *Giuseppe Schirò:* »Tradicionalne pjesme i drugi sastavci o albanskim kolonijama na Siciliji« (»Canti tradizionali e altri saggi delle colonie albanesi di Sicilia«, Napulj, 1923).

Prof. dr. Isak SHEMA

KOSOVA NË POEZINË E ESAD MEKULIT

Vepra poetike e Esad Mekulit paraqet një mozaik të bukur motivesh e temash të trajtuara me mjeshtëri artistike.
Jeta me të gjitha batica e zbatica e saj ka qenë frymëzim i fuqishëm në tërë procesin e tij krijues, ndërsa vepra e tij letrare artistike ka gërshetuar të gjitha ato elemente që sajojnë autobiografinë e popullit.
Kosova ka qenë gjithherë preokupim i tij i madh jetësor, por edhe frymëzim poetik..
Si krijues poeti është identifikuar me fatin e popullit: *-unë biri yt besnik dhe-poeti.*
Në përmbledhjen poetike *"Për ty"*, si edhe në vëllimet e tjera poetike, disa nga temat e motivet e poezisë sociale, përshkruese, patriotike, refleksive dhe të dashurisë, paraqesin botën emocionale, idetë themelore dhe mendimet e qëndrimet që lidhen me të kaluarën e Kosovës, me aktualitetin dhe me ardhmërinë e saj. Kështu, ajo ishte bërë zëdhënëse e kërkesave të kohës dhe e identitetit etnokulturor.

Mërgimi dhe mjerimi social

Gjatë viteve '30 transponimi artistik i realitetit bëhej domosdoshmëri, ndërsa poezia sociale si fakt historik i një kohe dhe i një populli të shtypur e të robëruar. *"Ky ishte populli i gjuhës sime, i gjakut tim... Shkruaja poezi të cilat paktash do të guxonte t'i botonte..."* - rrëfen poeti në *"Kujtime"*.
. Poezia, sipas poetit, është dashur të jetë plotësisht e angazhuar për lirinë dhe drejtësinë shoqërore.
Në poemën *"Kangët e rojtarit të hekurudhës"*, që kishte 20 këngë, shtryn dufin e brendshëm kundër padrejtësisë dhe mjerimit social.
Gjatë dy viteve të para të studimeve në Beograd poeti krijoi poezitë *"Shtrazhnjytë"*, *"Ne të dëbuarit"*, *"Letra bënë të vdekur"* etj. Përmbledhja e parë e poezive *"Shqiptari të kërcënon, Metohi"* ishte gati dhe përfshinte poezitë më të mira të kësaj faze krijuese. Për fat të keq, nga kjo përmbledhje janë ruajtur vetëm disa poezi në dorëshkrim ose të botuara atëherë në gjuhën serbokroate
Në kuadër të cikli *"Nën hijen e rodnisë"*, poezitë *"Unë..."*, *"Lypsat"*, *"Djaloshi"*, *"Legjionet e të unëve"*, *"Kush i pari bani"* etj. përbëjnë një tërësi tematike.
Poezia më e bukur sociale e Esadit është poemthi *"Kush i pari bani"*. Katër pjesët përbërëse formojnë një tërësi, që lidhet me idenë dhe heroin lirik, i cili përjeton tragjedinë individuale e familjare.
Në pjesën e parë "Nata" ajo është e errët sikur perspektiva e kurbetçinjve.
Në vjershën *"O vëlla, me shamrë në krah..."* shamrëkhiu portretizohet me tipare të qarta të mjerimit fizik, moral e psikologjik.
Në pjesën e fundit *"E kam pa të qmendun"* poeti shpreh tragizmin e kurbetçiut, në gjendjen më të rëndë shpirtërore.
Përshkrimi i dukurive natyrore në këtë poemth është në funksion të paraqitjes së atmosferës psikologjike e sociale, ndërsa *"shpreh]a metaforike e dendur dhe me elementet akustike e vizuale të poezisë, e japin më të plotë fizionominë e qenies njerëzore, që mbetet në zgripc të jetës...*
Këta heronj lirikë u përkasin legjioneve të të unëve. Lypësit e tij janë të ngjashëm me ata të poezisë së Migjenit.
Mjerimi social i njerëzve të thjeshtë, skamja dhe uria janë përshkruar me ndjeshmëri të hollë, dhembshuri e pikëllim. Poeti nuk shpreh pesimizëm, por është i shqetësuar thellë për fatin e popullit të vet.
Rrëfimi i poetit është i sinqertë, spontan, i tendosur emocionalisht, ndërsa shprehja poetike e kondensuar. Fjalori e sintaksa poetike dhe shprehja figurative theksojnë karakterin emocional të poezisë së tij.

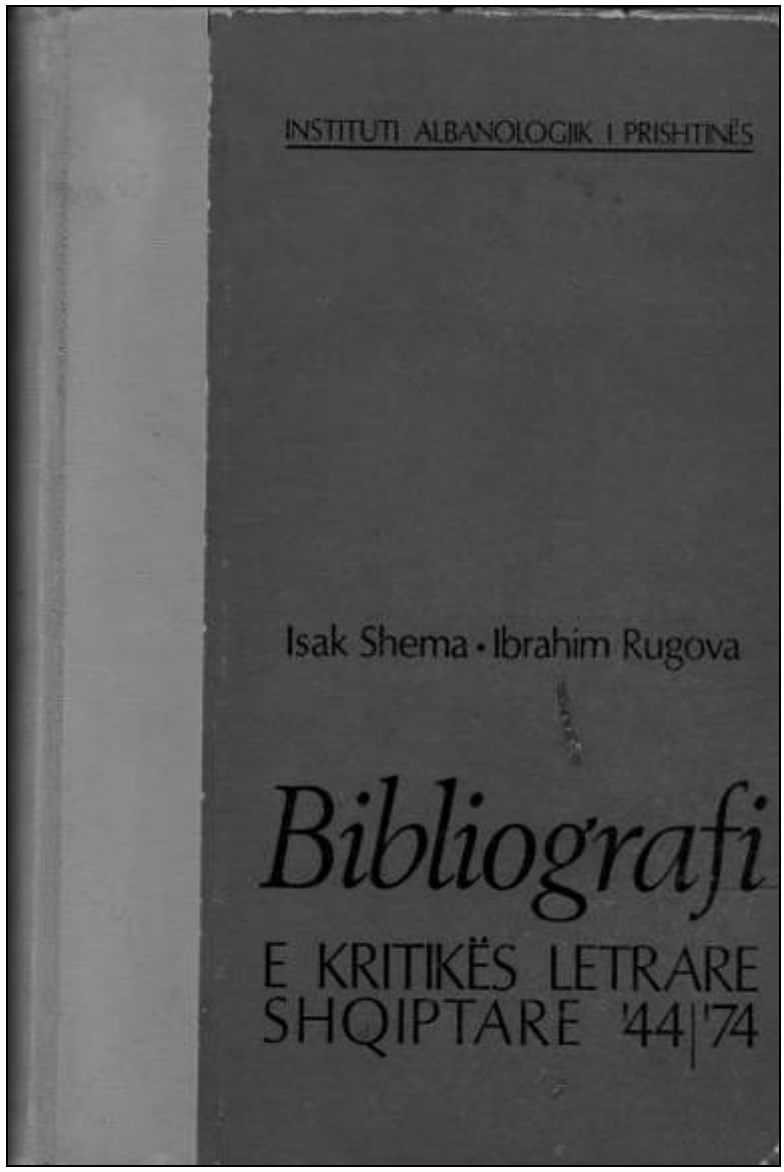
Atdheu dhe liria

Atdheu, vendlindja, vatra shqiptare, populli, gjuha shqipe, Kosova dhe Shqipëria, qytetërimi shqiptar, njeriu dhe liria e tij kombëtare e sociale janë tema e motive të poezisë së poetit Esad Mekuli.
Toponimet e Kosovës, antroponimet e heronjtë lirikë korrespondojnë me shprehjen e ndjenjave dhe të mendimeve të poetit.
Ai me të drejtë është quajtur poet i fatit dhe i qëndresës.
Gjatë luftës Esadi bie në kontakt me letërsinë shqiptare të traditës dhe lexon Naimin, Migjenin, Luigj Gurakuqin, Haki Stërmilin, Mitrush Kutelin etj. Për herë të parë lexon poezitë dhe prozat e Migjenit, *"të këtij letrari të angazhuar social nga rrethi i Shkodrës, i cili më pat lënë mbresa të fuqishme, mbase edhe për shkak të ngjashmërisë së motiveve që shtjellonin..."*- shkruan Esadi.
Kur lshte i burgosur në Kuliën e Sheremetit në Pejë Esadi krijon poezinë revolucionare *"Kushtrimi"*. Këtij grupi të poezive gjatë viteve 1941-1945 i përkasin edhe poezitë *"Okupacioni"*, *"Landovicës"*, *"Dashurija"*, *"Nga fletorja partizane"*, poema *"Rinisë"*, nga e cila është ruajtur vetëm një pjesë, proza poetike *"Liri nuk të kemi njohtë"* etj. Dy fletore poezish dhe ditarin i kishte mëmbyar lumi Drin.
Motivet partizane në lirikën e tij përbëjnë një cikël të bukur këngësh.
Dëbimi me chunë i njerëzve nga shtëpitë e tyre trajtohet në poezinë *"Të dëbuarit"*.
Poezia *"A është fajtor shqiptari"* është shkruar para luftës kundër shpërnguljes së shqiptarëve në Turqi.

A është fajtor shqiptari pse mën këtë qiell jeton,
mën këtë qiell në trojet e të parëve të vet ?

E këtillë është edhe poezia *"Porosija e nanës"* e shkruar pas luftës.
Ndjenja optimiste është dominuese në poezinë *"Rinisë"*.. Revolta shprehet me guxim krijues në poezitë *"Qiindro"*, *"Rrugës"* etj. Në ciklin e poezive *"Flamujt e shpalosem"* Mekuli lëshon kushtrimin e

IV. BIBLIOGRAFSKI RADOVI

INSTITUTI ALBANOLOGJIK I PRISHTINËS
Isak Shema • Ibrahim Rugova
Bibliografi
E KRITIKËS LETRARE
SHQIPTARE '44|'74

BIBLIOGRAFIJE ALBANSKE KNJIŽEVNOSTI

ABDIXHIKU, Emine - FETAHAJ, Jonuz – Bibliografia e "Përparimit" 1946-1986, botoi "Rilindja", Prish-tinë, 1986, 597 f.,

ABDIXHIKU, Fetahu-Emine, 50 vjet Gjurmime albanologjike 1962-2012 (Bibliografi), Instituti Albanologjik, Prishtinë, 2014

AHMETI, Sevdije - Bibliografia e librit shqip në Jugosllavi (botimet e viti 1967), Biblioteka Popullore dhe Universitare e KSA të Kosovës, Prishtinë, 1973, 56 faqe (Shaptilografim).

AHMETI, Sevdije - Bibliografia e librit shqip në Jugosllavi (botimet e vitit 1968), Biblioteka Popullore dhe Universitare e KSA e Kosovës, Prishtinë, 1973, 79 faqe (Shaptilografim).

AHMETI, Sevdije - Bibliografia "Jeta e re" 1975-1979, Biblioteka Popullore dhe Universitare, Prishtinë, 1980.

AHMETI, Sevdije - Bibliografia "Jeta e re" 1980-1989, Biblioteka Popullore dhe Universitare, Prishtinë, 1990.

AHMETI, Sevdije - JANI, Amedan - GËRGURI, Musa, - Bibliografia "Jeta e re" 1949-1974, Biblioteka Popullore dhe Universitare, Prishtinë, 1976.

ALIMEHMETI, L. - Mendimi letrar shqiptar për letërsinë shqiptare të së kaluarës (Bibliografi retrospektive 1945-1975 [Punë diplome], Tiranë, 1976, 168 f., 1758 tituj. Universiteti "Enver Hoxha", Fakulteti i Historisë dhe Filologjisë, Katedra e Letërsisë Shqiptare).

"Anton Zako Çajupi - Bibliografi" (bibliographie d'Anton Zako Çajupi), Vatra e Kulturës, 1966, nr. 1, pp. 19-20.

ASHTA, Kol - Bibliografia për Gjon Nikollë Kaza-zin, Buletini shkencor, Shkodër, 1972, nr. 2, f. 264-265.

BAKIU (KRUJA), Zymber Hasan - Bibliografi e zgjeruar e veprave të Sami Frashërit. Sami Frashëri: Vepra 8 - "Rilindja", Prishtinë, 1984, 289 f.

Baliu, Begzad: Bibliografia përmbajtësore e Seminarit Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare 1974-2007, Instituti ALB-Shkenca, Prishtinë- Shkup-Tiranë, Prishtinë, 2008

BEJTJA, Idajete - Skenderbeu (Në shtypin e pas-çlirimit) - "Arsimi popullor", Tiranë 1967, nr. 6. faqe 141-164.

BELULI, L. - Reçensione të letërsisë artistike të auto-rëve shqiptarë për vitet 1961-1980 (Bibliografi rekoman-duese), Tiranë, Bot. i Bibliotekës Kombëtare, 1983, - 124 f., 718 tituj.

BELULI, L. - Recensione të letërsisë artistike shqip-tare 1976-1977 (Bibliografi), Tiranë, Bot, i Bibliotekës Kombëtare 1978, -36 f. (Sektori i Bibliografisë), 197 tituj, Shaptilografim.

BELULI, L. - Recensione të letërsisë artistike 1978-1979 (Bibliografi), Tiranë, Bot. i Bibliotekës Kombëtare, 1980, -44 f., 182 tituj (Shaptilografim).

BERISHA, A. - Bibliografi e romanit shqiptar për fë-mijë në Jugosllavi, 1959-1982, "Rilindja", Prishtinë, 1983, 12 shkurt, f. 14.

"Bibliografi e bibliografive shqiptare" (Maket). Pu-nuar nga Maksim Gjinaj, Lindita Bubsi dhe Margarita Mele, Tiranë, 1987, 128 f., 690 tituj.

"Bibliographie albanischer zur Geschichte Albaniens (1944-1958) zusammengestellt von Er`in Le`in und `illy Steltner", Sonderdruck aus Jahrbuch fur Geschichte der UdSSR und der Volksdemokratichen Londer Europas, 1961, Bd. 5, pp. 457-475.

"Bibliografi" - Në librin "Historia e letërsisë shqipta-re", Akademia e Shkencave e RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1983, f. 593-605.

"Bibliografia" [për folklorin shqiptar dhe letërsinë e vjetër shqipe] (kryesore dhe plotësonjëse). Në librin "Historia e letërsisë shqipe",

Vëllimi I, USHT, Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1959, f. 351-364.

"Bibliografia e librit shqip në Jugosllavi" (Botim i vitit 1966), Biblioteka Popullore dhe Universitare e Koso-vës, Prishtinë, 1972, 36 faqe (Shaptilografim).

"Bibliografija Jugoslavije - Knjige, brošure i muzika-lije", Jugoslovenski bibliografski institut, Beograd, 1968-1974.

"Bibliografia" [Për letërsinë e Rilindjes Kombëtare, 93 tituj]. Në librin"Historia e letërsisë shqipe", Vëllimi II, USHT., Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1959, f. 555-588.

"Bibliografia e letërsisë për fëmijë dhe të rinj 1945-1964". Përgatitur nga Faire Tabaku dhe Diana Kosturi, Ministria e Kulturës dhe e Arteve, Biblioteka Kombëtare, Instituti i Studimeve dhe Botimeve Shkollore, Tiranë, 1965, 435 f.

"Bibliografia e librit shqip për vitet 1945-1957", Tira-në, 1959, 185 f. (Ministria e Arsimit dhe e Kulturës, Biblioteka Kombëtare).

"Bibliografia e librit shkollor në Kosovë 1945-1958". Përgatitur nga Abdyl Ramaj, Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë, 1985, 252 faqe.

"Bibliografia e Migjenit (1934-1961)". Përgatitur nga Jup Kastrati, "Nëntori", 1961, nr. 10, f. 69-94.

"Bibliografia shqiptare", "Hylli i Dritës", Shkodër, 1942, nr. 11-12, f. 433-451.

"Bibliografia e veprave të Zef Serembes. Bibliografia e studimeve mbi Zef Seremben". Në librin - Serembe, Zef, Vepra V. 3, Prishtinë, 1985, f. 175-178, 57 tituj.

BROKA, J. - Bibliografia e revistës "Nëntori", vitet 1954-1982 (Punë diplome), Tiranë, 1983, 263 f.; 22 f. 5708 tituj. (Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Historisë dhe Filologjisë, Katedra e Letërsisë Shqiptare).

BULO, Jorgo - "Bibliografi" në librin "Romani shqip-tar i realizmit socialist për Luftën Nacionalçlirimtare", Tiranë, 1982, f. 353-358.

ÇAUSHI, Tefik - "Bibliografia kryesore e shkrimeve kritike për krijimtarinë e Kadaresë". Tefik Çaushi, "Uni-versi letrar i Ismail Kadaresë", Shtëpia Botuese "Evropa", Tiranë, 1996, f. 312-316.

Çiraku, Ymer- Gjinaj, Maksim: Letërsia shqiptare. Autorë dhe vepra-bibliografi, shblu, Tiranë, 2001

ÇIRAKU, Ymer - GJINAJ, Maksim- Bibliografi mbi Faik Konicën, Faik Konica:VEPRA 5, Botimet „Dudaj“, Tiranë, 2001, f. 437-446.

DADO, Floresha - Bibliografi [e Çajupit], Floresha Dado, "A. Z. Çajupi - Jeta dhe vepra", "Rilindja", Prish-tinë, 1986, f. 255-259.

DESTANI, Bejtullah - Selektivna bibliografija knjiga o Albaniji (1950-1984), Beograd, Qendra e Studimeve Strategjike e Institutit të Politikës Ekonomike Ndërkombë-tare, 1986 ("Rilindja", Prishtinë, 29 gusht 1987, f. 13).

DEVA, Agim - Bibliografia [e poezisë shqipe për fëmijë]. Agim Deva, "Poezia shqipe për fëmijë", "Rilind-ja", Prishtinë, 1982, f. 523-548.

DOJAKA, M. - Mendimi letrar shqiptar në shtypin e viteve 1944-1974 (Punë diplome), Tiranë, 1975 - 242 f. 1938 tituj (UT "Enver Hoxha", Fakulteti i Historisë dhe Filologjisë, Katedra e Letërsisë Shqiptare).

DOJAKA, M. - Recensione të letërsisë artistike shqi-pe 1961-1973 (Bibliografi rekomanduese), Tiranë, Botim i Biblotekës Kombëtare, 1974, 53 tituj, 24 f. (Shaptilogra-fim).

"Dora d'Istria e la poezia albanese", Venezia, P. Na-ratovich, 1869, 31 f. 1 fl.porta. Bibliografi.

DURAKU, Nebil: "Shkrimtarët e Kosovës '43-'83". Shoqata e Shkrimtarëve të Kosovës, Agjencia e Autorëve të Kosovës, Redaksia e Botimeve, "Rilindja", Prishtinë, 1984, 423 f.

DHIMA, D. - Bibliografia e Naimit gjatë kohës së jetuar prej tij. Në librin "Naim Frashëri", Tiranë 1972, f. 193-199.

DHIMA, D. - Bibliografi e veprave të Naim Frashërit (1882-1971), "Studime filologjike", 1971, nr. 2, f. 171-176.

DHIMA, D. - Naim Frashëri poet dhe patriot i madh (Bibliografi e rekomanduar, me rastin e 125 vjetorit të lindjes). Tiranë, Botim i Bibliotekës Kombëtare, 1971, 18 ff., 152 tituj (Shaptilografim).

DHIMA D. - Rreth botimeve të veprave të Naim Frashërit, "Studime filologjike", 1973, nr. 3., f. 175-188, (Separat).

ELSIE, R. - Albanian literature a handbook, S.1, s.a. 248 f. Bibliografia Kseroks.

ELSIE, Robert - "Bibliography", History of Albanin Literature, Volume II, New York, 1995, f. 763-1027.

FETAHU, E. - Bibliografi e veprimtarisë letrare të Esad Mekulit, "Jeta e re", 1981, nr. 5., f. 799-838.

FETIU, S. - Bibliografia. Në librin: Fetiu, Sefedin "Vepra e Migjenit dhe kritika e saj", Prishtinë, 1984, Bib-liografi, 220 tituj.

FONIQI, Tahir - Fillet dhe rezultate bibliografike në Kosovë, 1956-1984, "Biblioteka". Biblioteka Popullore dhe Universitare e Kosovës, Prishtinë, 1984, nr. 1, f. 33-41.

FONIQI, Tahir - Kronologji e veprave letrare të Esad Mekulit (1955-1985). "Rilindja", Prishtinë, 10.I.1987, f. 15.

FONIQI, Tahir - Libri i poezisë shqipe në Jugosllavi 1953-1984 (Të dhëna bibliografike) "Fjala", Prishtinë, 1988, nr. 3-4, f. 23.

FONIQI, Tahir - Migjeni, Vepra letrare - Bibliografia 1963-1988, "Rilindja", Prishtinë, 27. VIII. 1988, f. 10-11.

FONIQI, Tahir - Proza romaneske e Sinan Hasanit (Kronologjia e romaneve të Sinan Hasanit 1957-1980).

FONIQI, Tahir - Romani ynë për fëmijë [1959-1984], "Rilindja", Prishtinë,31.V.1984.

FONIQI, Tahir - Shënime historike-kritike për roma-nin tonë për të rritur në Jugosllavi 1957-1984, "Fjala", Prishtinë, nr. 6., f.12-13.

FONIQI,Tahir-Vepra letrare e Adem Gajtanit, Informacioni bibliografik, "Rilindja", Prishtinë, 12 shtator 1987, f. 13

FONIQI, Tahir - Veprimtaria letrare e Ali Podrimjes. Bibliografia 1961-1988, "Fjala", Prishtinë, 1989, nr. 5-6, f. 5.

FONIQI, Tahir - Veprimtaria letrare e Anton Pashkut - Informacione bibliografike. "Rilindja", Prishtinë, 13 tetor 1987, f. 13.

FONIQI, Tahir - Veprimtaria letrare e Azem Shkrelit, Informacioni bibliografik, "Rilindja", Prishtinë, 20.VIII. 1988, f. 13.

FONIQI, Tahir - Vepra poetike e Enver Gjerqekut - Informacioni bibliografik, "Rilindja", Prishtinë, 23. V. 1987, f. 13.

FONIQI, Tahir - Vepra letrare e Mirko Gashit - Informacioni bibliografik, "Rilindja", Prishtinë, 5. XI. 1988, f. 12.

FONIQI, Tahir - Vepra letrare e Josip Relës, Biblio-grafia 1962-1983, "Rilindja", Prishtinë, 14.V.1988, f. 12-13.

FONIQI, Tahir - Bibliografia e veprave letrare të Hiv-zi Sulejmanit në Jugosllavi 1958-1984, "Fjala", Prishtinë, 15 prill 1989, f. 14.

FONIQI, Tahir - Të dhëna mbi letërsinë e përkthyer në gjuhën shqipe dhe anasjelltas, "Fjala", Prishtinë, 15 dhjetor 1987, f. 5.

FONIQI, Tahir - Vepra letrare e Hivzi Sulejmanit në pikëpamje sasiore "Rilindja", Prishtinë, 24.I.1987, f. 14. Shih edhe "Fjala", 15 qershor 1988, f. 17.

FONIQI, Tahir - Vepra romaneske e Nazmi Rrahmanit, Informacion bibliografik, "Rilindja" Prishtinë, 11. IV. 1987, f. 12.

FONIQI, Tahir - Vepra letrare e Rifat Kukajt, Infor-macioni bibliografik, "Rilindja", Prishtinë, 12.XII.1987, f.13.

FONIQI, Tahir - Veprimtaria letrare e Rrahman De-dajt, Informacioni bibliografik, "Rilindja", Prishtinë, 8. VIII. 1987, f.12.

FONIQI, Tahir - Informacioni bibliografik - Vepra letrare e Tajar Hatipit, "Rilindja", Prishtinë, 21.III.1987, f.13.

FONIQI, Tahir - Vepra letrare e Vehbi Kikajt - Informacioni bibliografik, "Rilindja", Prishtinë, 4. VII. 1987, f. 13.

FONIQI, Tahir - Tema nga bibliotekaria, „Era“, Prishtinë, 2003

FULLANI, Dhimitër - Pasqyrë bibliografike e poe-zive të Asdrenit, të botuara e të pabotuara. Në librin: Asdreni "Vepra të zgjedhura" USHT, Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1958, f. 165-174.

Goshi, Katerina: Petro Marko, Bibliografi, “Naim Frashëri”, Tiranë, 2006

GJEVORI, Mehmet - DRINI, Sylejman - REXHA, Ali - 15 vjet veprim-tarie botuese në Kosovë 1945-1960.

GJIKA, Thanas - Bibliografia e shkrimeve publicis-tike të M. Gra-menos. Thanas Gjika "Mihal Grameno - publicist demokrat", ASH e RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1980, f. 229-272.

GJINAJ, Maksim - Reçensione të literaturës në gju-hën shqipe të autorëve shqiptarë e të huaj (1981-1985) (Bibliografi rekomanduese), Tiranë, Bot. i Bibliotekës Kombëtare, 1986, 287 f. 1606 tituj.

GJINAJ, Maksim - BUBSI, Lindita- MELE, Marga-rita - Bibliografi e bibliografive shqiptare (maket), Biblioteka Kombëtare, Tiranë, 1987, 128 faqe, 690 tituj.

Gjinaj, Maks- Gjinaj, Aleks: *Dritëro Agolli*, Bibliografi, Botimet Dritëro, Tiranë, 2003

Gjinaj, Maksim- Mele,Margareta- Elmazi, Myrvete: Bibliografi e librit shqip ,në fondet e Bibliotekës Kombçtare (1913-1944), Biblioteka Kombetare, Tiranë, 2010

HAMITI, Sabri - Bibliografia e veprave të Hivzi Sulejmanit. Bibliografi e shkrimeve kritike për veprën e Hivzi Sulejmanit. Në veprën e Sabri Hamitit "Njeriu kryengritës", "Rilindja", Prishtinë, 1987, faqe 239-245.

HAMITI, Sabri - Bibliografi e veprave të shkrimtarit. Bibliografi e shkrimeve kritike për romanet e shkrimtarit [Nazmi Rrahmani]. Sabri Hamiti "A-Zh - Romanet e Nazmi Rrahmanit", "Rilindja", Prishtinë, 1982, f. 139-147.

HASANI, Hasan: "Leksikoni i shkrimtarëve shqip-tarë 1501-1991", "Shkëndija", Prishtinë, 1994, 350 f. (Botimi i dytë më 199)

HAXHIHASANI, Qemal - "Kontribut për bibliogra-finë e folkloristikës shqiptare", "Studime filologjike", Tiranë, 1970, nr. 3, f. 193-225.

ISMAILI, Rifat - "Bibliografia e veprës letrare të Jakov Xoxës", "Bibliografia e shkrimeve kritike për vep-rën e Jakov Xoxës". Rifat Ismaili: "Poetika e prozës së Jakov Xoxës", "Rilindja", Prishtinë, 1991, f. 191-200.

JANURA, Petro Dr.- Bibliografia [e Migjenit]. Dr. Petro Janura, "Migjeni", "Flaka e vëllazërimit", Shkup, 1982, f. 303-317.

JORGAQI, Nasho - Bibliografia e letërsisë (Mendimi letrar në shtypin e viteve 1878-1944).212f. (Në dorë-shkrim).

JORGAQI, Nasho - Bibliografia për letërsinë shqipe të Rilindjes Kombëtare (1936-1977). "Studime për letër-sinë shqiptare", I, Akademia e Shkencave e RSP të Shqi-përisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1981, f. 613-711.

"Jugoslovenska retrospektivna bibliografska gradja. Knjige, brošure i muzikalije 1945-1967". Jugoslovenski bibliografski institut - Beograd, 1970.

KALESHI, Hasan - Burimet lidhur me studimin e Sami Frashërit, Prishtinë, 1971, 20 f.

KAMSI, V. - Punime të botuara nga prof. Vehbi Bala (1951-1972). "Buletini Shkencor i Institutit Pedagogjik Dyvjeçar të Shkodrës", Shkodër, nr. 2(12), f. 331-333.

KASTRATI, Jup - Anton Xanoni (shënime bibliogra-fike). "Nëntori", Tiranë, 1962, nr. 4. f. 159-161.

KASTRATI, Jup - "Bibliografi letrare shqipe" (29. 11. 1944 - 29.11.1954)" "Nëndori", 1954, nr. 7, f. 152-159, nr. 8, f.162-168, nr.9, f. 155-159, nr.10, f. 175-179, nr.12, f. 183-187; 1955, nr.1, f.205-207, nr.2, f.198-200, nr.4, f.222-224, nr.5. f.189-192; 1956, nr. 1, f. 185-190, nr.2.f.191-192, nr.3, f.196-199, nr.4.f.189-192,nr.5, f. 195-200, nr.6, f. 201-204, nr.7, f.201-204, nr.8, f.202-204, nr.9, f. 206-207; 1957, nr.1, f. 231-240, nr.2, f.254-258, nr.3, f. 252-254, nr.4, f.264-268, nr.5, f.253-255.

KASTRATI, Jup - Bibliografi [e De Radës]. Jeronim De Rada. Poezi shqipe të shekullit XV. "Këngë të Milo-saut", NSHB, Tiranë 1956, f. 202-203.

KASTRATI, J. - Bibliografi mbi Jeronim De Radën - Në librin Jeronim De Rada, Tiranë, 1965, f. 209-211.

KASTRATI, J. - Bibliografi e Migjenit, "Nëntori", Tiranë, 1961, nr.10, f. 69-94.

KASTRATI, Jup - Bibliografia e Ndre Mjedës, "Shkodra", Shkodër, 1976.

KASTRATI, Jup - Bibliografi e Ndre Mjedës (1887-1967) - Pjesa II. Bibliografi mbi Ndre Mjedën (1900-1967). Në librin: Ndre Mjeda, Vepra 2, Prishtinë, 1982, f. 153-191, 256 tituj.

KASTRATI, J. - Bibliografi letrare, 1959, "Nëntori", 1960, nr.2, f.192-200.

KASTRATI, Jup - "Bibliografi shqipe" (29.11.1944 -31.12.1958), "Naim Frashëri", Tiranë, 1959, 498 f.

KASTRATI, Jup - Bibliografia tematike mbi krijim-tarinë e Sterjo Spasses (Në ndihmesë të historisë së letërsisë shqiptare), "Shkodra", Shkodër, nr. 5, 1965, f. 265-320. Shih edhe në librin Sterjo Spasse "Kurora e rinisë", "Naim Frashëri", Tiranë, 1963, f. 249-273, 133 tituj.

KASTRATI, J. - Dramatika shqiptare (Vepra t'aukto-rëve shqiptarë). - Një pasqyrë e përkthimeve në shqip prej veprash dramaturgjike të shkrimtarëve të huaj."Revista letrare", Tiranë, 1944, nr.11, 15 korrik.

KASTRATI, J. - Mbi poezinë e Vehbi Balës (Shoqë-rohet me të dhëna bibliografike të hollësishme rreth kriji-mtarisë poetike të Vehbi Balës gjatë viteve 1939-1963 dhe rreth kritikës së saj. "Shkodra", Shkodër, 1963, nr. 1 (3), f. 136-186.

KASTRATI, J. – 60 – vjetori i Teufik Gjylit (Jeta dhe veprimtaria letrare. Shoqërohet me të dhëna të hollësishme bibliografike). "Shkodra", Shkodër, 1963, 1.221-230.

KASTRATI, Prof. Dr. Jup- Bibliografia e punimeve për dhe mbi Jeronim De Radën (Botuat në periudhën 1903-1994), në botimin: Prof.

Dr. UP Kastrati, „Studime për De Radën“, Gjonlekaj Publishing Co, New York, 1997, f. 347-374

KASTRATI, Prof. Dr. Jup- Bibliografi albanistike, „Era“, Prishtinë, 200

KASHARI, L. - Mendimi teorik e kritik në shtypin tonë të viteve 1978-1982. (Bibliografi) [Punë diplome]. Tiranë, 1983 - 239 f. 1899 tituj (UT "Enver Hoxha", Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë, Katedra e Letërsisë Shqiptare).

KELMENDI, Ramiz - Bibliografi, "Vëllimet me tre-gime humoristike satirike". Ramiz Kelmendi, "Tregimi ynë humoristik satirik", "Rilindja", Prishtinë, 1975, f.121-124.

KELMENDI, Ramiz - Bibliografi [e Gjeçovit] (1883-1984). Gjeçovi: Vepra 3, "Rilindja", Prishtinë, 1985, f. 257-277.

KOÇI, F. - Bibliografi e revistave letrare: "Bota e re", "Literatura jonë", "Letërsia jonë"/ Punë diplome/. Tiranë, 1979 - 141 f., 1251 tituj. (UT "Enver Hoxha", Fakulteti i Historisë dhe Filologjisë. Katedra e Letërsisë).

KODRA, Klara: "Bibliografia", në "Vepra poetike e Zef Serembes", "Naim Frashëri", Tiranë, 1975, f. 180-184.

KOKONA, Luan - "Bibliografi e studimeve dhe e kri-tikës sonë letrare (1944-1968)", "Studime filologjike", Tiranë, 1970, nr. 2. f. 151-196.

KOKONA, Luan - Bibliografi [Për Skënderbeun në letërsinë e sotme shqipe, 62 tituj, "Studime filologjike", Tiranë, 1967, nr.4. f. 107-109. Shih edhe "Studia alba-nica", Tiranë, 1967, nr.2, f. 202-205.

KOKONA, Luan - Përvjetori i Naim Frashërit në shtypin tonë (Bibliografi), "Studime filologjike", Tiranë, 1971, nr.2, f.177-180.

KOSTALLARI, L. - Mendimi teorik e kritik në shty-pin tonë të viteve janar 1983 deri në shtator 1986. /Punë diplome/. Tiranë., 1987, 221 f., 2278 tituj (UT "Enver Hoxha", Fakulteti i Historisë dhe Filologjisë, Katedra e Letërsisë Shqiptare).

KOSTURI, D. - Andon Zako Çajupi 1866-1966 (Tre-gues bibliografik). Tiranë, Bot. i Bibliotekës Kombëtare, 1966, - 31 f. (Sektori i Bibliografisë), 340 tituj – Shaptilo-grafim.

KOSTURI, D. - Lufta Nacionalçlirimtare në letërsi (1944-1964). Tregues bibliografik. Tiranë, Bot. i Biblio-tekës Kombëtare, 1964, - 39 f., 294 tituj.

KOSTURI, D. - "Lufta Nacionalçlirimtare në letërsi (1944-1964)", Tregues bibliografik "Nëndori" Tiranë, 1964, nr. 11, f. 313-330.

KOSTURI, D. "Mbi kulturën, letërsinë dhe artet", (Tregues bibliografik). Konsulentë: D. Shapllo dhe N. Jorgaqi, Tiranë, Bot. i Biblitekës Kombëtare, 1970. -94 f., (Sektori i Bibliografisë) - 162 tituj. (Shaptilografim).

KOSTURI, D. - BUSHATI, L. - Mbi kulturën, letër-sinë dhe artet, Prill 1973- shkurt 1974 (tregues biblio-grafik). Tiranë, Bot. i Bibliotekës Kombëtare, 1974, - 49 f., (Sektori i Bibliografisë). 92 tituj. (Shaptilografim).

KOSTURI, D. "Naim Frashëri - Poeti dhe patrioti i madh". Biblioteka Kombëtare, Tiranë, 1971, 18 f.

KOSTURI, D. Poezi të frymëzuara luftarake (Tregues bibliografik), Tiranë, Bot. i Bibliotekës Kombëtare, 1968), - 45 f. (Sektori i Bibliografisë), 582 tituj. (Shaptilografim).

KRASNIQI, Milazim - Bibliografia e publikimeve mësimore të botuara në periudhën 1970-1985. Botoi Universiteti i Kosovës, Prishtinë, 1985.

"Listë bibliografike për disa nga veprat më të mira të letërsisë sonë të realizmit socialist (romane, novela, tre-gime, poezi, drama) - "Buletini i bibliotekave", 1975, nr.1-2, f. 90-97, 212 tituj.

"Makedonska bibliografia od osloboduvanjeto do kra-jot na 1949 godina, I del - Knjigi, brošuri, separati, muzi-kalii I aljbumi; II del - Staii od spisania, Narodna i univer-zitetska biblioteka, Skopje, 1951.

, Vinçenc: "Shënime bio-bibliografike mbi Gjeçovin", "Koha", Titograd, 1979, nr.5-6, fq. 479-498.

MATA, Ruzhdi: "Bibliografia", në librin "Shtjefën Gjeçovi - Jeta dhe vepra", Tiranë, 1982, fq. 167-178.

MATA, Ruzhdi - Bibliografia. "Veprat origjinale të Josif Bagerit" (Veprat e botuara (poezitë). veprat e pabo-tuara, - Letërkëmbimi). Në librin: Mata, Ruzhdi - "Josif Bageri", Tiranë, 1983, - 212 f. Bibliografi në fq. 205-309.

MEKULI, Esad - "Bibliografia", "Qëndresë urtësie", Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, Prishtinë, 1985, f. 110-117.

MEKULI, Hasan - Bibliografia e romanit shqiptar (dorëshkrim).

MEKULI, Hasan, - "Bibliografi e studimeve dhe e shkrimeve kritike për letërsinë" (dorëshkrim).

MELE, M. - Reçensione të letërsisë artistike shqipe 1974-1975. Tiranë, Botimi i Bibliotekës Kombëtare, 1976-19 f. (Sektori i Bibliografisë), 118 tituj. Shaptilo-grafim.

NAQELLARI, Zhaklina - DHIMA, Dodona – Krijim-taria e Sterjo Spasses (Bibliografi 1929-1983), Tiranë, 1979. E plotësoi Ilinden Spasse. (Dorëshkrim).

"Pasqyrë e veprimtarisë botuese në Kosovë" - Pregled izdavacke delatnosti na Kosovu". Biblioteka Popullore dhe Universitare e Kosovës, Prishtinë, 1973, 93 f.

PERJA, P. - Jakov Xoxa (Bibliografi) - /Punë diplo-me/, Tiranë, 1979, 56 f. (UT, Fakulteti Histori-Filologji, Katedra e Letërsisë Shqipe)

PETROTTA, G. Prospeto cronologico della lettera-tura albanese, autori e opera - Në librin: Petrotta, G. "Svo-lgimento storico della cultura e della letteratura albanese", Palermo, 1960, f. 230-247.

"Poezi e frymëzuar luftarake" (Tregues bibliografik. Përpiloi: D. Kosturi), Biblioteka Kombëtare, Tiranë, 1968, 45 f.

PRIFTI, K. - Mbi letërsinë dhe artin (Tregues biblio-grafik), Tiranë, Botim i Bibliotekës Kombëtare, 1973, 52 f. (Sektori i Bibliografisë), 381 tituj. (Shaptilografin).

QIRAKU, N. - Mendimi teorik e kritik letrar. Botime të viteve 1975-1977 (Bibliografi), /Punë diplome/. Tiranë, 1978, 247 f. 1681 tituj. (UT. "Enver Hoxha", Fak. i Historisë dhe i Filologjisë, Katedra e Letërsisë Shqiptare).

QOSJA, Rexhep - "Bibliografia e veprave" [të Naim Frashërit] "Bibliografia kronologjike e shkrimeve mbi kri-jimtarinë e tij". (Rexhep Qosja "Porosia e madhe", 7.) "Rilindja", Prishtinë, 1986, f. 577-593.

QOSJA, Rexhep - "Kronologjia bibliografike e shkrimtarëve". Rexhep Qosja, "Historia e letërsisë shqi-pe", Romantizmi II, "Rilindja", Prishtinë, 1984, f. 423-467.

QOSJA, Rexhep, "Kronologjia bibliografike e shkrimtarëve". Rexhep Qosja "Historia e letërsisë shqipe", Romantizmi III, "Rilindja", Prishtinë, 1986, f. 511-562.

QURKU, P. - Artikujt e periodikut shqip të autorit Moikom Zeqo (Janar 1965 - dhjetor 1984). Gjirokastër, 1985 - 40 faqe (Biblioteka e Rrethit- Gjirokastër).

RAIFI, M. Bibliografi kronologjike e shkrimeve mbi Lasgush Poradecin - Në librin: "Lasgush Poradeci - "Vdekja e Nositit", Prishtinë, 1986, f. 267-270, 47 tituj.

"Reçensione të letërsisë artistike 1961-1973. (Biblio-grafi rekomanduese). Biblioteka Kombëtare, Sektori i Bibliografisë, Tiranë, 1974, 53 f.

"Reçensione të letërsisë artistike shqipe 1974-1975". Përpiluese: Margarita Mele. Biblioteka Kombëtare, Sekto-ri i Bibliografisë, Tiranë, 1976, 19 f.

"Reçensione të letërsisë artistike shqipe, 1976-1977" (Bibliografi). Përpiluese: Lili Beluli, Biblioteka Kombë-tare - Sektori i Bibliografisë, Tiranë, 1978, 36 f.

"Reçensione të literaturës në gjuhën shqipe të auto-rëve shqiptarë e të huaj (1981-1985)". Red Maksim Gji-naj, Biblioteka Kombëtare, Sektori i Bibliografisë, Tiranë, 1986, -287 f. 1606 tituj.

REXHA, Ali - Bibliografi publikimesh në gjuhën shqipe në Kosovë e Metohi 1944-1958, "Përparimi", 1959, nr. 7-8. f. 563-566; nr. 9, f. 644-648; nr. 10, f. 724-728; nr. 11, f. 802-808; nr. 12, f.880-888; 1960, nr. 1-2, f. 129-135; nr. 3, f. 212-216; nr. 4, f. 290-296; nr. 5, f. 368-375; nr. 6, f. 449-454; nr. 7-8, f. 554-560; 1961 - nr. 1-2, f. 117-125; nr.3, f. 202-208; nr. 12, f. 927-930.

REXHA, ALI - "Bibliografi publikimesh shqipe në Jugosllavi 1944-1974", (Libra, broshura, muzikalie). Do-rëshkrim. Libri përfshin lëndën me këtë renditje;

- parathënie

- viti (kronologjik)

- renditja sipas klasifikimit decimal universal

- indeksi alfabetik, sipas:

- titujve

- autorëve të tekstit

- autorëve të parathënieve

- autorëve të pasthënieve

- përkthyesve

- përpiluesve, zgjedhësve, ilustruesve

- statistikë sipas: llojeve, botuesve, viteve

- përgjithësisht / titujt, tirazhi /, rekapitullimi.

- numër karakteristik / në fund të njësisë biblio-grafike, që tregon se ku gjendet libri, broshura .../

- biografi autorësh / viti e vendi i lindje + viti e vendi i vdekjes, aq sa ishte e mundur të gjenden shënimet /.

Librat e kësaj bibliografie nuk gjenden të ruajtura në një vend, sepse asnjë bibliotekë apo institucion nuk i ka të gjitha botimet e kësaj periudhe, sikurse nuk i ka as pas vitit 1974.

Në parathënie, përpos historiatit të fillimit të veprim-tarisë botuese në gjuhën shqipe në Jugosllavi, përmenden edhe disa tituj librash ose broshurash që janë botuar para Luftës së Parë Botërore, duke mos pretenduar se janë për-fshirë të gjithë librat.

Po në parathënie është cekur edhe puna e mundim-shme për t'i gjetur librat duke kërkuar nëpër tavane e bodrume, ndër persona të ndryshëm, etj. Në fund të çdo njësie bibliografike, vazhdon për-

mbajtja e librit, duke fi-lluar nga abetarja, libri i leximit, përmbledhja e tregimeve, poezive, etj., por vetëm të botimit të parë.

REXHA, Ali - Bibliografi "Libri shkollor" Enti i Tek-steve dhe i Mjeteve Mësimore i KSA të Kosovës, Prishtinë, 1977, nr. 4. Botim i veçantë.

REXHAJ, Mr. Besim - "Bibliografi kronologjike e dramës së sotme shqiptare në Kosovë (1950-1990)". Në librin: Mr. Besim Rexhaj: "Tiparet e dramës së sotme shqiptare në Kosovë (1950-1990)", "Rilindja", Prishtinë, 1994, f. 221-224.

RUGOVA, Ibrahim - "Bibliografi komentuese e kriti-kës në shtypin shqiptar 1883-1944". Ibrahim Rugova "Kahe dhe premisa të kritikës letrare shqiptare", Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1986, f. 285-387.

RUGOVA, Ibrahim - "Bibliografi e romanit bashkë-kohës shqiptar 1949-1986", Ibrahim Rugova "Refuzimi estetik", "Rilindja", Prishtinë, 1987, f.293-313.

RUGOVA, Ibrahim - "Bibliografi përshkruese e librit 1861-1944". Ibrahim Rugova "Kahe dhe premisa të kritikës letrare shqiptare 1504-1983", Instituti Albanolo-gjik i Prishtinës, Prishtinë, 1986, f. 265-285.

RUGOVA, Ibrahim-"Hivzi Sulejmani-bibliografi e veprave dhe e kritikës "Jeta e re", Prishtinë, 1975, nr. 4, f. 565-578.

SCHIRO, Giuseppe [Junior] - Rassegne bibliogra-fiche sull' Albania. Letteratura, Milan 1941), 9 f.

SCHIRO, Zef - "Shënime bibliografike", "Shejzat", Romë; 1965, nr. 11-12, f. 369-371.

Selmani, Dr. Arif: Bibliografia e letërsisë shqiptare për (për të rritur) në Maqedoni 1951-1999, Tetovë, 2001

SHEMA, Isak - RUGOVA, Ibrahim - "Bibliografi e kritikës letrare shqiptare 1944-1974", Instituti Albanolo-gjik i Prishtinës, Prishtinë, 1976. Botim i dytë. Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore të Kosovës, Prishtinë, 1997, 448 f.

"Shkrime mbi Migjenin" (Bibliografi) - Në librin e Mensur Raifit: "Fan S. Noli dhe Migjeni", Prishtinë, 1979, f. 176-179.

SHLLAKU, M. - Një orvatje e mbledhjes së biblio-grafisë angleze mbi historinë dhe letërsinë shqiptare, "Përparimi", Prishtinë, 1974, nr. 1, f. 105-117.

SHUNDI, M. - Naim Frashëri (Bibliografi) /Punë diplome/. Veprat e N. Frashërit - Studime e artikuj për N. Frashërin, Tiranë, 1978, - 102 faqe, 595 tituj. (UT - Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë).

SHUTERIQI, Dhimitër - "Bibliografia e letërsisë së vjetër shqipe", "Buletini i Universitetit të Tiranës", Seria e Shkencat shoqërore, Tiranë, 1962, nr. 1, f. 121-160, nr. 3, f.107-147; 1963, nr. 1, f. 130-158.

SHUTERIQI, DH.S. - Bibliografia e shkrimeve të Migjenit botuar në të gjallë të poetit, "Literatura jonë", 1948, nr.8, tetor, f.2.

TABAKU, Faire - KOSTURI, D. "Bibliografi e letër-sisë për fëmijë (1945-1964)", Botim i Institutit të Studi-meve dhe Botimeve Shkollore, Tiranë, 1965 - 239 f. (Biblioteka Kombëtare), 665 tituj me shënime.

TABAKU, Faire - "Bibliografi e letërsisë për fëmijë e të rinj (1965-1969)". Shtëpia Botuese e Librit Shkollor, Tiranë, 1972, 249 faqe.

TABAKU, Faire - "Bibliografi e letërsisë për fëmijë (1970-1971)", Tiranë, "Naim Frashëri", 1974. - 203 f.

TABAKU, Faire - "Bibliografi e letërsisë për fëmijë (1972-1973)". Tiranë, "Naim Frashëri", 1975, -215 faqe.

TABAKU, Faire - "Bibliografia e letërsisë për fëmijë (1974-1975)". Shtëpia Botuese "Naim Frashëri", Tiranë, 1978, 260 f.

TABAKU, Faire - "Bibliografi e letërsisë për fëmijë (1976-1977)". Tiranë, "Naim Frashëri", 1980, - 438 f.

TABAKU, Faire - "Bibliografi e letërsi për fëmijë (1978-1979), "Naim Frashëri", Tiranë, 1983, 424 f.

TABAKU, Faire - "Bibliografi e letërsisë për fëmijë (1980-1981)". Tiranë, "Naim Frashëri", 1986.

VELIU, Veli - "Bibliografia e librit shqip në Jugosllavi" (Botimet e vitit 1969). Biblioteka Popullore dhe Universitare e Kosovës, Prishtinë, 1973, 79 f. (Shaptilo-grafim).

VINCA, Agim - "Bibliografia e poezisë së sotme shqipe (1944-1980)". Agim Vinca Struktura e zhvilli-mit të poezisë së sotme shqipe (1945-1980)", *Rilindja*, Prishtinë, 1985, f. 435-471.

VINCA, Agim - "Bibliografi e poezisë shqipe në Jugosllavi (1981-1988)". Agim Vinca, "Orët e poezisë", "Rilindja", Prishtinë, 1990, f. 528-544, etj.

Vozga, Ramadan: *Libri shqip 1555-1912*, në fondet e Bibliotekës Kombëtare, Bibliografi, Biblioteka Kombëtare, Tiranë, 2010

Gjinaj,Maksim-Mele,Margarita-Elmaze,Myrvete :*Bibliografi e Librit Shqip* ne fondet e Bibliotekës Kombëtare (1913-1944), Biblioteka Kombëtare, Tirane, 2010

Biblioteka Kombëtare dhe Universitare e Kosovës
Nacionalna i sveučilišna knjižnica Kosova u Prištini

LITERATURA

Aliu, Ali, *Ese letrare*, *Rilindja*, Prishtinë, 1987

Altimari, Françesko: *Vëzhgime gjuhësore dhe letrare arbëre-she,* "Shpresa" & "Faik Konica", Prishtinë, 2002

Apoliner, Gijom: *Vjeshta e sëmurë*, *Rilindja*, Prishtinë, 1990

Aristoteli: *Poetika, Rilindja*, Prishtinë, 1968

Aron, Paul; *Socialisme, surréalisme, et avant-garde entre les deux guerres*, [Paru dans *TOUDI* annuel n. 4, 1990], http://www.toudi.org /cultur/surreal.html

Avant-garde /Modernism/Postmodernism, c Geoffrey Kantaris 1997, http://www.cus.cam.ac.uk, f.1-8

Bala, Vehbi:*Migjeni. Portret- monografi,* Tiranë, 1974

Bashota, Sali: *Tregimi i Faik Konicës* ,, "Faik Konica, Jeta dhe vepra", Prishtinë, 1997

Bart, Rolan: *Aventura semiologjike*, *Rilindja*, Prishtinë, 1987

Berisha, Anton Nikë: *Gjymtime dhe shëmtime të letërsisë së arbëreshëve të Italisë*, "Shpresa", Prishtinë, 2001

Berisha, Latif, *Tufa,* Botimi i dytë, *Rilindja,* Prishtinë, 1967

Berisha, Latif: *Vepra*, Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë, 2002

Berisha, Latif, Numri tematik i revistës "Jeta e re", Prishtinë, 3/2000

Berisha, Latif, *Vepër që pasuron mendimin shkencor për letërsinë shqipe*, "Bujku", Prishtinë 1997, 2 korrik, f.8

Berisha, Latif, *Në gjurmët krijuese të Jeronim de Radës, Jeta e re*, Prishtinë, 1978, nr. 3, f. 226-271

Berisha, Latif, *Letërsia shqiptare* (Dorëshkrim)

Braffort, Paul : *Avant les « apres » ou la modernité ne s'use que si l'en sert,* http://www.focusing.org/apm papers/braffort.html, f. 1-14

Bouazis, Ch.: *Analyse de la périodisatin littéraire*, Textes reunis par Ch.Bouazis, Ed. universtaires, Paris, 1972

Bulka, Nonda: *Tradita dhe risi letrare*, Tiranë, 1981

Bulo, Jorgo: *Magjia dhe magjistarët e fjalës,* "Dituria", Tiranë, 1998

Ceserani, Remo, *Guida allo studio della letteratura*, Editori Laterza, Botimi i dytë, Roma-Bari, 2003

Chevrel, Yves: *Letërsia e krahasuar*, Tiranë, 2002

Culler, Jonathan, *Literary theory*, Oxford, University Press, 1997

Cuddon, J.A: Dictionary of Literary Terms and Literary Theory, Penguin Books, London, 1991

Çabej, Dr. Eqrem: *Studime gjuhësore V*, *Rilindja*, Prishtinë, 1975

Çabej, Eqrem: *Shqiptarët midis perëndimit dhe lindjes*, Tiranë, 1994

Çapaliku, Stefan: *Fishta satirik*, Shkodër, 1995

Çaushi, Tefik: *Fjalor i estetikës*, *Onufri*, Tiranë, 1998

Çaushi, Tefik, *Kadareja përmes pasqyrave*, *Onufri*, Tiranë, 2002

Çirku, Ymer:"Gjurmime në letërsinë shqipe", "Albas", Tiranë 2003

Çiraku, Ymer: *Struktura e një krijimtarie letrare*, "Afërdita", Tiranë, 2002

Dado, Floresha: "Teoria e veprës letrare Poetika", SHLB, Botimi i dytë, Tiranë, 2003

Çështje të romanit, *Rilindja*, Prishtinë,1980

Définitions des concepts, *http://www.chass*. Utoronto.ca

Dictionnaire etimologique, *Larousse*, Paris, 1971

Dictionaire littéraire, Paris, 2003

Drini, L.: *Arti i ri dhe kufijt e tij* /Mbi ekspresionizmin dhe futurizmin/, *Tomori*, Tiranë, 12 maj 1942, f.3.

Drini, L.: *Futurizmi dhe kujtimi*, *Tomori,* Tiranë, 2 janar 1942, f.3.

Doroševic, A. N., *Avangardizm*, në: *Kratkaja literaturnaja enciklopedija*, 9,, Moskë, 1978, f. 24-26.

Duplessis, Yvonne: *Le surréalisme*, *Presses Universitaires de France*, Paris, 1969

Dy fjalë mbi futurizmin, *Shekulli XX*, Tiranë, 1934, nr. 2, f. 8

Faik Konica- Jeta dhe vepra, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1997

Eagleton, Terry: "Hyrje në teorinë e letërsisë, CP, Shkodër, 2005

Elsie, Pobert: "Histori e letërsisë shqiptare", *Dukagjini,* Tiranë-Pejë, 1997

Entrej, Gertruda: *Tvorçeskvo Mig`en*i, Leningrad, 1973

Flaker, Aleksandar : *Poetika osporavanja Avangarda i književna ljevica*, Zagreb, 1984

Fetiu, Sefedin, "Vepra e Migjenit dhe kritika e saj", IAP, Prishtinë, 1984

Friedrich, Hugo : *Struktura moderne lirike*, *Stvarnost*, Zagreb, 1969

Gradilone, Guiseppe, *Studi di letteratura albanese*, Roma, 1960

Grup autorësh: *Krijimtaria shkencore dhe letrare e Rexhep Qosjes*, Prishtinë, 2007.

Gurakuqi, Mark: "Autorë dhe probleme të letërsisë përparimtare shqipe së viteve `30", Tiranë, 1966

Hamiti, Sabri: *Faik Konica- Jam unë,* "Shtëpia Botuese e Lidhjes së Shkrimtarëve" & Shtëpia Botuese "Onufri", Tiranë, 1994

Hamiti, Sabri*, Studime letrar*e, Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, Prishtinë, 2003

Historia e letërsisë botërore, 1-7, *Rilindja*, Prishtinë, 1984-1987

Historia e letërsisë shqipe I, Universiteti Shtetëror i Tiranës-Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1959

Historia e letërsisë shqipe II, Universiteti Shtetëror i Tiranës- Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Tiranë, 1960

Historia e letërsisë shqiptare, Akademi e Shkencave e RPS të Shqipërisë Instituti I Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1983

Historia e letërsisë shqiptare të realizmit socialist, AKSH e RPS të Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1978

Jefferson, Ann- Robey, David: *Teoria letrare moderne, Albas*, 2004

Jorgaqi, Nasho: "Poetika e dokumentit", Tiranë 2000

Kadare, Ismail: "*Ftesë në studio*", Tiranë, 1990

Kadare, Ismail: *Ardhja e Migjenit në letërsinë shqipe*, Tiranë, 1981

Kastrati Jup, *Faik Konica*, "Gjonlekaj Publishing Co",New York, 1995

Kastrati, Prof. Dr. Jup: *Studime për De Radën*, "Gjonlekaj Publishing Co", New York, 2003

Kolevica, Petraq: *Lasgushi më ka thënë...*, Tiranë, 1992

Konica, Faik,- *Jeta dhe vepra*, Instituti Albanologjik i Prish-tinës, Prishtinë, 1997

Konica, Faik: *Vepra,* "Naim Frashëri", Tiranë, 1993

Konica, Faik: *Kopshti Shkëmbor i Evropës Juglindore,* "Bu-zuku", Prishtinë, 1991

Konica, Faik: *Vepra 1-5, Botimet Dudaj*, Tiranë, 2001

Koliqi, Ernest: *Vepra I, II*, "Rilindja", Prishtinë, 1996 "Jeta e re"; Prish-tinë, 19, nr. (Numër tematik, kushtuar Ernest Koliqit)

Koliqi, Ernest: *Saggi di literatura albanese*, Firence, 1972

Kramer, H. , *The age of the avantgarde*, New York, 1973

Krasniqi, Bajram: *Poetika e romanit historik shqiptar*, Prishtinë, 1985

Kratkaja literaturnaja enciklopedija 1-9, Moskva, 1962-1978 *La modernité*, http://fr.encyclopedia.yahoo.com/ articles/ni/ni_ 1438_po.html , f.1-2

Kuçuku, Bashkim*, Kadare në gjuhët e botës*, Botimi i dytë, "Onufri", Tiranë, 2005

L'avant-garde,http://fr.encyclopedia.

yahoo.com/articles/na/na_1311_po.html, f.1-3

Le dictionaire du Littéraire, PUF, Paris, 2002

Legouis-Cazamian's : *History of English Literature*, London, 1971

Leksikon književnih termina, Institut za književnost i umetnost u Beogradu, Nolit, Beograd, 1985

Littérature, XX e ciècle, Nathan, 2003

Littérature XX e siècle, *Collection Hanri Mitterand*, Paris, 2003

Letërsia shqiptare 4, për shkolla të mesme të përgjithshme, SHBLSH, Tiranë, 2002

Littérature XX e siècle, *Collection Hanri Mitterand*, Paris, 2003

Le Paradoxisme, la derniere avant-garde du deuxieme millenaire, http://www.geocities.com/jeanmarieecharrier/ Paradoxisme.html, f.1-7

Littérature dans la Pologne des années vingt, *L'Avant-gardepolonaise,*http://www.beskid.com/ anneevingt.html

Letërsia si e tillë, Akademia e Shkencave- Instituti i Gjihësisë dhe i Letërsisë,"Toena", Tiranë, 1996

Luarasi, Skënder: *Parathënie, Migjeni, Vepra*, Tiranë, 1957

Marino, Adrian. : *Essai d'une définition de l'avantgarde*, Revue de L'Université de Bruxelles, 1971, nr.1 f. 64-120.

Nderim Dhimitër S. Shuteriqit, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 2004

Markjeviç, Henrik ; *Nauka o književnosti*, Nolit, Beograd, 1974

Marquez, Gabriel Garcia& Llosa, Maria Vargas, *Dialog për romanin latino amerikan*, *Onufri,* Tiranë, 2001

Rada, Jeronim De, " Naim Frashëri", Tiranë, 1965

Rečnik književnih termina, "Nolit", Beograd, 1985

Qosja, Rexhep: *Nocione të reja albanologjike*, IAP, Prishtinë, 1983

Qosja, Rexhep: "Dialogje me shkrimtarët, "Rilindja", Prishtinë, 1968

Rrjedhat e letërsisë bashkëkohore shqiptare, ASHK, Prishtinë, 2005

Sartre, Jean Paul: *Quest-ce que la literature?,* Paris, 1964.

Sinani, Shaban, *Një dosje për Kadarenë I*, "Omska-1", Tiranë, 2005

Spasse, Ilinden, *Im atë, Sterjo!,* Tiranë, 1995

Studime dhe kritika letrare, "Naim Frashëri, Tiranë, 1983

Studime për letërsinë shqiptare II, ASHSH, Tiranë, 1988

Shema, Isak: "*Vrojtime letrare dhe artistike*","Rilindja", Prishtinë, 1995

Shema, Isak: *Procedime letrare*, "Rilindja", Prishtinë, 1999

Shema, Isak, *Josip Rela*, Dukagjini, Pejë, 2002

Shkrimtarë shqiptarë I, Tiranë, 1941

Shkrimtarë shqiptarë II, Tiranë, 1943

Shuteriqi, S. Dhimitër: *Shkrimet shqipe në vitet 1332-1850,* "Rilindja", Prishtinë, 1978

Shuteriqi, S. Dhimitër: *Nëpër shekujt letrarë*, "Naim Frashëri", Tiranë,1973

"*Udhërrëfyesi i fondeve dhe i koleksioneve arkivore*", Vëllimi i parë, Arkivi Kombëtar i Kosovës, Prishtinë, 2002

Tadie, Jean-Yves: *La critique litteraire au xx siecle*, Paris, 1977.

Turoldus, *Kanga e Rolandit*, Tiranë, 2003

Uelek, Rene- Uoren, Ostin: "*Teoria e letërsisë",* SHBE, Tiranë, 1993

Uçi, Alfred: *Probleme të estetikës*, "Naim Frashëri", Tiranë, 1976

VavSpanckeren, Kathryn, *Vështrim mbi letërsinë amerikane*,

botuar nga Agjencia e Informacionit e Shteteve të Bashkuara të Amerikës

Velek, Rene - Voren, Ostin: *" Teoria e letërsisë "*, "Rilindja", Prishtinë, 1982

Vox clamantis in deserto,Gazeta *Rilindja*,Prishtinë,2.X.1971,f. 10.

Vinca, Agim*: Alternativa letrare,* Shkup, 1995.

Xhiku, Ali*: Nga romantizmi rrjedhave të realizmit,* Tiranë, 1989.

Xhiku, Ali: *Letërsia shqipe si polifoni*, Tiranë, 2004.

Weightman, J. , *The concept of the avantgarde*, London, 1973

Weisgerberger, J. : *Les Avant-gardes littéraires : état présent des études,* Revue Canadienne de Littérature Comparée, Automne, 1979

Zhylia, Didie: "*Fjalor i filozofisë*", "Larousse" , SHBE, Tiranë, 1994

Biblioteka Kombëtare e Shqipërisë

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Zagreb, 2013. godine

BILJEŠKE O AUTORU

Prof. dr. sc. Isak SHEMA rođen je 10.veljača 1940.godine u Begunce, Vitina Kosovska, Republika Kosovo. U rodnom mjestu je polazio osnovnu školu. Srednje obrazovanje, Učiteljsku školu, je 1959 godine završio u Prištini, a 1964 godine diplomirao albanologiju na Filozofskom fakultetu u Prištini.

Magistrirao je na Filološkom fakultetu Universiteta u Beogradu 1968. godine. Doktorirao je na Filološkom fakultetu Univerziteta u Prištini 1999. godine sa temom *Život i književno stvaralaštvo Josipa V. Relje.*

Godine 1968 primljen je kao asistent na Odsjeku za Albanski jezik i književnost Filozofskog fakulteta.

Kao redovni profesor održao je predavanja iz predmeta: Suvremena albanska književnost,

	Drama, Albanska civilizacija, Metodologija naučnog rada, Sociologija književnosti, Metodika književnih studija. Umirovljen je u zvanju redovnog profesora 2005. Živi u Prištini. Adresa: Rruga “ Ferat Draga”, nr. 29, 10 000, Prishtinë, Kosovë Tel& Fax : ++ 381 38 229 420 Mobil: ++ 377 44 145 888 E-mail:i_shema@yahoo.com ; isak.shema@filologjik.uni-pr.edu isak.shema@uiliria.com www.isakshema.com

JETËSHKRIMI DHE VEPRIMTARA E AUTORIT	Prof. dr. Isak SHEMA Është i lindur më 10.02.1940 në Beguncë, Komuna e Vitisë, Republika e Kosovës. Është profesor ordinar në Fakultetin e Filologjisë (Dega e Letërsisë Shqipe) të Universitetit të Prishtinës. Jeton në Prishtinë. Adresa: Rruga " Ferat Draga", nr. 29, 10 000, Prishtinë, Kosovë Tel& Fax : ++ 381 38 229 420 Mobil: ++ 377 44 145 888 E-mail: i_shema@yahoo.com ; isak.shema@filologjik.uni-pr.edu isak.shema@uiliria.com www.isakshema.com
SHKOLLIMI	Shkollën fillore e kreu në vendlindje. Klasën e pare të Shkollës Administrative Shqipe e kreu në Kaçanik, ndërsa pro gjimnazin në Kabash. Mësimet e mesme i kreu në Shkollën Normale të Prishtinës më 1959. Në vitin 1960, si student i gjeneratës së parë, regjistroi studimet universitare në Fakultetin Filozofik të Prishtinës (Dega e Gjuhës dhe e Letërsisë Shqipe, ku edhe diplomoi më 29.06. 1964. Studimet postdiplomike (Drejtimi i Letërsisë) i vazhdoi gjatë viteve akademike 1965/66 dhe 1966/67 në Fakultetin të Filologjisë të Universitetit të Beogradit. Më 28.05.1968 mbrojti me sukses temën e magjistraturës *Pikëpamjet sociale në veprën letrare të Sterjo Spasses*. Më 12 nëntor të vitit 1999 në Universitetin e Prishtinës ka

PËRVOJA AKADEMIKE DHE E MËSIMDHËNIES	mbrojtur tezën e doktoratës *Jeta dhe krijimtaria letrare e Josip Relës.* Pas mbarimit të shkollës së mesme një kohë ushtroi profesionin e mësuesisë në Komunën e Novobërdës. Më 1968 pranohet asistent i Fakultetit Filozofik të Prishtinës (në Katedrën e Gjuhës dhe të Letërsisë Shqipe) për lëndën: *Histori e letërsisë shqipe*. Në vitin akademik 1971/ 72 zgjidhet ligjërues për lëndën *Letërsi e sotme shqipe*. Gjatë viteve 1996-1998 në degët albanologjike është angazhuar të mbajë ligjërata në lëndën mësimore *Qytetërimi shqiptar*. Më 2001 është përparuar në titullin e profesorit të Universitetit. Në studimet universitare të Fakultetit të Filologjisë (Drejtimi i Letërsisë) ka mbajtur lëndën *Metodologji dhe teknikë e punës shkencore.* Gjatë vitit akademik 2002/ 2003 është angazhuar të mbajë lëndën *Letërsi e sotme shqipe* edhe në Shkollën e Lartë Pedagogjike në Prizren. Në vitin akademik 2007/2008 si profesor ordinar i angazhuar i Fakultetit të Filologjisë në Degën e Letërsisë Shqipe të Universitetit të Prishtinës mban ligjërata në lëndët: *Proza* (semestri VIII), *Drama (*semestri VI, *Metodologji e studimit shkencor* (semestri VIII). Në ciklin e studimeve Master të Fakultetit të Filologjisë mban lëndën *Metodologji dhe teknikë e punës shkencore* (semestri IX). s-tri XI-XII) dhe Metodikë e studimit shkencor. Gjatë vitit akademik 2009-2010 në Degën e Letërsisë Shqipe ka mbajtur ligjërata në lëndët mësimore: *Sociologji e letërsisë, Dramë, Prozë*. Në studimet Master ka mbajtur ligjërata në lëndët: *Metodologji dhe teknikë e punës shkencore, Metodikë e studimit të letërsisë* dhe

PËRVOJA NË MENAXHIM DHE ANGAZHIMET PROFESIONALE	*Dramë.* Angazhimet mësimore dhe shkencore në institucionet e arsimit universitar privat: Kolegjin Universitar *Universum* i Prishtinës, Kolegji Universitar *Iliria i Prishtinës* Kolegji Universitar *AAB* i Prishtinës, Universiteti *Wisdom* i Tiranës. Aktualisht është profesor i Kolegjit *Iliria në Prishtinë.* Në kuadër të veprimtarisë arsimore dhe shkencore është mentor për disa kandidatë, të cilëve u është lejuar tema e magjistraturës ose teza e doktoratës. Është anëtar i komisioneve për mbrojtjen e temave të magjistraturës dhe të tezave të doktoratës. Shquhet me angazhimin në punë për hartimin e planeve dhe programeve mësimore funksionale të studimeve universitare dhe të studimeve postdiplomike (Drejtimi i Letërsisë). Për qëllime studimi në disa intervale kohore, ka qëndruar në Shqipëri, Francë, Austri, Zvicër, Itali, Gjermani, Belgjikë, Angli etj. Me ftesën e universiteteve: Universiteti i Tiranës, Universiteti Parisi 8, Universiteti i Bordosë, Universiteti i Oldenburgut, Universiteti Universite *Libre* i Brukselit, Universiteti i Kalabrisë në Rende, Universiteti i Sankt Petersburgut, etj., ka qëndruar në këto institucione universitare për qëllime studimi dhe është interesuar të njohë sa më mirë planet dhe programet mësimore dhe funksionimin e tyre. Përveç punës arsimore dhe shkencore dhe angazhimit të vazhdueshëm në punë profesionale me studentët, ka pasur edhe angazhime në funksione të tjera në Universitetin e Prishtinës, në Kolegjin *Universum* të Prishtinës etj. Për qëllime

	studimi dhe te vizitave, ka qëndruar në këto universitete: Universiteti i Tiranës , Universiteti Parisi 8, Universiteti i Sorbonës, Universiteti i Gjenevës, Universiteti i Luvenit, Universiteti i Cyrihut, Universiteti i Llozanës, Universiteti i Athinës, Universiteti i Ankarasë, Universiteti i Sofjes, Universiteti i Bukureshtit, Universiteti i Luganos, Universiteti i Vjenës, Universiteti i Gracit, Universiteti i Zagrebit, Universiteti i Sarajevës, Universiteti "Luigj Gurakuqi" i Shkodrës, Universiteti i Shkupit, Universiteti Shtetëror i Tetovës, Universiteti i Evropës Juglindore (Tetovë), Universiteti "Aleksandër Xhuvani" i Elbasanit, Universiteti "Eqrem Çabej" i Gjirokastrës, Universiteti "Ismail Qemali" i Vlorës, Universiteti i Zarës etj. Universiteti Shën Petersburgut, Universiteti i Oldenburgut, Universiteti i Bordosë, Universiteti i Kozencës/ Rende, Universiteti Ankarasë, Universiteti i Stambollit, Universiteti i Brukselit, Universiteti Parisi 7, Universiteti "Fan S. Noli" i Korçës, Universiteti i Napolit, Universiteti i Romës, Universiteti "Aleksandër Moisiu" i Durrësit, Universiteti i Budapestit,

VEPRAT E BOTUARA	Universiteti i Oksfordit, Universiteti i Edinburgut (Skoci), Universiteti i Beogradit, Universiteti i Novi Sadit, Universiteti i Lubjanës Universiteti i Bolonjës, Universiteti i Prizrenit **Aspekte të letërsisë**, *Rilindja,* Prishtinë, 1985 **Vrojtime letrare dhe artistike**, *"Rilindja",* Prishtinë, 1995; **Vlerësime të letërsisë shqiptare**, *"Rilindja",* Prishtinë, *1996;* **Procedime letrare**,*" Rilindja",* Prishtinë, 1999*;* **Çështje të arsimit kombëtar shqiptar**, *"Libri Shkollor",* Prishtinë, 2000; **Josip Rela-jeta dhe vepra,** *"Dukagjini",* Pejë, 2002. **Metodologji dhe teknikë e punës shkencore** *(Dispensë),* Prishtinë,2004. **Letërsia shqiptare e shekullit XX**, *"Rozafa", Prishtinë, 2005* **Ismail Kadare fitues i Çmimit The Man**

BIBLIOGRAFI	**Booker International Prize 2005,** *"Onufri", Tiranë, 2006* **Studime letrare**, *Universiteti AAB,* Prishtinë, 2008 **Identitet letrare I**, Instituti Albanologjik, Prishtine, 2015 **Kultura letrare bashkekohore**, Lidhja e Shkrimtareve te Kosoves, Prishtine, 2015 **DORËSHKRIME** **Identitete letrare II** *(Kumtesa shkencore dhe vështrime kritike),* **Kadare i letersise moderne** *Dorëshkrim* **Sterjo Spasse -Jeta dhe krijimtaria letrare** , *(Studim monografik)* **Shkrimi akademik** , Kolegji *Iliria,* Prishtinë , 2013 (Dispensë) **Bibliografi e kritikës letrare shqiptare 1944 -1974,** *(Bashkautor Ibrahim Rugova), Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1976. Ribotoi Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i Kosovës, Prishtinë, 1997;*
TEKSTE SHKOLLORE	**Bibliografitë e letërsisë dhe të kritikës letrare shqiptare**, *në "Procedime letrare,* Prishtinë 1999

PËRGATITJA DHE REDAKTIMI I BOTIMEVE	**Lexim letrar I**, (Bashkautor Latif Berisha), ETMM i Kosovës, Prishtinë, 1977; **Lexim letrar II**, (Bashkautor Latif Berisha), ETMM i Kosovës, Prishtinë, 1979; *Hasan Mekuli:* **Romani shqiptar**, *"Libri shkollor", Prishtinë, 2000 (Librin e kanë përgatitur: Vehap Shita, Isak Shema).* *Latif Berisha:* ***Vepra**, Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë, 2002 (Librin e kanë përgatitur: Isak Shema, Nuhi Rexhepi dhe Sali Bashota* Josip V. Rela, **Nita**, Faik Konica", Prishtinë, 2004 Shime Deshpali: Vepra letrare, Lidhja e Shkrimtareve te Kosoves, Prishtine, 2015 *Grup autorësh:* **Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore**, *Prishtinë, 2003* *Universiteti i Prishtinës,* **Fakte dhe shifra (2001- 2002),** *Prishtinë, 2002*
PUBLICATIONS	**Aspects of literature**, Rilindja, Prishtinë, 1985 **Literary and artistic observations,** *"Rilindja", Prishtinë,1995;*

	Albanian Literature Review *shqiptare, "Rilindja", Prishtinë,1996;*
	Literary proceedings *"Rilindja", Prishtinë, 1999;*
	Problems of national Albanian education, *"Libri Shkollor", Prishtinë,2000;*
	Josip Rela-life and works, *"Dukagjini", Pejë, 2002.*
	Research methods and techniques *(Dispensë), 2004.*
	Albanian literature of XX century, "Rozafa", Prishtinë, 2005
	Ismail Kadare winner of The Man Booker International Prize 2005, "Onufri", Tiranë, 2006
	Literary studies, Universiteti AAB, Prishtinë, 2010
	Literary identities, (Manuscript)
	Sterjo Spasse Life and literary work, (Monography)
	Academic Writing, Kolegji Iliria, Prishtinë , 2013 (Dispensë)
BIBLIOGRAPHY	

SCHOOL BOOKS	**Bibliography of Albaninan literary critique 1944-1974,** *(Co-Author Ibra-him Rugova), Albanological Institute, Prishtinë, 1976. Ribotoi Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i Kosovës, Prishtinë, 1997;* **Bibliografitë e letërsisë dhe të kritikës letrare shqiptare**, në "Procedime letrare, Prishtinë 1999 **Literature Readings** I, *(Bashkautor Latif Berisha),* ETMM i Kosovës, Prishtinë, 1977;
PREPARATIONS AND EDITIONS	**Literature Readings II**, (Bashkautor Latif Berisha), ETMM i Kosovës, Prishtinë, 1979; Hasan Mekuli: **Romani shqiptar**, "Libri shkollor", Prishtinë, 2000 (Librin e kanë përgatitur: Vehap Shita, Isak Shema). Latif Berisha: **Vepra**, Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë, 2002 (Librin e kanë përgatitur: Isak Shema, Nuhi Rexhepi dhe Sali Bashota Josip V. Rela, **Nita**, Faik Konica", Prishtinë, 2004 Grup autorësh**: Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore**, Prishtinë, 2003 University of Prishtina, Facts and Figures **(2001-2002),** Prishtinë, 2002
PUNIME TË BOTUARA	

PROFESIONALE **SHKENCORE**	**Proza e Migjenit** Prishtinë, 1963 **Për jetën e re,** *(Përshtypje mbi romanin e Sterjo Spasses "Buzë liqenit", Rilindja, Prishtinë, 1967, 26.XI, f. 10.* **Për unifikimin më elastik të trajtave *gjuhësore*** *(Diskutim rreth Projektit të "Rregullave të drejtshkrimit të shqipes", "Rilindja", Prishtinë, e shtunë, 6 VII. 1968.* "**Pikëpamjet sociale në veprën e Sterjo Spasses**"*,(Pjesë nga punimi i mbrojtur i magjistraturës), Rilindja, Prishtinë, 1968, 27.VII, f.11.* "**Pikëpamjet sociale në veprën e Sterjo Spasses***", "Jeta e re", Prishtinë, 1969, nr. 1. f. 17-49; nr. 2, f. 256-276.* "**Asdreni - poet i vegjëlisë**", *"Rilindja", Prishtinë, 1969, 26. IV, f. 13.* "**Ngritja e ndërlikimeve dhe e konflikteve letrare**", *"Fjala", Prishtinë, 1969, nr. 6, f. 4 dhe 14.* **Anton Santori** *(1819-1894),Jehona Shkup, 1969, nr.?, f.. 52-58.* **"Karakteri popullor i letërsisë***", "Jeta e re", Prishtinë, 1972,Nr. 5, f. 878-889.*

	Karakteri popullor i veprës letrare, "Nga biseda e zhvilluar në Redaksinë "Mbi kriteret kombëtare, klasore dhe universale të letërsisë"],"Rilindja ", ***Prishtinë, 1973,, 16. VI. , f. 13.***
	"**Kontribut për disa çështje të periodizimit të letërsisë sonë**", *"Gjurmime albanologjike - Seria filologjike", Prishtinë, 1973, nr. 5, f. 137-142,*
	"**Ndikimi letrar i Maksim Gorkit në formimin e shkrimtarit Sterjo Spasse***", "Gjurmime albanologjike - Seria filologjike", Prishtinë, 1974, nr. IV-V, f. 143-156. /f.167-178/*
	"**Ndikimi letrar i Maksim Gorkit në formimin e shkrimtarit Sterjo Spasse", ***SKSHH, I, UP-FF, Prishtinë, 1975, , f. 117-129.*
	"**Tri faza të krijimtarisë letrare të Sterjo Spasses**", *"Rilindja", Prishtinë, 1974, 28 dhjetor, f. 12.*
	"**Mendimet aforistike të Sami Frashërit**, *"Jeta e re", Prishtinë, 1974, nr. 2, f. 256-259.*
	"**Studimi i aspektit sociologjik të letërsisë***", "Përparimi", Prishtinë, 1974, nr. 1, f. 86-104.*
	*"***Aspekte të poezisë së Shevqet Musarajt**", *"Fjala", Prishtinë, 1975, nr. 16-17, f. 8; nr. 18, f. 18.*
	"**Të dhëna të reja lidhur me botimin e revistës"Albania"në Bruksel (1897-1902)**, *"Gjurmime albanologjike – Seria filologjike",*

	Prishtinë, 1975, nr. V, f. 119- 126. "**Zhvillimi i letërsisë shqiptare gjatë viteve të LNÇ në Kosovë**, *"Buletini" i Fakultetit Filozofik, Prishtinë, 1975, nr. XII, f. 281-294.* **Duke kujtuar Migjenin**, *"Jeta e re" , Prishtinë, 1976, nr. 3, f. 542-547.* "**Çështje të hartimit të bërthamave të përbashkëta programore**", Emision i Televizionit të Prishtinës, xhiruar më 5 shtator 1983. "**Frymëmarrja e epokës së Rilindjes Kombëtare në roman",** *"Jeta e re", Prishtinë, 1977, nr. 2, f. 269-280. Shih edhe: "Studime dhe kritika letrare" (nga autorë shqiptarë të Kosovës, Maqedonisë e Malit të Zi), Tiranë, 1985, f. 350-365.* "**Vepra letrare e Sterjo Spasses në kritikën e huaj letrare**", *"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 1979, nr. VI, f. 235-245.* **Letërsia shqiptare e viteve të Luftës Nacionalçlirimtare në Jugosllavi (1941-1945)** *"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 1979, nr. 6, f. 69-79.* "**Pasqyrimi i epokës së Rilindjes Kombëtare në romanet "Zgjimi" dhe "Pishtarë**" *të Sterjo Spasses, "Studime filologjike", Tiranë,*

	1983, nr. 1, f. 135-144. "**Krijimtaria letrare e Esad Mekulit**", *"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 1983, nr. 8, f. 51-68.* "**Pikëpamjet e Hivzi Sulejmanit për letërsinë***", "Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 1983, nr. 8, f. 197-206.* "**Harmonizimi i qëndrimeve – alternativë e vetme**", Intervistë, "Rilindja", Prishtinë, 10.III.1984, f.12. "**Pikëpamjet e Esad Mekulit për letërsinë**", *"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqip-tare", Prishtinë, 1985, nr. 10, f. 173-178.* *"***Krijimtaria dramaturgjike e Josip Relës***", Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 1985, nr. 10, f. 27-37.* "**Romani bashkëkohor shqiptar dhe kritika letrare***", "Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 1988, nr. 13, f. 137-141.* "**Disa çështje të terminologjisë së letërsisë**", *në librin "Gjendja e terminologjisë shqipe në Jugosllavi", Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 1988, f. 85-91.*

	“**Dramat e Josip Relës**”, *“Studime filologjike”, Tiranë, 1989, nr. 1, f. 107-116.*
	“**Sterjo Spasse - shkrimtar i shquar i letërsisë shqiptare***”, “Rilindja”, Prishtinë, 1989, 30. IX, f. 14.*
	La théme de la guere de la liberation nationale dans le roman contemporain albanaise en Yougosla-vie, *Sixieme Congres internationale du Sud-Est Europeen, Resumes des comunications, Sofia,* *1989, f. 157-158*
	"**Sfidë e guximshme dhe e vendosur**", "Fjala", Prishtinë, 1991
	"**Qëndresë e degëve albanologjike**", teksti i paraqitur në konferencën për shtyp, në lokalet e LDK në Prishtinë, më 27 nëntor 1991, nga Isak Shema, kryetar i Degës së Letërsisë dhe Gjuhës Shqipe
	“**Historia e letërsisë – sintezë e letërsisë kombëtare shqiptare***”, Bujku,* Prishtinë*, 1995, 10. IV, f. 9.*
	"**Procese të integrimit të arsimit kombëtar shqiptar (me titullin "Për një Kongres arsimor kombëtar***",* intervistë, "Bujku", Prishtinë, 1995, 3 prill, f.5.
	*"***Mbresa dhe kujtime**" (me titullin "Mbresa

	dhe mendime"), "Bota sot", Cyrih "**Figurë e ndritur e arsimit shqiptar**" (me titullin "Misionar i dritës"), "Bujku", Prishtinë, 1997, 7 korrik, f.6. "**Vizioni realist i Migjenit në letërsi**", *"Procedime letrare", "Rilindja", Prishtinë, 1999, f. 30-41.* "**Poezi kushtuar njeriut dhe atdheut**", *Vrojtime letrare dhe artistike... f. 63-71.* "**Esad Mekuli – poet i krenarisë shqiptar**e*", "Rilindja", Zvicër, gusht 1993.* "**Të mbahet Kongresi Arsimor Kombëtar**", "Bujku", Prishtinë, 1993, 27 shtator, f.4. *"***Kronikë në gur e fëmijërisë***",* *"Vrojtime letrare dhe artistike", "Rilindja", Prishtinë, 1995, f. 77-86.* "**Nga historiku i krijimit të romaneve të Jakov Xoxës***", Po aty, f. 87-102.* *"***Një vepër në vargje për Naim Frashërin***", "Rilindja", Tiranë, 1995, 17-23 shtator, f. 18. Shih edhe: "Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqip-tare", Tiranë, 1995, nr. XVII, f. 699-705.* **"Vizioni poetik i Gjergj Fishtës për Lidhjen e Prizrenit***", "Seminari Ndërkombëtar për*

	Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", Tiranë, 1996, nr. XVIII, f. 949-955. "**Pamfletet e Mitrush Kutelit***", "Koha", Prishtinë, 1996, nr. 96, f. 40-42.* "**Kontribut i rëndësishëm i studimit të letërsisë***", "Brezi 9", Tetovë, 1995, nr. 7, f. 19* **Diskutim** *rreth referimit të Kristaq Jorgos "Letërsia shqiptare midis dy luftërave botërore në kontekstin evropian",* *"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", SNGJLKSH,Prishtinë &ASHSH-IGJL, Tiranë, 1995, nr. XVII, f. 823-825.* "**Aspekte të vlerësimit të letërsisë",** *"Koha", Prishtinë, 1996, nr. 103, f. 40-41. Shih edhe: "Letërsia si e tillë", Tiranë, 1996, f. 29-33.* **Diskutim** *"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare", SNGJLKSH, Prishtinë &ASHSH-IGJL,Tiranë, 1996, nr. XVIII, f. 1156.* *"***Arsimi është kategori kombëtare dhe ka karakter universal**", intervistë, "Bujku", Prishtinë, 1997, 21 korrik, f.7. ***"Çështje aktuale të arsimit shqiptar në Kosovë",*** ligjëratë e mbajtur më 19 nëntor 1997 në Universitetin Populllor të Gjenevës. **La littérature albanaise** */Letërsia shqiptare/,*

	(Dorëshkrim), bashkautor : Latif Berisha. Punim i dorëzuar për monografinë « Kosova », Gjenevë, 1997 **"Nga letërkëmbimi i Gjergj Fishtës",** *"Fjala", Prishtinë, nr. 5,* "**Arsimi shqiptar në Kosovë***"*, Revista "Shkëndija", Prishtinë, 1997, nr.8, f.12 - 13. **Isa Boletini në letërsinë shqiptare,** *"Filologji", Prishtinë, 1997, nr. 4, f. 223-230. Shih edhe: "Isa Boletini dhe koha e tij", Instituti i Historisë, Prishtinë, 1998, f. 211-217.* "**Dëshmi autentike për kohën dhe për njerëzit***", "Bujku", Prishtinë, 1997, 2 gusht, f.13.* "**Drama bashkëkohore dhe kritika letrar**e*", "Vrojtime letrare dhe artis-tike", Prishtinë, 1999, f.193- 199.* **Shembull i mirësisë njerëzore**, "Rilindja", Prishtinë, 22 korrik 1999, f. 8. "**Aspekte të procesit mësimor në Universitet dhe nevoja e reformimit të arsimit në Kosovë***"*, Emision i drejtpërpërdrejtë i Radio Kosovës, emetuar më 1 dhjetor 1999. "**Një ndihmesë e veçantë për letërsinë shqiptare***",* Intervistë, "Rilindja", Prishtinë, 13 dhjetor, 1999, f. 9.

	"**Një vizion i reformimit të arsimit të Kosovës**",Rilindja", Prishtinë, 26-28 prill, 2000, f.6. **Latif Berisha- njeri, poet, pedagog, *dëshmor***. "Pasqyra", 13 mars 2000, f. 20. "**Studimet e Latif Berishës për krijimtarinë letrare të Naim Frashërit**", *"Naim Frashëri 100 vjet pas", Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës – Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Prishtinë, 2000,f.161-164.* **Kritika letrare e Hasan Mekulit,** *Pasthënie, Hasan Mekuli: Romani shqiptar, Kritika e vështrime, Libri Shollor, Prishtinë, 2000, f. 315-321.* "**Një nga veprat më të shquara të shekullit**", *"Rilindja", Prishtinë, 2001, 8 shtator, f. 21.* **Probleme të arsimit në Kosovë,** SNGJLKSH, Nr. 19, Prishtinë, 2001, f.203-213. "**Proza e Ismail Kadaresë (Botimi i serisë së veprave në versionin përfundimtar**)", *"Seminari...", Prishtinë, 2002, nr, 20/2, f. 281-286. Shih edhe "Perla", Tiranë, 2002/1-2, f. 139-145.* "**Faik Konica-shqiptari më erudit i Evropës**", *"Ekskluzive", Prishtinë, 2003, nr. 34, f. 112-114."Anniversary of Faik Konica", 2002, i pabotuar.*

	"**Përkujtim i përvjetorit të Faik Konicës**", *Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 2003, nr. 21/2. f. 319-325.* "**Letërsia dhe shkenca e letërsisë në shkollë**", *Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 2003, nr. 21/1, f. 337-343* "**Ekspoze për monografinë**" *Josip Rela - Jeta dhe krijimtaria e tij letrare" (Dorëshkrim)* "**Vepra letrare dhe shkencore e Latif Berishës**". *Latif Berisha "VEPRA", Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë, 2002.* "**Krijimtaria letrare e Naum Priftit**", *(Naum Prifti, "Yjet ndritin lartë",, "Dukagjini", Pejë, 2002), i pabotuar.* "**Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore**", *Konferenca shkencore: Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore Prishtinë më 16 - 17 nëntor 2002.* **Gjurmë të jetës dhe të historisë në romanin "Njerëzit" II**, *dorëshkrim i Hivzi Sulejmanit, Prishtinë, 2003 (Dorëshkrim)* **Fjalor i rëndësishëm i letërsisë botërore** *(« Dictionaire mondiale des littératures « , Larousse, Paris, 2002, (Përurimi i librit, Prishtinë, 2003).* **Shekujt letrarë të letërsisë shqiptare**, *"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë*

	dhe Kulturën Shqiptare", Prishtinë, 2004, nr. 23/2, f. 213-220 **Les mouvements littéraires dans la littérature albanaise du XX -e siècle** *(Rezyme), IX Congres internationale d`études du sud-est europeennes, Resumes, Tiranë, 2004, f. 129-130* **Vlerësime të Faik Konicës për veprimtarinë e Jeronim de Radës**, *"Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë, dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 2004, Nr. 22/2, f. 61-64.* **Kontributi i Ernest Koliqit për zhvillimin e Arsimit në Kosovë**, *SNGJLKSH, Prishtinë, 2004, Nr. 22/2, f. 211-214.* **Koncepte të avangardës në letërsi,** *"Fenomeni i avangardës në letërsinë shqiptare", Tiranë, 2004* **Eqrem Çabej për Lasgush Poradecin,** *Drita, Tiranë,2005,23 tetor,f. 2* **Ismail Kadare fitues i Çmimit Ndërkombëtar - Njeriu i Librit 2005**, *Seminari, 24/2 Prishtinë 2005., f. 59-74.* "**Eqrem Çabej për Lagush Pogradecin**", *"Letërsia shqiptare e shekullit XX", "Rozafa", Prishtinë, 2005, f. 60-65.* **Proza e Ismail Kadaresë,** *Seminari Ndërkombëtar i Gjuhës, Letërsisë dhe i Kulturës Shqiptare, , 25/2, Prishtinë, 2006, f. 61-71.*

	Hartimi i Bibliografisë Kombëtare Shqiptare, *Bibliothecae 7, Tiranë, 2006, f.70-73.* **Studimet e Rexhep Qosjes për romanin shqiptar**, *Filologji, nr. 14, Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë, 2006, f.25-33. Shih edhe Krijimtaria shkencore dhe letrare e Rexhep Qosjes, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë,2007,f. 77-87.* **Naum Veqilharxhi në Historinë e letërsisë shqiptare**, *Në librin Naum Veqilharxhi- jeta dhe vepra e tij, Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, Prishtinë, 2007, f.133-139.* **Studim monografik me vlerë shkencore**, *(Parathënie), Bujar Tafa: Krijimtaria letrare e Mirko Gashit, Universiteti AAB, Prishtinë ,2008* **Versionet e poezisë së Ismail Kadaresë,** *SNGJLKSH, Nr. 29/2, Prishtinë, 2010, f. 235-241.* **Proza e Ramadan Rexhepit**, *SNGJLKSH, Nr. 30/2, Prishtinë, 2011, f. 499-508.* **Poezi për Isa Boletinin**, *Seminari XXXI Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare,, 31/1, Prishtinë, 2012, f. 473-479* **Studimet letrare të Hasan Mekulit për letërsinë shqipe** *Seminari XXXIII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, nr. 32/2, Prishtinë, 2013, f. 29-41 .*

PUNIMET SHKENCORE NË KONGRESE, KONFERENCA DHE NË SEMINARE SHKENCORE NDËRKOMBËTARE	*Seminari XXXIII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, Prishtinë, 17-30.08.2014* *Referimi shkencor:* **Kultura letrare bashkëkohore** *Takimi i nëntë vjetor i Institutit ALBSHKENCA, Prishtinë, 29-31 gusht 2014-09-10* *Kumtesa hapëse* **Gani Luboteni –personalitet i shquar i arsimit, i kulturës dhe i shkencës shqiptare** *South-Estern, East-Central Europe, West in South-Eastern and East-Central Europe Europe throughout History* **The Image(s) of South-Estern, and East-Central Europe The throughout History. The Image(s)of the West in South-Eastern and East- Central Europe throughout History** *25-26 octobre 2013, "Ivo Pilar" Institute of Social Sciences, Zagreb (Croatia)* *Kumtesa:* **L` image de Kosova fans les romans modernes de Ismail Kadare** *Seminari XXXI Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, Prishtinë, 19-30.08.201. Referimi shkencor:* **Studimet e Hasan Mekulit për letërsinë**

	shqipe *Takimi i Tetë Vjetor i Institutit-Alb-Shkenca/ 8Th Annual Meeting of Institute Alb-Shkenca Tiranë, 29-31 gusht 2013* *Kumtesa:* **Harmonizimi i programeve universitare dhe i kërkimeve shkencore të studimit të letërsisë** **Konferenca ndërdisiplinore: Terminologjia profesionale si veprimtari ndërdisiplinore** Kumtesa: **Terminologjia profesionale-shkencore e letërsisë** *Takimi VII Vjetor Ndërkombëtar i Institutit Alb-Shkenca (Shkup, 29 – 31 gusht 2012 Titulli i punimit shkencor:* **Periodizimi i studimeve letrare shqiptare** *Konferenca e 7-të Ndërkombëtare e Institutit të Sociologjisë "Identiteti, imazhi dhe kohezioni social në kohën tonë të ndërvarësisë",Vlorë–Shqipëri, 26-27 nëntor 2012, Në 100 vjetorin e Pavarësisë së Shqipërisë.* *International Conference:"Identity, Image & Social Cohesion in the time of Integrations and Globalization" Kumtesa: "***Vlora dhe identiteti kombëtar në poezinë e Fatos Arapit dhe të Ali Podrimjes"** *Konferenca shkencore e organizuar nga Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë e*

	Kosovës dhe Komuna e Vitisë- Drejtoria e Arsimit. *Tema: ARSIMI SHQIPTAR NË NJËQINDVJETORIN E PAVARËSISË SË SHQIPËRISË, Viti, më 23 nëntor 2012* *Kumtesa:* **"Arsimi shqiptar në njëqindvjetorin e Pavarësisë së Shqipërisë"** *Seminari XXXI Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, Prishtinë,13-25.08.2012 Kumtesa:* **Poezi për Isa Boletinin** *(Në kuadër të Tryezës së Seminarit kushtuar 100-vjetorit të Pavarësisë së Shqipërisë).* *Seminari XXX Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë,13-25 .08. 2011. Kumtesa:* **Proza e Ramadan Rexhepit** *Seminari XXIX Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 16-27.08.2010* *Kumtesa:* **Versionet e poezisë së Ismail Kadaresë** *X CONGRÈS INTERNATIONAL D`ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENES Paris 24-26 shtator 2009* *Në kuadër të temës bosht « L'homme et son environnement dans le Sud-est européen (les populations, les moyens de travail, la production, les moyens de communication). Paris, 25 shtator 2009* *FAIK KONICA - PERSONNALITÉ ILLUSTRE*

	DE LA CULTURE ALBANAISE ET EUROPÉENE **Faik Konica, a distinguished personality in Albanian and European culture** *Seminari XXVIII Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë, 17-28.08.2009* *Kumtesa:* **Krijimi i ciklit të romaneve në letërsinë shqipe** *Universiteti "Ismail Qemali" i Vlorës, 21-22 maj 2008 Petro Marko - personalitet i shquar i letërsisë bash-këkohore shqiptare Kumtesa:* **Mendimi kritik letrar i Rexhep Qosjes për prozën e Petro Markos.** *Universiteti i Evropës Juglindore – Tetovë, Fakulteti i Gjuhëve dhe i Komunikimit, Katedra e Gjuhës dhe e Letërsisë Shqipe* *Simpoziumi III Ndërkombëtar "Gjuha dhe letërsia arbëreshe", Tetovë, 28-29 prill 2008* *Kumtesa:* **Jeronim de Rada- shkrimtar i shquar i romantizmit evropian.** *Instituti Albanologjik i Prishtinës Sesioni shkencor (22 prill 2008): Konsulta Gjuhësore e Prishtinës (1968) Kumtesa:* **Zbatimi i Rregullave të drejtshkrimit të shqipes (Projekt) të vitit 1967 në letërsinë artistike.** *Sesioni Shkencor i Institutit Albanologjik, 14 Dhjetor 2007 Letërsia Në Shkolla Dhe Në*

	Fakultete *Kumtesa:* **Çështje të studimit akademik të letërsisë shqiptare në arsimin e lartë.** *Universiteti Shtetëror i Tetovës – Seminari Ndërkombëtar i Albanologjisë, Tetovë 17 shtator 2007 dhe Ohër 18-23 shtator 2007* *Tema:* **Zhvillimi i romanit të sotëm shqiptar dhe afirmimi i tij në në suaza të letërsisë botërore.** *Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës - Seksioni i Gjuhësisë dhe i Letërsisë dhe Seksioni i Shkencave Shoqërore* *Tryeza shkencore, 24 maj 2007: Naum Veqilharxhi – Jeta dhe Vepra Kumtesa:* **Naum Veqilharxhi në Historinë e letërsisë shqipe.** *Universiteti i Evropës Juglindore Katedra e Gjuhës dhe e Letërsisë Shqipe - Tetovë Konferenca e dytë shkencore, Gjergj Fishta, figurë madhore e letërsisë sonë Tetovë, 24. 11. 2008.* *Kumtesa: **"Dialogjet dramatike: Gjuha e Msimit dhe Nevoja e Msimit të Gjergj Fishtës**.* *Fakulteti i Filologjisë-Prishtinë dhe Fakulteti Histori-Filologji i Tiranës Seminari XXVI Ndërkombëtar i Gjuhës, Letërsisë dhe Kulturës Shqiptare, Tema e Sesionit shkencor Koha në Letërsinë shqipe*

	*Kumtesa: "***Hapësira dhe koha në romanet Kronikë në gur dhe Çështje të marrëzisë të Ismail Kadaresë**" *Fakulteti i Filologjisë Prishtinë dhe Fakulteti Histori-Filologji i Tiranës Seminari XXV Ndërkombëtar i Gjuhës, Letërsisë dhe Kulturës Shqiptare, Prishtinë, 14-28.08. 2006.* **Proza e Ismail Kadaresë**, *(Tryezë me rastin e 70-vjetorit të lindjes së I. Kadaresë) Tema e Sesionit shkencor: Miti në letërsinë shqipe Kumtesa:* **Funksioni i mitit në romanet e Vath Koreshit** *Universiteti i Sankt-Petersburgut Fakulteti Filologjik - Dega e Gjuhës Shqipe* *Kam qenë i ftuar për të mbajtur ligjërata (tetë tema për zhvillimin e letërsisë shqiptare), 3-16 maj 2006* **Kritika letrare e Hasan Mekulit për letërsinë** *Biblioteka Kombëtare e Shqipërisë & Biblioteka Kombëtare dhe Universitare e Kosovës* *Konferenca Kombëtare e Bibliotekonomisë, Tiranë, 20-22 Nëntor 2006. Tema: Bibliotekat shqiptare në botën e re demokratike* *Kumtesa:* **Hartimi i bibliografive kombëtare shqiptare** *International Book Festival Edin-burgh, 12-28 August 2006 (I ftuar nga Drejtoria e Festivalit, kam marrë pjesë edhe në programin e prezantimit të shkrimtarit Ismail kadare si fitues i Çmimit letrar ndërkombëtar Njeriu i*

	Librit 2005) *IX Congrès International d`Études sud-Est Européenes* *Tiranë, 30 gusht- 3 shtator 2004* *Titulli i punimit shkencor:* **Les mouvements littéraires dans la littérature albanaise du XX e siècle** **Lëvizjet Letrare në Letërsinë shqiptare të shekullit XX** *Seminari XXII ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare* *The XXIII International Seminar for Albanian Language, Literature and Culture, Prishtinë, 16. VIII-27.VIII 2004* *Kumtesa:* **Shekuj letrarë të letërsisë shqiptare** *Seminari shkencor i organizuar nga Universiteti i Tiranës (Departamenti i Letërsisë i Fakultetit të Historisë dhe të Filologjisë), Tiranë, 3.5.2004* *Fenomeni i Avangardës në Letërsinë shqiptare* *Kumtesa:* **Koncepte të avangardës në letërsi** *Seminari V Ndërkombëtar për Studimet Arbëreshe V Seminario Internazionale di Studi Italo-Albanesi* *Figura dhe vepra e J. de Radës - 100 Vjetori i vdekjes 1903-2003* *Itali, Cosenza, 2-5 tetor 2003* *Kumtesa:* **Vlerësime të Faik Konicës për veprimtarinë e Jeronim de Radës**

	Konferenca Shkencore: **Jeta dhe vepra e Ernest Koliqit** *Organizuar nga Universiteti i Shkodrës "Luigj Gurakuqi"Shkodër, 2003* *Kumtesa:* **Kontributi i Ernest Koliqit për zhvillimin e arsimit në Kosovë** *Konferenca Shkencore Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore Scientific Conference University and Conemporary Society, Prishtinë, 16-17nëntor 2002.* *Kumtesa:* ***Universiteti dhe shoqëria bashkëkohore/University and Contemporary Society,*** *Prishtinë, 2003.* *Sixieme Congrès International d`études du Sud-est Européen Sofia 30 gusht – 5 shtator 1989* *Kumtesa:* **La thème de la guerre de la liberation national dans le roman contemporain albanais en Yougoslavie** **Tema e luftës për çlirimin kombëtar në romanin bashkëkohor shqiptar në Jugosllavi** *Konferenca Shkencore e 100-vjetorit të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit* *La Conference Scientifiqueconsacre au 100 --- anniversaire de la Ligue Albanese de Prizren, Prishtinë, 6-9 qershor 1978.* *Kumtesa:* **Trajtimi i temës së Rilindjes Kombëtare Shqiptare në romanin tonë të sotëm/La façon d`aborder le théme de la Renaissance Albanaise dans le roman d`aujord`hui.**

	Instituti Albanologjik i Prishtinës, **Periodizimi i letërsisë shqipe**, Prishtinë, 1974 *Kumtesa:* **Të dhëna të reja lidhur me botimin e revistës "Albania" në Bruksel (1897-1902)** **Nouvelles données sur la publication de la revue "Albania" a Bruxelles (1897-1902)** *IV Congrès International d`études du Sud-Est Européen,Ankara, 1979.* *Kumtesa:* **Le developpement de la littératurecontemporaine albanaise / Zhvillimi i letërsisë bashkëkohore shqiptare**  *III Congrès International d`Etudes du Sud-Est Européen, Bucarest, 4-10 septembre, 1974* *Kumtesa:* **L`innfluence littéraire de Maxime Gorki sur la formation de l`écrivain Sterjo Spasse / Ndikimi letrar i Maksim Gorkit në formimin e shkrimtarit Sterjo Spasse** *II Congrès International d`Étu-des du Sud-Est Européen, Athinë 7-13 maj 1970* *Kumtesa:* **Le sujét de la lutte de la liberation national dans le romans de Hivzi Sulejmani. / Trajtimi i temës së luftës për çlirimin kombëtar në romanet e Hivzi Sulejmanit.**

Prof.dr.sc. ISAK SHEMA

STUDIJE
ALBANSKE KNJIŽEVNOSTI

Glavni urednik
Dr.sc. Besa Shema- Luzha

Recenzenti
Prof. dr. sc. Bashkim Kuçuku
Prof. dr. sc. Liman Matoshi

Prijevod s albanskog
Dr.sc. But Jaku

Lektor
Dr.sc. Ante Murn

Redaktura kompjuterike dhe kopertina
Prof. dr. sc.Lulëzim Lajçi

Priprema i slog: Fatos Shema

Madhësia: 27 tabakë shtypi
Formati: 15.5 x 22 cm

Shtypshkronja
Lena Grafik Disng
Prishtinë, 2015

Katalogimi në botim – **(CIP)**
Biblioteka Kombëtare e Kosovës "Pjetër Bogdani"

821.18.09
82.09

Shema, Isak
Studije albanske književnosti / Isak Shema. – Prishtinë : "Ditura 2015", 2015. – 430 f. , fotografia e autorit : ilustr. ; 22 cm.

Titulli paralel në gjuhën kroate dhe frënge. – Predgovor : f. 9-10. – Literatura : f. 389-396. – Bilješke o autoru : f. 397-428

ISBN 978-9951-8919-0-5